

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI

TATARİSTÂN-I ÇİNÎ'DE BİR CİNAYET
(DİL İNCELEMESİ-METİN-SÖZLÜK)

TAXIMAIMAITI TAILAITI

2501111265

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. UĞUR GÜRSU

İSTANBUL - 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Taxımaımarı TAILAITI Numarası : 2501111265
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : Türk Dili ve Edebiyatı Danışmanı : Doç. Dr. Uğur GÜRSU
Tez Savunma Tarihi : 03.05.2019 Saati : 14:00
Tez Başlığı : "Tataristân-ı Çinî'de Bir Cinayet: Dil İncelemesi-Metin-Sözlük"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. Hacı Ömer KARPUZ		KABUL
2- Doç. Dr. Uğur GÜRSU		Kabul
3- Dr. Öğr. Üyesi Özcan TABAKLAR		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. Vahit TÜRK		
2- Prof. Dr. Hatice TÖREN		

ÖZ

TATARİSTAN-I ÇİNİ’DE BİR CİNAYET (DİL İNCELEMESİ-METİN-SÖZLÜK)

TAXIMAIMAITI TAILAITI

Tezimizin temel kaynağı olan “Tataristan-ı Çini’de Bir Cinayet” adlı bu eser, Tekezâde Mehmed Sâid tarafından Rumî 1305 (Miladi 1889) tarihinde kaleme alınmış ve yaklaşık beş yıl sonra yayınlanmıştır. Yazarın önsözde belirttiğine göre ilgili eser, yaşanmış bir olaya dayanır.

Çalışmamız altı bölüm olarak hazırlanmıştır. Birinci bölümde Tekezâde Mehmed Sâid’in hayatı, sanatı ve eserleri kısaca anlatılmış, Tataristan-ı Çini’de Bir Cinayet adlı eseri ise müstakil olarak ele alınmıştır. İkinci bölümde ilgili metinde; çeşitli kelime ve eklerin yazım özellikleri sunulmuş, Türkçe ses ve şekil bilgisi, söz dizimi, cümle unsurları ile Arapça ve Farsça yapı ve unsurlar konularına göre tasnif edilmiş, her bir konu tanımlanmış ve örneklerle açıklanmıştır. Üçüncü bölümde kaynak metin, çeviri yazı sistemi ile Latin harflerine aktarılmıştır. Dördüncü bölümde ilgili metin sadeleştirilmiştir. Beşinci bölümde kaynak metin sunulmuştur. Altıncı bölümde metnin sözlüğü ile dizini hazırlanmıştır.

Daha önce çeşitli araştırmalarda ve kaynaklarda adı geçen bu metin ancak tarafımızdan ilk kez incelenmiştir. Bu eserdeki söz varlığını, dil bilgisi unsurlarını, ifade tarzını, edebi eğilimi ait olduğu döneme göre değerlendirebilir, yorumlayabilir, bir takım çıkarımlarda bulunabiliriz. Bu bakımdan çalışmamızın Türklük bilimine hizmet edeceğini ve katkı sağlayabileceğini düşünüyoruz.

Anahtar Kelimeler: Tekezâde Mehmed Sâid, Tataristan-ı Çini’de Bir Cinayet, Dil incelemesi, Çeviri Yazı, Sözlük.

ABSTRACT
A CRIME IN TATARİSTAN-I ÇİNİ
(LANGUAGE REVIEW – TEXT – DICTIONARY)
TAXIMAIMAITI TAILAITI

The book called “A Crime in Tataristan-ı Çini” which is the topic of this thesis was written by Tekezâde Mehmed Sâid in 1305 (Julian calendar) – 1889 (Gregorian calendar) and was published almost five years later. As the author mentioned in the foreword the book is based on a true story and was evaluated as a literary work which is a medium-volume story.

There are six chapters in this study. Besides the brief presentation of the life, the art and the works of Tekezâde Mehmed Sâid, “A Crime in Tataristan-ı Çini” was explained in detail in the first chapter. In the second chapter the syntax and the sentence structure of the text and Arabic and Persian elements were classified based on the topics and were explained with examples. The transcription of the source text in Latin alphabet can be found in the third chapter and the text was abbreviated in the next chapter. While the facsimile of the source text was given in the fifth chapter, the dictionary of the source text was given in the last chapter.

Although the aforementioned book was mentioned in several sources, the book was examined for the first time in this thesis. The book which is full of Arabic and Persian language rules was written in a very artistic style. Therefore, the vocabulary, grammatical elements, expressions and the literary form of the book can be interpreted based on its own time and some implications can be made. We hope that this study will contribute to the Turkish literature.

Key Words: Tekezâde Mehmed Sâid, A Crime In Tataristan-ı Çini, Language Review, Transcription, Dictionary.

ÖN SÖZ

Bünyesinde birçok Arapça ve Farsça unsuru barındıran; bu dillerin kuralları, dil özellikleri ve yapıları ile büyük ölçüde örülü olan Tataristan-ı Çini’de Bir Cinayet adlı bu metin, yaşanmış bir olay üzerine yazılmıştır. Bu eser üzerinden kelime kadrosu, söz varlığı, dil bilgisi unsurları gibi konular dönemi hakkında bize bir fikir sunabilir. Dolayısıyla çalışmamızda niçin bu eseri temel kaynak olarak belirlediğimiz meselesi ile eserin önemi ortaya çıkmaktadır.

Bu edebi eser, Tekezâde Mehmed Sâid tarafından yazılmıştır. Yazar, son dönem Osmanlı ressamlığında önemli bir yere sahiptir, resim sanatına çılgır açıcı birçok yenilik getirmiş ve özellikle canlı portre çalışmalarında ün salmıştır. Zaten kaynağı gerçek bir olaya dayanan bu hikâyede yazarın ressamlığı kolayca göze çarpar; özellikle betimlemeler ressamların tablolarını andırır ve olay örgüsü bizlerin muhayyilesinde canlılık kazandırır, bizleri hikâyenin akışına sürükler. Dolayısıyla gerek mekân ve karakter tahlilleri gerek olay akışı ve betimlemeler eseri modern hikâyeciliğe yaklaştırmıştır.

Eserde çok uzun cümlelere ve kelime gruplarına sık sık rastlanmaktadır. Hatta konuşma cümleleri bile kısa ve yalın olmaktan çok üst tabakadan dili andırır. Bu durum, karakterlerin tümünü edebiyatçı gibi algılamaya yol açmış, eserin akışına, sürükleyiciliğine, yalın ve sadeliğine zarar vermiştir.

Bu eser neredeyse Arapça ve Farsçanın dil özellikleri, unsurları, kelime grupları ile örülmüştür. Arapça ve Farsça şekil ve yapı bilgisi örnekleri Türkçe kökenli örneklerden oldukça fazladır.

Tıpkıbasım bölümünden anlaşılacağı üzere kaynak metin yazılırken noktalama işaretlerine önem verilmiş, konuşma çizgileri ayırt edilmiştir. Kimi yer adları ve özel kelimeler dipnotlar biçiminde açıklanmıştır.

Kaynak metinde kimi kelime ve ekler, birden fazla yazım özelliği taşımakta, ünlü uyumlarına aykırılık teşkil etmektedir. Bu tür farklılıklar, kaynak metnin çeviriyazısı bölümünde örnekleri ile dipnotlarda belirtilmiştir.

Kaynak metnin belirlenmesinde ve tezin her aşamasında bilgilerini, görüşlerini ve tecrübelerini aktarmaktan mutluluk duyan, üzerimde çok emeği geçen danışman hocam sayın Doç. Dr. Uğur Gürsu'ya teşekkür ederim.

Gerek yüksek lisans ve gerekse tezi hazırlama sürecinde üzerimde emeği geçen, bana yol gösteren, görüş ve tecrübelerini dile getiren tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Hayatım boyunca elimden tutan, beni benden daha çok düşünen annem ve babam başta olmak üzere, kardeşlerime ve sevgili eşime teşekkür ederim.

TAXIMAIMAITI TAILAITI

İstanbul-2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEKEZÂDE MEHMED SÂ'İD'İN HAYATI, RESSAMLIĞI VE ESERLERİ

1.1. Tekezâde Mehmed Sâ'id'in Hayatı	3
1.2. Tekezâde Mehmed Sa'id'in Ressamlığı	3
1.3. Tekezâde Mehmed Sa'id'in Eserleri	19
1.3.1. Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye Yâhud Atalarsözü.....	19
1.3.2. Tataristan-ı Çinî'de Bir Cinâyet	19
1.3.2.1. Eserin Baskısı ve Fizikî Özellikleri.....	19
1.3.2.2. Eserin Adı ile Yazılış Sebebi	20
1.3.2.3. Eserin Yazılış Tarihi	20
1.3.2.4. Eserin Konusu ve İçeriği.....	20
1.3.2.5. Yazarın Üslubu.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

DİL İNCELEMESİ

2.1. İşaretler ve Açıklamalar Listesi.....	23
2.2. Yazım Bilgisi.....	23

2.2.1. Ünlülerin Yazılışı.....	23
2.2.1.1. a Ünlüsünün Yazılışı.....	23
2.2.1.2. e Ünlüsünün Yazılışı.....	25
2.2.1.3. ı Ünlüsünün Yazılışı.....	25
2.2.1.4. i Ünlüsünün Yazılışı.....	26
2.2.1.5. o Ünlüsünün Yazılışı.....	26
2.2.1.6. ö Ünlüsünün Yazılışı.....	27
2.2.1.7. u Ünlüsünün Yazılışı.....	27
2.2.1.8. ü Ünlüsünün Yazılışı.....	28
2.2.1.9. ñ Ünsüzünün (sağır kef)Yazılışı.....	28
2.2.2. Yazım Özellikleri.....	29
2.2.2.1. Kimi Kelimelerin ve Eklerin Yazılışı	30
2.2.2.1.1. Kimi Türkçe Kökenli Kelimelerin Yazılışı.....	30
2.2.2.1.2. Aynı Kelimelerdeki Farklı Yazılışlar	32
2.2.2.1.2. Aynı Eklerdeki Farklı Yazılışlar	32
2.2.2.1.3. Arapça Kökenli Kimi Kelimelerin Yazılışı.....	32
2.2.2.1.4. Arapça Kökenli Kelimelerde ء Hemze Kullanılışı.....	33
2.2.2.1.5. Tenvin Kullanılışı.....	33
2.2.2.1.6. Farsça Kökenli Kimi Kelimelerin ve Yapıların Yazılışı.....	34
2.2.2.1.7. İzafet Kesresinin ؤ İle Yazılışı	34
2.2.2.1.8. İzafet Kesresinin ى İle Yazılışı	35
2.2.2.1.9. Avrupa Dillerinden Alınan Kimi Kelimelerin Yazılışı.....	35
2.2.2.1.10. Kimi Eklerin Yazılışı	35
2.2.2.1.10.1. Belirtme Hâli Ekinin Yazılışı	35
2.2.2.1.10.2. Yönelme Hâli Ekinin Yazılışı.....	36
2.2.2.1.10.3. Vasıta Ekinin Yazılışı	36
2.2.2.1.10.4. Şart Ekinin Yazılışı.....	36
2.2.2.1.10.5. Ek-Fiilin Yazılışı.....	37
2.2.2.1.10.6. Soru Edatının Yazılışı.....	37

2.2.2.1.10.7. Olumsuzluk Anlamı Bildiren Ekin Yazılışı.....	37
2.2.2.1.10.8. Sıfat-Fiil Ekinin Yazılışı.....	39
2.3. Ses Bilgisi.....	39
2.3.1. Ünlüler	39
2.3.1.1. i/e meselesi	39
2.3.1.2. Kalınlık-İncelik Uyumu	39
2.3.1.3. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu	40
2.3.1.3.1. Ünlü Uyumuna Uymayan Kimi Kelimeler	40
2.3.1.3.2. Eklerin Ünlü Uyumu İle İlgili Durumları	40
2.3.1.3.2.1. Belirtme Hâli Eki.....	40
2.3.1.3.2.2. İyelik Eki.....	40
2.3.1.3.2.3. Geniş Zaman Eki	40
2.3.1.3.2.4. Şimdiki Zaman Eki	41
2.3.1.3.2.5. Görünen Geçmiş Zaman Eki.....	41
2.3.1.3.2.6. Emir Teklik Üçüncü Şahıs Eki	41
2.3.1.3.2.7. Teklik İkinci Şahıs Eki	41
2.3.1.3.2.8. +II/+IU Eki.....	41
2.3.1.3.2.9. İsim-Fiil Eki.....	42
2.3.1.3.2.10. Zarf-fiil Eki	42
2.3.1.3.2.11. -Inca/ -Ince Zarf-fiil Eki	42
2.3.1.3.2.12. -dık /dik Sıfat-fiil Eki.....	42
2.3.1.3.2.13. Fiilden Fiil Türeten Kimi Ekler	43
2.3.2. Ünsüzler	43
2.3.2.1. Ünsüz Değişimi	43
2.3.2.1.1. b > p Değişikliği.....	43
2.3.2.1.2. b > v Değişikliği.....	43
2.3.2.1.3. g > v Değişikliği.....	43
2.3.2.1.4. k > g Değişikliği.....	43
2.3.2.1.5. ƙ > ğ Değişikliği.....	44
2.3.2.2. Tonlulaşma.....	44

2.4. Şekil Bilgisi	44
2.4.1. Türkçe Kökenli Ekler.....	44
2.4.1.1. Çekim (işletme) Ekleri	44
2.4.1.1.1. İsim Çekim Ekleri	45
2.4.1.1.1.1. Çokluk Eki	45
2.4.1.1.1.2. İyelik Ekleri	45
2.4.1.1.1.3. İlgi Hâli (genitif) Eki	46
2.4.1.1.1.4. Belirtme Hâli (akuzatif) Eki	47
2.4.1.1.1.5. Yönelme-Yaklaşma Hâli (datif) Eki	48
2.4.1.1.1.6. Bulunma Hâli (lokatif) Eki	48
2.4.1.1.1.7. Ayrılma-Çıkma Hâli (ablatif) Eki.....	49
2.4.1.1.1.8. Vasıta Hâli (instrumental) Eki	49
2.4.1.1.1.9. Eşitlik Hâli (ekvatif) Eki.....	50
2.4.1.1.2. Fiil Çekim Ekleri.....	51
2.4.1.1.2.1. Basit Zamanlı Fiil Kipleri	51
2.4.1.1.2.1.1. Bildirme (haber) Kipleri.....	51
2.4.1.1.2.1.1.1. Belirli Geçmiş Zaman Eki	51
2.4.1.1.2.1.1.2. Belirsiz Geçmiş Zaman Eki.....	52
2.4.1.1.2.1.1.3. Şimdiki Zaman Ekleri	52
2.4.1.1.2.1.1.4. Gelecek Zaman Eki	53
2.4.1.1.2.1.1.5. Geniş Zaman Eki	54
2.4.1.1.2.1.2. Tasarlama Kipleri.....	54
2.4.1.1.2.1.2.1. Emir Kipi	55
2.4.1.1.2.1.2.2. İstek Kipi	57
2.4.1.1.2.1.2.3. Şart Kipi	57
2.4.1.1.2.1.2.4. Gereklilik Kipi.....	57
2.4.1.1.2.2. Birleşik Zamanlı Fiil Kipleri.....	58
2.4.1.1.2.2.1. Birleşik Kipli Fiillerin Hikâyesi.....	58
2.4.1.1.2.2.1.1. Belirsiz Geçmiş Zamanın Hikâyesi	58
2.4.1.1.2.2.1.2. Şimdiki Zaman Kipinin Hikâyesi.....	59
2.4.1.1.2.2.1.3. Geniş Zaman Kipinin Hikâyesi	59
2.4.1.1.2.2.2. Birleşik Kipli Fiillerin Şartı	60

2.4.1.1.2.2.2.1. Belirli Geçmiş Zamanın Şartı.....	60
2.4.1.1.2.2.2.2. Geniş zamanın Şartı.....	60
2.4.1.1.2.3. Kişi Ekleri	61
2.4.1.1.2.3.1. Zamir Kökenli Kişi Ekleri.....	61
2.4.1.1.2.3.2. İyelik Kökenli Kişi Ekleri	62
2.4.1.1.2.3.3. Emir Kipindeki Kişi Ekleri	63
2.4.1.2. Yapım Ekleri	64
2.4.1.2.1. Addan Ad Türeten Ekler	64
2.4.1.2.1.1. +CA Eki	64
2.4.1.2.1.2. +CAğız Eki	65
2.4.1.2.1.3. +CI/+CU Eki.....	65
2.4.1.2.1.4. +CIk/+CUk Eki.....	65
2.4.1.2.1.5. +CIn/+CUn Eki.....	65
2.4.1.2.1.6. +dAki (<+dA+ki) Eki	66
2.4.1.2.1.7. +la (<+la-g) Eki	66
2.4.1.2.1.8. +II/+IU Eki.....	66
2.4.1.2.1.9. +IIk Eki	67
2.4.1.2.1.10. +(I)n/+(U)n Eki.....	67
2.4.1.2.1.11. +(I)ncI/+(U)ncu Eki.....	67
2.4.1.2.1.13. +sIz/+sUz	68
2.4.1.2.2. Fiilden Ad Türeten Ekler	68
2.4.1.2.2.1. -(y)A.....	68
2.4.1.2.2.2. -(y)AcAk.....	69
2.4.1.2.2.3. -Ak<-gAk.....	69
2.4.1.2.2.4. -(y)An.....	69
2.4.1.2.2.5. -(y)ArAk <-(y) A-rAk)	70
2.4.1.2.2.6. -cAsInA/ +cA+sI+nA	70
2.4.1.2.2.7. -DIk/-DUk.....	70
2.4.1.2.2.8. -Dıkça/-DUkça < (-DIk/-DUk +çA)	71
2.4.1.2.2.9. -GI/-GU.....	71
2.4.1.2.2.10. -GIn/-GUn.....	71
2.4.1.2.2.11. -I/-U (<-(I)g/-(U)g)	72

2.4.1.2.2.12. -Ik/-Uk, -k	72
2.4.1.2.2.13. -(y)İş/-(y)Uş	72
2.4.1.2.2.14. -mA	73
2.4.1.2.2.15. -mAdAn < -mAdIn	73
2.4.1.2.2.16. -mAk	73
2.4.1.2.2.17. -mAksİzIn (-mAk+sİz+In).....	74
2.4.1.2.2.18. -mAn	74
2.4.1.2.2.19. -mI,-(I)m/-(U)m	74
2.4.1.2.2.20. -mİş/-mUş	74
2.4.1.2.2.21. -n, -(I)n/-(U)n.....	75
2.4.1.2.2.22. -(y)İp/-(y)Up	75
2.4.1.2.2.23. -(A)z.....	75
2.4.1.2.3. Addan Fiil Türeten Ekler	76
2.4.1.2.3.1. +A-	76
2.4.1.2.3.2. +At- <+A-t-.....	76
2.4.1.2.3.3. +dA-	76
2.4.1.2.3.4. +(I)k-/+(U)k-.....	77
2.4.1.2.3.5. +kIr-/kUr- <+k-(I)r-.....	77
2.4.1.2.3.6. +lA	77
2.4.1.2.3.7. +lAn- <+lA-n	77
2.4.1.2.3.8. +lAş- < +lA-ş-.....	78
2.4.1.2.4. Fiilden Fiil Türeten Ekler.....	78
2.4.1.2.4.1. -Ar-.....	78
2.4.1.2.4.2. -DAr-.....	78
2.4.1.2.4.3. -Dİr-/DUr < -t-Ur-	79
2.4.1.2.4.4. -(I)l-/-(U)l-	79
2.4.1.2.4.5. -mA-.....	80
2.4.1.2.4.6. -n-/-(I)n-/-(U)n-.....	80
2.4.1.2.4.7. -(I)r-/-(U)r- <ET -(U)r-	81
2.4.1.2.4.8. -(I)ş-/-(U)ş.....	81
2.4.1.2.4.9. -t-, -(I)t-/-(U)t-	82
2.4.2. Arapça Unsurlar	82

2.4.2.1. Arapça İsimler	82
2.4.2.2. Arapça Masterlar	82
2.4.2.2.1. Sülâsî Mücerret Masterlar	83
2.4.2.2.2. Mimli Masterlar (masdar-ı mîmî)	84
2.4.2.2.2.1. Mef'âlet Vezni	84
2.4.2.2.3. Rubâî Mücerret Masterlar	84
2.4.2.2.4. Mezîdünfih (Kıyasi-Kurallı) Masterlar	85
2.4.2.2.4.1. İf'âl Bâbı	85
2.4.2.2.4.2. Tef'îl Bâbı	85
2.4.2.2.4.3. Mûfâ'âlet Bâbı	86
2.4.2.2.4.4. İnfi'âl Bâbı	87
2.4.2.2.4.5. İfti'âl Bâbı	87
2.4.2.2.4.6. Tefe''ül Bâbı	88
2.4.2.2.4.7. Tefâ'ül Bâbı	88
2.4.2.2.4.8. İstif'âl Bâbı	89
2.4.2.2.5. İsm-i Fâ'il	89
2.4.2.2.5.1. Sülâsî Mücerret Masterların İsm-i Fâ'illeri	90
2.4.2.2.5.2. Mezîdünfih Sülâsî Masterların İsm-i Fâ'illeri	90
2.4.2.2.5.2.1. İf'âl Bâbının İsm-i Fâ'ili (müf'il)	90
2.4.2.2.5.2.2. Tef'îl Bâbının İsm-i Fâ'ili (müfa''il)	90
2.4.2.2.5.2.3. İnfi'âl Bâbının İsm-i Fâ'ili (münfa'il)	91
2.4.2.2.5.2.4. İfti'âl Bâbının İsm-i Fâ'ili (müfte'il)	91
2.4.2.2.5.2.5. Tef'âül Bâbının İsm-i Fâ'ili (mütefâ'il)	91
2.4.2.2.5.2.6. Tefe''ül Bâbının İsm-i Fâ'ili (mütefa''il)	91
2.4.2.2.6. İsm-i Mef'ûl	92
2.4.2.2.6.1. Sülâsî Mücerret Masterların İsm-i Mef'ûlleri	92
2.4.2.2.6.2. Mezîdünfih Masterların İsm-i Mef'ûlleri	92
2.4.2.2.6.2.1. Tef'îl Bâbı'nın İsm-i Mef'ûlü	93
2.4.2.2.6.2.2. Tefe''ül Bâbı'nın İsm-i Mef'ûlü (müfa''al)	93
2.4.2.2.6.2.3. İnfi'âl Bâbı'nın İsm-i Mef'ûlü (müf'all)	93
2.4.2.2.6.2.4. İfti'âl Bâbı'nın İsm-i Mef'ûlü (Müfte'al)	93

2.4.2.2.6.2.5. İstif'âl Babının İsm-i Mef'ûlü (müstef'al)	93
2.4.2.2.7. Sıfat-ı Müşebbehe	93
2.4.2.2.7.1. Fa'îl Vezni	94
2.4.2.2.8. Mübâlağa-i Fâ'il.....	94
2.4.2.2.8.1. Fa'ûl Vezni	95
2.4.2.2.9. İsm-i Mensûb	95
2.4.2.2.10. İsm-i Tafdîl.....	95
2.4.2.2.10.1. Ef'al Vezni.....	95
2.4.2.2.11. İsm-i Mekân	96
2.4.2.2.11.1. Mef'al Vezni	96
2.4.2.2.11.2. Mef'alet Vezni	96
2.4.2.2.12. Mec'ûl Masterlar	96
2.4.2.2.13. Arapçada Kelimelerde Kemiyet (müfred, tesniye, cem).....	97
2.4.2.2.13.1. Arapçada Tesniye (ikili çokluk)	97
2.4.2.2.13.2. Arapçada Cem (çokluk)	97
2.4.2.2.13.2.1. Cem-i Müzekker Sâlim	97
2.4.2.2.13.2.2. Cem-i Müennes Sâlim.....	98
2.4.2.2.13.2.3. Cem-i Mükesser (kırık, düzensiz çokluk)	98
2.4.2.2.13.2.3.1. Ef'âl Vezni	99
2.4.2.2.13.2.3.2. Fu'ûl Vezni.....	99
2.4.2.2.13.2.3.3. Fu'âl Vezni	99
2.4.2.2.13.2.3.4. Fu'alâ Vezni	99
2.4.2.2.13.2.3.5. Fe'â'il Vezni.....	100
2.4.2.2.13.2.3.6. Ef'ile Vezni	100
2.4.2.2.14. Arapça Edatlar ve Birleşik Şekiller.....	100
2.4.2.2.14.1. Râbıta Edatları	100
2.4.2.2.14.2. Harf-i Cerler.....	100
2.4.2.2.14.3. Zamirlerle Bitişen Harf-i Cerler	101
2.4.2.2.14.4. Başka Edatlar	101
2.4.2.2.15. Arapça Kelimelerde Tenvin	102

2.4.2.2.16. Arapçada İzâfet	102
2.4.2.2.16.1. İzâfet Terkîbi.....	102
2.4.2.2.16.2. Harf-i Cer İle Oluşan İzâfet Terkîpleri	103
2.4.2.2.16.3. Lafzî İzâfet.....	103
2.4.3. Farsça Unsurlar	104
2.4.3.1. Farsça İsimler	104
2.4.3.1.1. Farsça Çokluk Bildiren Ekler.....	105
2.4.3.1.2. Farsça Tamlamalar	105
2.4.3.1.2.1. Farsça Tamlamaların Özellikleri	105
2.4.3.1.2.2. Farsça İsim Tamlaması	106
2.4.3.1.2.3. Farsça Tamlamalarda Değişiklikler	107
2.4.3.1.2.3.1. Ters Çevrilmiş Tamlamalar	107
2.4.3.1.2.4. İzâfet Çeşitleri.....	107
2.4.3.1.2.4.1. Zincirleme İsim Tamlaması	107
2.4.3.1.2.4.2. Sıfat Tamlaması	108
2.4.3.1.3. Farsça Türemiş Kelimeler	108
2.4.3.1.3.1. Türemiş İsimler.....	109
2.4.3.1.3.1.1. Yer İsimleri	109
2.4.3.1.3.1.2. Küçültme Ekleri	109
2.4.3.1.3.1.3. Öbür Ekler.....	109
2.4.3.1.3.2. Farsça Türemiş Sıfatlar	110
2.4.3.1.3.2.1. Nispet Sıfatları	110
2.4.3.1.3.2.2. Yapıcılık Sıfatları	110
2.4.3.1.3.2.3. Lâyıklık Sıfatları	110
2.4.3.1.3.2.4. Ön Eklerle (Prefix) Yapılan Sıfatlar	111
2.4.3.1.3.3. Farsça Birleşik Sıfatlar.....	111
2.4.3.1.3.3.1. İsim ve Sıfat Tamlamaları İle Yapılanlar.....	111
2.4.3.1.3.3.2. Partisiplerle Yapılanlar.....	111
2.4.3.1.3.3.3. Hafifletilmiş Masdar (geçmiş zaman gövdesi ile)	112
2.4.3.1.3.3.4. Emir Gövdesi İle (hâl-geniş zaman gövdesi ile)	112
2.4.3.1.4. Hâsıl-ı Masdar (fiil ismi).....	113

2.4.3.1.5. Farsçada Partisipler (ism-i fâ'il, ism-i mef'ûl).....	113
2.4.3.1.5.1. İsm-i Fâ'il	113
2.4.3.1.5.2. Mübalağa ve Failik Sıfatları	114
2.4.3.1.5.3. İsm-i Mef'ûl	114
2.4.3.1.5.4. Farsçada Birleşik Kelimeler.....	114
2.4.3.1.5.4.1. Atıf Edatı İle Oluşanlar	114
2.4.3.1.5.4.2. Tekrarlarla Oluşanlar	115
2.4.3.1.6. Farsçada Edatlar	115
2.4.3.1.6.1. Ön Edatlar	115
2.5. Söz Dizimi	115
2.5.1. Kelime Grupları	115
2.5.1.1. Tekrar Grubu (İkileme)	116
2.5.1.2. Bağlama Grubu	116
2.5.1.3. Sıfat Tamlaması	117
2.5.1.4. Kurallı Birleşik Sıfatlar	118
2.5.1.5. İyelik Grubu ve İsim Tamlaması	118
2.5.1.6. İsim Tamlaması	118
2.5.1.6.1. Belirtili İsim Tamlaması	119
2.5.1.6.2. Belirtisiz İsim Tamlaması	119
2.5.1.7. Aitlik Grubu	119
2.5.1.8. Birleşik Fiil Grubu	120
2.5.1.9. Birleşik İsim Grubu.....	121
2.5.1.10. Unvan Grubu	122
2.5.1.11. Ünlem Grubu.....	122
2.5.1.12. Sayı Grubu	122
2.5.1.13. Edat Grubu	123
2.5.1.14. İsim-Fiil Grubu	124
2.5.1.15. Sıfat-fiil Grubu	124
2.5.1.16. Zarf-fiil Grubu.....	125
2.5.1.17. Kısaltma Grupları.....	126
2.5.1.17.1. İsnat Grubu.....	126

2.5.1.17.2. Uzaklaşma Grubu.....	126
2.5.2. Cümle Bilgisi	127
2.5.2.1. Cümlelerin Öğeleri	127
2.5.2.1.1. Yüklem.....	127
2.5.2.1.2. Özne (Fâil)	128
2.5.2.1.3. Nesne.....	129
2.5.2.1.4. Yer Tamlayıcısı	130
2.5.2.1.5. Zarf.....	131
2.5.2.2. Cümle Dışı Öğeler	132
2.5.2.2.1. Seslenme (Hitap) Unsuru	133
2.5.2.2.2. Ünlem Unsurları.....	133
2.5.2.2.3. Bağlama Unsurları	133
2.5.2.3. Cümle Çeşitleri	134
2.5.2.3.1. Yapılarına Göre Cümleler	134
2.5.2.3.1.1. Basit Cümle.....	134
2.5.2.3.1.2. Sıralı Cümle	134
2.5.2.3.1.2.1. Bağımlı Sıralı Cümle	135
2.5.2.3.1.2.2. Bağımsız Sıralı Cümle	136
2.5.2.3.1.3. Bağlı Cümle	137
2.5.2.3.1.4. Birleşik Cümle	138
2.5.2.3.1.4.1. Şartlı Birleşik Cümle.....	138
2.5.2.3.1.4.2. Ki'li Birleşik Cümle.....	139
2.5.2.3.1.4.3. İç İç Birleşik Cümle	140
2.5.2.3.1.5. Eksilteli (kesik) Cümle	141
2.5.2.3.2. Yüklem Türüne Göre Cümleler	141
2.5.2.3.2.1. Fiil Cümlesi.....	141
2.5.2.3.2.2. İsim Cümlesi	142
2.5.2.3.3. Anlamlarına Göre Cümleler	143
2.5.2.3.3.1. Olumlu Cümleler	143

2.5.2.3.3.2. Olumsuz Cümle	144
2.5.2.3.3.3. Soru Cümlesi.....	145
2.5.2.3.3.4. Ünlem cümlesi	146

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAYNAK METNİN ÇEVİRİ YAZISI

3.1. Çeviri Yazı Alfabeti	147
3.2. İşaretler ve Açıklamalar Listesi.....	148

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAYNAK METNİN GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİNE AKTARILIŞI

4.1. Kaynak Metnin Günümüz Türkçesine Aktarılışı	172
--	-----

BEŞİNCİ BÖLÜM

KAYNAK METNİN TYPKIBASIMI

5.1. Kaynak Metnin Tıpkıbasımı.....	190
-------------------------------------	-----

ALTINCI BÖLÜM

SÖZLÜK

6.1. SÖZLÜK VE DİZİN	244
----------------------------	-----

SONUÇ.....	352
-------------------	------------

KAYNAKÇA	355
-----------------------	------------

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e. :	Aynı ser
a.g.e. :	Adı geçen eser
akt. :	Aktaran
bkz. :	Bakınız
bsk. :	Baskı
C. :	Cilt
Ç. :	Çokluk
Dzl. :	Düzenleyen
Haz. :	Hazırlayan
s. :	Sayfa
SBE :	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sun. :	Sunan
T. :	Teklik
TDK :	Türk Dil Kurumu
YLT :	Yüksek Lisans Tezi

GİRİŞ

1889 yılında yazılmış olan “Tataristân-ı Çini’de Bir Cinayet” adlı bu eser, Osmanlı Türkçesinin son dönemlerine tanıklık etmiştir. Servet-i Fünûn edebiyatının etkisi, bu eserde kendini göstermiş, sanatkârane bir üslup benimsenmiş, sanat kaygısı gözetilmiştir.

Bu eserdeki kavram ve kelime kadrosu, söz varlığı, dil özellikleri ve edebi tarzları tespit etmek ve eseri yazıldığı döneme göre kıyaslamak ve değerlendirmek mümkündür. Her ne kadar Türkçenin rolü eserde çok zayıf olarak görülse de bahsedilen özellikleri yönüyle bu edebi eser önem arz etmektedir.

Dil incelemesi bölümünde Arapça ve Farsça unsurlar ile ilgili verilen örneklerden anlaşılabileceği üzere bu metin üzerinden Osmanlı Türkçesi Grameri hazırlayabilecek kadar dil malzemesi bulunduğu ifade edilebilir. Bu durum metin okununca daha iyi anlaşılabilecek, açığa kavuşacaktır.

Altı bölüm olarak sunduğumuz bu çalışmanın ilk bölümünde Tekezâde Mehmed Sâid’in hayatı, sanatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilmiş, kaynak metnimiz “Tataristân-ı Çini’de Bir Cinayet” adlı bu edebi eserin ise biçim ve fiziki özellikleri, niçin yazıldığı, içeriği ve konusu, üslubu ve dil özellikleri gibi yönleri etraflıca açıklanmıştır.

İkinci bölümde dil incelemesi yer almaktadır. İki ana başlık altında ele aldığımız bu bölümde ilkin metnin yazım özellikleri, ses bilgisi hakkında ana hatlarıyla bilgi verildikten sonra Arapça ve Farsça yapılar üzerine durulmuştur. Ardından söz dizimi, kelime grupları ve cümle bilgisi hakkında ayrıntılı olarak bilgi verilmiştir. İkinci ana başlık ise yazım ve ses bilgisi ile Türkçe, Arapça ve Farsça şekil ve yapı bilgisini içerir. Kaynak metinde bulunan Arapça ve Farsça unsurlar, söz öbekleri, birleşik kelimeler ve kelime grupları konu başlıklarına göre tasnif edilmiş, her birisinin ne olduğu örnekleri ile birlikte açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde kaynak metnin çeviri yazısına yer verilmiş, ilgili metin Latin harflerine çeviri yazı sistemi ile aktarılmıştır. Metinde geçen farklı yazım

zellikleri dipnotlar biçiminde belirtilmiştir. Ayrıca yazarın hazırladığı dipnotlara yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde kaynak metin sadeleştirilmiş, ait olduğu Türkçe döneminden günümüz Türkçesine aktarılmıştır.

Beşinci bölümde kaynak metnin tıpkıbasımı sunulmuştur.

Altıncı bölümde kaynak metnin sözlüğü sunulmuş, metinde yer alan tüm kelimeler, birleşik yapılar birbiriyle bağlantılı olarak kısaca açıklanmış ve gramatikal dizin biçiminde sunulmuştur.

Sonuç bölümünde bu çalışma ile ilgili elde edilen bilgi, bulgu, çıkarım ve tespitler ana hatları ile maddeler biçiminde belirtilmiştir.

Kaynakça bölümünde ise tezin hazırlanmasında katkı sağlayan çeşitli kaynaklar soyadı sırasına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEKEZÂDE MEHMED SÂ'İD'İN HAYATI, RESSAMLIĞI VE ESERLERİ

1.1. Tekezâde Mehmed Sâ'id'in Hayatı

1870 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiş olan Teke-zâde Mehmed Sa'id, 1898'de Sanâyi'-i Nefise Mektebi'ni birincilikle bitirmiştir. 1908 yılında Kabataş Sultanî'sine resim muallimi olarak atanmış olan sanatçı, belli bir müddet bu kurumda görevini sürdürmüş, ayrıca Osmanlı Ressamlar Cemiyeti dergisinin yayımlanmasında önemli katkılar sağlamıştır.

Ressamlığı ile ünlenen Tekezâde'nin, özellikle portre alanında çılgır açacak özgünlüğünden bahsedilmektedir. Alanında tecrübeli, söz sahibi, gayet çalışkan ve emektar bir sanatçı olmasına rağmen Mehmed Sâid hak ettiği karşılığı hayattan alamamış, bir köşeye çekilmiş, unutulmuştur.

Teke-zâde Mehmed Sâ'id, ressamlığı ile ünlenmesinin yanında atasözü derlemeciliği ve hikâyecilik yönleri ile de bilinmektedir. Çok yönlü bir sanatçı olan Teke-zâde'nin hayatıyla ilgili yeterli ve ayrıntılı bilgi kaynaklarda yoktur. Tekezâde, 1913 yılında vefat etmiştir.¹

1.2. Tekezâde Mehmed Sa'id'in Ressamlığı

Tekezâde Mehmed, daha Sanayi'-i Nefise'de öğrenci iken Osman Hamdi Bey'den ve Zonaro, Guillemet gibi Doğu bilimci resamlardan resim eğitimi almıştır. Önceleri Fransız izlenimcilerinin ve natüralistlerinin etkisiyle eserler veren Tekezâde, daha sonra portre çalışmaları üzerine odaklanmıştır. Portre çalışmalarında özellikle insan psikolojisine yoğunlaşan sanatçının tekniği ve üslubu giderek güç kazanmış ve özgün bir hâle gelmiştir.

¹ bkz. **Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi 1911 – 1914**, Güncelleştirilmiş Basım, Haz. Yaprak Zihnioğlu, Akt. İrfan Dağdelen, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 240. Ayrıca <http://www.turkedebiyatisimlersonzugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=887>

Tekezâde Mehmed, 1908 yılından itibaren Kabataş Sultânî'sinde belirli bir dönem muallimlik görevinde bulunmuştur. Ayrıca kendisi, hayatta iken resimlerini çeşitli yerlerde sergileme imkânı bulmuştur.

Osmanlı Ressamlar Cemiyeti dergisinin yayımlanmasında katkı sağlamış olan Teke-zâde Mehmed, her ne kadar döneminin tanınmış, tecrübeli, çalışkan, saygın ve özgün bir ressamı olsa da geçim sıkıntısı ve mahrumiyetler, onun resim sanatından çekilmesine ve unutulup bir köşede kalmasına yol açmış, dolayısıyla kendisi onca yıllık çalışma ve gayretinin neticesini pek de alamamıştır.

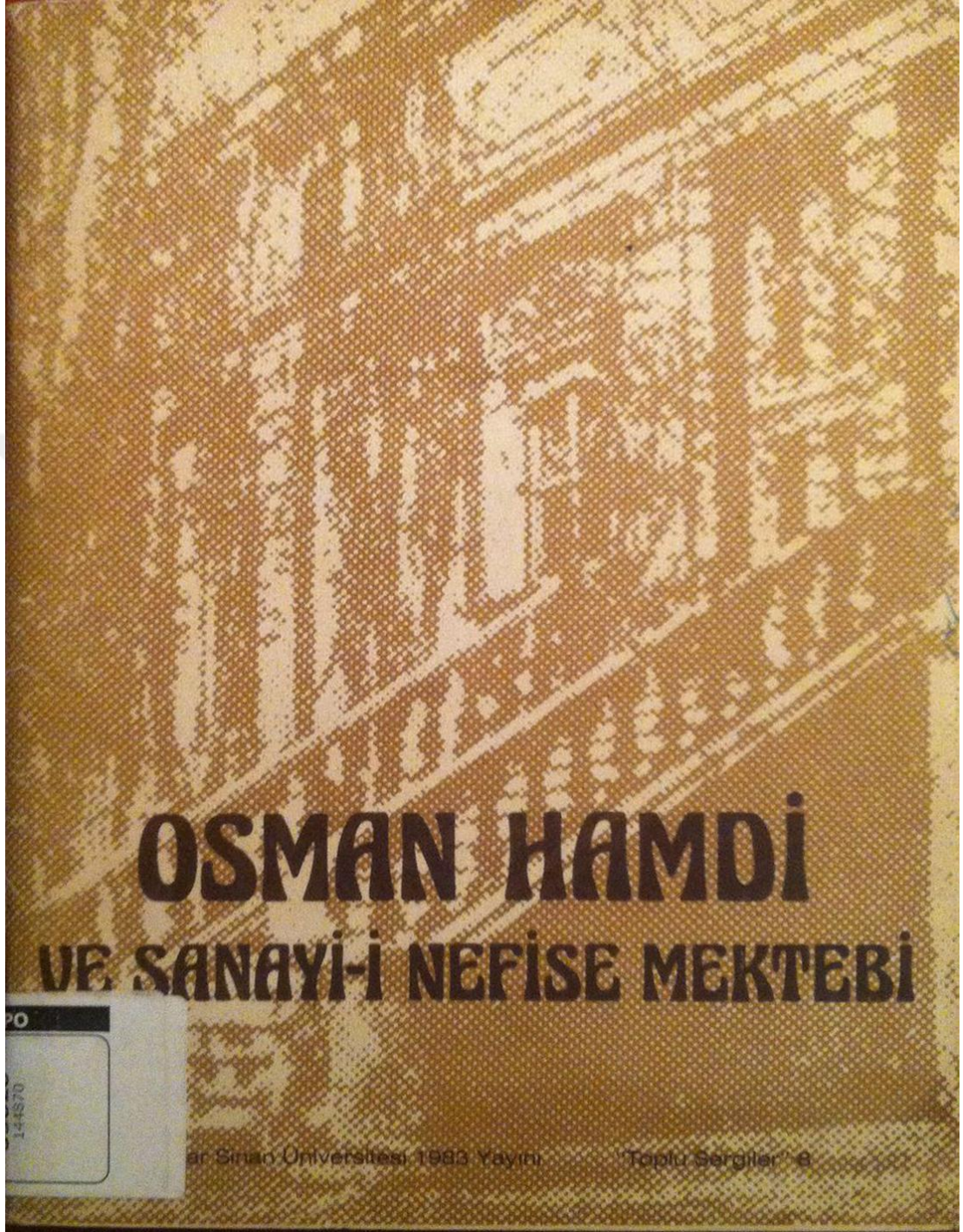
Sanatçının kimi resimleri şunlardır:

Testili Kadın, İhtiyar Yahudi, Sahilde Küfeli Kız, Tabii simalardan: Hayat-ı Giranbar [Ağır Gelen Hayat], Tabii Simalardan: Metâib-i Dehrin İşmizazatı [Dünya Yorgunluklarının Sıkıntıları], Bir Derviş, Bir Zıll-i Na-mesud [Mutsuz Bir Gölge], Aynadaki Hayalini Kendi Fırçası İle Tersim Eden [Resmeden] Bir Simâ-yı Sanatkâr, Büyük Kulaklı Adam. Bunlardan başka sanatçının, “Sanayi’-i Nefîse’nin Zi-hayat [Canlı] Modelleri” adıyla çeşitli resimleri bulunmaktadır.²

Sanatçının kimi resimleri günümüze kadar ulaşmıştır. İlgili resimler şu şekilde gösterilebilir:

² Adnan Çoker, **Osman Hamdi ve Sanayi-i Nefise Mektebi**, Mimar Sinan Üniversitesi, Toplu Sergiler 8, İstanbul, 1983, s. 36, 37. Ayrıca bkz. **Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi 1911 – 1914**, Güncelleştirilmiş Basım, Haz. Yaprak Zihnioğlu, Akt. İrfan Dağdelen, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 240, 241, 242, 243.

<http://www.turkedebiyatisimlersonzugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=887>

Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şahane'nin büst sınıfı öğrencisi, yk. 1900. Soldan üçüncü Tekezade Said, önde Hamdi Kenan.

TEKEZADE SAİD
1870 - Öl. ?

Türk resim sanatında portre söz konusu olduğu zaman Tekezade Said'in adı ön saflarda anılmalıdır. Sanayi-i Nefise Mektebinin en güçlü öğrencilerinden olan Said, insan psikolojisini portrelerinde yoğunlaştırmayı biliyordu. Tekniği giderek serbestlik ve canlılık kazanan sanatçının yaşam savaşı nedeniyle birçokları gibi sanat alanından çekilmesi büyük kayıptır. Tekezade Said İstanbul Resim Salonlarında da varlık göstermişti. Onun 1908'lerde Kabataş Sultanisinde resim öğretmenliği yaptığını bilmekteyiz.

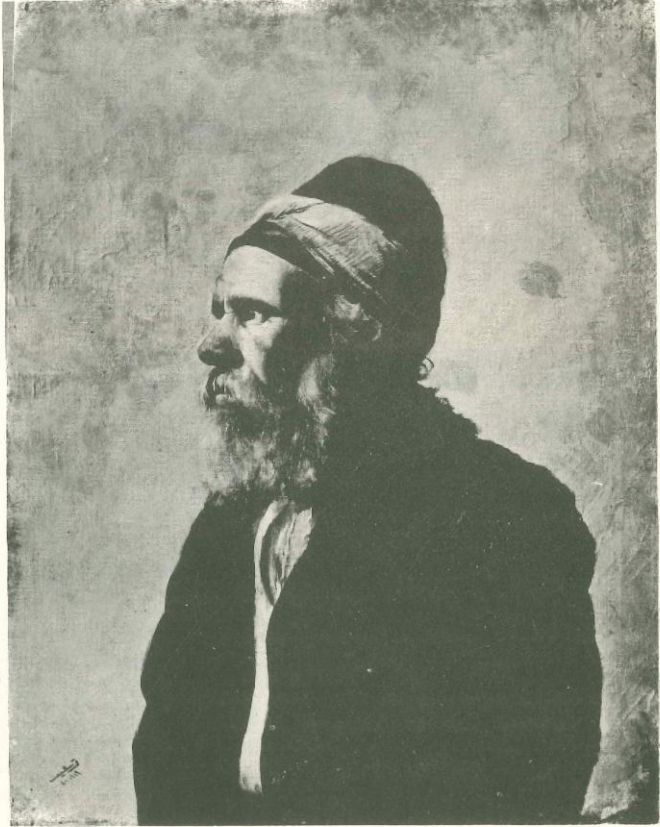
Solda: Tekezade Said'in Fotosu.

Sol ortada: Zül'ü Names'ud (Mutsuz Kişi) 1902 (1318) Tuval üzerine yağlıboya.

Sol altta: Büyük Kulaklı Adam, 1902 ? Sanayi-i Nefise Mektebi modellerinden, Yağlıboya,

Altta: İhtiyar Yahudi, 1903 (1319) , Tuval üzerine yağlıboya, 81,5x 62,5 cm . İstanbul Resim ve Heykel Müzesi. Yapıt Sanayi-i Nefise Mektebi konkurunda birinciliği kazanmıştır.

Sanatçının yaptığı Çallı'nın portresi için 44 üncü sayfaya bakınız.

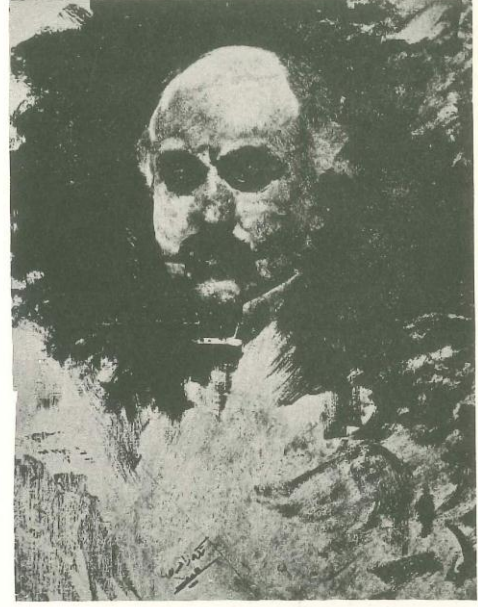

Tekezade Said'in bazı yapıtları Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesinde yayınlanmıştır. Karşı ve bu sayfadaki resimlerin bir bölümü bu gazeteden alınmıştır.

Üstte: TEKEZADE SAİD, Bir Derviş, 1901 (1317)
Tuv. Üz. yğb.

Sağda: TEKEZADE SAİD, Sanatçının Kendi Portresi.

OSMANLI
RESSAMLAR CEMİYETİ
GAZETESİ

1911-1914

Sanayi-i Nefise Mektebi zihayat modellerinden:

İHTİYAR BİR MUSEVİ

*Tekezade Said Bey'in eser-i sanatıdır ki mektebin
on sene evvelki konkur salonunda birinciliği
kazanmıştır.*

Aynadaki hayalini kendi fırçası ile tersim eden bir sima-yı sanatkâr.
Ressamı: Kabataş Sultanisi resim muallimi Tekezade muhterem Said Bey'dir, on sene akdem
[önce] Sanayi-i Nefise Mektebi'nden birincilikle neşet etmiş ve şimdiye kadar geçen hayatını,
hayat-ı camı bildiği mesleğine hasreylemiştir. Bütün o tebah olan [harcanan] gençliğimiz gibi
onun da hayat-ı şebabı [gençliği] tahsil-i âliyeden bir mahrumiyet-i elime içinde geçmiştir. Böyle
olmakla bugün bizatihi sai ve gayreti sayesinde sevimli bir fırça sahibi olmuş ise de semere-i
mesaisinin heyhat ki mükâfatına mazhar olamayarak köşe-i iğtirabda [unutulmuş köşesinde]
kalmıştır.

*Sanayi-i Nefise Mektebi'nin zihayat
modellerinden*

Ressam Tekezade Said Bey'in yağıboya modellerinden

*Sanayi-i Nefise Mektebi'nin zihayat [canlı]
modellerinden*

Tabii simalardan: HAYAT-I GİRANBAR
[Ağır gelen yaşam]

Ressam Tekezade Said Bey'in etütlerinden

Tabii simalardan: METAİB-İ DEHRİN İŞMİZAZATI
[Dünya yorgunluklarının sıkıntıları]

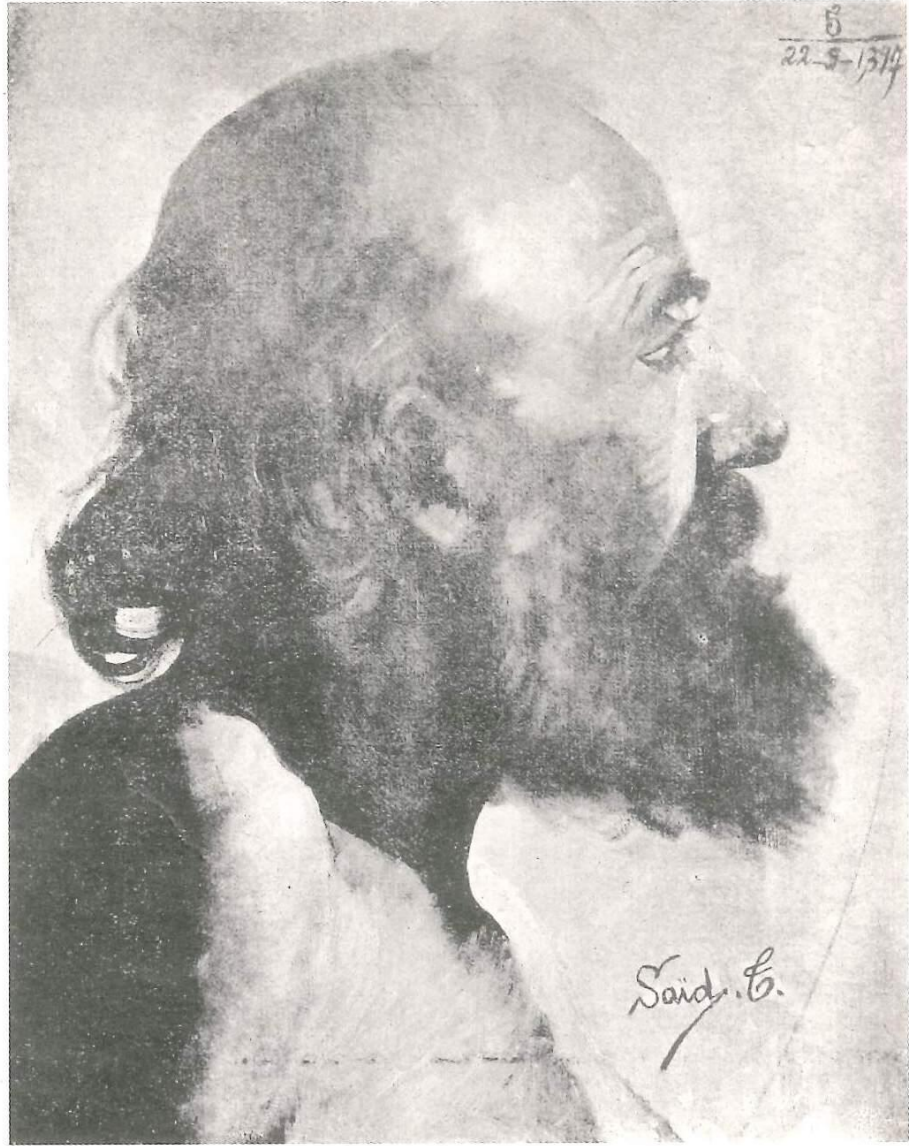

Aynadaki hayalini kendi fırçası ile tersim eden bir sima-yı sanatkâr.
Ressamı: Kabataş Sultanisi resim muallimi Tekezade muhterem Said Bey'dir, on sene akdem [önce] Sanayi-i Nefise Mektebi'nden birincilikle neşet etmiş ve şimdiye kadar geçen hayatını, hayat-ı camı bildiği mesleğine hasreylemiştir. Bütün o tebah olan [harcanan] gençliğimiz gibi onun da hayat-ı şebabı [gençliği] tahsil-i âliyeden bir mahrumiyet-i elime içinde geçmiştir. Böyle olmakla bugün bizatihi sai ve gayreti sayesinde sevimli bir fırça sahibi olmuş ise de semere-i mesaisinin heyhat ki mükâfatına mazhar olamayarak köşe-i iğtirabda [unutulmuş köşesinde] kalmıştır.

Tabii simalardan: BİR ZILL-I NAMESUD
Bir mutsuz gölge

Ressam Tekezade Said Bey'in, yağlıboya

Tabii simalardan: BİR DERVİŞ

1.3. Tekezâde Mehmed Sa'îd'in Eserleri

1.3.1. Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye Yâhud Atalarsözü

Kimi kaynaklarda **Cümel-i Müntehabe-i Türkiyye** adıyla da geçen bu kitap, adından anlaşılacağı üzere atasözleri derlemesi ile ilgili bir eserdir. İç kapağındaki bilgilere göre bu eserin 1894/1895 yıllarında (H. 1311) Kasbar Matbaasında basıldığını öğreniyoruz. Ayrıca bu sayfada Tekezâde, Şinasi'nin şu sözlerine yer verir: “Durûb-ı Emsâl ki hikmetü'l-avamdır. Lisânından sâdır olduğu bir milletin mâhiyet-i efkârına delâlet eder. **Şinâsi Merhum.**” Bu bilginin altında ise yazar, 5742 atasözü ve deyimini eserde yer aldığını belirtir. Ancak karışık durumda bulunan bu ifadelerin, kaynak eserde teker teker numaralandırılmadığını görüyoruz.³

384 sayfa olarak hazırlanan bu eser, başlığında **Türkiyye** kelimesi geçmesi yönüyle kendisinden önceki atasözleri derlemelerinden farklılık göstermekte ve kendinden sonrakilere ise öncülük etmektedir.

1.3.2. Tataristan-ı Çinî'de Bir Cinâyet

1.3.2.1. Eserin Baskısı ve Fizikî Özellikleri

Üzerinde çalıştığımız kitabın kapağı ile birinci sayfasına göre bu eser, Tekezade Mehmet Sait tarafından kaleme alınmış, Türkiyye Kütüphanesi sahibi “Mehran” tarafından neşredilmiştir. İlgili eserin, Maarif Bakanlığı'nın ruhsatıyla Şirket-i Mürettebiye Matbaası tarafından Kostantiniye'de Rumi 1310'da (M. 1894/1895) basıldığını öğreniyoruz. Eserin ilk sayfasında ise yayınevi hakkında kısaca şu bilgilere yer verilmiştir: “Artin Asadoriyan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul Bab-ı Ali Caddesi'nde numara: 52”

“Bir İki Söz” başlığıyla üçüncü sayfasında bir ön söze yer verilen eser, 54 sayfadan ibarettir. Bu yönü ile kaynak metin, hacim bakımından orta büyüklükte ve hikâye türünde bir edebi eser olarak değerlendirilebilir.

³ Müberra Gürgendereli, “Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye: Atalar Sözü” **Bilge Dergisi**, C. X, sayı: Yaz 37, Ankara, 2003, s. 68.

1.3.2.2. Eserin Adı ile Yazılış Sebebi

Kapağında ve giriş bölümünde eser, “Tataristan-ı Çini’de Bir Cinayet” başlığı ile adlandırılmıştır. Yazar, eserin yazılış sebebini “Bir İki Söz” başlığında açıklar. Bu bilgilere göre vatanın aydınlarının kalemi geliştikçe, aydınlar mükemmel eserler yazdıkça yazarın vicdanında bir eser yazma ihtiyacı hâsıl olur. Bu anlamda defterinde yer alan ve Çin tarafında meydana gelen müthiş bir faciayı safsatadan gayet uzak bir şekilde yazdığını ifade eden yazar, hata ve kusurlarından dolayı yüce okuyucularından özür dilemekte ve özrünün kabul edileceğini ümit etmektedir.

1.3.2.3. Eserin Yazılış Tarihi

Yukarıda belirttiğimiz yıl, eserin basılış tarihidir. Eserin yazılış tarihini Tekezâde Mehmet Sait, “20 Haziran 1305” olarak belirtir. Bu tarih ise miladi 2 Temmuz 1889’a denk düşmektedir. Nitekim eser yazıldıktan dört beş yıl sonra yayınlanmıştır.

1.3.2.4. Eserin Konusu ve İçeriği

Yazarın önsözde belirttiği üzere eserin konusu yaşanmış bir hayattan alınmıştır. Bu hadisenin kaynağı, eserin başlığında yer alan cinayete dayanmaktadır.

Eserin başkahramanı Hızır İlyas Han’dır, olaylar bu kişinin ekseninde gelişmektedir. Hızır İlyas Han, Karakalpas ilinin kadim ve köklü hanedanına mensup olan Ahmet Gıyasettin Han’ın oğludur. Babasının vefatıyla birlikte tüm servet Hızır İlyas Han’a kalır.

Hikâyedeki düğüm Hızır İlyas Han’ın bir gün yaveri ile birlikte ava çıkması, ava çıktığı bölgede susaması, su içmek ve dinlenmek üzere İmsim Köyüne ulaşmasına bağlanır. Hızır İlyas Han’ın sebebini bilemediği bir hisle bu köyün bir evine yönelmesi, bu evdeki ana ile kıza kendisini ve babasını tanıtmaması, ana ile kızın ikramperverliğinden etkilenmesi, kızın hâli, tavrı ve güzelliği ile oğlanın dikkatini çekmesi olayın dönüm noktasıdır. Oğlan dinlendikten sonra köşklerine gitmek üzere anne ile kızıdan izin alır ve bu sırada kızın parmağına bir söz yüzüğü takar. Hızır İlyas Han artık sevdaya tutulmuştur. Bu aşk ve şevk ile köşküne döner, özel dairesine çekilir ve bu meseleyi ertesi günü annesi Pertev İkbâl Hatun’a anlatır.

Pertev İkbâl Hatun kızın kim olduğunu sorar, Mihriban ile kızı Perizad'ın fakir bir aileye mensup oluşu, Pertev İkbâl Hatun'un hoşnutsuzluğuna sebep olur ve oğlunu soylu bir ailenin kızı ile evlendirmek ister. Aralarındaki bu konuşmalar, ana ile oğlu sinirlendirir. Oğlunun kararlılığını gören, oğluyla başa çıkamayacağını anlayan Pertev İkbâl Hatun, ister istemez bu durumu kabullenir ve fakat içten içe ana ile kızın oğlunu kandırdıklarını düşünür. Hasetliğinden dolayı Pertev İkbâl Hatun onlara tuzak kurmak ister. Nitekim bu tuzağını ortakça kararlaştırılan düğün gününden birkaç gün önce gerçekleştirmeye karar verir. Bu anlamda Kofken nam bir adamla görüşür ve ana ile kızı öldürme görevini bu kişiye verir. Nitekim Hızır İlyas Han'ın müstakbel eşi Perizad için imar ettirdiği konakta düğünden birkaç gün önce bir yangın çıktığını adamları Hızır İlyas'a söyler. Zaten konağa doğru giden Hızır İlyas, bu hadiseyi öğrenince aklı başından uçar, yangın yerine nasıl gittiğini anlayamaz. Annesi Mihriban yangında kurtarılamaz, can verir, ancak Perizad ölümden kurtulmuştur. Hızır İlyas kızı başka bir yere götürmenin uygun olmadığını düşündüğünden yaşlı, tecrübeli ve hastalıklardan az çok anlayan bir adama kızı emanet eder ve ona çok iyi bakmasını salık verir. Ardından verdiği söz üzerine zanlıların bulunması için gerekli kimse ve kurumlarla görüşür ve olay artık ülkenin dört bir tarafında yayılır.

Mahkeme heyetinin delillerle ve titiz çalışmalar neticesinde suçlular her ne kadar suçlarını inkâr etmeye yeltenseler de itiraf etmişlerdir. Bu itiraf işinde suçlunun küçük kız yeğeni Emine gizli tanık olarak konuşur ve bu kız olayların kilidini çözer. Suçlular itiraflarının yanı sıra bu olayın asıl müsebbibini açığa çıkarmış ve bu kişinin Hızır İlyas Han'ın annesi Pertev İkbâl Hatun olduğunu ifade etmişlerdir.

Pertev İkbâl Hatun, mahkeme huzuruna çağrılır, başta suçunu kabul etmese de itiraf etmekten başka çaresi kalmamıştır. Nitekim olayın nasıl geliştiğini ayrıntıları ile anlatmıştır. Asabi bir mizaca sahip olan Pertev İkbâl birkaç gün içinde ruh bunalımından dolayı dünyasını değiştirir. Diğer suçlular ise ilin meydanına kurulan darağacında asılır.

Hızır İlyas Han yaşadıkları onca acılardan sonra müstakbel eşinin iyileşmesiyle bir başka ile doğru gezmeye çıkar ve hikâye bu minvalde mutlu bir sonla bitirilir.

1.3.2.5. Yazarın Üslubu

Bu eser, oldukça ağır, süslü ve ağıdalı bir dille kaleme alınmış, kelimelerin Türkçeleri yerine Arapça ve Farsçaları genelde tercih edilmiş, yine Türkçe dilbilgisi unsurları, tamlamalar yerine özellikle Farsça ve Arapça yapılar ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Türkçe tamlamalara neredeyse yer verilmemiş, Türkçe birleşik yapılar ve söz öbekleri yerine özellikle Farsça söz öbekleri, birleşik ifadeler ve tamlamalar ısrarla kullanılmıştır. Bu özellikleri ve yönleri ile eser adeta Servet-i Fünûn dönemi roman ve hikâyelerini andırır.

Yazar, son dönem Osmanlı ressamlığında önemli bir yere sahiptir, resim sanatına çılgır açıcı birçok yenilik getirmiş ve özellikle canlı portre çalışmalarında ün salmıştır. Zaten kaynağı gerçek bir olaya dayanan bu eserde yazarın ressamlığı kolayca göze çarpar, özellikle betimlemeler tıpkı ressamların tablolarını andırır ve olay örgüsü bizlerin muhayyilesinde canlılık kazandırır, bizleri hikâyenin akışına sürükler. Dolayısıyla gerek mekân ve karakter tahlilleri gerek olay akışı ve betimlemeler eseri modern hikâyeciliğe yaklaştırmıştır.

Yazar, önsöz bölümünde her ne kadar eseri gerçekçi bir şekilde ve safsatadan uzak olarak anlattığını dile getirse de kullandığı sanatlı dil belki de okuyucuların metni anlamasını engellemiştir.

Yazar kimi özel kelimeleri dipnot yoluyla açıklamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

DİL İNCELEMESİ

2.1. İşaretler ve Açıklamalar Listesi

- - Fiil kök veya gövdeleri ile fiillere gelen yapım ve çekim ekleri bu işaret ile belirtilmiştir. Arapça ve Farsça terkip unsurlarının, birleşik yapıli kelimelerin, tekrar unsurlarının arasına ilgili işaret konmuştur.
- + İsim kök veya gövdelerine getirilen yapım ve çekim ekleri ilgili işaret ile belirtilmiştir.
- / Bu işaretin solundaki sayılar sayfa sayısını; sağındaki sayılar ise ilgili sayfanın satır numaralarını gösterir.
- () Gerekli açıklamalar parantez içinde sunulmuştur.
- “ ” Gerekli açıklamalar tırnak içinde sunulmuştur.
- Koyu yazı ile yazılan kelime, kelime grupları veya cümleler ilgili konunun örneklerini diğer kelime ve cümlelerden ayırt etmek üzere belirtilmiştir.
- Tablolarda ilgili konu tarif edilmiş veya tanımlanmıştır.

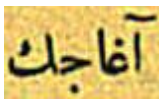
2.2. Yazım Bilgisi

2.2.1. Ünlülerin Yazılışı

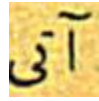
2.2.1.1. a Ünlüsünün Yazılışı

Ön Seste;

a ünlüsü Türkçe kökenli kelimelerin baş harfinde yer aldığında genellikle med ~ işareti ile yazılmıştır. Kaynak metnimiz bu örneklerle doludur.

ağaç 5/11

at 6/5

atla- 6/10

az 6/11

İç Seste;

a ünlüsü kaynak metinde iç ses olarak özellikle kök ve gövdelerde (ا) ile kimi kelimelerde ve özellikle eklerde ise güzel h ile (آ) ile yazılmıştır.

başla- 4/17

yayla 4/17

dolaş- 4/17

tarla 5/3

orman 5/8

ara- 6/4

yaqlaş- 6/15

aşıl- 6/8

ol- 10/12

ara 11/2

Son Seste:

a ünlüsü kelimenin sonunda kök, gövde ve ek olarak farklı şekillerde yazılmıştır.

Kimi örneklerde (ا) ile, kimi örneklerde ise güzel h ile (آ) yazıldığı görülmektedir.

ana 15/1

ara 11/2

soñra 11/10

lepiska 10/16

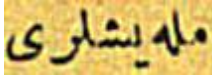
yumurta 4/12

güyā 15/15

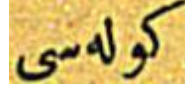
2.2.1.2. e Ünlüsünün Yazılışı

İç seste:

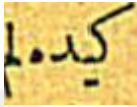
e ünlüsü iç seste gerek ekler ve gerekse kelime köklerinde güzel h ile (ه) yazılmıştır.

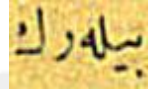
mele- 5/1

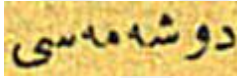
köle 5/5

git- 6/6

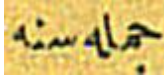

bil- 7/7

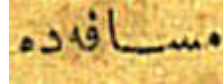

döşeme 9/5

Son Seste: e ünlüsü, iç seste görüldüğü gibi gerek ekler ve gerekse kelime köklerinde güzel h ile (ه) yazılmıştır.

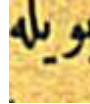
cümle 7/7

mesāfe 2/10

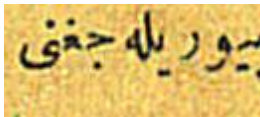
ile 7/3

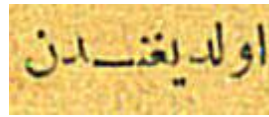
böyle 8/4

2.2.1.3. ı Ünlüsünün Yazılışı

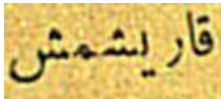
İç Seste:

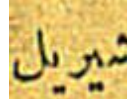
buyurıl- 1/14

ol-dık 2/8

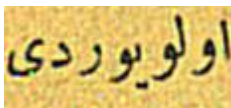

qarış- 3/4

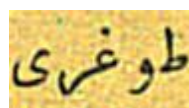

şırıl 3/10

Son Seste

oluyordı 3/7

toğrı 3/9

ağış 3/11

bıyıklı 4/10

2.2.1.4. i Ünlüsünün Yazılışı

Ön Seste:

iderim 1/15

ile 3/6

in- 7/15

iç 13/10

İç seste:

çekdi-ise 1/7

getirdigi 3/16

çekil- 10/5

geliş 10/17

Son Seste

birinci 2/8

yigirmi 4/9

meleyişleri 5/1

nāmındaki 5/5

2.2.1.5. o Ünlüsünün Yazılışı

Ön seste

ol- 1/13

orağ 5/2

omuz 10/16

otur- 17/4

İç Seste:

qonaq 3/3

toğrı 3/9

sol 3/14

yörgunluk 5/10

Son Seste:

kilometro 6/12

2.2.1.6. ö Ünlüsünün Yazılışı

Ön Seste:

öñ 4/1

öp- 17/4

öl- 32/2

İç Seste:

çöl 2/4

göz 3/14

göril- 4/6-7

köpekler 6/16

2.2.1.7. u Ünlüsünün Yazılışı

Ön Seste

uzaq 3/3

unut- 19/14

ur- 32/13

İç Seste

bulmuş 1/9

buyurıl- 1/14

olup 3/1

bu 3/3

Son Seste:

boyłu 4/10

2.2.1.8. ü Ünlüsünün Yazılışı

Ön Seste:

üç 14/11

üzre 26/2

İç Seste

küçük 3/10

görün- 8/3

güzel 10/17

idilsün 19/17

Son Seste

içerü 8/1

örtülü 9/17

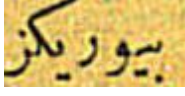
2.2.1.9. ñ Ünsüzünün (sağır kef)Yazılışı

Genizsi bir özellik içeren sağır kef'in (ڭ) kaynak metinde gerek kök ve gerekse eklerde farklılığı belirtilmiştir.

İç Seste:

soñra 6/9

idişñiz 9/1

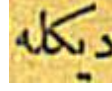
buyurıñuz 9/2

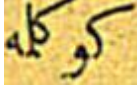
baña 11/7

yalñız 13/14

diñle- 21/3

göñül 21/5

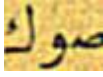
Son Seste

öñ 4/1

eñ 7/10

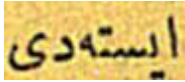

şoñ 17/13

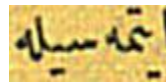
2.2.2. Yazım Özellikleri

Kaynak metnimizde özellikle Türkçe kökenli kelime ve eklerin yazımında birçok farklılık görülmektedir. Bunun yanı sıra Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin kimisinde Türkçeleşme temayülü görülmektedir.

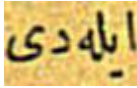
Türkçe kökenli kelimelerin birçoğunda, iç sesteki ünlüler ile kelime kök veya gövdelerindeki ünlülerin genellikle yazıldığı ve sonrasında gelen eklerin ise ayrı olarak yazıldığı örnekler görülmektedir.

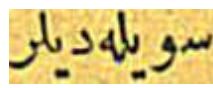
iste- 31/2

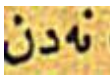
it- 31/3

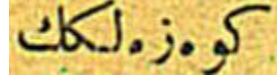
eyle- 15/17

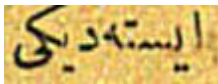
söyle-18/9

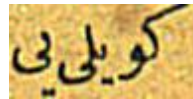
ne 19/15

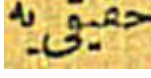
geveze 41/10

iste- 49/14

köyli 33/16

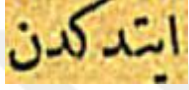

ḥaḳīqī 25/11

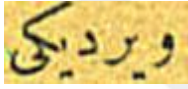
2.2.2.1. Kimi Kelimelerin ve Eklerin Yazılışı

2.2.2.1.1. Kimi Türkçe Kökenli Kelimelerin Yazılışı

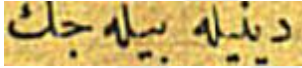
- Kaynak metnimizde e-i meselesi ی yönünde ağır basmaktadır. Aşağıdaki örnekler bunu göstermektedir.

it- 5/10

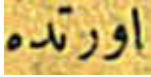

vir- 7/8

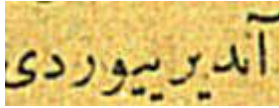
dinil- 7/12

- da, de bağlacı kendinden önceki kelimeye bitleştirilmiştir.

ört-de 9/10

- andır- fiilinin n ünsüzü genizsi özelliği dolayısıyla Osmanlı Türkçesinde genellikle sağır kef ile “ ڪ ” karşılanır; ancak bu örnekte görüldüğü üzere ن harfi kullanılmıştır.

andırıyordu 11/2

Bunun gibi şu örnek de gösterilebilir:

ona 21/6

- aynı işaret zamiri bu örnekte “ona” diye yazılmış; ancak “ ڪ ” sağır kef yine kullanılmamıştır.

- Günümüzde kahvaltı diye ifade ettiğimiz kahve altı kelimeleri henüz ünlü birleşmesine girmemiştir.

قهوه آلتی

kahve altı 11/16

- Osmanlı Türkçesi'nde kalın sıralı ünlüler ile birlikte kalın sıralı ünsüzler tercih edilir. Bu durum ince sıralı harfler için de geçerlidir. Bu kaideye göre yukarıdaki kelimenin ilk harfi ص ile karşılanabilirdi.

ساحقه

saç- 14/2

Aynı durum şu örnekte de görülmektedir:

دوقونمش

doğun-18/11

- **doğun-** kelimenin ilk harfi ط ile gösterilirken د ile yazılmıştır. Yine aşağıdaki kelimede aynı durum söz konusudur:

گوج

güç 19/11

- sonundaki harfi ج ile gösterilmesi gereken güç kelimesi ج ile yazılmıştır.
- Bir önceki örneklerden farklı olarak şu örneklerde ise kelimelerin kalınlığı ve inceliği dikkate alınmıştır;

طولای

tolayı 48/7

طولاشوب

tolaş- 6/4

- İçin edatı, kendisinden önceki kelime ile ünlü birleşmesi olayına dâhil olmuş ve bitişik surette yazılmıştır.

کندیسچیون

kendisi-çün 23/14

- Aynı durum **beri** edatında da geçmiştir:

sā'at-den-beri 27/8

Beri edatı, kendisinden önceki kelime ile bitişik surette yazılmıştır.

- Günümüzde vur- olarak ifade ettiğimiz kelime aşağıdaki Eski Türkçede yer aldığı gibi geçmiştir.

ur- 32/13

2.2.2.1.2. Aynı kelimelerdeki farklı yazılışlar

- saç- fiilinin baş ünsüzü bir örnekte س ile başka bir örnekte ص ile yazılmıştır.

saç- 14/2

saç- 46/3

- Arapça kökenli olan hançer kelimesinin üçüncü harfi bir örnekte ج başka bir örnekte ise ح ile yazılmıştır. Doğrusu ح dir. Arapçada ج yoktur. Ancak ج'li örnek kelimenin Türkçeleştiğine bir işaret olarak değerlendirilebilir.

hançer 38/4

hançer 38/6

2.2.2.1.2. Aynı Eklerdeki Farklı Yazılışlar

İsimden isim türeten, yerine göre sıfat veya zarf işlevinde kullanılan +II eki aynı kelimenin bir örneğinde düz öbür örneğinde ise yuvarlak şekilde yer almıştır.

boy+lu 4/10

boy+lı 17/5

2.2.2.1.3. Arapça Kökenli Kimi Kelimelerin Yazılışı

- Arapçada temyîz olarak geçen temiz kelimesi artık bu örnekte Türkçeleşme yoluna gitmiştir.

temiz 9/5

- Arapça zuḳāk olarak geçen sokak kelimesi bu örnekte artık Türkçeleşme temayülü göstermiştir.

صوقاق

şoḳāk 15/1

- Bazı kelimesi Arapçadaki asli şeklini şu örnekte korumuştur:

بعض

ba‘ zı 17/7

2.2.2.1.4. Arapça Kökenli Kelimelerde ء Hemze Kullanılışı

Arapçaya mahsus olan ve kelime kökünde görüldüğü zaman o kelimenin Arapça olduğunu belirten hemze (ء) kaynak metinde Arapça kökenli kelimelerde yer almıştır.

دائم

dā'im 14/13

فائق

fā'ik 15/8

حائز

hā'iz 15/11

دائر

dā'ir 16/11

حائل

‘ā'ile 18/9

2.2.2.1.5. Tenvin Kullanılışı

Arapçaya mahsus olan ancak kimi Türkçe kökenli kelimelere de getirilen tenvin eklendiği kelimeye zarf işlevi katar. Kaynak metnimizde tenvine genişçe yer verilmiştir.

تقريباً

taḳrīben 3a/9

متعاقباً

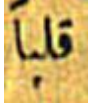
müte‘ākīben 5a/1

تخميناً

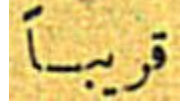
taḫmīnen 5a/2

وهلة

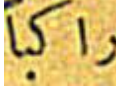
vehleten 5a/5

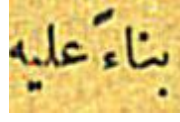
qalben 7b/17

qariben 8b/11

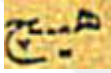
rakiben 9a/1

binā 'en 'aleyh 10b/3

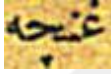
2.2.2.1.6. Farsça Kökenli Kimi Kelimelerin ve Yapıların Yazılışı

- Sonundaki harfi aslen cim ج olduğu halde bu örnekte çim ile چ yazılan “hiç” kelimesi artık Türkçeleşmiştir.

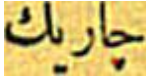
hiç 10/1

- Üçüncü harfi ج ile yazılan gonca kelimesinin aşağıdaki örnekte چ ile yazıldığını görüyoruz.

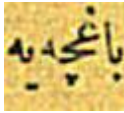
gonçe 13/6

- Çeyrek kelimesi Farsçadaki aslî şekliyle kaynak metinde yazılmıştır.

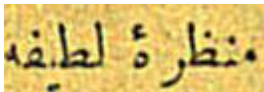
çar-yek 19/9

- Günümüzde **bahçe** olarak telaffuz ettiğimiz Farsça kökenli bu kelime kaynak metinde aslî şekliyle yazılmıştır.

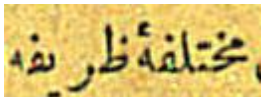

bâğçe 23/5

2.2.2.1.7. İzafet Kesresinin ء İle Yazılışı

manzara-ı laṭīfe 2b/1

muḥtelif-e-zarīfe 2b/6

vādī-i laṭīfe 2b/9

meşcere-i leṭāfet-nişār 2b/13

2.2.2.1.8. İzafet Kesresinin ی İle Yazılışı

ārzū-yī šāfiyāne 7b/7-8

2.2.2.1.9. Avrupa Dillerinden Alınan Kimi Kelimelerin yazılışı

- Aslen kilometre olarak geçen bu kelime kaynak metinde aslından farklı yazılmıştır.

kilometro 6/12

- Son harfi ک ile yazılması beklenen elektrik kelimesi ق ile yazılmıştır.

elektrik 48/4

2.2.2.1.10. Kimi Eklerin Yazılışı

2.2.2.1.10.1. Belirtme Hâli Ekinin Yazılışı

Belirtme hâli eki kaynak metinde ی ile karşılanmıştır.

āmedī+y+i 9/7

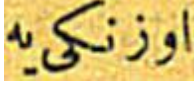
baş+ı+ñ+i 9/10

deliқанlı+y+i 10/1

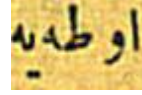
söz+ü+m+i 21/3

2.2.2.1.10.2. Yönelme Hâli Ekinin Yazılışı

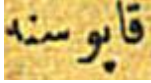
İlgili ek ۛ güzel he ile kaynak metinde karşılanmıştır.

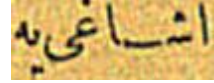
üzengi+y+e 6/8

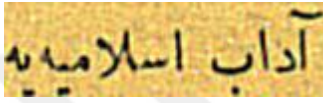
oṭa+y+a 9/4

ḳapu+sı+n+a 9/8

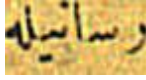
aşağı+y+a 10/17

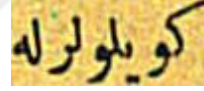
ādāb-ı İslāmiyye+ye 9/16

2.2.2.1.10.3. Vasıta Ekinin Yazılışı

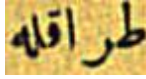
Vasıta hâli eki aşağıda görüldüğü üzere kimi örneklerde ayrıca ıla/ile kimi örneklerde bitişik olarak la/le şeklinde yazıldığı görülmektedir.

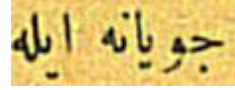
resān+ıyla 4/16

köylüler+le 5/2

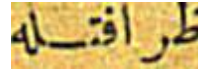
ṭaraḳ+la 5/2

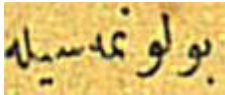
cūyāne ile 7/3

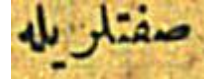
ḥiṭāb ile 11/5

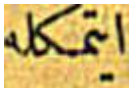
zerāfet+le 11/11

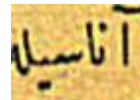
bulunmasıyla 11/12

şıfatlar+ıyla 13/2

itmek+le 13/15

anası+y+la 22/17

2.2.2.1.10.4. Şart Ekinin Yazılışı

Şart eki aşağıda görüldüğü üzere kimi örneklerde ısa/ise şeklinde ayrıca, kimi örneklerde ise -sa/-se şeklinde bitişik olarak yazılmıştır.

بيور - يلورسه

buyur-urulur-sa 4a/3-4

فقيرانه ايسه

ise 5b/5

ايتديسه

itdi-ise 6a/2

ايدرسه كز

ider-se-ñiz 6b/16

اوله جق سده

olacak-sa 12a/3

2.2.2.1.10.5. Ek-Fiilin Yazılışı

i-mek ek-fiili kimi örneklerde müstakıl kimi örneklerde ise bitişik surette yazılmıştır.

خصالت ایدی

idi 6a/8

اولمشیدی

olmuş-idi 6a/15

2.2.2.1.10.6. Soru Edatının Yazılışı

Soru eki **mI** kaynak metinde düz ünlü ile yazılmıştır.

اونودیورمیسك

unudıyor mısıñ? 10b/14

2.2.2.1.10.7. Olumsuzluk Anlamı Bildiren Ekin Yazılışı

Fiilden fiil türeten eklerin başında yer alan ve olumsuzluk anlamı bildiren -**mA** eki eklendiği fiillerin ses ve şekil yapısına göre farklı biçimlerde yazılmıştır.

صورمادم

şorma-dım 10a/8

اولامادم

olamadım 10a/16

آلمايورسك

almıyorsuñ 11a/11

ايدهم

id-e-me-m 11a/9

كوسترهسه كز

göstermeseñiz 11a/14

قالما دی

kal-ma-dı 13a/11

كلهين

gel-me-y-en 13b/13

يوروليكز

yorulmayıñız 14b/9

آلنديغنی

al-in-ma-dıgın 16a/17

ويرمهك

vir-me- 19a/7

قورتوله ميه جقدر

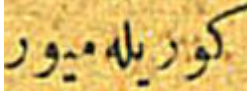
kurtulama-yacaqdır 19a/15

بيلمه ديكه

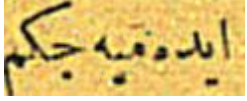
bil-me- 23a/4

آكلاشيلماسين

anla-ş-ı-l-ma-sın 24a/7

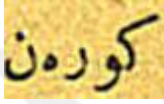
göril-e-mi-yor 25a/3

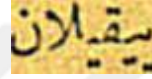
id-e-me-y-ecegim 26a/6

2.2.2.1.10.8. Sıfat-Fiil Ekinin Yazılışı

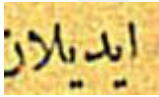
-An sıfat-fiil eki farklı biçimlerde yazılmıştır.

gör-en 10b/7

yıkılan 15a/12

idilen 23a/11

2.3. Ses Bilgisi

2.3.1. Ünlüler

2.3.1.1. i/e meselesi

i-e meselesinde günümüz Türkiye Türkçesi yazı dilinden farklı olarak kaynak metinde **i** ağırlık kazanmıştır, bu yönde birçok örnek yer almaktadır.

it- 6/8-9

vir-7/8

di-n-i-l- 7/12

irte 37/9

2.3.1.2. Kalınlık-İncelik Uyumu

Türkiye Türkçesinde, Türkçe kökenli kelimelerin incelik-kalınlık durumlarına büyük ünlü veya kalınlık-incelik uyumu denilmektedir.

Kaynak metnimizde büyük ünlü uyumu büyük oranda sağlanmıştır.

buluṭ 11/1

ṭavuḫ 14/12

ṣimdilik 15/13

dudaḫ 13/7

yemek 14/15

kısa 17/5

2.3.1.3. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Türkiye Türkçesinde, Türkçe kökenli kelimelerin düzlük yuvarlaklık uyumlarına küçük ünlü uyumu adı verilmektedir. Kaynak metnimizde gerek kelime kökünde ve gerekse eklerde bu uyumu sağlamayan birçok örnekle karşılaşmaktayız.

2.3.1.3.1. Küçük Ünlü Uyumuna Uymayan Kimi Kelimeler

kapu 15/1

içerü 8/1

içün 8/13-14

toğrı 9/8

hatun 19/1

dökil- 36/4

2.3.1.3.2. Eklerin Küçük Ünlü Uyumu İle İlgili Durumları

2.3.1.3.2.1. Belirtme Hâli Eki

Kalın sıralı kelimelerde ı, ince sıralı kelimelerde i ile yazılan belirtme hâli eki kökü veya gövdesi yuvarlak ünlü taşıyan kelimelerde uyuma girmemiştir.

şu+yı 11/10

yüzüg+i 15/4

gün+i 16/15

gönlün+i 22/3

2.3.1.3.2.2. İyelik Eki

Kalın sıralı kelimelerde ı, ince sıralı kelimelerde i ile yazılan Teklik 3. Kişi iyelik eki, kökü veya gövdesi yuvarlak ünlü taşıyan kelimelerde küçük ünlü uyumuna girmemiştir.

üç+i 14/11

oğlı 17/8

olış+ı 13/2

2.3.1.3.2.3. Geniş Zaman Eki

Geniş zaman eki olan -ır kendinden önceki kök veya gövdenin yuvarlak ünlü taşımasından dolayı küçük ünlü uyumuna girmemiştir.

duy-ul-ır 43/4

2.3.1.3.2.4. Şimdiki Zaman Eki

-iyor şimdiki zaman eki, kendinden önceki kök veya gövdenin düz veya yuvarlak ünlü taşımasından dolayı küçük ünlü uyumuna girmemiştir.

cesâret it-iyor-um 15/10

gör-iyor 45/5

2.3.1.3.2.5. Görünen Geçmiş Zaman Eki

Görünen geçmiş zaman eki -dı kaynak metinde yalnızca düz ünlü ile yazıldığından ve yuvarlak ünlü taşımadığından dolayı kökü veya gövdesi yuvarlak ünlü taşıyan kelimelerde küçük ünlü uyumuna girmemiştir.

bulun-dı 10/6

2.3.1.3.2.6. Emir Teklik Üçüncü Şahıs Eki

Emir teklik 3. şahıs eki -sün yuvarlak ünlü taşımasından dolayı aşağıdaki örnekte görüldüğü üzere kökü düz ünlü olan kelimedede uyuma girmediği görülmektedir.

idil-sün 19/17

2.3.1.3.2.7. Teklik İkinci Şahıs Eki

-iyor ekinin küçük ünlü uyumuna uymadığını yukarıda belirtmiştik. Aşağıdaki örnek bir üstteki örnekten farklı olarak yuvarlak ünlü taşıması beklenen teklik ikinci şahıs eki düz ünlü bulundurarak küçük ünlü uyumuna girmemiştir.

sev-iyor-sın 18/14

2.3.1.3.2.8. +II/+IU Eki

Yerine ve şartlarına göre sıfat veya zarf görevinde kullanılan bu isimden isim türeten bu ek, bir örnek dışında metnimizde küçük ünlü uyumuna uymakta ve kelime kök veya gövdesine göre uyum sağlamaktadır.

boy+lu 4/10

boy+lı 17/5⁴

bıyıklı 4/10

delikanlı 5/4

tatlı 9/11

örtülü 9/17

2.3.1.3.2.9. İsim-Fiil Eki

Fiilden isim türeten -ış eki, kökte yuvarlak ünlü bulunuşundan dolayı küçük ünlü uyumuna girmemiştir.

ol-ış 13/2

2.3.1.3.2.10. Zarf-fiil Eki

-up/-üp zarf fiil eki, kök veya gövdede düz ünlü bulunduran kelimelerde küçük ünlü uyumuna girmemektedir.

getir-üp 11/9

çık-ar-up 15/4

2.3.1.3.2.11. -Inca/ -Ince Zarf-fiil Eki

Kaynak metinde yer alan -ınca/-ince, -unca/-ünce zarf-fiil ekleri küçük ünlü uyumunu sağlamaktadır.

gör-ünce 10/1

kal-ınca 22/11

2.3.1.3.2.12. -dık /dik Sıfat-fiil Eki

-dık/-dik sıfat-fiil eki, kaynak metinde yalnızca düz ünlü barındırmıştır. Bundan dolayı kelime kökü veya gövdesinde yuvarlak ünlü bulundurduğunda küçük ünlü uyumuna girmemektedir.

oldığı 5b/17

bulundur-dık 10b/3

görüldüğü 38/7

⁴ Bu örnekte görüldüğü gibi +lı eli kelime köküne göre uyum sağlamamış dolayısıyla küçük ünlü uyumuna girmemiştir.

2.3.1.3.2.13. Fiilden Fiil Türeten Kimi Ekler

Fiilden fiil türeten -l- ve -n- ekleri araya düz yardımcı ünlü aldığından dolayı kökü veya gövdesi yuvarlak ünlü taşıyan kelimelerde küçük ünlü uyumuna girmemiştir.

gör-i-n- 8a/7

buyur-ı-l- 17b/8

dök-i-l- 19a/3

2.3.2. Ünsüzler

2.3.2.1. Ünsüz Değişimi

2.3.2.1.1. b > p Değişikliği

barmaq > parmaq 8b/4

2.3.2.1.2. b > v Değişikliği

bir- > vir- 9a/16

bar- > var- 24a/15

2.3.2.1.3. g > v Değişikliği

Metnimizde bu ses değişikliğinin örneği yoktur; ancak normal şartlarda değişmesi gereken şu kelime olduğu gibi kalmış, değişime uğramamıştır.

gügercin 3b/9 > güvercin

2.3.2.1.4. k > g Değişikliği

Kelime başında;

kör- > gör- 6a/1

kel- > gel- 5a/14

köñül > göñül 11b/5

kün > gün 13a/1

Kelime ortasında

yüzük+i > yüzüg+i 8b/4

2.3.2.1.5. k > ğ Değişikliği

ayağ+a > ayağ 6b/15

parmağ+ı > parmağ+ı 8b/5

çanağ+ı çanağ 10b/6

2.3.2.2. Tonlulaşma

Kaynak metindeki kelimelerin gerek kök ve gövdesinde gerekse eklerinde tonlulaşma hakimdir. Ünsüzler genelde benzeşmeye girmemiştir.

öp-dük 9b/4

it-dikçe 7b/4

kes-dir-me 9a/7

işidil- 18b/3

2.4. Şekil Bilgisi

2.4.1. Türkçe Kökenli Ekler

2.4.1.1. Çekim (işletme) Ekleri

İşletme ekleri adlar ile adlar veya adlar ile fiiller arasında geçici ilişkiler kuran eklerdir. Yapım ekleri kök ile gövdenin kendi sınırları içinde kaldığı hâlde, işletme ekleri, kök ve gövdede bazı anlam bağlantıları katarak onları birbiriyle ilişkiye geçiren, onlarla kelime grupları ve cümlelerin öteki öğeleri arasında geçici anlam örgüsü kuran eklerdir. Kelime gruplarından ve cümleden işletme ekleri çıkarıldığında, kelimeler arasındaki anlam bağları kopar ve cümlelerin yapısı bozulur.

Bu nedenle işletme ekleri hem kök ve gövdelere işleklik kazandıran eklerdir hem de yapım eklerinden daha kapsamlıdır.⁵

2.4.1.1.1. İsim Çekim Ekleri

2.4.1.1.1.1. Çokluk Eki

10/16-17 omuz+**lar**

11/3 köyli+**ler**

12/13 bu ‘acemī üftāde+**ler**

13/6-7 penbe dudak+**lar**

22/15 bu alçaq maḥlūq+**lar**

2.4.1.1.1.2. İyelik Ekleri

Teklik 1. Kişi İyelik Eki:

1/6 nazargāhı+**m**

1/7 maḥşūl-ı sa‘y-i+**m**

1/7 ezber-i+**m**

1/8 defter-i+**m**

9/13 vālideciḡ-i+**m**

23/2 sa‘ādet-i ḥāl-i+**m**

Teklik 2. Kişi İyelik Eki:

9/10 baş-ı+**ñ**

Teklik 3. Kişi İyelik Eki:

2/5-6 Aḥmed Ġıyās ed-dīn ḡan nām zātıñ vefāt+**ı**

2/7-8 şervet-i ‘azīmeniñ vāriş-i yegāne+**sı**

5/11 ḡiss itme+**sı**

10/13 deliḡanlınıñ çeşmān+**ı**

⁵ Zeynep Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, 4. Baskı, TDK Yayınları, Ankara, 2014, s. 111.

11/1 vech-i dil-ārā+sı

18/8 kimiñ kız+ı

Çokluk 1. Kişi İyelik Eki:

8/18 köy-ü+müz

22/1 ‘ā’ile+miz

22/14 hānedān-ı+mız

22/15 ümīd itdikleri şān ü şeref-i+miz

Çokluk 2. Kişi İyelik Eki:

8/18 peder-i ‘ālī-ñiz

9/1 böyle bir fakīr kulübesine tenezzül idiş-i+ñiz

15/7 hāḳḳ-ı+ñiz

18/6 oğlu+ñuz

20/3 taleb itme+ñiz

Çokluk 3. Kişi İyelik Eki:

5/1 koyunlarıñ hāzīn hāzīn meleyiş+leri

16/1 hayvān+ları

2.4.1.1.1.3. İlgi Hâli (genitif) Eki

Bu hâl ismin başka bir isimle münasebeti olduğunu ifade eden hâlidir. İlgi hâli ismin bir isimle ilgisi olduğunu, kendisinden sonra gelen bir isme tabi bulunduğunu gösterir. İsmi bu hâli bazen eksiz, çok defa da ekli olur. Bu ek ise genitif ekidir. Genitif eki ismi esas itibariyle isme, bazen de fiile bağlar.⁶ Şahıs ve dönüşlülük zamirlerine eklenen ilgi ekli çoğu zaman düşer ancak tamlanana ait iyelik

⁶ Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 2006, s. 228.

ekinden bu durumu anlarız. Kaynak metnimizde ilgi hâli eki ilişkiye girdiği kelimelerin kök veya gövdesine uyum sağlamış, küçük ünlü uyumuna girmiştir.

27/10 bu sözler+**in** her biri

27/13 merķūm+**un** sözi

28/4 bī-çāre Hızır İlyās+**in** kesb itdiği hâl-i esef-i iştimali

28/5-6 süvār oldığı beyāz kışrağ+**in** karnı

30/ 7 Fīrūz+**un** işāret itdiği yer

33/5-6 bendeñiz+**in** eli

33/6 köyümüz+**un** hastaları

33/8 **ben+im** evlādımdan (bu örnekte tamlayan düşmüştür.)

33/9 **o+nun** tedāvīsi (bu örnekte tamlayan düşmüştür.)

33/10 **siz+in** mü'essir-i harekāt-ı insāniyetkārāneñiz (bu örnekte tamlayan düşmüştür.)

38/8 **onlar+ın** firārları (bu örnekte tamlayan düşmüştür.)

40/13 Çin tarafları (bu örnekte tamlayan eksiz genitif hâlinedir.)

44/7 sen+**in** isticvābıñ (bu örnekte ikinci teklik şahıs iyelik ekiyle kurulmuş bir ilgi hâli söz konusudur; ancak üstteki örneklerden farklı olarak tamlayan bu örnekte düşmemiştir. Cümleinin gidişatına bakıldığında vurgu sebebiyle tamlayanın düşmediğini söyleyebiliriz.)

2.4.1.1.4. Belirtme Hâli (akuzatif) Eki

Kelime gruplarında ve cümlelerde fiilin doğrudan doğruya tesir ettiği isimler akuzatif halinde bulunurlar. Karşılıdığı hareket doğrudan doğruya bir isme tesir eden fiiller geçişli fiillerdir. Şu hâlde akuzatif hali ismi kendisine tesir eden geçişli bir fiile

bağlayan haldir. İsmi geçişli bir fiilin tesirinde olduğunu gösteren bu hâli bazen eksiz bazen ekli olur.⁷ Kaynak metnimizde ekli belirtme hâli eki **-ı, -i** ekleri ile sağlanmıştır.

1/9-10 bir fâci‘ a-ı müdhişe-y+i

4/16 kâ‘inât+ı

6/8-9 efendisiniñ rükûbu-n+ı

6/14 hayvânları-n+ı

7/2 aşîl-zâde oldığı-n+ı

7/6 köylileriñ bu hâlleri-n+i

7/13 bu hâne-i faķîrâne-y+i

8/7 ne istiyorsuñuz? (eksiz)

9/2 biz+i

10/10 lerze hiss it- (eksiz)

11/12-13 güzel kızın vech-i melek-ânesi-n+i

22/3 gönlün+i

2.4.1.1.1.5. Yönelme-Yaklaşma Hâli (datif) Eki

Kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendisine doğru yaklaştığını, yöneldiğini ifade etmek için isim datif hâline sokulur. Fiilin istikametini gösteren ve yaklaşma ifade eden datif hâli daima ekle elde edilir.⁸ Kaynak metnimizde kelimenin kök veya gövde durumuna bağlı olarak yaklaşma hâli **-a, -e** ekleri ile sağlanmıştır.

10/5 kenâr+a

10/9 kuvve-i elektriķiyye-y+e

10/17 aşığı-y+a

11/7 baña

11/9 mûmâ ileyh+e

11/15 ayak+a

11/15 Hızır İlyās han+a

13/3 rû-yı melek-nümünü-n+a

2.4.1.1.1.6. Bulunma Hâli (lokatif) Eki

Kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendi içinde cereyan ettiğini ifade etmek için isim lokatif hâlinde bulunur. Fiilin cereyan ettiği yeri gösteren böylece bir

⁷ Muharrem Ergin, **a.g.e.**, s. 231.

⁸ Muharrem Ergin, **a.g.e.**, s. 233.

bulunma ifade eden lokatif hâline girmek için de isimler daima ek alır.⁹ Kaynak metnimizde bulunma hâli eki, eklendiği kök veya gövdede ünsüz uyumuna henüz girmemiştir.

17/5 kırk yaşın+**da**

18/1 muvâşalatım+**da**

21/6 hâlin+**de**

21/10 şüret+**de**

23/15 taşavvurât+**da**

24/5 şüret-i mükemmele+**de**

2.4.1.1.1.7. Ayrılma-Çıkma Hâli (ablatif) Eki

Kelime gruplarında ve cümlede fiilin gösterdiği hareketin kendisinden uzaklaştığını ifade etmek için isim ablatif hâlinde bulunur. Ablatif hâli için isim daima ek alır. Bu ek ablatif ekidir. Bulunduğu yerde fiil yerine isim ve edat da bulunsa umumiyetle bir uzaklaşma ifade eder. Ablatif eki datif ve lokatif ekleri ile birlikte zaman ve mekân içinde işin yer ve istikametini bildirir; bunu bulunma, yaklaşma, uzaklaşma ifade etmek suretiyle yaparlar.¹⁰ Kaynak metnimizde ayrılma hâli eki, eklendiği kök veya gövdede ünsüz uyumuna henüz girmemiştir.

44/9 maḳām-ı riyāset+**den**

44/11 mahkeme tarafın+**dan**

48/2-3 yüzini siyāh bir peçe ile setr itmiş olduğın+**dan**

48/16 bu fāci' anıñ vuḳū'un+**dan**

49/4 ehemmiyet+**den**

2.4.1.1.1.8. Vasıta Hâli (instrumental) Eki

Kelime gruplarında ve cümlelerde fiilin kendisi vasıtası ile kendisinin iştiraki ile veya kendisinin ifade ettiği zamanda yapıldığını göstermek isim instrumental hâlinde bulunur. Instrumantal hâli de ismin ekli bir şeklidir. Yani bu hâl de daima eklidir. Demek ki instrumental eki fiilin ne ile, nasıl, ne zaman yapıldığını ifade

⁹ Muharrem Ergin, **a.g.e.** , s. 234.

¹⁰ Muharrem Ergin, **a.g.e.** , s. 235.

etmek için isme getirilen ektir. Onun içindir ki instrumental şekli kelime gruplarında ev cümlede daima zarf olarak kullanılır ve instrumental eki, ismi yalnız fiile bağlar. Instrumental ekinin asıl işlevi vasıta ifade etmektir. Zaman ve tarz ifade etmesi de bu vasıta işlevine dayanmaktadır.¹¹ Kaynak metnimizde ilgili ek çoğunlukla ilişkiye girdiği kelime ve kelime gruplarına bitişmiştir. Bununla birlikte müstakil yer aldığı örnekler bulunmaktadır.

4/4 havuza suķūṭıy+la

49/5 şürekā-yı ḥabāşetiñiz+le

49/7 dīger cāñiler+le

49/10 kaṭṭ -ı ümīd ider bir ḥāle gelmesiy+le

49/11 naẓar-ı peşimāñi ile

52/5 tamāmiy-le i'āde-i 'āfiyet itmiş olan refīka-ı dīl-ārāsıy+la

2.4.1.1.1.9. Eşitlik Hâli (ekvatif) Eki

Kelime gruplarında ve cümlede fiilin nasıl ve ne şekilde olduğunu veya yapıldığını, fiilin oluş veya yapılış tarzını ifade etmek için isim eşitlik hâline girer. Yani isim, fiilin kendisi gibi, kendisine benzer bir şekilde cereyan ettiğini göstermek için eşitlik hâlini alır. Eşitlik hâli eşitlik ekleri ile yapılır. Demek ki eşitlik ekleri bir eşitlik, gibilik ve benzerlik ifade ederler. Onun için bu eklere bütün işlevlerini ifade etmek üzere eşitlik ekleri adını vermek daha uygundur. Yalnız bu son işlevlerinin de esas benzerlik işlevine dayandığı unutulmamalıdır.¹²

1/13 kārī'īn-i kirām ḥāzerātın+ca

6/7 emr mūcebi-n+ce

¹¹ Muharrem Ergin, **a.g.e.** , s. 237.

¹² Muharrem Ergin, **a.g.e.** , s. 239.

2.4.1.1.2. Fiil Çekim Ekleri

2.4.1.1.2.1. Basit Zamanlı Fiil Kipleri

Çekimli fiiller, taşıdıkları kip sayısına göre **basit kipli veya basit zamanlı fiiller** ve **birleşik kipli veya birleşik zamanlı fiiller** olmak üzere başlıca iki gruba ayrılır. Basit kipli fiiller, yapılarında şekil ve zaman kavramı taşıyan tek kip bulunan fiillerdir.¹³

2.4.1.1.2.1.1. Bildirme (haber) Kipleri

Adından da anlaşılacağı üzere, bu kipler yapılmış, yapılmakta veya yapılacak olan işleri haber verme, yargı hâlinde bildirme niteliği taşıyan kiplerdir. Geçişli, geçişsiz, olumlu, olumsuz kök ve gövde hâlindeki bütün fiilleri kapsarlar. Bu kipleri kurmak üzere getirilen ekler, hem kipin ifadesi olan şekil ve kalıbı hem de zamanı içlerine alırlar. Bu kiplerde başlıca beş ayrı zaman yer almıştır.¹⁴ Bunlar sırasıyla açıklanacaktır.

2.4.1.1.2.1.1.1. Belirli Geçmiş Zaman Eki

Görülen geçmiş zaman kipi, özel kullanımları dışında, genel olarak fiildeki oluş ve kılışın söylendiği andan yani içinde bulunulan zamandan daha önceki bir zamanda bitmiş, tamamlanmış olduğunu gösteren bir zaman kesimini içine alır. Bu zaman kesimindeki oluş ve kılışın bitmişliğine, konuşan ya tanık olmuştur; bitmişlik onun gözleri önünde gerçekleşmiştir. Yahut da bu bitmişlik konuşanın kesin bilgi ve kanısına dayanmaktadır. Bu bakımdan konuşan tarafından görülmemiş olsa da gerçekliği görülmüş kadar kesin olarak bilinen ve kaynaklarda tarihe geçmiş bulunan belgeler bu kiple karşılanır.¹⁵ Bu ek kaynak metnimizde yalnızca teklik 1. kişi ekinde yuvarlak (-du) yazılmış diğer tüm örneklerde düz biçimde (-dı, -di) yer almıştır.

1/9-10-11 bir fâci‘a-ı müdhişeyi safsatadan ‘ârî olarak – taḥrîrine dest-zen ol-**du**-m

11/9 şu getirüp mûmâ ileyhe taḥdîm it-**dî**

12/7 Perizâd ile ber-â-ber oṭadan çık-**dı**-lar

¹³ Zeynep Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, 4. Baskı, TDK Yayınları, Ankara, 2014, s. 642

¹⁴ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 527.

¹⁵ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 527.

5/7-8 yarım sâ' at şöıra gāyet şık ağaçlı bir ormana dāhil ol-**dı**-lar

5/15-16 Fīrūz! diye seslen-**di**

6/10 yola koyul-**dı**-lar

2.4.1.1.2.1.1.2. Belirsiz Geçmiş Zaman Eki

Kökeni bakımından -mİş/-mUş sıfat-fiilinden gelen duyulan geçmiş zaman fiilin karşıladığı oluş ve kılışın içinde bulunulan zamandan daha önce gerçekleştiğini; ancak konuşanın bunu görmediğini, bilmediğini, başkasından duyup öğrendiğini veya farkında olmadan işlediğini ve sonradan fark ettiğini ya da gördüğünü bildiren bir şekil ve zaman kalıbıdır.¹⁶

Görülen geçmiş zaman ile duyulan geçmiş zaman arasındaki en önemli fark, gerçekleşen olayı görüp-görmeme, bilip-bilmeme ve duyuma dayanma noktasında toplanmaktadır.¹⁷

3/3-4 bu konağın sağ cihetinden uzakdan uzağa müşāhede olunan zirveleri, bulutlara karış-**mış**

4/15-16-17 hūrşīd-i ‘ālem-tāb henüz ilk ziyā-yı feyz-resānı-yıla kā’inātı tenvīre başla-**mış**

23/8-9-10 vālidesiniñ muvāfaqatini istiḥṣāl idebilmiş olduğu zannıyla yanından çık-**mış**, meserretinden ne yapacağını şaşır-**mış** kal-**mış**

29/8-9 ‘umūm “İmsimm” ve civār köyleri ahālisi yangın maḥalline ictimā‘ it-**miş**

32/7 ḥayır, beg-zādem! ölme-**miş**-dir

2.4.1.1.2.1.1.3. Şimdiki Zaman Ekleri

Şimdiki zaman kipi fiilin gösterdiği oluş ve kılışın içinde bulunulan zamanda başladığını ve sürmekte olduğunu gösteren kiptir.¹⁸

¹⁶ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.** , s. 540.

¹⁷ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.** , s. 540.

Kaynak metnimizde şimdiki zamanın karşılığı olarak -(I)yor eki ile birlikte mAkda eki de kullanılmıştır.

8/7 kimsiñiz, ne ist-i-**yor**-suñuz?

9/13 gel-**iyor**-um, vâlidecigim

15/13 emānet it-**iyor**-um

18/14 kızını sev-iyor-**sın**¹⁹

mAkda Eki

Şimdiki zaman kipi için kullanılan eklerden biri de -mAç ad-fiillerine +dA bulunma durumu ekinin getirilmesi ile oluşan şekil ve zaman kalıbıdır. Bu ek bir ad niteliğinde olduğu için adları fiilleştiren i- ek-fiili ve kişi ekleri olarak çekime girer. İşlev bakımından başlanmış ve hâlen sürmekte olan bir oluş ve kılışı kesin olarak anlatan bir özellik taşır.²⁰

12/12 müteħassis ol-**mağda**

14/2 nā-kābil-i ta‘rif berķ-i ‘aşķ saç-**mağda**

2.4.1.1.2.1.1.4. Gelecek Zaman Eki

-AcAk ekiyle karşılanan gelecek zaman kipi, henüz gerçekleşmemiş bulunan; ancak fiilin gösterdiği oluş ve kılışın gelecekteki bir kesiminde mutlaka gerçekleşeceğini bildiren bir kiptir. Yapılacak iş bir niyet hâlinde olsa bile gerçekleşmesinde kesinlik bulunduğu için bu ekle kurulan gelecek zaman kipinde bir kesinlik vardır. Bu görev ekin asli görevidir.²¹

15/11-12 hā’iz-i meserrāt ol-**acak**-dır

20/16 istirhām id-**ecek**-im

¹⁸ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.** , s. 548.

¹⁹ Şahıs zamiri kökenli teklik ikinci kişi eki asli metinde böyle yazılmıştır.

²⁰ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.** , s. 557.

²¹ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.** , s. 558.

22/14 leke-dār id-**ecek**-ler

22/16 iştirāk ideme-y-**ecek**-ler

27/4 merākımdan çatla-y-**acak**-ım

34/8-9 aḥz-ı şār id-**ecek**-im

36/15 kurtulamı-y-**acak**-dır

44/15-16 müvācehe olun-**acak**-sıñ

2.4.1.1.2.1.1.5. Geniş Zaman Eki

Adından da anlaşılacağı üzere, geniş zaman kipi, geçmişten geleceğe uzanan geniş bir zaman kesimindeki oluş ve kılışları içine alır. Her üç zaman arasında gidip gelen bir esnekliğe sahiptir. Ekte esas itibarıyla “her zamanı” içine alan bir süreklilik işlevi vardır. Bu işlevi dolayısıyla sık sık yapılan, alışkanlık veya adet hâline gelen veya her zamanı kapsayan ve genellik taşıyan oluş ve kılışlar hep bu kiple anlatılır. Deyim yerinde ise kipi zaman üstü bir anlatıma sahip olduğu söylenebilir. Bu özellik dolayısıyla genel yargılar, kanunlar, kurallar, hikmetler, vecizeler ve atasözleri ifadesini hep bu kipte bulur.²²

6/1-2 şu bulun-**ur** mı?

11/7 şu himmet id-**er** misiniz

12/6 teşekkür id-**er**-im

2.4.1.1.2.1.2. Tasarlama Kipleri

Gramerlerimizde ve fiil konusunu işleyen makalelerde **dilemeli kip, isteme kipleri, dilek kipleri, uyarı kipleri** gibi farklı terimlerle karşılanan tasarlama kipleri, fiilin olumlu veya olumsuz yöndeki gerçekleşmesini; tasarlanan istek, emir, şart ve gereklilik kavramları içinde veren kiplerdir. Bu tanıımı biraz daha açmak gerekirse; denebilir ki, tasarlama kiplerinde, bildirme kiplerindeki gibi bildirme,

²² Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 569.

haber verme biçiminde bir oluş ve kılış yoktur. Bu kipler, daha gerçekleşmemiş olan, ancak gerçekleşmesi istek, emir, şart ve gereklilik şekillerinde tasarlanan kiplerdir.²³

2.4.1.1.2.1.2.1. Emir Kipi

Emir kipi, yapılması istenen işi kesinliğe bağlayarak emir biçiminde ifade eden bir gramer kalıbıdır. Bu kalıpta kip ekleri ile şahıs ekleri iç içe girmiştir. Fiil kök veya gövdesine getirilen kip eki aynı zamanda şahsı da karşıladığından kipe ayrıca şahıs ekleri getirilmez. Dolayısıyla her şahıs için ayrı bir emir eki vardır.²⁴

Muharrem Ergin, emir birinci şahıslar için ayrı ayrı eklerin bulunduğunu kabul etmekle birlikte, bu eklerin son zamanlarda düşen **istek** birinci şahıs eklerinin yerini tuttuğu, bu yüzden de **istek** ve **emir** şekillerinin birbirine karıştığı görüşündedir. Ergin, sonuç olarak birinci şahıs istek kipi için kullanılan ekin aslında istek işlevinde bir emir eki olduğunu belirtmiştir.²⁵

Teklik 1. Kişi Emir Kipi

Teklik 1. Kişi emir kipi, yukarıda ifade edildiği gibi istek işlevinde görev yürütmektedir.

6/4 bir kere tolaşup ara-y-ayım

12/1 tedârik id-eyim

32/12 neden emîn olma-y-ayım

Teklik 2. Kişi Emir Kipi (Eksiz)

6/5 atı getir

9/10 başıñı ört-de gel

12/4 refâkat it

40/3 ictinâb ve ihtirâz it!

²³ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.** , s. 576-77.

²⁴ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.** , s. 591.

²⁵ Muharrem Ergin, **a.g.e.** , s. 311.

40/9 söyle!

41/11 netice-i ḥāli **añlat!**

Teklik 3. Kişi Emir Kipi

Allāh vire de didigiñiz gibi ol-**sun**

51/5 'afv it-sün

Çokluk 1. Kişi Emir Kipi

Teklik 3. Kişi emir kipi, yukarıda ifade edildiği gibi istek işlevinde görev yürütmektedir.

6/5-6 İmsimme doğru gid-elim

27/3 haydi bak-**alım**

33/8 fakīrhāneye götür-elim

33/13 buyuruñ gid-elim

Çokluk 2. Kişi Emir Eki

9/2 buyur-**uñuz** efendim!

12/2 tenezzüh buyur-uñuz

24/8 unutmaya-ıñız

24/15 müsteriñ ol-uñuz

27/9 bī-hūde yorulma-y-**ıñız**

2.4.1.1.2.1.2.2. İstek Kipi

Bu kip fiile istek, niyet, arzu kavramları veren bir tasarlama kipidir. Yapılan işin istendiğini veya o işe niyet edildiğini gösterir.²⁶

32/10 Allāh vir-e

2.4.1.1.2.1.2.3. Şart Kipi

Bir oluş ve kılışı şarta veya dilek, istek ve niyete bağlayan bir tasarlama kipidir. -sA eki ile kurulur. Şart bildirme görevi ile kurulan öteki tasarlama kiplerinden ayrılan yanı, yalnız başına bir yargı taşımaması ve ancak temel cümledeki yargının gerçekleşmesini şarta bağlayan bir yardımcı, bir tamamlayıcı öge niteliği taşımasıdır. Bu tamamlayıcı öge veya cümle parçası bir yargı bildirmediği için de temel cümlenin zarfı durumundadır. Ancak belirtmek gerekir ki bugün Türkiye Türkçesi'nde -sA eki ile kurulan bu kip aynı zamanda **dilek**, **istek** ve **niyet** de bildirmektedir. Bu bakımdan iyelik kökenli şahıs ekleri alarak çekime giren dilek-şart kipi iki yönlü ve birbirinden farklı iki temel görev yüklenmiştir.²⁷

20/14 gösterme-se-ñiz

27/3 çābūk söyle-se-ñiz a!

32/13 bak-sa-ñiz a!

2.4.1.1.2.1.2.4. Gereklilik Kipi

Gramerlerimizde şimdiye kadar **gereklik**, **gerekirlik**, **gerekmelik** ve **gereklilik** gibi birbirinden farklı terimlerle karşılanmış olan gereklilik kipi, bir oluşun, bir kılışın veya tasarlanan bir eylemin yapılması gereğini bildiren kiptir. Bu kip -mAll eki ile kurulmaktadır.²⁸

24/10 hitām bul-malı-dır

²⁶ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.** , s. 577.

²⁷ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.** , s. 600.

²⁸ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.** , s. 613.

24/12 işe başla-**mal**-sınız

2.4.1.1.2.2. Birleşik Zamanlı Fiil Kipleri

Çekimli fiiller, taşıdıkları kip sayısına göre **basit kipli veya basit zamanlı fiiller** ve **birleşik kipli veya birleşik zamanlı fiiller** olmak üzere başlıca iki gruba ayrılır. Basit kipli fiiller, yapılarında şekil ve zaman kavramı taşıyan tek kip bulunan fiillerdir. Birleşik kipli fiillerde ise birden fazla kip eki vardır. Bunlar genellikle iki kipten oluşmuştur. Üç kipten oluşan katmerli birleşik zamanlı fiiller çok seyrektir. Sonuç olarak birleşik kipli fiiller, içinde birden fazla kip eki bulunan fiiller olarak tanımlanabilir. Yalnız şahıs eklerinin yeri bakımından, belirli eklere özgü olmak üzere kurala aykırı bazı yapılar da söz konusudur.²⁹

2.4.1.1.2.2.1. Birleşik Kipli Fiillerin Hikâyesi

Birleşik kipli fiillerin hikâyesi, bir kip almış esas fiile, i- ek fiilinin -DI/-DU geçmiş zaman kipi getirilerek oluşturulur. Çekim sırasında i- ek fiili çoğu kez kaybolur.

Hikâye kipi bildirme ve tasarlama kiplerindeki şekil ve zaman kavramlarına bağlı olarak, geçmişte gerçekleşmiş, hâlen gerçekleşmekte olan ve gerçekleşmesi tasarlanan bütün oluş ve kılışların geçmişte kaldığını bildiren, onları hikâye eden bir birleşik kip türüdür.³⁰

2.4.1.1.2.2.1.1. Belirsiz Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Duyulan geçmiş zaman kipinin hikâyesi, her ne kadar şekilce duyulan geçmiş zamanı gösteriyor ise de yüklendiği görev bakımından artık bu işlevini yitirerek görülen geçmiş zamanın hikâyesini karşılar duruma gelmiştir. Bu bakımdan duyulan geçmiş zamanın hikâye çekimi, şekilce var olan ama işlevce var olmayan bir birleşik kip olarak kabul edilmelidir.³¹

10/15 vâki' ol-**muş** idi

²⁹ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 642-643.

³⁰ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 645.

³¹ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 648.

19/6 dön-müş idi

29/4 nazar-ı dehşeti ol-muş idi

29/10 bulun-muşlar idi

30/11 gel-miş idi

2.4.1.1.2.2.1.2. Şimdiki Zaman Kipinin Hikâyesi

Şimdiki zamanın hikâyesi, -Iyor ve mAktA ekleri ile karşılanan ve içinde bulunulan zamanda sürmekte olan bir oluş ve kılışı geçmişe aktararak anlatan birleşik kiptir.³²

11/2 kameri andır-ıyordu

12/14-15 delâlet it-mekde idi

13/5 çık-ıyor-dı

14/5 kal-makda idi

23/13 müstağrak-ı şîrîn-i ezvâk ol-makda idi

25/12 bilemiyor-lar-dı

35/4 tezkâr id-iyordu

2.4.1.1.2.2.1.3. Geniş Zaman Kipinin Hikâyesi

Geniş zamanın hikâyesi -r, -Ar, -Ir/-Ur ekleri ile kurulan ve geçmişten geleceğe uzanmış geniş bir zaman kesitinde gerçekleşeceğini bildiren bir oluş ve kılışı geçmiş zamana aktararak bildiren birleşik kiptir.³³

4/6-7 ‘alâ’im-i semâda görilebil-ir-di

4/11-12 fezâ’il-i ‘âliyenîñ her biri vechinde rû-nümâ ol-ur-dı

³² Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 650.

³³ Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 653.

10/12 kal-ır-dı

40/15 kal-ır-dı-m

40/17 kal-a-maz idim

2.4.1.1.2.2.2. Birleşik Kipli Fiillerin Şartı

Birleşik zamanlı fiillerin şartı, kip eki almış bir esas fiile, i- ek-fiilinin getirilmesi ile oluşturulur. Bu birleşik kip, kendi yapısındaki şarta bağlı oluş ve kılışı cümledeki asıl fiille ilişkili kılarak asıl fiilin tamamlayıcıları görevini yüklenir. Dilimizde pek bol kullanılan şarta bağlı birleşik kipler, iyelik kökenli şahıs ekleri ile çekime girerler.³⁴

2.4.1.1.2.2.2.1. Belirli Geçmiş Zamanın Şartı

Gerçekleştiği kesin olarak görülen veya bilinen bir oluş ve kılışı şarta bağlayan bir birleşik kip türüdür. Çekim kalıbı: **esas fiil + görülen geçmiş zaman kipi + i- ek-fiili + şart kipi + şahıs eki**³⁵

10/2 tehâşî it-di-ise

30/14 başla-dıysa (dı i-se)

36/12-13 beyân-ı memnûn it-diyse

44/3 işit-di-m ise

2.4.1.1.2.2.2.2. Geniş zamanın Şartı

Geniş bir zaman kesiminde gerçekleşen oluş ve kılışları şarta bağlayan birleşik kiptir.³⁶

6/3-4 emr buyurul-ur-sa

40/9 bil-ir-se-ñ

³⁴ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 671.

³⁵ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 671.

³⁶ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 676.

2.4.1.1.2.3. Kişi Ekleri

2.4.1.1.2.3.1. Zamir Kökenli Kişi Ekleri

Bunlar, şahıs zamirlerinin zamanla ekleşmesinden oluşmuş bulunan şahıs ekleridir. Duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman, gereklilik ve istek kiplerinin çekiminde zamir kökenli şahıs ekleri kullanılır.³⁷

Teklik 1. Kişi Eki

9/13 geliyor-**um**

12/6 teşekkür ider-**im**

15/13 em net idiyor-**um**

21/4 bulur-**um**

Teklik 2. Kişi Eki

18/14 kıızını sev-iyor-**sıñ**

19/14 unudıyor mı-**sıñ?**

20/1 almayor-**suñ**

21/1-2 tec v z idiyor-**suñ**

44/1-2 n 'il ol-ur-**suñ**

Teklik 3. Kişi Eki

11/13-14 bir hürmet istil  it-**di**

22/3 teşh r it-**miş**

okluk 2. Kişi Eki

11/7 şu himmet ider mi-**sıñız**

³⁷ Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 518.

24/12 işe başla-malı-sıñız

41/7 bilir-siñiz

43/6 yaşa-r-sıñız

Çokluk 3. Kişi Eki

12/7 oğadan çık-dı-lar

2.4.1.1.2.3.2. İyelik Kökenli Kişi Ekleri

Bu ekler de aslında birer iyelik eki iken, zamanla fiil çekimlerinde şahıs gösteren ekler olarak kullanılmışlardır. Görülen geçmiş zaman ve şart kipleri çekimde iyelik kökenli şahıs ekleri alır.³⁸

Teklik 1. Kişi Eki

21/6 vir-di-m

42/6 gözetle-di-m

50/10 kanını akit-di-m

Teklik 2. Kişi Eki

42/4 görebil-di-ñ

50/8 bi-gāne ol-du-ñ

Çokluk 2. Kişi Eki

20/14 gösterme-se-ñiz

24/15 müsterih ol-u-ñuz

30/6 bak-ı-ñız

43/7 çalış-ma-y-ı-ñız

³⁸ Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 518-519.

49/1 git-di-**ñiz**

Çokluk 3. Kişi Eki

25/12 bilemiyor-**lar**-dı

26/2 yola çıktı-**lar**

26/9 mülâkî̇ oldu-**lar**

2.4.1.1.2.3.3. Emir Kipindeki Kişi Ekleri

Emir kipinde, kip ekleri ile şahıs ekleri iç içe girmiştir. Fiil kök ve gövdesine getirilen kip eki aynı zamanda şahsı da karşılar. Bu nedenle kip eklerinden sonra ayrıca şahıs ekleri gelmez. Bu kipte her şahıs için ayrı bir emir eki vardır. Üçüncü şahıs çokluk çekimi öteki kiplerde olduğu gibi üçüncü şahıs teklik çekimindeki kip ekine bir -lAr ekinin getirilmesiyle karşılanır.³⁹

Teklik 1. Kişi Emir Çekimi

12/1 tedârik id-**eyim**

Teklik 2. Kişi Emir Çekimi (eksiz)

12/4 refâkat **it**

21/3 sözümi **diñle!**...

Teklik 3. Kişi Emir Çekimi

23/3 var-**sın**

46/16 belâ-yı sezâsını bul-**sun**

Çokluk 1. Kişi Emir Çekimi

27/3 haydi bak-**alım**

Çokluk 2. Kişi Emir Çekimi

³⁹ Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 519.

24/8 unutma-y-~~ı~~nız

Çokluk 3. Kişi Emir Çekimi

23/3 belâlarını bul-sunlar

2.4.1.2. Yapım Ekleri

Yapım ekleri ad veya fiil kök ve gövdelerinden yeni ad veya fiil gövdeleri yapan eklerdir. Kök ve gövdelerin ad kökleri, fiil kökleri, ad gövdeleri, fiil gövdeleri diye ikiye ayrı grup oluşturmaktadır. Türkçede kökler ile ekler arasındaki birleşme ölçüleri kurallı ve sistemli olduğu için adlara gelen ekler fiillere, fiillere gelen ekler adlara gelmez. Aralarında şekilce bazı benzerlikler görülse bile, bunlar görevce ayrı sınıflarda yer alan eklerdir. Türk dilinin bütün kollarında yapım ekleri başlıca dört sınıfa ayrılır.⁴⁰

2.4.1.2.1. Addan Ad Türeten Ekler

Addan ad türeten ekler, ad kök ve gövdelerine getirilen eklerdir. Ad kök ve gövdeleri ya doğrudan doğruya ad kökenli sözlerdir. Yahut da fiilden ad yapma ekleriyle oluşturulmuş ad gövdeleridir.

Ad kök ve gövdelerinden türetme yapacak eklerin bir kısmı çok işlek, dolayısıyla canlı olan eklerdir. Bunlardan bir kısmı az işlek eklerdir. Bu nedenle türettikleri kelime sayısı oldukça sınırlıdır. Bir kısım ekler ise ölü eklerdir. Bugün artık bunların yeni türetme özellikleri kaybolmuştur. Ancak dilin çok eski veya tarihi dönemlerinde türetilmiş bazı kelimelerle birlikte kalıp hâlinde günümüze kadar gelebilmişlerdir.⁴¹

2.4.1.2.1.1. +CA Eki

Aslında eşitlik, benzerlik ve karşılaştırma görevinde bir ad çekimi olan +CA eki kalıplaşma yoluyla değişerek zamanla bir yapım ekine de dönüşmüştür. Yapım eki olarak sıfat, zarf ve adlar türetir.⁴²

⁴⁰ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 110.

⁴¹ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 119.

⁴² Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 121.

3/5 milyarlar+ca

8/18 köyümüz+ce

16/7 böyle+ce

16/10 doğru+ca

51/5 bun+ca

2.4.1.2.1.2. +CAğız Eki

+Cağız eki +CAk ekinin yine bir pekiştirme eki olan +Az > + Iz ekiyle genişletilmesinden oluşmuş bir birleşik ektir. Adlardan ve ad niteliği olan sözlerden küçültme, sevgi ve acıma ifadesi veren küçültme adları türetir.⁴³

6/13 köy+cegiz

7/15 ev+cegiz

9/15 kız+cağız

33/1 çocuk+cağız

2.4.1.2.1.3. +CI/+CU Eki

Eklendiği kelimenin ünlü ve ünsüz uyumlarına bağlı olan bu ek, Türkiye Türkçesinin en işlek eklerinden biridir.⁴⁴ Eklendiği kelimeye bir işi yapan, bir düşünceyi benimseyen veya mensup olan anlamları katmaktadır.

6/16 yaban+cı

2.4.1.2.1.4. +CIk/+CUk Eki

Ünlü ve ünsüz uyumlarına bağlı olan +CIk/+CUk eki, adlara ve sıfatlara küçültme, pekiştirme, sevgi ve acıma ifadesi katan bir ektir. Ayrıca adlar da türetmektedir.⁴⁵

9/13 vâlîde+ciğ+im

2.4.1.2.1.5. +CIIn/+CUn Eki

Addan ad türeten ve işlevce +CII/+CUI ekine benzeyen vurgulu bir ektir. İşlek değildir. Yalnız birkaç kuş adı türetmiştir.⁴⁶

⁴³ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 124.

⁴⁴ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 125.

⁴⁵ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 126.

5/9 güger+**cin**

2.4.1.2.1.6. +dAki (<+dA+ki) Eki

+dA bulunma durumu ekiyle +ki aitlik ekinin birleşmesinden oluşan bu ek, ad kök ve gövdelerinden niteleme sıfatları yapar.⁴⁷

15/3-4 parmağın+**daki** gîrân-kıymet yüzüğü

35/11-12 Karaçalpas+**daki** konağına

2.4.1.2.1.7. +la (<+la-ğ) Eki

Addan fiil türeten +la- eki ile fiilden ad türeten Eski Türkçedeki -ğ ekinin kaynaşmasından oluşmuş bir birleşik ektir. Ancak Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine uzanan ses değişimleri ile son sesteki -ğ eriyip kaybolunca ek +la'ya (<+la-ğ) dönüşmüştür. +lağ biçimiyle kökte bağlantılı “yer, arazi” adları oluşturduğundan ekin bu işlevi devam etmiştir. Bıraktığı kelimeler birkaçı geçmez.

4/17 yay+**la** (<yaylağ)

2.4.1.2.1.8. +II/+IU Eki

Türkiye Türkçesinin her ada gelebilen ve addan ad ve sıfat türeten en işlek eklerindendir. Ekin birbirine yakın ve birbirinden farklı bir işlev genişliği de vardır.⁴⁸

4/10 boy+**lu**

4/10 bıyık+**lı**

5/2 köy+**lü**

5/4 deliқан+**lı**

5/7 ağaç+**lı**

9/11 tat+**lı**

9/11 âhenk+**li**

9/17 örtü+**lü**

16/5 şiddet+**li**

29/6 yürek+**li**

⁴⁶ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 127.

⁴⁷ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 128.

⁴⁸ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 133.

2.4.1.2.1.9. +lIk Eki

Genellikle adlardan ve sıfatlardan adlar türeten +lIk/+lUk eki de çok işlek ve kapsamlı bir ektir. Asıl işlevi, eklendiği kelimeye “tahsis, bir şey için” anlamı veren adlar türetmektir. Ekteki kullanım işlekliliği ve geldiği kelimenin anlam yapısı ona, ana işlevine koşut yeni birtakım işlevler daha kazandırmıştır. Böylece ekin görevi dallanmış ve kapsamı genişlemiştir.⁴⁹

1/6 biḍā‘ asiz+lIk

5/10 yorğun+luk

13/14 kıızıl-lık

15/13 şimdi+lIk

20/13 tebdīl-i fıkır it-mek+lIk-im

20/15 dāmād+lık

26/16 şabır+sız+lık

32/8 baygın+lık

33/2 ihtiyâtsiz+lık

33/6 hekīm+lIk

42/6 ara+lık

2.4.1.2.1.10. +(I)n/+(U)n Eki

Adlardan sıfat türeten vurgulu bir ektir. Bu ek ses yapısı bakımından zaman adlarından zarf türeten vurgusuz +In/+Un ekiyle aynı olmakla birlikte, işlevi bakımından ondan ayrılır. Bu ekle kurulmuş sıfatların anlam yapısına bakarak +(I)n/+(U)n’un pekiştirme görevinde sıfat türeten bir küçültme eki olduğu söylenebilir.⁵⁰

4/10 uz+u+n

4/17 koy+u+n

2.4.1.2.1.11. +(I)ncI/+(U)ncu Eki

Sayı adlarından sıra sayı sıfatları türeten çok işlek bir ektir.⁵¹

2/8 memleketiñ bir-i-nci zenginleri

⁴⁹ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 135.

⁵⁰ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 138.

⁵¹ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 135.

2.4.1.2.1.13. +sIz/+sUz

+sIz/+sUz eki, addan “yokluk, eksiklik” bildiren olumsuz anlamda sıfatlar türeten çok işlek bir ektir. “sahip olma, kendinde bulundurma” görevindeki sıfat türeten +II/+IU ekinin karşıtıdır.⁵²

1/6 biḏā‘ a+**siz**+lik

5/13 şu+**suz**+luk

17/10 rāḥat+**sız**

26/16 şabır+**sız**+lık

31/17 hareket+**siz**

33/2 ihtiyāt+**sız**+lık

44/1 şübhe+**siz**

44/12 esās+**sız**

2.4.1.2.2. Fiilden Ad Türeten Ekler

Addan ad türeten eklerde olduğu gibi, fiilden ad türeten ekler de ya fiil kök ve gövdelerine yahut da ad kök ve gövdelerinden oluşturulmuş fiil gövdelerine getirilen Türkiye Türkçesinde fiilden ad türeten eklerin sayısı oldukça çoktur. Ad kökenli sözler doğadaki somut ve soyut varlık ve nesneleri bütünüyle karşılayamadığı için dil bir kısım nesne ve kavramları harekete dayandırarak karşılama yolunu benimsemiştir. Üstelik fiil kök ve gövdelerinin sayısı ad kök ve gövdelerine oranla çok daha fazladır. Dildeki bu eklerin bir kısmı aslında fiillerin soyut oluş ve kılış adları durumundadır. Bu gruptaki bir kısım ekler ise doğrudan doğruya somut ve soyut nesne adı türeten eklerdir. Bunlara ad soylu öteki kelime türlerini katmak gerekir.⁵³

2.4.1.2.2.1. -(y)A

Çok eski bir zarf-fiil eki olan -(y)A, Türkiye Türkçesine uzanan gelişme sürecinde -rAk karşılaştırma ekiyle genişletilerek -ArAk biçiminde kullanılmaya başladığı için ekin tarz zarfları oluşturan kullanılışı tek tük örneklerde kalmıştır. Ancak -(y)A eki, geçişli ve geçişsiz fiil kök ve gövdeleriyle, çatı ekleri almış fiil gövdelerine eklendiğinde eşli veya zıtlı tekrarlama yoluyla işlekliliğini sürdürmüştür.⁵⁴

⁵² Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 140.

⁵³ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 143.

⁵⁴ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 143.

5/16 di-y-e

46/9 bil-e

2.4.1.2.2.2. -(y)AcAk

-(y)AcAk ekiyle kurulan gelecek zaman sıfat-fiilleri adlar önünde niteleme sıfatı görevindedir. Bu sıfatlarda ekin genellikle geçişli ve geçişsiz tek ve çok heceli fiillerle, dönüşlü fiil çatılarına geldiği görülüyor. -(y)AcAk eki bir kalıplaşma aşamasından geçmesine rağmen türetme eki olarak işlevlik kazanma eğilimindedir.⁵⁵

1/13 müşādif ol-**acak** kâri 'în-i kirām hâzerâtınca

1/13-14 mazhar-ı 'afv-ı 'âlî buyurıl-**acak**-ı

9/14-15 hayrân ve meftûn it-**ecek** derecede

24/11 di-y-**ecek**-im

2.4.1.2.2.3. -Ak<-gAk

Tek veya çok heceli fiil kök ve gövdelerinden sıfat ve ad türeten işlek bir ektir. Bu ek birbirinden farklı türetmeler meydana getirmiştir.⁵⁶

2/11 kon-**ak** (bir işin yapıldığı yer olarak)

5/2 or-**ak** (araç-gereç adı olarak)

5/2 tara-**k** (araç-gereç adı olarak)

34/17 yat-**ak**

2.4.1.2.2.4. -(y)An

Geçişli ve geçişsiz tek ve çok heceli fiillerden sıfatlar türeten ve bir işi yapmanı gösteren ad olarak da kullanılan çok işlek bir sıfat-fiil ekidir.⁵⁷

1/4 ziyâ-pâş ol-**an**

2/5 ta' bîr olun-**an**

2/7 intikâl et-**en**

3/14 bulun-**an**

⁵⁵ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 144.

⁵⁶ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 145.

⁵⁷ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 147.

9/11 bul-**an**

9/14 gör-**en**

2.4.1.2.2.5. -(y)ArAk <-(y) A-rAk)

-(y)A zarf-fiil ekinin -rAk karşılaştırma ekiyle genişletilmesinden oluşmuş çok işlek bir zarf-fiil ekidir. Tek ve çok heceli fiil kök ve gövdelerine eklenip tarz zarfları oluşturur. Bunlardan bazıları kalıplaşma yolu ile zarf-fiil olma özelliğini yitirerek adi zarf niteliği kazanmıştır.⁵⁸

1/10 ‘ārī ol-**araḵ**

6/8 aşıl-**araḵ**

6/10 atla-**y-araḵ**

7/4 def it-**erek**

7/7 bil-**erek**

8/6 topla-**y-araḵ**

9/3 düş-**erek**

2.4.1.2.2.6. -cAsInA/ +cA+sI+nA

Yapıca +CA eşitlik durumu ekinin, üçüncü şahıs iyelik ve yönelme durumu ekleriyle birleşmesinden oluşmuş bir ektir. Çeşitli sıfat-fiillerden zarf-fiiller türetir. Ekin türettiği zarf-fiil, bağlı bulunduğu fiildeki hareketin tarzını bildirir. Bu tarz bildirme, benzetmeye ya da farazi karşılaştırmaya dayanan ve asıl fiille aynı zamanda gerçekleşen bir kılışa dayanır.⁵⁹

23/10 çıldırır-**casına**

49/14 parçalar-**casına**

2.4.1.2.2.7. -Dİk/-DUK

Bir sıfat-fiil eki olarak geçmiş zaman işlevinde bazı sıfatlar türetmiştir. Sıfat biçimi daha çok olumsuz şekliyle kurulmuştur.⁶⁰

1/8 müstebān ḥatır-ı ‘ācizī ol-**duḵ**

2/7-8 vāriş-i yegānesi ol-**dıḵ**

⁵⁸ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 147-148.

⁵⁹ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 149.

⁶⁰ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 149.

3/14 göz alabil-**dik**-ine

3/16-17 hafîf rûzigârîñ hûşûle getir-**dik**-i laţîf laţîf mevceler

2.4.1.2.2.8. -Dıkça/-DUkça < (-Dİk/-DUk +çA)

-Dİk/-DUk sıfat-fiil ekinin +çA zarf türetme ekiyle kaynaşmasıyla oluşmuş çok işlek bir zarf-fiil ekidir. Geçişli, geçişsiz, tek ve çok heceli bütün fiillere gelebilen ek, “-dığı sürece, -dığı zaman” anlamı veren ve bir işin art arda veya belirli aralıklarla tekrarlandığını gösteren bir görev yüklenmiştir.⁶¹

1/3 tenvîr-i   uy n it-**dikçe**

31/11 git-**dikçe**

34/2 niger n ol-**dukça**

2.4.1.2.2.9. -GI/-GU

Eklendiği fiilin son ses durumuna göre  n sesi tonlu ve tonsuz biçimler alabilen ek, genellikle tek heceli fiil kökleriyle çeşitli çatı ekleri almış fiil gövdelerinden adlar türeten çok işlek bir ektir.⁶²

6/8  zen-**gi**

2.4.1.2.2.10. -Gİn/-GUn

Geçişli ve geçişsiz tek heceli fiil köklerinden anlamı peki tirilmi  sıfatlar türeten çok işlek bir ektir.⁶³

5/10 yor-** un**+l k

29/9 yan-** ın**

32/8 bay+** ın**+l k

⁶¹ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 150.

⁶² Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 152.

⁶³ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 152.

2.4.1.2.2.11. -I/-U (<-(I)g/-(U)g)

Daha çok tek heceli geçişli ve geçişsiz fiillere gelen -I/-U eki çok işlek ve verimli bir ektir. Şekil yapısı bakımından aslında bir bağlantı ünlüsüdür. Eski Türkçede fiilden isim türeten -(I)g/-(U)g eki Güney-Batı Türk lehçelerine uzanan gelişme sürecinde eriyip kaybolunca fiilin son ses ünsüzü ile eki kaynaştıran -(I)/-(U) bağlantı ünlüleri -g ekinin yerini almış, böylece fiilden ad türeten bir ek niteliği kazanmıştır.⁶⁴

5/7 yar-ı

7/16 kap-u

9/17 ört-ü

29/6 kat-ı

2.4.1.2.2.12. -Ik/-Uk, -k

Geçişli geçişsiz tek ve çok heceli fiillere gelerek sıfat ve adlar türeten çok işlek bir ektir. Bu ekle yapılmış türetmelerin özellikle sıfat olanlarında, yapılmış bitmiş bir işi nitelik olarak üzerinde taşıma özelliği vardır.⁶⁵

3/3 uza-k

2.4.1.2.2.13. -(y)Iş/-(y)Uş

Bu ek yapısı bakımından bir ad-fiil ekidir. Tek ve çok heceli fiil kök ve gövdelerinden fiilin esas anlamını değiştirmeden yapılan işin tarzını bildiren geçici kılış adları türetir. Ek kullanım bakımından, bazı istisnalarla işteşlik çatısı dışında dildeki bütün fiilleri içine alacak genişliktedir.⁶⁶

3/11 ak-ı-ş

5/1 mele-y-i-ş

5/3 git-i-ş

9/1 tenezzül it-i-ş-

10/17 gel-i-ş

13/2 zühûr ol-ı-ş

40/2 yañıl-ı-ş > yanlış

⁶⁴ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 153.

⁶⁵ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 154.

⁶⁶ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 169.

2.4.1.2.2.14. -mA

Aslında bir ad-fiil ekidir. Yapısı bakımından **-mAk** kılış adındaki son ses -**k**'sının ünlüler arasında yumuşayıp kaybolmasından oluşmuştur. **-mA** eki de **mAk** eki gibi her fiile gelebilen bir işleklik gösterir. Yalnız **-mAk** eki fiillerin hareket durumundaki adlarını oluşturduğu dolayısıyla bir hareket bildirdiği hâlde **-mA** eki bir hareketi canlandırmaz. Fiilin gösterdiği oluş, kılış ve durumları yalın birer iş olarak belirten adlar yapar. Bu nedenle de **-mA'nın** ad yapma özelliği **-mAk'tan** daha güçlü ve daha belirlidir.⁶⁷

1/8 defterimde bulun-**ma**+sı

5/11 hiss it-**me**+siyle

5/13 galebe it-**me**+ge

9/5 döşe-**me**+si

12/5 di-**me**+si

16/7 kes-dir-**me**

2.4.1.2.2.15. -mAdAn < -mAdIn

-mAdAn eki, Eski Türkçedeki ve Eski Anadolu Türkçesindeki -mAdIn ekinin ses değişmesine uğramasından oluşmuş bir zarf-fiil ekidir. Fiilden şahsa ve zamana bağlı olmayan "...maksızın" anlamında olumsuz zarf-fiiller türetir. Her türlü fiil kök ve gövdelerine gelebilir.⁶⁸

15/3 açıl-**madan**

37/14 geç-**meden**

51/14 git-**meden**

2.4.1.2.2.16. -mAk

Fiilin master biçimi diye de adlandırılan -mAk eki, fiildeki soyut hareketleri adlandıran onları ad biçimine sokan bir ektir. Geçişli geçişsiz, olumlu olumsuz her türlü fiil kök ve gövdelerine gelerek geçici kılış adları türetir. Bu bakımdan dildeki fiil sayısınca geniş olan bir kullanılış alanı ve işlekliği vardır.⁶⁹ Ayrıca master eki kalıcı adlar türetir.

⁶⁷ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 159.

⁶⁸ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 162.

⁶⁹ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 162.

8/14 istirāhat it-**mek**

13/7 bŭse-ċīn ol-**maḵ**

14/12 ye-**mek** (kalıcı ad olarak)

14/17 ʿavdet it-**mek**

19/15 sev-**mek**

23/12 yaša-**maḵ**

27/9 kırtarıl-**maḵ**

2.4.1.2.2.17. -mAksIzIn (-mAk+sIz+In)

-mAksızın; -mAk ad-fiil, +sIz yokluk ve In vasıta durumu eklerinin kaynaşmasından oluşmuş birleşik bir ek türüdür. İşlev bakımından “nitelik” ve “tarz” bildiren zarf-fiiller türetir. Kullanış bakımından görevdeşi -mAdAn kadar işlek değildir.⁷⁰

27/13 bıraḵ-**maḵsızın**

38/8 viril-**meksizin**

2.4.1.2.2.18. -mAn

-mAn eki, geçişli, geçişsiz fiil kök ve gövdelerinden kelimeler türeten ve işlek olmayan bir ektir. Çatı eki almış fiillere gelmemektedir.⁷¹

17/6 şiş-**man**

30/8 du-**man**

2.4.1.2.2.19. -mI,-(I)m/-(U)m

Geçişli ve geçişsiz tek bazen de çift heceli fiillerden ad türeten işlek bir ektir. Bu ek ünlü ile biten fiillere yalnız -m olarak, ünsüz ile bitenlere, araya -I/-U- bağlantı ünlüsü alarak eklenir.

yarı+**m**

2.4.1.2.2.20. -mIş/-mUş

Aslında bir sıfat-fiil eki olan -mIş/-mUş eki, eskiden beri yapılmış bitmiş işleri gösteren sıfatlar türetmiştir. Bu sıfatlarda duyulan geçmiş zaman kiplerindeki duyuma dayanan belirsizlik yoktur. Aksine geçmişte bitmiş ve tamamlanmış işleri

⁷⁰ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 162.

⁷¹ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 163.

gösteren bir kesinlik vardır. -mİş eki genellikle tek veya çift heceli geçişsiz fiil kökleriyle olumsuz edilgen fiil gövdelerine gelmektedir.⁷²

1/9-10 vukū^ç bul-**muş** bir fāci^ç a-ı müdhîşe

3/4-5 bulutlara karış-**mış** eşcār-ı mürtefi^ç a

4/2-3 tarh olun-**mış** cesim ve laîf şükûfe-zâr

10/9 tutul-**muş**

2.4.1.2.2.21. -n, -(I)n/-(U)n

-n, -(I)n/-(U)n eki, çok eskiden beri kullanılagelen işlek bir ektir. Geçişli ve geçişsiz tek ve çift heceli fiil köklerinden adlar, çok seyrek olarak da sıfatlar türetmiştir. Bu türetmelerde ek, fiilin gösterdiği işin **sonucu** veya **ürünü olma** görevini yüklenmiştir.⁷³

28/12 yığ-**n**

2.4.1.2.2.22. -(y)Ip/-(y)Up

-(y)Ip/-(y)Up eki, fiilin gösterdiği işten biraz önce veya onunla aynı zamanda yapılan bir işi gösteren zarf-fiiller türetir.⁷⁴

3/1 ol-**up**

6/4 tolaş-**up**

8/2 açıl-**up**

11/9 getir-**üp**

2.4.1.2.2.23. -(A)z

-(A)z eki bugün işlekliliğini kaybetmiş çok eski bir türetme ekidir. Türkiye Türkçesine kadar gelebilmiş örneklerde ek, kökle iyiden iyiye kaynaşmış olduğundan

⁷² Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 165.

⁷³ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 166.

⁷⁴ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 156.

çok kez varlığını duyurmaz olmuştur. Ancak Eski Türkçe ile ilgili karşılaştırmalar ekin varlığını aydınlığa kavuşturmaktadır.⁷⁵

17/7 sö-z

2.4.1.2.3. Addan Fiil Türeten Ekler

Addan fiil türeten ekler sayıca öteki türetme eklerinden daha azdır. Bu ekler büyük bir çoğunlukla ad köklerine gelmiştir. Çok az sayıda ad gövdelerine gelenleri de vardır. Ad gövdeleri ya addan ad veya fiilden ad olan gövdelerdir. Aslında sayıları pek sınırlı olan ad gövdelerinden çok az sayıda fiil türetilmesinin sebebi, bu gövdelere gelen türetme eklerinin az işlek olmasındandır.⁷⁶

2.4.1.2.3.1. +A-

+A- eki, n, l gibi akıcı ve d, p gibi patlayıcı ş, z gibi sızıcı ünsüzlerle sonuçlanan tek heceli ad köklerinden geçişli ve geçişsiz fiiller türeten bir ektir.⁷⁷

9/5 döş+e-

23/12 yaş+a-

2.4.1.2.3.2. +At- <+A-t-

+At eki addan fiil türeten +A- ekiyle fiilden ettirgen fiiller türeten -t- ekinin kaynaşmasından oluşmuş bir birleşik ektir. Kaynaşma dolayısıyla -t- ekinin işlevi körelmiştir. Bu ek yapma bildiren geçişli fiiller türetir.⁷⁸

42/6 göz+et-le-

2.4.1.2.3.3. +dA-

Birkaç tek heceli ad dışında ses yansımali sözlerden ses yansımali fiiller türeten bie ektir. Adlardan geçişli fiiller türetmiştir.⁷⁹

iz-de- > 8/7 is-te

37/1 mırıl+da-n-

⁷⁵ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 171.

⁷⁶ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 172.

⁷⁷ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 173.

⁷⁸ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 174

⁷⁹ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 175.

2.4.1.2.3.4. +(I)k-/+(U)k-

+(I)k-/+(U)k- Eski Türkçeden uzanagelen ve oluş bildirme özelliği ile geçişsiz fiiller türeten bir ektir. Eski Türkçede otuzun üstünde örnek verdiği halde Türkiye Türkçesinde işlek olmadığı için altı yedi örnekle sınırlanmıştır. Yalnız türettiği fiillerin kullanım alanı canlı ve geniştir.

28/2 göz+ü+k-

2.4.1.2.3.5. +kIr-/+kUr- <+k-(I)r-

Ses yansımali köklerden geçişli ve geçişsiz fiiller türeten bir ektir.⁸⁰

28/15 hay+kır

2.4.1.2.3.6. +lA

+lA eki, Eski Türkçeden beri bütün lehçelerde canlı ve çok işlek olan bir addan fiil türetme ekidir. Türkiye Türkçesinde de verimli ve anlamca çok yönlü türetmeler meydana getirmiştir. Tek veya çok heceli her türlü ad kök ve gövdeleriyle sıfat, zarf vb. ad soylu sözlere de gelerek geçişli ve geçişsiz fiiller türeten bir ektir. Ekin işlekliği türettiği fiillere birbirinden ayrı anlamlar yüklemesiyle de kendini gösterir.⁸¹

4/17 baş+la-

5/1 me+le-

5/17 ses+le-n-

8/6 top-la-

27/4 çat+la-

28/1 mahmûz+la-

29/3 şap+la-n-ı-l-

31/13 fir+la-t-

42/6 göz+et-le-

49/14 parça+la-

2.4.1.2.3.7. +lAn- <+lA-n

⁸⁰ Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 176.

⁸¹ Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 176.

+lA- ekiyle kurulmuş geçişli ve geçişsiz fiillerin bazıları -n- dönüşlülük ekiyle genişletilerek +lAn- biçiminde kaynaşmış ve birleşik bir ek oluşturmuştur.⁸²

28/15 yara+lAn-

41/9 yuvar+lAn-

2.4.1.2.3.8. +lAş- < +lA-ş-

Bu ekle türetilen fiillerin bir kısmında +lA- eki yine kökten ayrılarak -ş- dönüşlülük veya işteşlik ekiyle kaynaşıp addan fiil türeten bir lAş- eki oluşturmuştur. Bu fiillerde genellikle dönüşme, kendi kendine oluşma özelliği hakimdir.⁸³

25/3 yer+lAş-tir-i-l-

2.4.1.2.4. Fiilden Fiil Türeten Ekler

Fiilden fiil türeten ekler, fiil kök ve gövdelerinden fiil türetmek için kullanılan eklerdir. Fiil gövdeleri ya addan fiil veya fiilden fiil türetme ekleriyle oluşturulmuş gövdelerdir. Bu gruptaki eklerin bir bölümü hemen her fiile gelebilecek işlekliktedir. Bir bölümü ise az işlektir. İçlerinde artık iyiden iyiye kullanımdan düşmüş ve varlığını ancak eski dönemlerden uzanagelmiş bazı fiillerde koruyabilmiş olanlar da vardır.⁸⁴

2.4.1.2.4.1. -Ar-

-Ar- eki, ünsüzle sonuçlanan geçişsiz belirli bazı fiillerden geçişli fiiller türeten bir ettirgenlik ekidir.⁸⁵

43/10 çık-ar-

2.4.1.2.4.2. -DAr-

-DAr- eki, Türk dilinin öteki kollarında olduğu gibi Türkiye Türkçesinde de işlek olmayan birkaç örnek verebilmiş bir ettirgenlik ekidir.⁸⁶

⁸² Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 178.

⁸³ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 178.

⁸⁴ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 180.

⁸⁵ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 182.

20/14 gös-**ter** < közd-ger-

23/1 gön-**der**- < köndger-

2.4.1.2.4.3. -Dİr-/DUr < -t-Ur-

İki ayrı ettirgenlik ekinin kaynaşmasından oluşan, ünlü ve ünsüz uyumlarına bağlı olarak birçok biçime girebilen -Dİr-/DUr- eki, Türkiye Türkçesinin işlek eklerindendir. Ünsüz ile sonuçlanan geçişli ve geçişsiz fiil kök ve gövdelerine gelerek oldurma ve yaptırma bildiren geçişli fiiller türetir.⁸⁷

11/2 an-**dir**-ıyordu

16/7 kes-**dir**-me

23/10 çıl-**dir**-

24/6 tezyî it-**dir**-

25/3 yer+leş-**tir**-i-l-

36/17 al-**dir**-

44/14 izâ^c a-ı vakt it-**dir**-

46/15 eg-**dir**-

2.4.1.2.4.4. -(İ)l-/-(U)l-

-(İ)l-/-(U)l- eki, Türkiye Türkçesinin kullanım alanı en geniş fiilden fiil türetme eklerinden biridir. Bu ek hem çatı eki olma hem de özel anlamda yeni kelimeler türetme özelliği taşır. Genellikle ünsüzle biten geçişli fiil kök ve gövdelerinden olma veya yapıma bildiren edilgen fiiller türetir. Bu ek, bir kısım türetmelerde edilgenlik işlevini kaybederek ve eklendiği kökle kaynaşarak yeni anlamda geçişsiz fiiller türetmiştir. Bu türetmelerde daha çok ekin kendi kendine oluş ve dönüşlülük işlevi ağır basmıştır.⁸⁸

1/14 ‘afv-ı ‘âlî buyur-ı-l-

4/3 yap-ı-l-

4/7 gör-i-l-

6/3-4 emr buyur-u-l-

6/8 aş-ı-l-

6/10 koy-u-l-

7/12 di-n-i-l

8/1 işit-i-l-

8/2 aç-ı-l

8/13 yor-u-l

⁸⁶ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 183.

⁸⁷ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 183.

⁸⁸ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 184.

10/9 tut-**u-l-**

14/12 kur-**u-l**

15/16 ayır-**ı-l**

18/13 anla-**ş-ı-l-**

25/3 yer+leş-tir-**i-l-**

28/12 yık-**ı-l-**

29/3 şap+la-n-**ı-l-**

31/2 at-**ı-l-**

34/11 git-**i-l**

36/4 dök-**i-l-**

50/16 ser-**i-l-**

51/1 eğ-**i-l-**

2.4.1.2.4.5. -mA-

Fiil kök ve gövdelerinden olumsuz fiiller türeten bir ektir, i- ek-fiili dışında her fiil kök ve gövdesine gelebildiği için Türk dilinin en işlek türetme eki durumundadır. Bazı dilbilgisi kaynakları bu eki, fiilde yalnızca biçim ve durum değişikliği yapan çatı eki olarak değerlendirmiştir. Ancak -mA eki, öteki çatı ekleri gibi fiilin özne ve nesne ile olan bağlantısında yalnız biçim ve durum değişikliği yapmayıp fiile yeni bir anlam yüklediği için doğrudan doğruya türetme eki niteliğindedir.⁸⁹

6/3 me'mûl it-**me-m**

10/1 tanı-**ma-dı**ğı

13/8 muhtedir ola-**ma-yan**

18/8 şor-**ma-dı-m**

24/8 unut-**ma-y-ı**nız

32/7 öl-**me-miş-dir**

2.4.1.2.4.6. -n/- (I)n-/(U)n-

Ünlü ile biten fiil kök ve gövdelerinden sonra -n-, ünsüzle bitenlerden sonra araya birer bağlantı ünlüsü olarak gelen -n- eki, Türkçenin en eski dönemlerinden beri kapsamlı kullanım özelliği taşıyan işlek bir çatı ekidir. Asıl görevi genellikle geçişli fiillerden olma ve bazen de yapma bildiren dönüşlü fiiller türetmektir. -n-'li fiillerde, fiilin gösterdiği işi yapana yani özneye döner. Dönüşlülük fiilleri yapılan işi yalnız

⁸⁹ Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 184.

yapana çevirmekle kalmayıp özne ile ilgili daha başka durumları da içine aldığından kullanım bakımından bir çeşitlenmeye uğramıştır.

-n- eki, genellikle tek heceli fiil kökleriyle, addan yapılmış fiil gövdelerine gelen ektir. Kendinden önce başka bir fiilden fiil türetme eki alamaz ama kendinden sonra bazı ekleri alabilir.⁹⁰

1/8 bul-u-n-

2/5 ta' bîr ol-u-n-

3/4 müşâhede ol-u-n-

5/17 ses+le-n-

8/3 gör-ü-n-

23/7 uza-n-

29/3 şap+la-n-ı-l-

30/17 al-ı-n-

41/2 giy-i-n-

46/12 mırıldan-

2.4.1.2.4.7. -(I)r-/(U)r- <ET -(U)r-

-(I)r-/(U)r eki, Eski Türkçedeki-(U)r- ettirgenlik ekinin ünlü uyumuna göre biçimlenmiş türüdür. İşlev bakımından -Ar- ekiyle görevdeştir. Ancak onun gibi körelmiş bir ek değil işlek bir ektir. Ünsüz ile biten geçişli ve geçişsiz fiil köklerinden ettirgen anlamlı fiiller türetmiştir.⁹¹

23/10 şaş-ı-r-

33/12 geç-i-r-

35/2 yat-ı-r-

2.4.1.2.4.8. -(I)ş-/(U)ş

-(I)ş-/(U)ş- eki, fiil kök ve gövdeleriyle addan türemiş fiillere gelerek birbirinden farklı birkaç işlev yüklenmiş bir çatı ekidir. Çok işlek olan bu ekin asıl görevi fiilin özneye olan bağlantısı açısından işteşlik temelinde ortaklaşa bir işi göstermesidir. Ortaklaşmanın türüne göre ekteki işlev dallanır, çeşitlilik arz eder.⁹²

4/17 dola-ş

18/13 anla-ş-

⁹⁰ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 185.

⁹¹ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 186.

⁹² Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 186-187.

2.4.1.2.4.9. -t-, -(I)t-/-(U)t-

-t- eki, ünlü ile ya da akıcı veya patlayıcı ünsüzlerden biriyle biten geçişli ve geçişsiz fiil kök ve gövdelerine gelerek ettirgenlik fiilleri kuran işlek bir çatı ekidir. İlgili ek bazen ettirgenlik işlevi dışında geçişsizlik ve dönüşlülük bildirir.⁹³

11/1 şark-**t-**

31/13 fır+la-**t-**

41/15 aıla-**t-**

50/10 aķ-**t-**

2.4.2. Arapça Unsurlar

Arapça yapılar, kaynak metnimizde Farsça kadar olmasa da sıkça kullanılmıştır. Bu unsurlar arasında özellikle çeşitli mastarlar, ism-i fâil ve ism-i mef'ûller, edat ve harf-i cerler yer almaktadır.

2.4.2.1. Arapça İsimler

Metnimizde çok miktarda Arapça kökenli isimlere yer verilmiştir.

‘aşr “zaman, asır, yüzyıl” 1/1

biḍā‘a “sermaye, bilgi birikimi” 1/5

ḵāri’in (ism-i fâilin çokluğu) “okurlar, okuyucular” 1/12

şervet 2/7,

eşcār “ağaçlar” 3/5,

mevc “dalga” 3/17

nışf “yarı, yarım” 11/1

ḵamer 11/2

2.4.2.2. Arapça Mastarlar

Hareket ve oluşu kişiye ve zamana bağlı olmadan anlatan fiil isimleridir. Semai olan (Herhangi bir kaideye bağlı olmayan, işitilerek öğrenilen) mücerret sülasi

⁹³ Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 188-189.

mastarların kırka yakın vezni vardır, bu vezinlerden bir kısmı Osmanlı Türkçesinde kullanılmamıştır.⁹⁴ Ayrıca Osmanlı Türkçesi'nde rubai mastarlar da kullanılmıştır. Parantezlerdeki şekiller ilgili kelimelerin vezinlerini belirtmektedir.

2.4.2.2.1. Sülâsî Mücerret Mastarlar

‘afv (fa’l) 1/13	hiss (fi’l) 6/16
zıhn (fi’l) hüsn (fu’l) 12/17	naẓar (fa’al) 13/4
şervet (fa’let) 2/7	hayret (fa’let) 12/17
‘iffet (fi’let) 12/11	‘işmet (fi’let) 13/2
müddet (fu’let) 6/11	hürmet (fu’let) 8/17
cevâb (fa’âl) 8/17	kemâl (fa’âl) 13/7
hiṭâb (fi’âl) 11/5	vukû‘ (fu’ül) 9/11
zuhûr (fu’ül) 13/2	
vürûd “ulaşma, varma” (fu’ül) 15/18	
leṭâfet (fe’âlet) 3/1	
zerâfet “incelik, güzellik” (fe’âlet) 11/11	
niḥâyet (fi’âlet) 8/6	
ziyâret (fi’âlet) 15/11	
hayvân (fa’lân)	
cevelân (dönüp dolaşma, gezme) (fa’alân) 27/12	
hakikat (fa’ilet) 22/1	

⁹⁴ Faruk Kadri Timurtaş, **Osmanlı Türkçesi Grameri III**, 13. bsk. , Alfa Yayınları, İstanbul, 2011, s. 89.

teẓkār (tef'âl) 35/4

ğaybūbet (fa'lūlet) 40/14

2.4.2.2.2. Mimli Masterlar (masdar-ı mîmî)

Baş tarafında ekleme mim (م) harfı bulunan sūlasi masterlara mimli masdarlar adı verilir. Sūlasi mücerret masterların hemen her vezninden, fakat daha çok eklemesiz olanlarından elde edilir. Sūlasi mücerret masterlar ile mimli masterlar arasında anlam bakımından herhangi bir fark yoktur. Mimsiz master ne anlam taşıyorsa ondan türeyen mimli masterlar aynı anlamı taşımaktadır.⁹⁵ Mimli masterların **mef'al, mef'il, mef'alet, mef'ilet** şeklinde dört masterı bulunur. Ancak kaynak metinde bir veznindeki kelimelere yer verilmiştir.

2.4.2.2.2.1. Mef'alet Vezni

Bu vezindeki م ev ت harfleri eklemelidir.

29/7 merḥamet (raḥmet'ten)

44/17 mel'anet "alçaklık"

41/15 mes'ele (su'âl'den)

2.4.2.2.3. Rubâî Mücerret Masterlar

Dört asli harften meydana gelen masterlara mücerret rubai masterlar adı verilir. Fa'lelet olmak üzere bir tek vezni vardır. Bu vezindeki yuvarlak te (ة , ة) eklemelidir.⁹⁶

‘av‘ave (fa'lelet) 6/16

safsaṭa (fa'lelet vezni) 1/9

⁹⁵ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.** , s. 121.

⁹⁶ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.** , s. 124.

2.4.2.2.4. Mezîdüñfiḥ (Kıyasî-Kurallı) Masterlar

Bu masterlar aslen üç asli harften ibaret olan kelimelere, **belirli kurallara göre** eklemeli harfler ilavesiyle meydana getirilen masterlardır. Osmanlı Türkçesinde bu masdarların dokuz vezni (bab) kullanılmıştır.⁹⁷

2.4.2.2.4.1. İf’âl Bâbı

Bu veznin başındaki hemze ile ayından sonra gelen elifi eklemidir. İf’âl babının binası genelde ettirgenlik bildirir. Geçişsiz olan fiiller bu vezne aktarıldıkları zaman özellikle ettirgen bir anlama sahip olur.⁹⁸

9/4 idḥâl “içeri koyma, yerleştirme” (dehâlet’ten)

11/12 ifhâm “anlatma, bildirme” (fehm’dan)

12/14 i’lân “açığa çıkarma, bildirme” (alen’dan)

16/17 imrâr “geçirme, geçirilme” (mürûr’dan)

17/5 ifrâṭ “aşırı gitme, ölçüyü aşma” (farṭ’tan)

18/3 ibrâz “ortaya koyma, gösterme” (bürûz’dan)

20/10 iḥṭâr “hatırlatma, uyarma” (ḥuṭûr’dan)

21/10 izhâr “gösterme, açığa çıkarma” (zuhûr’dan)

21/16 ısrâr “ kuvvetle üstünde durma, üsteleme” (şarr’dan)

22/13 igfâl “gaflete düşürme, yanıltma, aldatma” (ġaflet’ten)

34/17 ihzâr “hazırlama” (ḥuzûr’dan)

2.4.2.2.4.2. Tef’îl Bâbı

⁹⁷ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.** , s. 90.

⁹⁸ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.** , s. 127.

Tef'îl vezninde baştaki te ت ile ortadaki ى harfleri eklemidir. Bu vezin geçişsiz fiilleri nesne alabilir duruma getirerek geçişli mastarlar elde eder⁹⁹, özellikle ettirgenlik bildirir.

6/9 teshîl “kolaylaştırma” (sühûlet’ten)

6/12 takrîb “yaklaştırma, yakınlaştırma” (ķurb’dan)

6/14 taẓyîķ “zorlama, bastırma, basınç” (ẓîķ’ten)

7/15 te‘şîr “etkileme, iz bırakma” (eşer’dan)

11/3 tezyîn “süsleme, zinetleme” (zeyn’dan)

11/5 tevcih “çevirme, yöneltme” (vech’ten)

12/13 teskîn “yatıştırma, sakinleştirme” (sükûn’dan)

15/2 teşyî‘ “uğurlama, selamtleme” (şiyâ‘’dan)

2.4.2.2.4.3. Müfâ’alet Bâbı

Bu vezindeki م, ل ve ت harfleri eklemelidir. Bu babdaki mastarların çatısı, nesnesi bakımından geçişli veya geçişsiz olabilir. Öznesi bakımından ise genelde işteşlik (müşareket) ifade eder.¹⁰⁰

7/10 muvâşalat “erişme, varma, ulaşma” (vuşlat’tan)

7/13 müşâhede “Gözle görme, gözleme” (şehâdet’ten)

15/17 mübâ‘ adet “ayrılma, uzaklaşma” (bu‘ d’dan)

16/2 mu‘ âvedet “geri dönüş, rücu” (‘ avdet’ten)

21/11 muvâfaķat “uygun görme, kabul etme, uzlaşma” (vefķ’dan)

21/12 muhâfaza “saklama, koruma, korunma” (hıfz’dan)

⁹⁹ Hayati Develi, **Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 2**, Kesit Yayınları, İstanbul, s. 59.

¹⁰⁰ Hayati Develi, **a.e.**, s. 77.

33/7 mürâcâ' at "başvurma, yönelme" (rücû' 'dan)

2.4.2.2.4.4. İnfi'âl Bâbı

İnfi'âl veznindeki hemze (ل), nun (ن) ve elif (ا) eklemidir. Genellikle dönüşlülük ve edilgenlik bildirir.¹⁰¹

10/9 in' iţâf "bakınma, meyletme, yüklenme" (' atf'tan)

10/11 inķılâb "değişme, dönüşme" (ķalb'den)

39/8 inķi' âd "oturma" (ķu' ûd'dan)

2.4.2.2.4.5. İfti'âl Bâbı

Bu vezindeki hemze (ا), te (ت) ve elif (ا) eklemelidir. Yerine göre dönüşlülük ve geçişsizlik bildirir.¹⁰²

10/4 ihtirâm "hürmet gösterme, saygı duyma" (hürmet'ten)

10/11 ihtisâs "hissetme, duygulanma" (hiss'ten)

11/2 ihtifâ "gizlenme, saklanma" (hafâ'dan)

11/8 iftiĥâr "övünme" (faĥr'dan)

10/10 ihtiyâr "iradeyi kullanma, tercih etme" (hiyer'den)

17/13 izţirâb "acı ve azap çekme, bir olayın derin etkisinde kalma" (darb'dan)

21/14 i' tidâl "aşırı olmama, ölçülü davranma" (' adl'den)

23/11 izdivâc "evlenme, birleşme" (zevc'den)

22/16 iştirâk "katılma, ortak olma" (şirket'ten)

25/14 ihtişâm "gösterişli görünüş, debdebe" (ĥaşmet'ten)

28/5 iştimâl "kaplama, ihata etme" (şümûl'den)

¹⁰¹ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.**, s. 137.

¹⁰² Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.**, s. 138.

40/3 ictināb “kaçınma, sakınma, çekinme” (cenb’dan)

40/3 ihtirāz “çekinme, sakınma” (harz’dan)

2.4.2.2.4.6. Tefe’ül Bâbı

Bu veznin te (ت) si eklemedir, asli mastardaki ikinci harf olan ayın ise (ع) ise şeddelidir, tekrarlanmaktadır. Binası ise genelde asli sülasi mastarın veya tef’ül babının dönüşlülüğünü bildirir ve geçişsizdir.¹⁰³

12/1 tenezzül “kabul etme, razı olma” (nüzûl’dan)

12/2 tenezzüh “gezip dolaşma” (nüzhet’ten)

12/6 teşekkür “memnuniyet ve minnet duyma” (şükr’dan)

17/9 teğayyür “başkalaşma” (ğayr’dan)

21/9 tehevür “öfkelenme, köpürme, hiddetlenme” (hevr’dan)

22/16 taşavvur “zihinde canlandırma, hayal etme, düşünme” (şûret’ten)

23/12 taḥayyül “bir şeyi hayalde kurma, canlandırma” (ḥayâl’dan)

26/12 taḥarrub “yaklaşma” (ḥurb’dan)

32/1 te’essür “üzülme, kederlenme, etkilenme” (eşer’dan)

33/9 ta’ ahhüd “bir işi üstlenme, sözleşme” (‘ahd’dan)

40/8 tebeyyün “meydana çıkma, anlaşılma” (beyân’dan)

2.4.2.2.4.7. Tefâ’ül Bâbı

Bu veznin başındaki te (ت) ile ilk asli harften sonra gelen elif (ل) eklemedir. Tefâ’ül vezni özellikle işteşlik bildirmekle birlikte geçişli ve geçişsizlik bildirir.¹⁰⁴

12/1 tedârik “edinme, hazırlama, araştırıp elde etme” (derk’ten)

¹⁰³ Faruk Kadri Timurtaş, **a.g.e.** , s. 141.

¹⁰⁴ Faruk Kadri timurtaş, **a.e.** , s. 143.

19/5 tehâcüm “bir yere üşüşme, toplanma” (hücûm’dan)

21/1 tecâvüz “hücum etme, haddi aşma” (cevâz’dan)

2.4.2.2.4.8. İstif’âl Bâbı

Bu veznin başındaki elif (ل), eliften sonra sin (س), te (ت) ve elif (ل) ekleme harflerdir. Genellikle geçişlilik bildirir.¹⁰⁵

10/3 istiğrâb “Garipseme, şaşırma, hayret etme” (ğarâbet’ten)

11/14 istilâ “kaplama, yayılma, ele geçirme” (vilayet’ten)

16/9 istikbâl “ağırlama, karşılama” (kabl’dan)

20/16 istirhâm “rica etme, isteme, yalvarma” (rahmet’ten)

22/2 istihzâ “alay etme, eğlenme, maskaralığa alma” (huzû’dan)

23/8 istihsâl “elde etme, sonuca ulaşma” (huşûl’dan)

24/10 istihdâm “bir hizmette kullanma, bir işte çalıştırma” (hidmet’ten)

29/15 istihrâc “Sonuç çıkarma, anlam çıkarma” (hurûc)

30/14 istimdâd “Yardım isteme, imdada çağırma” (meded’dan)

39/4 istintâk “sorguya çekme” (nutk’tan)

39/11 isticvâb “sorguya çekme, soru sorup cevap alma, söyletme” (cevâb’dan)

2.4.2.2.5. İsm-i Fâ’il

Masdarın ifade ettiği iş ve hareketi yapan şahıs ve nesnenin sıfatı olan ve onu gösteren fiilden türemiş bir kelimedir. Türemiş sıfat durumunda olan ism-i fâ’il, başka dillerdeki partisiplere karşılık olarak kabul edilmektedir. Türkçedeki **-an/-en** partisipine karşılımlan ism-i fâ’il, sonradan ortaya çıkma anlamı taşıyan, istenildiği zaman yapılan, istenildiği zaman bırakılan hareket, iş ve oluşu gösteren fiillerden

¹⁰⁵ Faruk Kadri timurtaş, a.e. , s. 145.

yapılır. İsm-i fâiller geçici olan, devamlı olmayan vasıf ve hâlleri ifade eder. İsm-i fâilleri kıyasi kelimelerdir. Mücerred sülasi ve mezidünfih masdarların ism-i fâ'illeri belirli vezinler üzerine kurulur.¹⁰⁶

2.4.2.2.5.1. Sülâsî Mücerret Masterların İsm-i Fâ'illeri

Geçişli, geçişsiz bütün mücerred sülasi masdarların ism-i fâ'ili, fâ'il vezninde gelir. Bu vezindeki (')¹⁰⁷ ekleme harftir.

21/7 hâzır (huzûr'dan)

23/6 nâzır (nazar'dan)

28/8 vâşıl (vuşlat'tan)

30/2 şâdık (şadâkat'ten)

30/10 ğâ'ib (ğayb'dan)

31/8 hâ'il (hâvl'den)

32/9 Hâfız (Hıfz'dan)

39/6 hâkim (hükm'den)

2.4.2.2.5.2. Mezîdünfih Sülasi Masterların İsm-i Fâ'illeri

Mezîdünfih sülasi masdarların, kıyasî şekilde yapılan birer ism-i fâ'il vezinleri bulunmaktadır.¹⁰⁸

2.4.2.2.5.2.1. İf'âl Bâbı'nın İsm-i Fâ'ili (müf'il)

mücbir 46/11 (icbâr'dan)

2.4.2.2.5.2.2. Tef'il Bâbının İsm-i Fâ'ili (müfa''il)

mü'ellim (te'lîm'den) 26/14

¹⁰⁶ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.** , s. 149-150.

¹⁰⁷ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.** , s. 150.

¹⁰⁸ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.** , s. 154.

muḥakḳik (taḥḳīḳ'ten) 31/3

2.4.2.5.2.3. İnfî'âl Bâbının İsm-i Fâ'ili (münfa'il)

münhemik (inhimāk'dan) 4/14

mün'atıf (in' iṭāf'tan) 10/14

munṭazır (inṭizār'dan) 15/18

münḥaşır (inḥişār'dan) 50/12

2.4.2.5.2.4. İfti'âl Bâbının İsm-i Fâ'ili (müfte'il)

50/15 muḳtedir (iḳtidār'dan)

3/5 mürtefi' (irtifā'dan)

29/3 muḥterik (iḥtirāk'tan)

34/1 mümtezic (imtizāc'dan)

34/5 müstenid (istinād'dan)

2.4.2.5.2.5. Tef'âül Bâbının İsm-i Fâ'ili (mütefâ'il)

1/12 müşādif (teşādüf'ten)

25/15 mütevâzı' (tevāzu'dan)

37/10 mütecāsir (tecāsür'den)

2.4.2.5.2.6. Tefe''ül Bâbının İsm-i Fâ'ili (mütefa''il)

4/6 müteḥaşşıl “meydane gelen, oluşan”

9/8 müteveccih “yönelen”

12/12 müteḥassis “hislenen, duygulanan, duygulu”

16/3 mütefekkir “tefekür eden, düşünür”

45/6 müte‘ addid “ çok sayıda, birçok”

2.4.2.2.6. İsm-i Mef’ûl

İsm-i mef’ûl de, ism-i fâ’il gibi fiilden türemiş sıfatlardandır. Bir partisiptir. (sıfat-fiil, fer’-i fiil) İsm-i mef’ûl, fiilin ifade ettiği iş ve harekete maruz kalan kimse veya nesneyi gösteren ve onun sıfatı olan kelimelerdir. Arapça ism-i mef’ûllerin Türkçedeki karşılıkları meçhûl (edilgen) fiillerden –an, -en; -mış, -miş ekleriyle yapılan partisiplerdir. Binası geçişsiz olan fiillerden ism-i mef’ûl yapılamaz.¹⁰⁹

2.4.2.2.6.1. Sülâsî Mücerret Masterların İsm-i Mef’ûlleri

Bütün geçişli mücerret sülasi masdarların ism-i mef’ûlleri mef’ûl veznindedir. Bu vezinde (م) ve (ج) ekleme harflerdir.¹¹⁰

21/3 mecbûr 21/3 (cebr’den)

22/15 maḥlûḳ (ḥilkat’ten)

25/2 mezkûr 25/2 (zıkr’den)

27/13 merḳûm

32/15 mesrûr (sürûr’dan)

35/16 maḳtûl (ḳatıl’dan)

39/4 maznûn (ẓann’dan)

40/16 merḥûm (raḥmet’ten)

2.4.2.2.6.2. Mezîdünfih Masterların İsm-i Mef’ûlleri

Mezîdünfih sülasi masdarların ism-i mef’ûlleri yazılış bakımından ism-i fâ’illere benzer. İsm-i fâ’illerin sonu meksur (kesreli: ı, i) okunacak yerde meftûh (fetha ile: a, e) okunacaksa ism-i mef’ûller elde edilir.¹¹¹

¹⁰⁹ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.**, s. 170.

¹¹⁰ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.**, s. 171.

¹¹¹ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.**, s. 174.

2.4.2.2.6.2.1. Tef'îl Bâbının İsm-i Mef'ûlü

41/2 mükellef “gösterişli, şatafatlı” (teklîf’ten)

3/6 mülevven “renli, rengarenk” (telvîn’dan)

13/3 müzeyyen “tezyin edilmiş, süslü” (tezyîn’dan)

24/5 mükemmel “eksiksiz, kusursuz, tam” (tekmîl’dan)

25/15 mükerrerem “aziz, yüce, saygıya değer, ululanmış”

2.4.2.2.6.2.2. Tefe’’ül Bâbının İsm-i Mef’ûlü (müfa’’al)

45/17 mücessem (tecessüm)

18/9 muḳaddem (tekaddüm)

2.4.2.2.6.2.3. İnfî’âl Bâbının İsm-i Mef’ûlü (müf’al)

19/4 münḳer (incirâr’dan)

2.4.2.2.6.2.4. İftî’âl Bâbının İsm-i Mef’ûlü (Müfte’al)

47/4 muḫterem (ihṫirâm’dan)

48/8 müttehem (ittihâm’dan)

2.4.2.2.6.2.5. İstif’âl Bâbının İsm-i Mef’ûlü (müstef’al)

19/10 müstaḡraḳ (istiḡrâḳ)

2.4.2.2.7. Sıfat-ı Müşebbehe

Arapçada değişmeyen, devamlı, sabit bir vasfı, bir hâl ve keyfiyeti bildiren kelimelere sıfat-ı müşebbehe adı verilir. Sıfat-ı müşebbehelere ism-i fâ’illere benzedikleri için bu ad verilmiştir. Bu tabirin karşılığı benzeyen sıfatlardır. İsm-i

fâ'iller geçici bir vasfı ve hâli ifade ederler; sıfat-ı müşebbeheler ise devamlı ve sabit bir vasfı ve hâli gösterir.¹¹²

2.4.2.2.7.1. Fa'îl Vezni

Bu vezinde ye (ع) ekleme harftir.

21/4 aşîl (aşâlet'ten)

23/11 refîk (refâkat'ten)

28/2 keşîf (keşâfet'ten)

28/8 harîk (hark'ten)

29/7 fecî (fec'ten)

32/14 delîl (delâlet'ten)

32/12 emîn (emânet'ten)

37/16 'azîm ('azamet'ten)

39/7 kadîm (kıdem'ten)

40/8 şerîk (şirket'ten)

41/2 karîb (kurb'dan)

41/6 muţî (itâ'at'ten)

2.4.2.2.8. Mübâlağa-i Fâ'îl

Çokluk ve mübalağa anlamı ifade eden ism-i fâ'îl ve sıfat-ı müşebbehe cinsinden sıfatlara mübalağa-i fâ'îl adı verilir. Bu kelimeler çeşitli vezinlerde yer alır. Türkçede bunları karşılamak için ism-i fâ'illerin başına “pek, çok, fazla, gayet, daima” zarflarından biri getirilir.¹¹³

¹¹² Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.**, s. 183-184.

¹¹³ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.**, s. 188.

2.4.2.2.8.1. Fa'ûl Vezni

Bu vezindeki vav (و) eklemelidir.

29/11 ğayûr “pek gayretli, çok çalışkan” (ġayret'ten)

2.4.2.2.9. İsm-i Mensûb

Mensupluk, aitlik anlamı ifade eden kelimelere ism-i mensub adı verilir. Kıyasi olarak meydana getirilen bu sıfatlar, ilgili kelimenin sonuna (ـ) getirilmek suretiyle elde edilir.

İsm-i mensublar Türkçede **-lı, -li, -cı, -ci ve -ça, -çe** ekleriyle elde edilen kelimelere karşılık gelir.¹¹⁴

10/8 semâ'î “gökyüzüne ait, gökyüzüne çalan”

21/16 zarûrî “gerekli, zorunlu”

37/13 maḥallî “yerli, yerel, bir yöreye ait”

2.4.2.2.10. İsm-i Tafdîl

İsm-i tafdil, vasıf anlamının bir kimse veya nesnede öbürüne veya öbürlerine nispetle daha çok yahut en çok olduğunu bildiren sıfatlara denir. Nisbî veya mutlak fazlalık bildiren bu kelimeler ism-i fâ'il yahut sıfat-ı müşebbehe anlamındadır. Türkçede nisbî fazlalık, sıfatlardan önce “daha, daha çok” ; mutlak fazlalık ise “en” zarfları getirilmek suretiyle anlatılır.¹¹⁵

2.4.2.2.10.1. Ef'al Vezni

16/12 enfes “pek nefis, çok güzel” (nefâset'ten)

25/10 'ulyâ “çok yüce, pek ulu” (a' lâ kelimesinin müennes şeklidir.)

¹¹⁴ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.** , s. 209.

¹¹⁵ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.** , s. 193.

2.4.2.2.11. İsm-i Mekân

Yer gösteren (mekâna delalet eden) kelimelere ism-i mekân denir. Bunlar türedikleri fiillerin cereyan ettiği yeri bildirir. Mücerred sülasi masdarların ikisi kıyasi (mef'al ve mef'il), ikisi semâî (mef'alet ve mef'ilet) olmak üzere toplam dört vezni vardır.¹¹⁶

2.4.2.2.11.1. Mef'al Vezni

Bu vezinde ٱ eklemelidir.

15/9 mazhar “tecelli yeri, çıkış yeri” (zuhûr’dan)

38/16 medhal “giriş yeri” (dühûl’dan)

2.4.2.2.11.2. Mef'alet Vezni

Bazı kelimelerin ism-i mekânları, semâî olarak mef'alet vezninde gelir; ٱ ve yuvarlak te ٱ ekleme harflerdir, mef'al veznine bir (ٱ) herfinin ilavesiyle oluşturulmuştur.¹¹⁷

28/9 manzara “gözle görülen, şahit olunan yer” (nazâr’dan)

38/12 maḥkeme “hüküm verme yeri” (ḥukm’dan)

2.4.2.2.12. Mec'ûl Masterlar

Müştak sıfatların ve bazı isimlerin sonuna şeddeli ى ve ٱ (-iyyet) ilave edilerek bu master elde edilir. Türkçedeki +lık, +lik ekinin görevdeşidir.

41/13 keyfiyet “durum, nasıllık, nitelik”

45/2 mazlûmiyet “mazlumluk, zulüm görme durumu”

46/5 ٱ alâniyet “açık ve ortada olma durumu, açıklık”

4/10 ٱ ulviyet “büyüklük, yücelik”

¹¹⁶ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.**, s. 196.

¹¹⁷ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.**, s. 199.

2.4.2.2.13. Arapçada Kelimelerde Kemiyyet (müfred, tesniye, cem)

Osmanlı Türkçesinde kullanılan arapça isim ve masdarlar, Türkçe +lar/+ler ekiyle çokluk bildirdikleri gibi kendi kurallarına göre çokluk bildirir. Arapçada isimler sayı bakımından müfred, tesniye ve cem olarak üç şekilde bulunur. Tesniye (ikili çokluk) ise arapçaya mahsustur, başka dillerde ikili çokluk yoktur. Arapça kelimelerin, Arapçaya göre yapılan çokluk şekilleri Osmanlı Türkçesi'nde pek çok kullanılmıştır.¹¹⁸

2.4.2.2.13.1. Arapçada Tesniye (ikili çokluk)

Tesniye müfred kelimenin sonuna bir elif ve nûn (ن) veya ye ve nûn (ن ي) getirilmek suretiyle yapılır.¹¹⁹

26/8 tarafeyn “her iki taraf”

44/1 dâreyn “dünya ve ahiret, her iki dünya”

2.4.2.2.13.2. Arapçada Cem (çokluk)

Arapçada cem iki şekilde yapılır. Birincisinde müfred ismin sonuna belirli ekler getirilir. Bu yol kıyasî olarak cem yapma şeklidir. İkinci şekil, müfred ismin eklemeli harflerle şeklini değiştirmektir. Bu çeşit cemler semâîdir. Birinci şekle cem-i sâlim, ikincisine cem-i mükesser denir. Cem-i sâlimlerin müzekker ve müennes şekilleri de bulunduğundan, arapçada cemin üç çeşidi olduğu anlaşılır. 1-Cem-i müzekker sâlim (kaideli erkek çokluk) , 2-cem-i müennes sâlim (kaideli dişi çokluk), 3-cem-i mükesser (kaidesiz, düzensiz çokluk).¹²⁰

2.4.2.2.13.2.1. Cem-i Müzekker Sâlim

Müfred kelimenin sonuna ye ve nûn (ن ي) –în veya vav ve nûn (و ن) –ûn getirilerek yapılır. Örneklerden de görüldüğü üzere Osmanlı Türkçesinde –în şekli daha çok kullanılır.¹²¹

¹¹⁸ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.** , s. 215.

¹¹⁹ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.** , s. 215.

¹²⁰ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.** , s. 216.

¹²¹ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.** , s. 216.

1/12 k̄ārī 'īn “okurlar, okuyucular”

3/2 nāzīrūn “bakanlar, bakıcılar”

3/7 seyyāhīn “seyyahlar, gezginler”

30/13 hāzīrūn “bir yerde bizzat bulunanlar”

37/2 şeyātīn “şeytanlar, iblisler”

49/12 sāmī'īn “İşiticiler, dinleyiciler”

50/13 ma' şūmīn “masumlar, günahsızlar”

2.4.2.2.13.2.2. Cem-i Müennes Sâlim

Müfred kelimenin sonuna elif ve te (ت) –ât getirilmek suretiyle yapılır. Ekleme harf almış bazı mücerred sülâsî masdarla bütün mezîdünfih masdarlar bu şekilde çokluk yapılır.

38/5 taḥkīkāt “derinlemesine araştırmalar”

38/5 tedkīkāt “derinlemesine incelemeler”

38/11 taḥarriyāt “arayıp soruşturmalar, incelemeler”

40/9 cināyāt “cinayetler”

43/16 meşhūdāt “tanık olunan şeyler”

43/17 ifādāt “ifadeler”

44/1 meşūbāt “sevaplar, mükâfatlar”

45/9 tezvīrāt “yalan yanlış şeyler, uydurmalar”

2.4.2.2.13.2.3. Cem-i Mükesser (kırık, düzensiz çokluk)

Müfredin veznini değiştirerek yani eklemeli harfler getirilerek elde edilen cemlerin pek çok vezni vardır. Bunlar semâîdir; hangi kelimenin hangi vezinle cem

hâle getirileceği bir kurala bağlı değildir. Metinde geçen örneklerin bir kısmı ile tüm vezinler aşağıda verilmiştir.¹²²

2.4.2.2.13.2.3.1. Ef'âl Vezni

ekdâr “kederler” 7/14

aḥvâl “haller” 7/1

eṭvâr “tavırlar, tutumlar” 7/2

ezvâḳ “zevkler, hazlar” 14/4

elvân “renkler” 16/11

esbâb “sebepler” 17/17

efkâr “fikirler” 19/1

2.4.2.2.13.2.3.2. Fu'ûl Vezni

3/6 tıyûr (T. tıyr)

21/12 ḥūḳûḳ “haklar” (T. ḥaḳḳ)

24/1 umûr “işler” (T. emr)

2.4.2.2.13.2.3.3. Fu'âl Vezni

47/10 ḥuẓẓâr “bir yerde bulunan kimseler”

2.4.2.2.13.2.3.4. Fu'alâ Vezni

25/9 süfelâ (sefiller)

49/5 şürekâ (şerikler, ortaklar)

¹²² Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.**, s. 217.

2.4.2.2.13.2.3.5. Fe'â'il Vezni

4/11 fezâ'il "faziletler, erdemler" (T. fazîlet)

26/11 'alâ'im "alametler, izler" (T. 'alâmet)

2.4.2.2.13.2.3.6. Ef'ile Vezni

42/9 elbise "giyecekler" (libâs'tan)

44/11 es'ile "sualler, sorular"

2.4.2.2.14. Arapça Edatlar ve Birleşik Şekiller

Arapçada harf yahut edat denilen kelimelerin çeşitli şekillerinden bir kısmı Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Bunlar arasında rabıt edatları bulunduğu gibi harf-i cer denen ve tek başına anlamı olmayan edatlar da vardır. Harf-i cerlerle yapılan birleşik şekiller daha çok zarf olarak kullanılmıştır.¹²³

2.4.2.2.14.1. Rabıta Edatları

Rabıt edatları, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri birbirine bağlar.¹²⁴

22/17 elbette "şüphesiz, muhakkak, mutlaka"

2.4.2.2.14.2. Harf-i Cerler

Harf-i cer denilen edatlar isimlerden önce bulunup onları kesreli (-i) okutan edatlardır. Bu edatlar Türkçenin son çekim edatlarına ve isim çekim eklerine karşılıktırlar.¹²⁵

bilâ-

24/14 bilâ-noķşān "eksiksiz, noksansız, tam"

35/12 bilâ-ārām "dinlenmeden, durmadan"

¹²³ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.**, s. 229.

¹²⁴ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.**, s. 229.

¹²⁵ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.**, s. 229.

2.4.2.2.14.3. Zamirlerle Bitişen Harf-i Cerler

12/3 ba‘ dehu “ondan sonra”

17/5 mūmā ileyhā “kendisine ima edilen, adı geçen kadın”

19/3 binā’ en ‘ aleyh “bunun üzerine, bundan dolayı”

2.4.2.2.14.4. Başka Edatlar

21/5 heyhāt! “ ne yazık, ne kadar uzak”

22/14 ve ḥayfā “eyvah, yazık”

27/15 ‘ acabā “merak, şüphe ve tereddüd gibi duyguları bildirir”

29/11 vā esefā “eyvah, yazık”

el- : harf-i tariftir. İsimlerin başına gelir.

44/6 el-ān “şimdi, şu anda, halihazırda”

mā-: Arapçada çeşitli anlamlar ifade eden ilgili kelime, Osmanlı Türkçesinde genellikle “o şey ki” anlamında yer alarak kimi tabir ve deyimlerde geçmektedir.

46/5 mādāmki “-dığı için, çünkü”

ḥaseb (mikdar): İlgili edat; göre, nazaran, icabı, gereğince” anlamında özellikle tamlamalarda yer almakatadır.

ḥasbe’l-ticāre “ticaret gereği, ticaret için”

22/6 ḡayr “istisna edatı; başka, ayrı, değil)

lā- (yok, değil; -sız, -siz) : Olumsuzluk bildirir.

35/3 lā-yenḡaṭ’ “durmadan, devamlı surette”

zī- : Türkçedeki -lı ekinin karşılığı olarak düşünülebilir, sahiplik bildirir.

38/16 zī-medḡal “bir işte parmağı olan”

2.4.2.2.15. Arapça Kelimelerde Tenvin

Arapçaya mahsus olan tenvin iki üstün, iki esre ve iki ötrede ibaret olan hareke şeklidir. Bu hareke şekli geldiği kelimelere zarf görevi sağlar. Metnimizdeki tenvin örnekleri yalnızca “iki üstün” şeklinde görülmektedir.

4/9 takrîben “yaklaşık olarak”

8/1 müte‘âkiben “sonra, arkasından, hemen sonra”

8/2 tahmînen “yaklaşık olarak, aşağı yukarı”

8/5 vehleten “ansızın, ilk önce, aniden”

12/1 tenezzülen “alçakgönüllülük göstererek”

13/17 kalben “yürekten, içten”

44/13 muşirren “ısrar ederek”

2.4.2.2.16. Arapçada İzâfet

Hususî bir mana ile bir ismin başka bir isme bağlanması, bir ismin öbürünü tamamlaması demek olan izafet Arapçada Türkçeye göre değişik bir birleşme şekliyle yapılır. Türkçede tamlayıcı (muzafün ileyh) önce tamlanan (muzâf) sonra geldiği halde Arapçada bunların sırası tersinedir. Tamlanan ve tamlayan isimlerin meydana getirdiği birleşmeye terkîb-i izâfî (isim tamlaması) denir.¹²⁶

2.4.2.2.16.1. İzâfet Terkîbi

Arapça isim tamlamalarında ikinci ismin (muzafün ileyh) başında (ل) harf-i tarifi bulunur.¹²⁷

48/16 nişfu ’l-leyl (gece yarısı)

20/13 ‘adîmü ’l-ihtimâl (ihtimal dışı, ihtimal imkânsızlığı)

¹²⁶ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.**, s. 224.

¹²⁷ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.**, s. 224.

2.4.2.2.16.2. Harf-i Cer İle Oluşan İzâfet Terkîpleri

3/12 bi'l-cümle (bütün, hep, bütünüyle)

7/8 bi'l-îmā (ima yoluyla)

11/8 ma' e'l-iftihār (gururla, iftiharla)

13/11 ma' māfīh (bununla beraber, durum böyle iken)

16/14 fevka'l-āde (alışılmışın üzeri)

17/1 'ale's-şabāh (sabah üzeri)

20/14 bi'z-zāt (şahsen, doğrudan doğruya)

24/17 fi'l-ḥaḳīḳa (gerçekte, hakikatte, doğrusu)

34/17 'ale'l-acele (aceleyle, çarçabuk)

34/8 bi'llāhi'l-ḳahhār (zalimleri kahredici Allah'ın hakkı için)

40/4 bi'l-āḫare (sonra, daha sonra)

40/17 bi't-tab' (Tabiatıyla, tabii olarak, elbette)

49/4 'ale'l-āde (adet üzeri, adet gereği)

2.4.2.2.16.3. Lafzî İzâfet

Arapçada bir de izâfet-i lafziyye denen terkipler vardır. Bunlar gerçek izafet değildir. Bu terkiplerde muzâf; ism-i fâil, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe veya mübâлага-i fâil cinsinden bir sıfattır. Bir sıfatla bir isimden meydana gelen bir terkip, basit bir sıfat gibi başka bir isme sıfat olabildiğinden, onu birleşik sıfat saymak yerinde olur. Arapça lafzî izafetlerin Türkçedeki karşılıkları iki türlü yapılır. Birincisi iyelik eki olan bir isimden sonra sıfat getirilmesi, ikincisi bir sıfat terkinde isimden

sonra “-lı, -li” ekinin kullanılmasıdır. İzafet-i lafziyye, Osmanlı Türkçesinde Arapça izafet ve sıfat terkiplerine nazaran çok daha fazla kullanılmıştır.¹²⁸

18/9 faķīrū ’l-ḥāl “durumu fakir olan, yoksul halli (kimse)”

51/12 ‘aşabiyū ’l-mizāc “mizacı asabi olan, asabi mizaçlı (kimse)”

2.4.3. Farsça Unsurlar

Osmanlı Türkçesinde gerek Farsça kökenli isimler gerek terkipler ve gerekse birleşik kelimeler sıklıkla kullanılmıştır. Metnimizde yer alan tüm Farsça unsurlar ayrı ayrı başlık altında sunulmuş ve gerekli örnekler verilmiştir.

2.4.3.1. Farsça İsimler

Metnimizde Farsça kökenli kelimeler sıklıkla kullanılmıştır. Edebî bir dil kabul edilen Farsça Türkçede yüzyıllar boyunca itibar görmüştür. Dolayısıyla metinde Farsça kelimeler, tabir ve terkipler yaygın olarak kullanılmıştır.

1/2 ḥāme “kalem”

3/5 berk “yaprak”

4/3 şükūfe-zār “çiçeklik, çiçek bahçesi”

4/15 ḥurşīd “güneş”

18/4 āşikār “apaçık, ayan beyan”

32/1 sirişk “gözyaşı”

28/10 āşiyāne “ev bark, yuva”

¹²⁸ Faruk Kadri timurtaş, a.e. , s. 226.

2.4.3.1.1. Farsça Çokluk Bildiren Ekler

-ān ان

Osmanlı Türkçesinde yaygın olarak kullanılan Farsça çokluk eki **-ān** dır. Bu ekin çeşitli kelimelere getirilmesinde ortaya çıkan bazı ses ve yazılış özellikleri vardır.¹²⁹

- Kelimenin sonu /e/ ünlüsünü karşılayan ۛ ile bitiyorsa araya bir /g/ ünsüzü girer; ۛ harfi yazılmaz.
- Kelimenin /ū/ ünlüsü ile bitiyorsa araya bir /v/ ünsüzü; /ā/ ve /ī/ ile bitiyorsa /y/ ünsüzü getirilerek okunur.

1/2 seyyid+gān “efendiler, azizler”

10/13 çeşm+ān “gözler”

10/16 gīsū+vān “saçlar”

16/9 bende+gān “hizmetçiler”

2.4.3.1.2. Farsça Tamlamalar

2.4.3.1.2.1. Farsça Tamlamaların Özellikleri

- Farsça tamlamalarda tamlayan ve tamlanan arasında teklik-çokluk uyumu söz konusudur. Nitekim kaynak metnimizde bu özellik görülmektedir.

37/2-3 mevķi’ -i icrā “tasarıyı gerçekleştirme”

- Farsça tamlamaların bir unsuru çokluk bildiriyorsa diğer unsur veya unsurları ya müenneslik (dişilik) veya çokluk bildirir.

ķāri ’īn-i kirām “kıymetli okuyucular”

37/1-2 ezhān-ı şeyātīn “şeytanların zihni”

37/10 cināyāt-ı müdhīşe “dehşet verici cinayetler”

¹²⁹ Hayati Develi, **Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 1**, Kesit Yayınları, İstanbul, 2014, s. 179-180.

39/4 evrāk-ı istintākiye “sorgu belgeleri”

- Farsça tamlamaların bir unsuru müenneslik t’si ٓ barındırıyorsa diğer unsur veya unsurlar yerine göre ya aynı takıyı alır ya da çokluk ismi bildirir.

37/5-6 derece-i nihāye “son derece”

37/7 dā’ire-i maḥşūşa “özel daire”

37/13 ḥükümet-i maḥalliye “yerel hükümet kurumu”

2.4.3.1.2.2. Farsça İsim Tamlaması

Farsçada isim tamlaması (terkīb-i izâfî) Arapçada olduğu gibi Türkçedekinin aksine yapılır. Muzaf (tamlanan) önce, muzâfün ileyh (tamlayan) sonra gelir. İlk kelimenin sonu kesre (-i) ile okunur; bu i’ye kesre-i izâfet adı verilir. İzâfet kesresi dilimizde -ı ve -i gibi okunur. Muzaf ve muzâfün ileyh olan kelimelerin Farsça olması şart değildir. Birinden biri Arapça olabileceği gibi ikisi de Arapça olabilir.¹³⁰

1/2 ḥāme-i himmetleri “himmet kalemleri”

1/2 tenvîr-i ‘uyûn “gözlerin aydınlanması”

1/6 maḥşûl-ı sa’y “çalışma neticesi”

9/7 merâsim-i ḥoş-âmedî “hoş geldiniz merasimi”

33/17 eşnâ-yı rāh “yol esnası”

34/3 ğayr-ı ihtiyārî “istem dışı”

34/8 aḥz-ı şār “öç alma”

41/8 girdāb-ı felâket “felaketin çıkmazı”

¹³⁰ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.**, s. 260.

2.4.3.1.2.3. Farsça Tamlamalarda Değişiklikler

2.4.3.1.2.3.1. Ters Çevrilmiş Tamlamalar

Kimi zaman muzaf (tamlanan) ile müzafün ileyh (tamlayan) yer değiştirir ve izafet kesresi kaldırılır. Buna izafet-i maklûb veya terkîb-i **izafet-i maklûb** denir. Ters çevrilmiş tamlamalardan birleşik isim ve sıfatlar meydana gelir.¹³¹

3/12 behişt-âşâr (âşâr-ı behişt) “cenneti andıran eserler”

23/4 şâf-dil (dil-i şâf) “gönlü saf, temiz kalpli”

33/8 faķîr-hûne (hûne-i faķîr) “yoksul evi”

39/1 birâder-zâde (zâde-i birâder) “kardeş oğlu, yeğen”

33/15 ‘âlî-cenâb “haysiyetli, yüce ruhlu, cömert”

‘cenâb-ı ‘âlî “yüksek şeref, yüce hazret”

istid‘ â-nâme (nâme-i istid‘ â) “dilekçe yazısı”

41/13 mu‘ tenâ-bahâ (bahâ-yı mu‘ tenâ) “üstün değer”

41/8 gird-âb (âb-ı gird) “kısır döngü”

2.4.3.1.2.4. İzâfet Çeşitleri

2.4.3.1.2.4.1. Zincirleme İsim Tamlaması

Tamlamalar ikiden fazla kelimedenden meydana gelebilir. Bu Farsça tamlamalar için de geçerlidir. Tamlayan veya tamlanan kendi içinde isim veya sıfat tamlaması şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

16/4 esîr-i zincîr-i ‘aşķ “aşķ zincirinin esiri”

¹³¹ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.**, s. 261-262.

2.4.3.1.2.4.2. Sıfat Tamlaması

Farsçada sıfat tamlamasına **terkīb-i tavsifî** veya **terkib-i vassfî** adı verilmektedir. Sıfat tamlamalarında da isim tamlamalarında olduğu gibi önce belirtilen, nitelenen (isim) sonra belirten, niteleyen (sıfat) gelir. Bunlar birbirine ilk kelimenin sonu kesre ile (-i) okunmak suretiyle bağlanır.¹³² Farsça sıfat tamlamaları da iki unsur şeklinde veya zincirlemeli bir şekilde karşımıza çıkabilir.

1/1 ‘aşr-ı celîl “yüce asır”

1/11 enzâr-ı edîbâne “edebiyatçıya yakışır bakış”

22/6 gayr-ı kâbil-i ta‘rîf “tarifi mümkün olmayan şey”

34/1 vech-i ma‘şûmâne “masuma yaraşır yüz”

34/7 ‘azm-i merdâne “insanca, yiğitçe bir azim”

33/14-15 vücûd-ı letâfet-âlûd “letafetle karışık vücut”

37/14-15 hâdişe-i esef-iştîmâl “üzüntü ile dolu olay”

37/15-16 heyecân-ı ‘azîm “büyük heyecan”

38/5 tahkîkât ve tedkîkât-ı ‘amîka “derin inceleme ve araştırma”

39/7 ‘âdet-i kadîme-i milliye “millî ve köklü gelenek”

43/5 diyâr-ı âher “başka bir memleket”

46/11 âmir-i mücbir “baskıcı veya tetikleyici amir”

50/13 hûn-ı nâ-hakḳ “haksız yere kan dökme”

52/3 vak‘a-ı esef-engîz “üzüntü verici olay”

52/6 cihet-i cenûbî “güney taraf”

2.4.3.1.3. Farsça Türemiş Kelimeler

¹³² Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.**, s. 265-266.

Türemiş kelimeler olarak isimden türemiş isimler ve sıfatlar ile fiilden türemiş isim ve sıfatlar örnek gösterilebilir.

2.4.3.1.3.1. Türemiş İsimler

2.4.3.1.3.1.1. Yer İsimleri

- **+gāh**

1/5 naẓar-gāh “bakılan yer, bakış açısı”

2/10 ikāmet-gāh “oturulan yer, mesken”

38/3 ẓalb-gāh “can evi”

- **+istān**

37/15 Tatar-istān “Tatar yurdu”

- **+zār**

3/15 ẓemen-zār “yeşillik, çimenlik”

4/3 šükūfe-zār “çiçek bahçesi, çiçeklik”

7/12 ḥarābe-zār “harap ev”

2.4.3.1.3.1.2. Küçültme Ekleri

- **+çe** چہ

23/5 bāğ-çe

2.4.3.1.3.1.3. Öbür Ekler

- **+ī** ی

Mastar anlamı ifade eden isimler meydana getirir ve sıfatlardan mana ismi ve mücerret isimler türetir. Bu eke yâ-yı masdariyet adı da verilir.¹³³

¹³³ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.**, s. 273.

18/4 minnet-dār-ī “minnetdarlık”

49/11 peşīmān-ī “pişmanlık”

2.4.3.1.3.2. Farsça Türemiş Sıfatlar

Farsça’da çeşitli eklerle isimlerden sıfatlar meydana getirilmektedir. Bu ekler şöyle tasnif edilebilir.

2.4.3.1.3.2.1. Nispet Sıfatları

Nispet sıfatları, Türkçedeki +II, +IU ekinin karşılığı olarak vazife görür.

- **+nāk**

22/6 ferāh-nāk “huzurlu, ferahlık”

48/5 lerze-nāk “titrek”

2.4.3.1.3.2.2. Yapıcılık Sıfatları

Bu başlık altındaki sıfatlar faillik bildirir.

- **+kār**

43/12 istirhām+kār “yalvarıcı, talep edici”

44/17 mel‘ anet+kār “lanete uğrayan”

2.4.3.1.3.2.3. Lâyıklık Sıfatları

Bu tür sıfatlar liyakat, layıklık veya yakışırılık anlamı taşımaktadır.

- **+āne**

1/11 edīb-āne “edebiyatçıya yakışır”

34/1 ma‘ şüm-āne “masumca, masuma yaraşır biçimde”

34/7 merd-āne “insanca, yiğitçe”

44/17 mel‘ anetkār-āne “lanete layık”

2.4.3.1.3.2.4. Ön Eklerle (Prefix) Yapılan Sıfatlar

- **bî+ (-sız, -siz, -suz, -süz)**

10/11 bî+hûş “kendinden geçmiş, şaşkın”

33/17 bî+çāre “çaresiz”

44/14 bî+hūde “boşu boşuna, faydasız”

50/8 bî+gāne “kayıtsız, ilgisiz”

50/17 bî+rūḥ “ruhsuz, cansız”

- **nā+ (-sız, -siz, -suz, -süz)**

14/2 nā+kābil “imkânsız”

14/17 nā+çār “çaresiz”

50/13 nā+ḥaḳḳ “haksız”

2.4.3.1.3.3. Farsça Birleşik Sıfatlar

2.4.3.1.3.3.1. İsim ve Sıfat Tamlamaları İle Yapılanlar

10/8 melek-ḥaṣlet “melek huylu”

13/3 melek-nümūn “melek görünüşlü”

13/8 âteş-ṭabī‘at “ateş tabiatlı”

15/8 gīrān-kıymet “kıymeti ağır, çok kıymetli”

2.4.3.1.3.3.2. Partisiplerle Yapılanlar

- **İsm-i Fâ’ille Yapılanlar**

4/16 feyż-resān “feyiz eriştiren, bereket getiren”

5/5 şabā-reftār “saba yeli gibi çabuk ve ahenkli yürüyen”

- **İsm-i Mef’ûlle Yapılanlar**

1/14 teke-zāde “teke ailesinden doğmuş”

7/2 aṣīl-zāde “asil olarak doğmuş, asillere mensup”

29/6 muṣībet-dīde “musibet görmüş”

35/13 vuḫū‘ -yāfte “ortaya çıkmış, vuku bulmuş”

2.4.3.1.3.3.3. Hafifletilmiş Masdar (geçmiş zaman gövdesi ile)

Bu mastarlar ism-i mef’ûl anlamı verir. Bunlar sonunda ı bulunmayan ism-i mef’ûl durumundadır.¹³⁴

33/14-15 leṭāfet-ālūd “letafetle karışık, lelafetli”

2.4.3.1.3.3.4. Emir Gövdesi İle (hâl-geniş zaman gövdesi ile)

Emir gövdesi ism-i fâ’il anlamı verir. Birleşik sıfatlarda en çok kullanılan şekil budur.¹³⁵ Bu birleşik sıfatlar içinde metnimizde en çok bu şekil yer almıştır.

1/3 ziyā-pāṣ “ışık saçan”

1/10 dest-zen “kaleme alma, yazma”

3/1 cilā-sāz “parlaklık veren”

3/7 ṣafā-baḫṣ “huzur ve mutluluk veren”

3/7 sāmī‘ a-nüvāz “kulak okşayan”

16/13 zīnet-dār “süslü, zinetli”

37/3 ḫun-ḫār “kan içen”

37/4 dil-gīr “kalbe sıkıntı veren, huzur bozan”

51/14 ‘āzim-dār “yol tutan, yola koyulan”

52/3 esef-engīz “üzüntü veren”

¹³⁴ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.**, s. 307.

¹³⁵ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.**, s. 307.

52/5 dil-ārā “gönül süsleyen”

2.4.3.1.4. Hâsıl-ı Masdar (fiil ismi)

Hem fiilden doğan hâl ve keyfiyeti, hem fiilin tarz ve şeklini anlatan ve hâsıl-ı masdar, ism-i masdar adları verilen fiil isimleri Farsçada birkaç ekle yapılmakla¹³⁶ birlikte metnimizde iki ek karşımıza çıkmaktadır.

- -e

10/10 lerz-e “titreme, titreyiş” (lerzîden)

25/1 resîde “bitme, bitiş, erişme” (resîden)

- -iş

7/8 bahş-iş “maddi bağış”

16/16 güşây-iş “açılma, ferahlık”

15/9 nüvâz-iş “okşayış, okşama”

2.4.3.1.5. Farsçada Partisipler (ism-i fâ’il, ism-i mef’ûl)

2.4.3.1.5.1. İsm-i Fâ’il

Etken fiillerin hâl partişipleri emir gövdesine bazı ekler getirilmek suretiyle yapılır.

- -ân

7/3 şitâb-ân “koşan, seğirten”

44/17 güzzer-ân “geçen” (güzeştten: geçmek)

45/10 pûy-ân “koşan, koşucu” (pûyîden: koşmak)

51/2 niger-ân “bakan, izleyen” (nigerîden: bakmak)

¹³⁶ Faruk Kadri Timurtaş, a.e. , s. 295.

2.4.3.1.5.2. Mübâlağa ve Fâ'illik Sıfatları

Mübalağa ve fâillik sıfatları –âr ve –gâr ekleri ile yapılır. Birincisi yalnız geçmiş zaman gövdesine getirilir, ikincisi ise emir ve geçmiş zaman gövdelerine eklenir.¹³⁷

- -âr ار

5/5 reft-âr “koşan, seğirten” (reften: koşmak)

46/14 girift-âr “tutulmuş, yakalanmış” (giriften: tutulmak)

28/5 süv-âr “binen, binici”

- -gâr گار

15/9 yād-gār “bir kimseyi veya nesneyi hatırlatan şey”

2.4.3.1.5.3. İsm-i Mef'ûl

Farsçada geçmiş zaman partisipi, geçmiş zaman gövdesine -e, ا getirilerek elde edilir.¹³⁸

7/2 zād-e “doğmuş, dünyaya getirilmiş”

12/13 üftād-e “düşmüş, düşkün, biçare”

29/6 dīd-e “görmüş, geçirmiş”

2.4.3.1.5.4. Farsçada Birleşik Kelimeler

2.4.3.1.5.4.1. Atıf Edatı İle Oluşanlar

Atıf (bağlama, ulama) edatı و (u-ü) ile meydana çeşitli şekillerde birleşik kelimeler elde edilir.¹³⁹

10/11 mest ü bī-hūş “kendinden geçme”

18/16 cān u dīl “can ve yürek”

¹³⁷ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.**, s. 298.

¹³⁸ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.**, s. 297.

¹³⁹ Faruk Kadri Timurtaş, **a.e.**, s. 300

22/15 şān ü şeref

52/4 k̄īl ü k̄āl “dedikodu, boş söz”

2.4.3.1.5.4.2. Tekrarlarla Oluşanlar

-ā- (ا)

16/12 gūn-ā-gūn “çeşit çeşit, türlü türlü, renk renk”

46/16 ber-ā-ber “birlikte, bir arada”

-be- (ب)

4/3 cā-be-cā “yer yer”

52/6 rū-be-rāh “yüzü yola doğru”

2.4.3.1.6. Farsçada Edatlar

2.4.3.1.6.1. Ön Edatlar

- **-ber** (üzerine, üzerinde)

36/9 ber-ḥayāt “hayatta, sağ”

- **-der** (da, de, içinde)

11/9 der-‘aḳab “hemen ardından”

38/10 der-dest “elde etme, tutma, yakalama”

35/9 der-miyān “ortaya koyma” (der-i miyān)

2.5. Söz Dizimi

2.5.1. Kelime Grupları

Kelime grubu birden fazla kelimeyi içine alan, yapısında ve anlamında bir bütünlük bulunan, dilde bir bütün olarak muamele gören bir dil birliğidir. Kelime

grubu için birden fazla kelime bir takım kaidelerle belirli bir düzen içinde yan yana getirilir. Böylece belirli bir düzenle kurulduğu için kelime grubunun yapısında bir bütünlük bulunur. Kelime grubu tek bir nesneyi veya hareketi birlikte karşılayan kelime topluluğu demektir.¹⁴⁰

2.5.1.1. Tekrar Grubu (İkileme)

Tekrar grubu, anlamı güçlendirmek, ifade gücünü arttırmak, kavramı zenginleştirmek amacıyla aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya gelmesiyle oluşan kelime grubudur. Bu grupta yan yana gelen iki kelimeyi anlam ya da şekil ilişkisi birbirine yaklaştırır. İkilemeler, süreklilik, kuvvetlendirme, çokluk, ortalama ve birliktelik gibi başlıca işlev yürütmektedir. Tekrarlar, cümlede isim, sıfat ve zarf olarak kullanılır.¹⁴¹

3/10 **küçük küçük** tabî^c kanallar

3/10 **şırıl şırıl**

5/1 **hazîn hazîn**

7/7-8 **ayrı ayrı**

44/9 **bile bile**

2.5.1.2. Bağlama Grubu

İki ya da daha fazla ismin sıralama, bağlama, karşılaştırma ve denkleştirme bağlaçları ile oluşturduğu kelime grubudur. Ögeler, şeklen ve eşit olarak birbirine bağlanır. Her öge kendi vurgusunu taşır ve ögelerin vurguları eşittir.¹⁴²

İsim	Sıralama Bağlacı	İsim
Bir isim veya bir kelime grubu	ve, ile, ilâ, ama, değil, fakat	Bir isim veya bir kelime grubu

¹⁴⁰ Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 2006, s. 374.

¹⁴¹ Mustafa Özkan, Veysi Sevinçli, **Türkiye Türkçesi Söz Dizimi (Kelime Çözümlemeli)**, Akademik Kitaplar, 5. Bsk. , İstanbul, 2013, s. 44.

¹⁴² Mustafa Özkan, Veysi Sevinçli, **a.e.** , s. 102.

7/1 aḥvāl **ve** eṭvār

9/11 tatlı **ve** āhenkli

11/4 sāde **ve** fakāṭ ṣarīfāne

15/1 ana **ile** kız

25/2 Mihribān **ile** kız

Karşılaştırma Bağlacı + İsim	Karşılaştırma Bağlacı + İsim
gerek + isim	gerek + isim

gerek vaḳār ve ‘aẓametini **gerek** ḥūḳūḳ-ı māderānesini 21/11-12

gerek inṣā’āt, **gerek** tefrīṣāt 24/9

2.5.1.3. Sıfat Tamlaması

Kelime grupları içinde önemli bir yere sahip olan sıfat tamlamaları, bir sıfat ve bir isimden meydana gelir. Sıfat, ismin önünde niteleme ya da belirtme görevinde bulunur. Sıfat tamlaması eksiz bir birleşmedir. Sıfat, bir kelime olabileceği gibi, bu görevi üstlenen bir kelime grubu da olabilir. Bu kelime grubunda sıfat, tamlayan; isim ise tamlanan ögedir. Asıl öge olan isim sonda bulunur.¹⁴³

Sıfat	İsim
bir sıfat veya sıfat görevinde bir kelime grubu	bir isim veya isim görevinde kelime

ḡāyet uzak bir + ṭağ 3/8

bir kaç fersaḥ + mesāfe 2/10

tar ve bir az karanlık bir + yol 12/8

ḡāṭır ve ḡayāllerine gelmeyen, bu derece + sa‘ādet 25/12

āṣiyāne-i sa‘ādetini ihāṭa id-en alevler “mutlu yuvasını kaplayan alevler”

28/10

¹⁴³ Mustafa Özkan, Veysi Sevinçli, **a.e.**, s. 34.

o, la'net kız 36/14

2.5.1.4. Kurallı Birleşik Sıfatlar

Sıfat tamlamasının ikinci unsuruna yani tamlanana veya isme getirilen, sıfat görevi katan +II/+IU eklerinin getirilmesi ile kurallı birleşik sıfatlar elde edilir.

4/10 uzun boy+lu

4/10 siyāh bıyık+lı

17/5 kışa boy+lı

2.5.1.5. İyelik Grubu ve İsim Tamlaması

İsim tamlaması aynı zamanda bir iyelik grubu olduğundan iyelik ekleri eklendikleri kelimenin dışında bir şahıs ifade eder. Bu özellik sayesinde iyelik eklerini taşıyan ve tamlayanı düşmüş olan her kelime, tek başına bile isim tamlamasının yerini tutar.¹⁴⁴

Tamlayan (İlgi halinde)	Tamlanan + iyelik eki
benim, senin, onun, bizim, sizin, onların	bir ad veya bir kelime grubu

1/6 (benim) maḥṣūl-ı sa'y+i+m: iyelik grubu “çalışmamın sonucu”

19/13 (senin) bu ḥāl+i+ñ: iyelik grubu

27/8 (sizin) konağ+ı+ñız: iyelik grubu

2.5.1.6. İsim Tamlaması

İki veya daha çok ismin sahiplik, tahsis, tür, cins ve benzeri nitelikleri belirtmek üzere özel bir biçimde bir araya gelmesinden oluşan kelime grubuna isim tamlaması denir.¹⁴⁵

Tamlayan	Tamlanan + İyelik eki
İlgi halinde bir isim veya ilgi halinde bir kelime	Bir isim veya bir kelime grubu

¹⁴⁴ Mustafa Özkan, Veysi Sevinçli, a.e. , s. 20.

¹⁴⁵ Mustafa Özkan, Veysi Sevinçli, a.e. , s. 20.

2.5.1.6.1. Belirtili İsim Tamlaması

Belirtili isim tamlamasında tamlanan ilgi ekini, tamlanan ise iyelik ekini taşır.¹⁴⁶

Tamlayan + İlgi Eki	Tamlanan+İyelik Eki
---------------------	---------------------

2/5 şehir+**in** hānedān-ı kādīm+i

2/8 memleket+**in** birinci zengīnler+i

3/5 eşcār-ı mürtefī‘a+**nın** milyarlarca berk-i ḥadrār+ı

“yüksek ağaçların milyarlarca yeşil dalları”

46/14 cānīler+**in** muḥākeme+leri

2.5.1.6.2. Belirtisiz İsim Tamlaması

Tamlayanı ilgi hâli eki almayan tamlamaya belirtisiz isim tamlaması denir. İlgi hâli eki almadığı için nesne kişiye ait olmaz. Tamlananın aldığı ek ise onu cinse mal eder. Bu yüzden belirtisiz isim tamlaması daha çok cins kavramı verir. Böylece tamlama cins adı olma özelliği gösterir. Bu yapıdaki tamlamada ögeler arasında geçici değil devamlı bir ilişki vardır.¹⁴⁷

Tamlayan (Eksiz İlgi Hali)	Tamlanan+ İyelik Eki
----------------------------	----------------------

1/8 Çīn taraflar+ı

2.5.1.7. Aitlik Grubu

İsim + Aitlik Eki: +ki	İsim
İsim veya isme dayalı kelime grubu	İsim veya isme dayalı kelime grubu

¹⁴⁶ Mustafa Özkan, Veysi Sevinçli, **a.e.** , s. 22.

¹⁴⁷ Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli, **a.e.** , s. 29.

Bu grup aitlik ekine dayanan bir kelime grubudur. +ki aitlik eki ile ondan önceki bir kelime grubunun yalın, ilgi veya bulunma hali ile kurulur.¹⁴⁸

5/5 Fîrûz nāmında+**ki** bir köle

6/8 sağ tarafında+**ki** üzengi

7/4 ellerinde+**ki** şopalar

2.5.1.8. Birleşik Fiil Grubu

Bir yardımcı fiilin isim ya da fiille oluşturduğu kelime grubuna birleşik fiil denir. İsim ve fiil başta, yardımcı fiil sonda bulunur. İsimlerle oluşturulan birleşik fiillerde esas anlamı isim ögesi taşır. Yardımcı fiillerin anlama etkisi yoktur. Yardımcı fiil yalnızca isimleri fiilleştirir. Bu bakımdan isimlerle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller ile fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller ayrı ayrıdır.¹⁴⁹

İsim	Yardımcı fiil
bir isim veya kelime grubu	(ol-, et-, eyle-, yap-, kıl-, bulun-, başla-, ver-,...)

1/8 vuḳū‘ **bul-**

1/11 vāḳi‘ **ol-**

1/13 ‘afv-ı ‘ālī **buyurıl-**

1/13 ümīd **it-**

3/4 müşāhede **olun-**

3/9 cereyān **it-**

5/8 dāḥil **ol-**

¹⁴⁸ Muharrem ergin, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 2006, s. 384.

¹⁴⁹ Mustafa Özkan-Veyssi Sevinçli, **a.e.**, s. 66.

10/6 müheyyā **bulun-**

16/16 güşāyiş **vir-**

44/11 haber **vir-**

Ana fiil	Yardımcı Fiil
Ana fiil daima zarf-fiil eki alır: -a/-e; -i; -u/-ü , -p, -ıp, -ip, -up, -üp	bil-, ver-, gel, gör-, dur-, kal-, yaz-, koy-

4/6-7 göril-**e**-bil-

13/12 nā 'il-i merām ol-**a**-bil-

2.5.1.9. Birleşik İsim Grubu

Birleşik isim, bir nesnenin adı olmak üzere yan yana gelen birden fazla ismin kalıplaşarak oluşturduğu kelime grubudur. Bu birleşmede isimler, herhangi bir ek almaksızın doğrudan yan yana gelirler. Bu yüzden Türkçedeki asıl birleşik isimleri, bazı yer ve ikili üçlü şahıs isimleri meydana getirir.¹⁵⁰

Özel İsim	Özel İsim
-----------	-----------

1/14 M. Sa'īd

2/5-6 Aḥmed Ġıyāse'd-dīn

2/6 Hızır İlyās

¹⁵⁰ Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli, **a.e.** , s. 42.

2.5.1.10. Unvan Grubu

Bir unvan ya da akrabalık isminin şahıs ismiyle meydana getirdiği kelime grubudur. Bu yapılarda şahıs ismi başta, unvan veya akrabalık ismi sonda bulunur.¹⁵¹

Şahıs İsmi	Unvan veya Akrabalık İsmi
------------	---------------------------

2/5-6 Aḥmed Ğıyāse'd-dīn Ḥan

20/5 Pertev İkbāl Ḥatun

2.5.1.11. Ünlem Grubu

Bu grup, bir seslenme edatı (ünlem) ile bir isim ögesinden oluşan kelime grubudur. Bu grupta ünlem başta, isim sonda bulunur. İsim ögesi tek kelime veya kelime grubudur.¹⁵²

Seslenme Ünlemi	İsim
ey, eyvah, yâ, a, be, bre	bir kelime veya kelime grubu

27/15 Eyvāh... Perizād... Perizād...

32/2 Amān yā rabb

2.5.1.12. Sayı Grubu

Basamak sistemine göre sıralanmış sayı isimleri topluluğuna sayı grubu denir. Grupta sayılar ek almadan birleşir. Sayıların sıralanışı büyükten küçüğe doğru olup küçük sayı sonda bulunur.¹⁵³

Büyük Sayı	Küçük Sayı...
------------	---------------

¹⁵¹ Mustafa Özkan-Veyisi Sevinçli, **a.e.** , s. 65.

¹⁵² Mustafa Özkan-Veyisi Sevinçli, **a.e.** , s. 99.

¹⁵³ Mustafa Özkan-Veyisi Sevinçli, **a.e.** , s. 96.

4/9 yigirmi beş: sayı grubu

10/7 on altı: sayı grubu

2.5.1.13. Edat Grubu

Bir isim ile çekim edatından oluşan kelime grubuna edat grubu denir. Grupta isim başta çekim edatı sonda bulunur. Bu edatlar sonuna geldiği isimlerle fiiller arasında ilişki kurarak söz diziminde önemli bir rol üstlenir. Gruptaki isim ögesi tek bir kelime, isim yerine geçen kelime grubu veya cümle olabilir.¹⁵⁴

İsim	Edat
bir isim veya isim soylu bir kelime grubu	gibi, ile, için, kadar, göre, dolayı, diye, öte, başka, rağmen, doğru...

4/10-11

‘ulviyet-ṭab‘ mezayāt-ı insāniye, aşālet ve necābet **gibi** fezā’ il-i ‘āliye

“yüce yaratılışlı insani üstünlük, asalet ve soyluluk gibi yüce faziletler”

5/10-11 vücūdunda ḥafīf bir yorgunluk hiss itmesi+**ile**

6/8-9 efendisiniñ rükūbunı teshīl itdikden **soñra**

7/15-16 bu evcegiziñ ḳapusına **toğrı**

8/13-14 ziyādesiyle yorulmuş olduğımndan bir az istirāḥat itmek **içün**

10/16-17 lepiskā rengindeki gīsūvān-ı‘ anber-feṣānını omuzlarından aşağıya **kadar**

“ Sarı parlak renkte ve ipek gibi güzel kokular saçan saçlarını omuzlarından aşağıya kadar”

14/17 nā-ṣār ‘ avdet itmek **üzre**

¹⁵⁴ Mustafa Özkan-Veyisi Sevinçli, **a.e.** , s. 60.

25/13-14 sa‘ âdet ve ihtîşâmâtıdan mağrûr olmadıktan **başka**

38/15-16 eşnâ-yı istinţâkıda kendilerine isnâd olunan cinâyet-i fecî‘ adan **tolayı**

2.5.1.14. İsim-Fiil Grubu

Bir isim-fiil ilr onu anlamca tamamlayan kelimelerden oluşan kelime grubuna isim-fiil grubu denir. Bu grup “-mAk, -mA, -Iş” isim-fiil ekleri ile kurulur. Bu eklere mastar ekleri de denir. Grubun ana ögesi olan isim-fiil, sonda bulunur.¹⁵⁵

Fiilin Gerekli Unsurları	İsim-fiil
özne, nesne, zarf, yer tamlayıcısı	fiil (-mak, -mek; ma, me; -ış, -iş, -uş, -üş)

5/2-3 orağ, tarağla tarlalarına git-**ış**

5/13 şusuzluk galebe it-**me**+ge başladığından

8/13-14 ziyâdesiyle yorulmuş olduğumdan bir az istirahat it-**mek**

9/1 böyle bir fakîr kulübesine tenezzül id-**ış**

2.5.1.15. Sıfat-fiil Grubu

Bir sıfat-fiil ve ona bağlı ögelerle kurulan kelime grubuna sıfat-fiil grubu denir. Bu grup, isim ve özellikle de sıfat olarak kullanılır. “-dİk, -dUk, -Acak” ekleri, genellikle iyelik ekleri ile birlikte kullanılır. Grubun asıl ögesi sıfat-fiil sonda bulunur. Bu grup da diğer fiilimsi grupları gibi yargı bildirmez. Sıfat-fiillere, fiil kiplerinin isim ve sıfat olarak kullanılışı denebilir.¹⁵⁶

Fiilin gerektirdiği unsurlar	Sıfat-fiil
özne, nesne, zarf, yer tamlayıcısı	Fiil+(-an/-en, -r/-Ar, -dık/-dik, -maz/-mez, -mış/-miş, -acak/-ecek, -ası/-esi)

¹⁵⁵ Mustafa Özkan-Veyssi Sevinçli, **a.e.** , s. 83.

¹⁵⁶ Mustafa Özkan-Veyssi Sevinçli, **a.e.** , s. 86.

1/3 vicdānımda ziyā-pāş ol-**an** “vicdanımda ışıklar saçan”

1/11-12 enzār-ı edībānelerine müşādif ol-**acak** (kārī ’in-i kirām hāzerātınca)

“bir edebiyatçıya yakışır bakış tesadüf olacak aziz okuyucu hazretlerince...”

5/3-4 bir levha-ı hayret-fezā hāşıl itmiş ol-**dık**-ı (bir zamānda)

“hayretler uyandıran bir levha oluşturduğu bir zamanda...”

10/9 kendisinde kuvve-i elektrikiyyeye tutul-**muş**

2.5.1.16. Zarf-fiil Grubu

Zarf-fiil grubu, bir zarf-fiil ile ona bağlı ögelerin oluşturduğu kelime grubudur. Bu yardımcı ögeler, zarf-fiili anlam bakımından niteler, açıklar veya tamamlar. Zarf-fiiller, fiillerin hâllerini gösteren şekilleri olduğundan isim sayılmazlar. Bu yapılarda şahıs ve zaman kavramı yoktur. Zarf-fiiller, genellikle sonda bulunur ve yargı bildirmezler. Bu gruplar cümlede zarf görevi yapar.¹⁵⁷

Fiilin Gerekli Unsurları	Zarf-fiil
özne, nesne, zarf, yer tamlayıcısı	Fiil + (-arak/-erek, -ıp/-ip; -up/-üp; -ınca, -ince, -madan,-meden; -ken; -alı, -eli; -a, -e)

5/16 “Fīrūz!” di-y-**e** seslendi

32/3 ölmüş... ölmüş... di-y-**e**

6/8 sağ tarafındaki üzengiye aşı-**arak**

1/2 nūr-ı seyyidgān vaṭanıñ hāme-i himmetleri tenvīr-i ‘uyūn it-**dikçe**

Perizāda peyrev olmak üzere alevler içine atıl-arak intihār itmek ‘azminde **iken**

7/13 bu hāne-i fakīrāneyi müşāhede id-**ince**

¹⁵⁷ Mustafa Özkan-Veyisi Sevinçli, **a.e.** , s. 89.

6/4 bir kere tolaş-**ub**

15/3 daha kapu açıl-**madan**

27/13 merķūmuñ sözini ikmāl itmege vaķit bıraķ-**maķsızın**

2.5.1.17. Kısaltma Grupları

Kısaltma grupları, iyelik veya hâl eki almış bir isimle başka bir ismin oluşturduğu kelime grubudur. Bu gruplar, bazı kelime grupları ile cümlelerin kısalması veya kalıplaşması neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan bunlara “kısaltma grupları” denir.¹⁵⁸

2.5.1.17.1. İsnat Grubu

İsnat grubu, biri diğerine isnat edilen iki isim ögesinden meydana gelen kelime grubudur. Bunlar ters çevrilmiş sıfat tamlaması görünüşündedir. İsnat grubunda, isnat edilen öge, kendisine isnat olunandan sonra gelir. Kendisine isnat olunan öge iyelik ekli, bazen de yalın hâlde bulunur. Bu şekilde oluşturulan gruplar genellikle sıfat olarak kullanılır.¹⁵⁹

İsim	İsim
yalın hal veya iyelik eki	yalın halde

10/17 geliş-i güzel (bir şüretde)

2.5.1.17.2. Uzaklaşma Grubu

Uzaklaşma grubu, uzaklaşma hâli eki almış bir isimle ondan sonra gelen bir isim veya sıfatın oluşturduğu kelime grubudur.¹⁶⁰

İsim	İsim
uzaklaşma halinde	yalın halde

¹⁵⁸ Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli, **a.e.** , s. 107.

¹⁵⁹ Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli, **a.e.** , s. 109.

¹⁶⁰ Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli, **a.e.** , s. 108.

8/4 kibār+**dan** (zāt)

2.5.2. Cümle Bilgisi

Cümle bir fikri, bir düşünceyi, bir hareketi, bir duyguyu, bir olayı tam olarak bir hüküm halinde ifade eden en geniş kapsamlı kelime grubudur. Bundan önce bahsettiğimiz kelime grupları **belirtme grupları** idi. Cümle ise bir **hüküm grubudur**. Cümlelerin temel görevi, hüküm ifade etmektir.¹⁶¹

2.5.2.1. Cümlelerin Öğeleri

En küçük cümle tek kelimeden oluşur. Hükmü daha geniş, daha etraflı, çeşitli şartları ile tam olarak ifade etmek için birden fazla cümle unsuru cümleye girer. Cümle unsurları **fiil, fail, nesne, yer tamlayıcısı (dolaylı tümleç), zarf (zarf tümleci)** ve ek olarak **cümle dışı unsurlardan** oluşur. Hükmün genişliğine göre cümlede cümle unsurlarından biri, bir kaç veya hepsi bulunur. Yalnız biri bulunduğu takdirde fiil yer alır. Bir cümlede ancak bir fiil unsuru bulunur. Diğer unsurların ise bir cümlede aynı cinsten bir veya birkaç tanesi bulunabilir. Yani bir cümlede birkaç fail, birkaç nesne, birkaç yer tamlayıcısı, birkaç zarf bulunabilir.¹⁶²

2.5.2.1.1. Yüklem

Cümlelerin ana unsuru, temel unsuru, cümlelerin direğidir. Diğer bütün unsurlar fiilin etrafında toplanan, onu destekleyen, onu tamamlayan unsurlardır. Türkçede asıl unsurun tali unsurdan sonra gelmesi prensibine uygun olarak, cümlelerin esas unsuru olan fiil daima sonda bulunur. Kendisinden önce gelen diğer unsurların kesin bir sırası yoktur. Belirtmek, vurgulanmak istenen derecelerine göre fiile yaklaştırılarak kullanılır. Cümlede fiil unsuru ya tek veya birleşik bir fiilin çekimli şekli, ya **i-** fiilin çekimli şekilleri ile bir isim unsurunun birleşmesinden doğan kelime veya kelime grubudur.¹⁶³

5/7-8 yarım sâ' at şöñra gâyet şık ağaçlı bir ormana **dâhil oldılar**

6/3-4 emr buyururulursa bir kere tolaşup **arayayım**

¹⁶¹ Muharrem Ergin, **a.e.** , s. 398.

¹⁶² Muharrem Ergin, **a.e.** , s. 398.

¹⁶³ Muharrem Ergin, **a.e.** , s. 398-399

8/1 içerüden bir ayak şadâsı **işitildi**

8/9-10 (ben) **Qarakalpas ħānedānından müteveffā Aħmed Ġıyāse'd-dīn Ĥan'ın oğlıym.**

9/5-6 oṭanıñ döşemesi faķırāne ise de **ġāyet temiz ve zarīf idi.**

11/1-2 vech-i dil-ārāsı, nışfı bulutlar arasında ihtifā itmiş ķameri **andırıyordu.**

11/7 baña biraz şu **himmet ider misifiz?**

2.5.2.1.2. Özne (Fâil)

Cümlelerin fiilden sonra ikinci unsurudur. Fail, fiili yapan veya olan unsurdur. Fiile en yakın, fiilden ayrılmaz bir cümle unsurudur. Ayrıca doğrudan belirtilmesi dahi fiilde umumi olarak şahıs halinde ifade edilmek suretiyle varlığı cümlede daima hissedilir. Fail isim cinsinden bir kelime veya bir kelime grubu olur. Daima yalın halde bulunur, cümlelerin çekimsiz bir unsurudur. Fail yalnızca meçhul fiilli cümlelerde bulunmaz.¹⁶⁴

12/1-2 **siz** de tenezzülen faķırāne olan bāġcemizde tenezzüh buyuruñuz.

12/6 (**ben**) misāfir-perverligiñize teşekkür iderim.

12/7 (**onlar**) Perizād ile ber-ā-ber oṭadan çıkdılar.

14/10 **Ĥızır İlyās Ĥan** tebessümle muķābele itdi.

15/1-2 **ana ile kız** misāfirlerini şoķaķ ķapusına ķadar teşyi^c itdiler.

18/10-11 **Ĥızır İlyās'ın bu cevābı** vālidesiniñ kibr ve 'āzametine doķunmuş olmalıdır.

19/10 **ikisi** de deryā-yı tefekküre müstaġraķ olmuşlar idi.

19/13 İlyās **bu ħālīñ** 'alāmet-i cinnetdir!

¹⁶⁴ Muharrem Ergin, a.e. , s. 399.

20/9 **bu** bir hayāl-i muḥāldir.

20/13 **tebdīl-i fikr itmekligim** ‘adīmü’l-iḥtimāldir!

21/5-6 **gönlüme hüküm etmek** yed-i ihtiyârımda degil.

22/5-6 **Hızır İlyās hanıñ kesb itdigi hāl-i ferāh-nāk** ğayr-ı kâbil-i ta‘rifdir.

22/15-16 **bu alçaq maḥlûklar** ümīd itdikleri şān ü şerefimize hīç bir vaḳit iştirāk idemeyecekler...

25/2-3 **Mihribān ile kıızı** mezkūr konağa yerleştirildi.

(Edilgen yüklem olduğundan bu cümlede sözde özne bulunmaktadır.)

26/6-7 Hızır İlyās hanıñ kalbine **bir ıztırāb-ı ma‘nevī** tārī oldı.

27/8 -efendimiz **konağıñız** yarım sâ‘atden-beri yanıyor.

2.5.2.1.3. Nesne

Fiilin üzerinde tesir ettiği nesneyi, şahsı, şeyi karşılayan cümle unsurudur. Fiillerin bir kısmı geçişli, bir kısmı geçişsizdir. Yani bir kısmı yapma, bir kısmı olma ifade eder. Yapma ifade eden fiillerin hareketi fiilden başka bir nesneye yönelir, ona tesir eder. Olma ifade edenlerin hareketi ise faile yönelir, onun üzerinde kalır. Demek ki geçişli fiiller tesir edecek bir nesne ister. Nesne unsuru daima belirtme hali eki ile karşımıza çıkar, bu ek doğrudan yer alabileceği gibi eksiz de kendini belirtir. Ekli nesneye belirli; eksiz nesneye ise belirsiz nesne denir.¹⁶⁵ Nesne bir kelimedenden oluşabileceği gibi isme bağlı kelime gruplarından da meydana gelebilir.

28/1 **ḥayvānı+nı** şiddetle mahmūzladı. (belirtili nesne)

33/8-9 **evlādımdan ziyāde tedāvisine i‘tinā idecegim+i** ta‘ahhüd iderim!

(belirli nesne)

¹⁶⁵ Muharrem Ergin, a.e. , s. 399-400.

Hızır İlyās Han Perizād'ın vücūd-ı leṭāfet- ālūdını iki kolları arasına alarak 'ālī-cenāb ihtiyār köyli+yi ta' kib itmege başladı. (belirtili nesne)

34/4-5-6 bu cināyetiñ fā'ili kimler olduğunu ve ne sebebe müstenid iḳā' idildiğini düşünüyorduydu da **hiç bir şey** keşf idemiyordu.

(eksiz olduğundan ötürü belirtisiz nesne)

36/10-11 cenāb-ı haḳḳ **anı** muḥāfaza buyurmuşdur. (**ol** üçüncü teklik şahıs zamirinin belirtme eki alması sebebiyle belirli nesne olmuştur.)

re'isin gösterdiği hançer, kofken'in üzerinde **o derece te'sir** hāşıl itdi.

(eksiz olduğundan belirtisiz nesnedir.)

2.5.2.1.4. Yer Tamlayıcısı

Fiilin mekânını ve istikametini gösteren cümle unsurudur. Bu unsur da isim cinsinden bir kelime veya kelime grubu olur. Fiile yer ve istikamet bildiren yaklaşma, bulunma ve uzaklaşma ekleri ile bağlanır. Yer tamlayıcısının ana işlevi zaman ve mekân içinde geniş manasıyla yer ve istikamet ifade etmektir. Fakat bu ana işlev ile birlikte kullanıldığı fiilin manasına bağlı olarak yer, ayrılma, uzaklaşma, yaklaşma, bulunma, yön, zaman, müddet, sürat, tarz, miktar, derece, durum, hal, hedef, sebep, bedel, leh, aleyh, karşılaştırma, verme, bildirme, kuvvetlendirme, gaye, tercih, vasıf, şekil, devamlılık, iş, vasıta, aitlik, çıkma, terkip, ölçü, değer, görüş, naktainazar gibi yönelme, bulunma ve ayrılma eklerinin taşıdığı çeşitli ifadeler halinde görülür.¹⁶⁶

40/2-3 kızım! **yañlış bir kelime ve yalan söylemek+den** ictināb ve ihtirāz it!

¹⁶⁶ Muharrem Ergin, a.e. , s. 400.

40/14-15 **pederimiñ ğaybūbeti hengāmın+da** Kofken ‘amūcamıñ hānesinde alırdım.

(zaman işlevi)

41/3-4 ‘amūcamla **görüřmeg+e** başladılar.

41/5 ne+y+e **arār** virdiñ?

41/17 -cereyān iden bu sözleri sen nere+**den** işidiyordun?

42/2-3 cereyān iden sözleri **yatağıñ içinde oldıgım hālde** pek a‘lā işidiyordum.

42/5-6 -naşıl adın oldıgını alamak için **aralık olan apu+dan** gözetledim.

44/4 **bundan ziyāde bir şey bilmedigi+m+e** yemīn iderim.

44/8 **bir kenār+a** çekilebilirsiñ.

45/13-14 **hey’et-i hākime arafın+dan meramet+e, efkār-ı mu‘tedilāne+y+e** mazhar olabilirsiñ

2.5.2.1.5. Zarf

Fiilin muhtelif şartlarını ve zamanını gösteren cümle unsurudur. Hareketin nasıl, ne için, ne şekilde, hangi vasıtalarla, hangi sebeple, hūlasa hangi şartlarda yapıldıgını veya olduğunu ve hangi zamanda cereyan ettiğini göstermek için zarf unsuru kullanılır. Bu unsur zarf olarak kullanılan isim cinsinden bir kelime veya kelime grubu, bir zarf-fiil veya zarf-fiil grubu veya bir edat grubu olur.

Zarfin ana işlevi fiilin şartlarını ve zamanını göstermektir. Fakat bu ana işlev ile birlikte kullanıldığı fiilin manasına göre şekil, tarz, vasıta, yön, eşitlik, benzerlik, sebep, miktar, derece, hal, durum, bağlılık, hedef, bedel, alet, karşılaştırma, zaman, müddet, sūrat gibi zarfların; vasıta, eşitlik ve yön eklerinin,; zarf-fiillerin, son çekim

edatlarının hasılı zarf olarak kullanılan her türlü kelimelerin ve kelime gruplarının taşıdığı çeşitli ifadeler halinde görülür.¹⁶⁷

46/8-9-10 **va‘d olunan kilitli bir pāraya t̄ama‘ iderek** ‘āk̄ıbet kendimi **bile bile** bu girdāb-ı felākete ilkā itdim! (nasıl, ne şekilde?)

48/2-3 **Pertev iḳbāl yüzini siyāh bir peçe ile setr itmiş olduğından** vechiniñ taḡayyüratı görilemiyor idi. (niçin?)

“Pertev İkbāl Hatun yüzünü siyah bir örtü ile örttüğünden dolayı yüzündeki başkalaşma görülemiyordu.”

48/4-5 **elektirik piline temās itmiş gibi** vücdı lerze-nāk olduğu müşāhede olunuyor idi. (nasıl?)

48/10 **kaṭ‘iyyen** redd iderim! (ne şekilde?)

49/16-17 ve 50/1 **bu fāci‘ anıñ vuḳū‘undan evvel nıṣfu’l-leyle ḳarīb bir zamānda**

bu huṣūs hakkında müzākere itmek için Kofken’iñ ḥānesine gitdiñiz

(ne zaman, niçin?)

49/10-11 eṭrāfına **naẓar-ı peṣīmānī** ile bāḳınmaḡa başladı. (nasıl?)

2.5.2.2. Cümle Dışı Öğeler

Cümlede ayrıca bağlama ve ünlem edatları veya ünlem grupları bulunabilir. Fakat bunlar esas hareketle, fiille ilgili olmayan ve cümleye sadece eklenmiş bir durumda bulunan unsurlardır. Cümlelerin hemen hemen her yerinde bulunabilir. İlgili unsurlar parantez şeklinde cümle içinde yer alabilir. Bu unsurların tümüne cümle dışı unsur adı verilmektedir.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Muharrem Ergin, a.e. , s. 400-401.

¹⁶⁸ Muharrem Ergin, a.e. , s. 401.

2.5.2.2.1. Seslenme (Hitap) Unsuru

5/15 **Fîrûz!**

6/3 me'mûl itmeme, **efendim!**

9/13 geliyorum, **vâlideciğim!**

2.5.2.2.2. Ünlem Unsurları

6/5-6 **hayır**, atı getir İmsimm'e doğru gidelim.

17/12-13 **evet** vâlideciğim! bu bir iki gün zarfında ızdırâbât-ı kalbiyem son derecededir.

18/15-16 **heyhât... vâlideciğim!** kendimi zabta muktedir olamadım cân u dilden seviyorum!

2.5.2.2.3. Bağlama Unsurları

İki cümleyi birbirine bağlayan bağlaçların cümle unsurları ile doğrudan ilgisi bulunmamaktadır.

6/3-4 me'mûl itmeme, efendim! **fakat**, emr buyururulursa bir kere tolaşıp arayayım

9/10 Perizâd kızım başını ört-**de** gel!

10/10-11 gayr-i ihtiyârî bir lerce hiss ider **ve** lahza-ı vâhidede ihtisâs eyledi.

13/9-10-11-12 böyle bir fırsattan istifâdeye şitâb itdi **ma' mâfih** ta'rifî gayr-ı kâbil bir müşkilât içinde nâ'il-i merâm olabildi!

17/16-17 **çünkü** pek ziyâde yorulmuş idim, bir taraftan şusuzluk da galebe itmeğe başlamış idi.

19/12-13 didi **ki** ilyâs bu hâlin 'alâmet-i cinnetdir!

2.5.2.3. Cümle Çeşitleri

2.5.2.3.1. Yapılarına Göre Cümleler

2.5.2.3.1.1. Basit Cümle

Kuruluşunda tek yüklem bulunan, tek yargı bildiren cümledir. Basit cümlede tek bir yargı bulunur; bu yargıyı sonuca bağlayan tek yüklem vardır. Bu yüklem, ya çekimli bir fiil ya da ek-fiil almış isim veya isim gibi kullanılan kelime grubu olur. Bu cümle yapısı, yalın bir anlatım bildirir ve bağımsız bir yargı ortaya koyar.¹⁶⁹

26/6-7 Hızır İlyās hanın kalbine bir ıztırāb-ı ma'nevī **ṭārī oldu**.

- Fiil cümlesi

26/10 bunlar Hızır İlyās hanın köleleri **idi**.

- İsim cümlesi; isim cümlesinin yüklemi belirli isim tamlamasından oluşmuştur.

26/17 ne **olmuş?**

- Fiil cümlesidir, soru anlamı taşımaktadır.

27/4 merākımdan **çatlayacağım!**

- Fiil cümlesi

2.5.2.3.1.2. Sıralı Cümle

Arka arkaya sıralanmış cümlelerden oluşur. Her cümle kendi başına bir yargı bildirmekle birlikte, öteki cümlelerle aralarında bir anlam ilişkisi olup, birbirlerine sıralama bağlacıyla veya virgül ya da noktalı virgülle bağlanır. Cümleler arasında temel cümle, yardımcı cümle ilgisi değil, art arda olma, eş zamanda olma veya karşılaştırma, denkleştirme ilgisi vardır. Sıralı cümleleri oluşturan cümlelerin her biri

¹⁶⁹ Mustafa Özkan-Veyisi Sevinçli, **a.e.** , s. 195.

yapı ve anlam bakımından farklı özellikler taşıyabilir. Sıralı cümleler bağımlı ve bağımsız sıralı cümleler olmak üzere ikiye ayrılır.¹⁷⁰

2.5.2.3.1.2.1. Bağımlı Sıralı Cümle

Anlam ve öğelerinin ortak olmaları yönünden birbirine bağlı olan cümlelere bağımlı sıralı cümle denir. Bu cümleler, yalnız başına kullanıldıklarında da belirli bir anlam taşımaktadır.¹⁷¹

8/7 kimsiñiz, ne istiyorsuñuz?

- Her iki soru cümlesi birbirine bağlanmıştır. Fail ortaklığından ötürü bu cümleler **bağımlı** sıralı cümleye örnek gösterilebilir.

29/8-9-10 ‘**umūm “İmsimm” ve civār köyleri ahālisi** yangın maḥalline ictimā’ itmiş, bir taraftan yangının itfā’ına sa’y ve ğayret itmekde bulunmuşlar idi.

- ilk cümledeki “**ictimā itmiş**” yükleminden sonra virgülle gelen ikinci cümle art ardalık veya öncelik-sonralık bakımlarından birbirine bağlanmıştır. İlgili iki cümle fail ortaklığından ötürü bağımlı sıralı cümle olarak nitelendirilebilir.

40/2-3 kızım! yañlış bir kelime ve yalan söylemekden **ictināb ve ihtirāz it!**

- Her iki cümlelerin yüklemi ve bağlacı ile bağlanmıştır. Ve bağlacı ile bağlanan ve yakın anlam bildiren bu iki yüklem bağımlı sıralı cümleye örnek gösterilişi, yer tamlayıcısının ortak oluşundan kaynaklanmaktadır.

40/3-4 **cenāb-ı ḥakk** yalan söyleyenleri sevmez **ve** bi’l-āḥare dūḥār-ı mucāzāt ider.

¹⁷⁰ Mustafa Özkan-Veyssi Sevinçli, **a.e.** , s. 209.

¹⁷¹ Mustafa Özkan-Veyssi Sevinçli, **a.e.** , s. 209.

- **Ve** bağlacı ile bağlanan iki cümlede art ardalık veya öncelik-sonralık ilişkisi görülmektedir. Her iki cümle ortak faile ait olduğundan ötürü bağımlı sıralı cümle olarak nitelendirilebilir.

2.5.2.3.1.2.2. Bağımsız Sıralı Cümle

Sıralı cümleler arasında ögeler bakımından ortaklık yoktur. Ortaklık, anlatılan konunun cümleleri arasındaki anlam yakınlığıdır. Bu cümleler yalnız başına kullanıldıklarında anlamı olan ve bir araya gelince de aralarında anlam ilişkisi bulunan; ancak ortak cümle ögesi (özne, nesne, zarf, yer tamlayıcısı, yüklem) bulunmayan cümlelerdir.¹⁷²

33/7-8-9 eger tenezzülen kabûl buyurılırsa faķîr-hāneye götürelim, evlādımdan ziyāde tedāvîsine i‘tinā ideceğimi ta‘ahhüd iderim!

- İlk cümledeki **“götürelim”** yükleminden sonra virgülle gelen ikinci cümle sebep-sonuç bakımından birbirini bütünlemektedir. Her iki cümlede unsur ortaklığı bulunmadığından dolayı bu cümleler bağımsız sıralı cümle olarak değerlendirilebilir.

40/5-6 -efendim, yalan söylemegi hiç bir vakt kabûl itmem, haķîkat-i hāli ‘arz ideceğim.

- Unsur ortaklığı olmayan her iki cümle birbirine virgülle bağlanmış, sıralanmıştır. Cümleler arasından sebep-sonuç ilişkisi bulunmaktadır.

8/1-2-3 içërudën bir ayak şadāsı işitildi, müte‘ākiben kapu açılıp tahmînen kırk beş yaşlarında bir kadın göründi.

- **İşitildi ve göründü** yüklemeleri birbirine virgülle bağlanmıştır; unsur ortaklığı olmadığı için bu cümleler bağımsız sıralı cümleye örnek gösterilebilir.

¹⁷² Mustafa Özkan-Veyssi Sevinçli, **a.e.** , s. 215.

11/16-12/1-2 müsâ‘ade iderseniz gidüp bir az kâhve altı tedârik ideyim, siz de tenezzülen fakîrâne olan bâğçemizde tenezzüh buyurunuz.

- İki cümle birbirine virgülle bağlanmıştır. Bu iki cümle arasında eş zamanlılık ilişkisi kurulabilir.

2.5.2.3.1.3. Bağlı Cümle

Cümle başı bağlaçları ile birbirine bağlanan cümlelere bağlı cümle adı verilir. Cümle başı bağlaçları, başlarında bulundukları cümleleri ya kendilerinden önceye ya da kendilerinden sonra gelen cümlelere bağlar. İki cümle arasında çeşitli anlam ilişkisi kurar. Bu ilişkiler açıklama, sebep, sonuç, benzerlik, üsteleme, şaşırtma, istek gibi anlamlar bildirmektedir.¹⁷³

41/14-15-16 bir kaç şerîk daha tedârik itdim. mes‘eleymî aňlatdım **fakât** biri rûy-ı muvâfaqat itmiyor.

- Her iki cümle “fakat” cümle başı bağlacıyla birbirine bağlanmıştır.

42/7 -genç-mi **yoksa** ihtiyâr mı idi?

- Her iki cümle, **yoksa** cümle başı bağlacıyla birbirine bağlanmıştır.

46/6-7-8-9-10

bu hâdişeyi ihtiyârî olarak irtikâb itdiğim aňlaşılmasın. **ancak** va‘d olunan kilitli bir pâraya tãma‘ iderek ‘âkıbet kendimi bile bile bu girdâb-ı felâkete ilķâ itdim!

“bu olayı kendi irademle işlediğim anlaşılmasın. Ancak söz verilen kilitli bir paraya açgözlülük ederek netice itibariyle kendimi felakete sürükledim.”

- Her iki cümle “ancak” cümle başı bağlacıyla birbirine bağlanmıştır.

32/10 Allâh vire **de** didiğiniz gibi olsun.

- “de” bağlacı iki cümleyi birbirine bağlamıştır.

¹⁷³ Mustafa Özkan-Veyisi Sevinçli, a.e. , s. 218.

pederimiñ ğaybūbeti hengāmında kofken ‘amūcamıñ hānesinde alırdım. **zīrā** ben pek küçük iken vālidem merhūme olduğı cihetle bi’-ab‘ evde yalnız alamaz idim.

“Ben küçük iken annemin vefatından ve haliyle yalnız alamadığımdan dolayı babamın yanımda olmadığı vakitlerde Kofken amcamın evinde alırdım.”

- **Zira** her iki cümleyi birbirine sebep-sonuç ilişkisiyle bağlamıştır.

2.5.2.3.1.4. Birleşik Cümle

2.5.2.3.1.4.1. Şartlı Birleşik Cümle

Bu birleşik cümle, Türkçenin asli birleşik cümlesidir. Başlangıçtan beri Türkçede bulunur. Temeli, şart kipinin şart ifadesine dayanır. Şart kipi, bütün fiil çekimlerinin aksine, hüküm ifade etmez, bitimli bir hareket göstermez. Bu yüzden müstakil cümle yapamaz. Şart şekli ancak istek ve temenni ifade ettiğı zaman bitimli bir hareket, dolayısıyla bir hüküm gösterir ve müstakil cümle yapabilir: **dizinde aqlasam, otursana** gibi örneklerde bu durum anlaşılabilir. Şart kipinin bu istek ve temenni işlevinde bile bir kısalma, klişeleşme olduğı anlaşılmaktadır. İşte şart kipinin bu durumu, onun yaptığı cümlelerin müstakil olmasına imkân vermemekte ve onları asıl cümleleri tamamlayan yardımcı cümleler haline sokmaktadır.¹⁷⁴

20/14-15-16 **siz rüy-ı rızā göstermeseñiz** bile bi’z-zāt gidüp vālidesinden beni dāmādlığa abūl itmesini istirhām ideceğim!

29/13-14-15 **bir şūret-i denā’etkārānede iā’** idilen bu cināyet-i müdhişeniñ esbābını **taarri** idiyorlardı-ise de hi bir şey istihrāc idemiyorlardı.

32/7-8-9 **eger tenezzūlen abūl buyurılırsa** fair-hāneye götürelim, evlādımdan ziyāde tedāvīsine i‘tinā ideceğimi ta‘ahhüd iderim!

¹⁷⁴ Muharrem Ergin, a.e. , s. 405.

40/7-8-9 bizi işğāl iden ‘amūcañla dīger şerīkleriniñ zī-medhāl oldukları tebeyyün iden cināyāt hakkında ne bilirseñ söyle!

43/4 farz-ı muhāl olarak duyulır iseñiz vireceğim pārayı alup diyār-ı āḡere firār iderek refāh-ı hāl ile yaşarsınız.

2.5.2.3.1.4.2. Ki’li Birleşik Cümle

Yabancı asıllı olan ve Türkçe için normal olmayan bu birleşik cümle, Farsçadan geçmiş bulunan **ki** edatıyla ve onun Türkçesi olarak eskiden kullanılan kim edatıyla yapılan birleşik cümledir. Bu bağlaç iki fiili, iki cümleyi veya bir isimle bir fiili, bir isim unsuru ile onun izahı olan bir cümleyi birbirine bağlar. **Ki** kendinden sonra gelen yardımcı cümleyi kendinden önce gelen unsura bağlar. Kendisinden sonra gelen yardımcı cümle kendisinden önce gelen ana cümlemin açıklaması veya unsuru olarak yer alır.¹⁷⁵

3/13-14-15-16-17 bu meşcere-i leṭāfet-nişār bir mevķide bulunan bu konağın şol ciheti göz alabildigine bir çemen-zār teşķil iderdi **ki** ara sıra vezān olan ḡafīf rūzigārın ḡuşūle getirdigi laṭīf laṭīf mevceler meserret-baḡş-ı ḡulūb olurdı.

“Güzellikler saçan ormanın yer aldığı mevķide bulunan bu konağın sol tarafı göz alabildigine bir çiçeklik teşķil ederdi. Bunun sonucu olarak ara sıra esen ılık rūzgārın oluşturduğu dalgalar kalplere mutluluk getirdi.”

41/4-5 gelen kadın didi **ki** neye ḡarār virdiñ?

- ki’den sonra gelen yan cümledir ve ana cümlemin nesnesi olarak görev almıştır.

¹⁷⁵ Muharrem Ergin, a.e. , s. 405.

19/5-6 hiddetinden kanı yüzine o derece tehâcüm itdi **ki** yüzi ‘âdetâ kan çanağına dönmüş idi!

19/16-17 fakîr hâl izâle olunmaz bir ‘ayb mıdır **ki** mâni‘ ‘add idilsün?

2.5.2.3.1.4.3. İç İçe Birleşik Cümle

Bu, bir cümlenin başka bir cümlenin içine girmesi ile meydana gelen birleşik cümledir. İç cümle, dış cümlenin bir unsuru veya cümle içinde bir isim unsuru durumunda bulunur. Bir cümleyi, kendilerine bir cümle unsuru olarak alan fiiller özellikle bil-, de-, gör-, görün-, say-, sayıl-, san-, zannet-, addet-, hisset-, farz et-, duy-, işit-, um-, gibi duygu fiilleridir.¹⁷⁶

34/8-9-10 bi’l-lâhi’l-ğahhâr bu denî mağlûk bulup ağız-ı şâr ideceğim! diye yemîn itdi.

- Koyu punto ile belirtilen **iç** cümle “yemin etti”, ana cümlesine “diye” zarf-fiili ile bağlanmıştır. Dolayısıyla tırnakta belirtilen cümle zarf-fiil grubunun nesnesi olarak görev üstlenmiştir.

41/7-8-9 bu, öyle güç ve tehlikeli bir mes’eledir ki, insân her adımında girdâb-ı felâkete yuvarlanıyorum. zann idiyor.

- Koyu punto ile belirtilen iç cümle, **zannet-** fiilinin nesnesi olarak görev almıştır. İç cümle de kendi içinde ki’li birleşik cümle olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹⁷⁶ Muharrem Ergin, a.e. , s. 406.

49/9-10-11 o (özne) **iẖtizāzlı bir şadā ile kaṭ'ıyyen redd iderim!** (nesne) didi.
(yüklem)

- Bu cümlede koyu punto ile iç cümle belirtilmektedir ve iç cümle ana cümlelerin nesnesi olarak görev yürütmektedir.

2.5.2.3.1.5. Eksiltili (kesik) Cümle

Konuşma veya anlatım esnasında genellikle yüklemi, bazen de başka bir ögesi kullanılmayan cümleye eksiltili cümle denir. Yüklem kullanılmasa da bu tür cümlelerde bir yargı anlamı vardır. Böyle cümlelerde yargı ifadesi söz veya metin bütünlüğü içinde, dinleyenin veya okuyanın algısına bırakılır. Bu yapı, daha ziyade tamamlanmış bir cümleden sonra bu cümledeki bir ögeyi açıklamak üzere kullanılır. Bu cümleler, eksik ögeye rağmen tam bir anlatım değeri taşır.¹⁷⁷

re'îs: ismiñ nedir? kız: **-emîne.** -kaç yaşındasın? **-on üç.**

43/6-7 artık bahāne icād itmege çalışmayınız. **yoksa...**

42/17 pek tehlikeli olduğundan **cesāret...**

2.5.2.3.2. Yüklemin Türüne Göre Cümleler

2.5.2.3.2.1. Fiil Cümlesi

Yüklemi, müstakil bir fiil olan cümledir. Eğer fiil geçişli ise ilgili cümle bünyesinde bütün unsurları barındırabilir. Nesne alamayan fiillerde yalnızca nesne bulunmaz. Demek ki tam teşekküllü fiil cümlesinde fiil, fail, nesne, yar tamlayıcısı ve zarf unsurları veya zarf tümleçleri bulunur.¹⁷⁸

44/4

¹⁷⁷ Mustafa Özkan-Veyisi Sevinçli, **a.e.** , s. 222.

¹⁷⁸ Muharrem Ergin, **a.e.** , s. 403.

ben (fail)/bundan ziyāde bir şey bilmedigime (yer tamlayıcısı) /**yem̃in iderim** (fiil)

44/5 sen (fail) -o kadınıñ sesini işitseñ (zarf) / **tanıyabilir misin?** (fiil)

47/7-8-9

kofken'in haber virdigi bu ism (fail) / hāzırünüñ sāmi'alarını tahriş idüp (zarf) /
hayret ve ta' accüblerini (nesne) / **mücib oldı!** (fail)

51/4-5 cenāb-ı 'ādil-i haq̃ıķı (fail) / irtikāb itdigiñ bunca taq̃şırātı (belirli nesne) / 'afv
itsün. (fiil)

52/1-2

bu şüretle (zarf tümleci) / cāniler (fail) / 'adālet-i muṭlaqanıñ pençe-i mücāzātına (yer
tamlayıcısı) / **dūçar oldılar.** (fiil)

2.5.2.3.2.2. İsim Cümlesi

İsim cinsinden bir kelime ya da kelime grubunun ek-fiille çekimlenerek yargı bildirmesine isim cümlesi denir. İsimler, sıfatlar, zamirler, mastarlar, edatlar, zarflar; isim hükmünde olan kelime grupları isim cümlesinin yüklemi olabilir.¹⁷⁹

8/9-10 ben (fail) / karaçalpas hānedānından müteveffā aḥmed ğıyāşe'd-dīn hanıñ
oğlıym (yüklem)

- Yüklem, isim olup ek fiilin 3. şahıs geniş zaman çekimindedir.

8/18-9/1 peder-i 'ālīniziñ şöhreti (fail) / köyümüzce (yer tamlayıcısı) / daḥi (cümle
dışı unsur) / ma' rūfdur.

¹⁷⁹ Mustafa Özkan-Veyisi Sevinçli, **a.e.** , s. 157.

- İsim, ekfiilin 3. şahıs geniş zaman çekiminde bir yüklemidir.

10/7-8 bu kızcağız (fail) / henüz on altı yaşlarında bir nāzenīn melek-ḥaşlet idi. (yüklem)

- Yüklem isim olup ek fiilin görünen geçmiş zamanı çekimindedir.

17/10 sen (fail) / rāḥatsız mısıñ? (yüklem)

- Yüklem, ek-fiilin 2. teklik şahıs çekimindedir, soru anlamı taşımaktadır.

18/7 o (fail) / kimiñ kıızı imiş? (yüklem)

- Yüklem, isme eklenen ek-fiilin 3.teklik şahıs öğrenilen geçmiş zaman çekimindedir.

20/2 Bu (fail) / da (cümle dışı unsur) / māni‘ degildür... (yüklem)

- Yüklem, “değil” edatının ek-fiil 3. teklik geniş zaman eki ile çekimlenmiştir.

21/7

ben (fail) / ḥayātımı, şervetimi onuñ içün fedā itmege (yer tamlayıcısı) / de (cümle dışı unsur) / ḥāzırım!.. (yüklem)

- Yüklem, ek-fiilin 3.teklik şahıs geniş zaman çekimi ile elde edilmiştir.

2.5.2.3.3. Anlamlarına Göre Cümleler

2.5.2.3.3.1. Olumlu Cümleler

Bir işin, oluşun, hareketin, düşüncenin, gerçekleştiğini veya gerçekleşeceğini bildiren cümleye olumlu cümle denir. Olumlu cümlelerde yüklem, yapma, olma, yapılma anlamı taşır.¹⁸⁰

¹⁸⁰ Mustafa Özkan-Veyisi Sevinçli, a.e. , s. 172.

Aşağıdaki örneklerde koyu punto ile belirtilen yüklem cümleyi anlam bakımından olumlu hale getirmiştir.

22/14 hānedānımızîñ nāmını **leke-dār** edecekler...

24/6-7 şu sözleri de ‘**ilāve** itdi.

24/10-11 ziyāde ‘amele istiḥdām olunduğı hālde bu da **mümkündür**.

24/12 bu günden i‘tibāren işe **başlamalı**sınız!

25/2-3 mihribān ile kızını mezkūr konağa **yerleştirildi**.

2.5.2.3.3.2. Olumsuz Cümle

Yüklemi olumsuz bir yargı bildiren, yargıyı olumsuz olarak ortaya koyan cümledir. Fiil cümleleri –mA, –mAz, olumsuzluk ekleriyle; isim cümleleri değil edatı ile olumsuz yapılır.¹⁸¹

27/5-6 bî-çāre adamlar ṭārī olan ḥavf ve dehşetden söylemege **cesāret idemiyorlardı**.

- Bu cümledeki olumsuzluk anlamı –ma/-me ekiyle verilmiştir.

27/9 bî-hūde yorul**ma**yınız

- Bu cümledeki olumsuzluk anlamı -**ma/-me** ekiyle verilmiştir.

bî-çāre Hızır İlyās’ın kesb itdiği hāl-i esef-i iştimāli (fail) / ta‘rīf olun**amaz** bir derecede idi. (yüklem)

- Bu cümledeki olumsuzluk anlamı geniş zaman olumsuzluk bildiren -maz/-mez sıfat-fiil eki ile verilmiştir.

¹⁸¹ Mustafa Özkan-Veyisi Sevinçli, **a.e.** , s. 176.

30/14-15 âteşin şiddet ve vehâmeti cihetiyle cesâret idecek kimse bulunmadı!

- Bu cümledeki olumsuzluk anlamı **–ma/-me** olumsuzluk bildiren ekle verilmiştir.

32/7-8 bu hâl (fail) / muvakkât bir baygınlıktan başka bir şey **degildir**. (yüklem)

- Bu cümledeki olumsuzluk anlamı **değil** olumsuzluk edatı ile verilmiştir.

32/13-14 bundan büyük delîl olur mı? (olmaz)

- Bu cümlede olumsuzluk anlamı soru yoluyla sağlanmıştır. Nitekim bu soruya verilecek cevap **olmazdır**.

2.5.2.3.3.3. Soru Cümlesi

Soru yoluyla bilgi almayı amaçlayan cümlelere soru cümlesi denir. Olumlu veya olumsuz şekilde kurulabilir. Soru anlamı, soru eki, soru sıfatı, soru zamiri, soru zarfı ve soru edatı yardımıyla sağlanır.¹⁸²

27/4 bu tereddüd **ne** oluyor?

- Bu cümledeki soru anlamı “soru zamiri” ile sağlanmıştır.

30/6 bakınız... bakınız... görüyor **mısınız**?!

- Bu cümledeki soru anlamı **-mı/-mi** soru edatı ile sağlanmıştır.

32/12 **neden** emîn olmayayım?

- Bu cümledeki soru anlamı **neden** soru sıfatı ile sağlanmıştır.

39/17 **nerelisin**?

- Bu cümledeki soru anlamı soru sıfatı ile sağlanmıştır. Soru sıfatı yüklem olarak görev yürütmektedir.

¹⁸² Mustafa Özkan-Veyssi Sevinçli, **a.e.** , s. 179.

2.5.2.3.3.4. Ünlem cümlesi

İnsanların duygularını, coşkularını, hayretlerini anlatan cümlelere ünlem cümlesi denir. Ünlemlerin bir kısmı anlatım kabiliyetini birlikte kullanıldıkları cümlelerden alır. Ünlem cümlelerinin sonuna ünlem (!) işareti konur.¹⁸³

32/13 baksañız **a!**

36/3 **eyvāh...** ben de maḥv oldum!

40/7-8-9 **pek a' lā...** bizi işgāl iden 'amūcañla dīger şerīklerinin źī-medḥal oldukları tebeyyün iden cināyāt ḥaḳḳında ne bilirseñ söyle!

42/16 artık bir diyecegiñiz yok **ha?!**

44/2 **haydi kızım!** daha bilirseñ söyle!

45/5 işte, göryorsuñ **a!**

¹⁸³ Mustafa Özkan-Veyisi Sevinçli, **a.e.** , s. 188.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAYNAK METNİN ÇEVİRİ YAZISI

3.1. Çeviri Yazı Alfabetesi

ء	أ	ا	A, e ; a, e
ب	B, P; b, p	آ	A, Ā ; a, ā
ت	T; t	پ	P; p
ج	C, Ç; c, ç	ث	S; s
ح	H; h	چ	Ç; ç
د	D; d	خ	H; h
ر	R; r	ذ	Z; z
ژ	J, j	ز	Z; z
ش	Ş; ş	س	S; s
ض	Ḍ, ḍ; Ṣ, ṣ	ص	Ş; ş
ظ	Z; z	ط	T; t
غ	Ġ; ġ	ع	‘
ق	K; k	ف	F; f
ڭ	G; g, ñ	ك	K, G; k, g, ñ
م	M; m	ل	L; l
و	V, O, Ö, U, Ü, Ū; v, o, ö, u, ü, ū, ō	ن	N; n
ی	Y, I, Ĭ, Ī; y, ı, i, ī	ه	H; h, a, e

3.2. İşaretler ve Açıklamalar Listesi

- - İlgili işaretle ayrı yazılması gerektiği hâlde bitişik yazılan kelimeler belirtilmiş, Arapça ve Farsça tamlamaların, birleşik kelime veya kelime gruplarının arasına belirti olarak bu işaret konmuştur. Metindeki ara sözler ilgili işaretle sunulmuştur. Üst satırda veya önceki sayfada bitmeyen kelimelerin ayrılış noktasına ilgili işaret konmuştur.
- () İlgili sayfaların her bir satırı bu parantezdeki sayılarla belirtilmiştir. Gerek metinde ve gerekse dipnotlardaki çeşitli açıklamalar ilgili parantezle sunulmuştur.
- “ ” Metindeki konuşma veya hitap unsurları, cümleleri tırnak işareti ile sunulmuştur.
- [] Açıklama, düzeltme ve metin tamiri için ilgili parantez kullanılmıştır.
- Dipnotlarda kimi kelimelerin farklı yazım özellikleri belirtilmiş, hatalı yazılan kelimeler asli örnekleri verilerek düzeltilmiştir.
- Kaynak metin yazılırken veya basılırken birtakım kelime ve ekler özellikle küçük ünlü uyumuna aykırılık teşkil edecek şekilde hazırlanmıştır. Bu mevzuyu dipnotlarda yer yer ele alıp değerlendirdik.
- Anadolu’nun çeşitli ağızlarında hâlen telaffuz edilen, güzüümüz yazı dilinde artık kullanılmayan ancak kaynak metnin yazıldığı dönemde varlığını koruyan e ve i arasında ses değerine sahip olan kapalı e (è) ile yazılan kelimelerde “i” sesini kullanmayı tercih ettik.

1. Sayfa

(1) bir iki söz

(2) şu ‘aşr-ı celîl feyz-i delîl cenâb-ı pâdişâhîde (3) nûr-ı seyyidgân-ı vaṭanîñ hâme-i himmetleri tenvîr-i ‘uyûn itdikçe (4) vicdânımda ziyâ-pâş olan bir teşvîk taht-ı (5) icbârına aldı. (6) biḍâ‘asizliğim her ne kadar nazargâhımda bir siyâh (7) perde çekdi-ise de maḥşûl-ı sa‘yim yalnız ezberimde degil (8) defterimde bulunması müstebân ḥâtır-ı ‘âcizî olduğundan – (9) ḥaḳîḳaten çîn taraflarından vuḳû‘ bulmuş bir

fāci‘a-ı (10) müdhişeyi safsaṭadan ‘ārī olarak – taḥrīrine (11) dest-zen oldum. (12) vāki‘ olan ḥaṭāya ve taḫṣīrātım enzār-ı edībānelerine (13) müṣādif olacak ḳārī‘in-i kirām ḥāzerātınca maḫhar-ı (14) ‘afv-ı ‘ālī buyurılacağını ümīd ederim. (15) fī 20 ḥazīrān sene 1305 – Tekezāde M. Sa‘īd

2. Sayfa

(1) Tataristān-ı Çini‘de bir cināyet

(2) Tataristān-ı Çini‘de vāki‘ olan (Mükden – Mouckden) (3) de siyāh ṭağlarla muḥāt olan (İzim – Isim) (4) çölleri ḥudūdunda (Ḳaraḳalpas – Karakalpas) (5) ta‘bīr olunan şehriñ ḥānedān-ı ḳadīminden Aḥmed Ğıyās (6) ed-dīn ḥan nām zātīñ vefātıyla oğlu Hızır İlyās (7) ḥan pederinden intikāl eden ṣervet-i ‘aḫīmeniñ vāriş-i (8) yegānesi olduğından memleketiñ birinci zenginlerinden (9) ma‘dūd idi. (10) iḳāmetgāhı şehirden bir kaç fersaḥ mesāfede (11) (Jön – Jaune) [1]¹⁸⁴ nehri kenārında kā‘in bir ḳonaḳ

3. Sayfa

(1) olup leṭāfet-i mi‘māriye, manḫara-ı laṭīfesi cilā-sāz-ı (2) ‘uyūn-ı nāḫirūn olurdu. (3) bu ḳonağıñ sağ cihetinden uzaḳdan uzaḡa (4) müṣāhede olunan zirveleri, bulutlara ḳarışmış (5) eṣcār-ı mürtefi‘anıñ milyarlarca berk-i ḥaḍrālari (6) arasında elvān-ı muḥtelif-i ḫarīfe ile mülevven ṭuyūruñ naḡamāt-ı (7) ṣafā-baḫṣāsı ḫaḳīḳaten sāmī‘a-nüvāz-ı seyyāḥiñ oluyordu. (8) ḡāyet uzaḳ bir ṭağıñ eteginden nebe‘ān ile bir (9) vādī-i laṭīfe[ye] ṭoḡrı cereyān iden “Jön” nehriniñ (10) küçük küçük ḳanallar teşḳīliyle şırıl şırıl (11) aḳışı pek ṣafā-āver idi. (12) bi‘l-cümle bedāyi‘-i ṭabī‘ati cāmī‘ bir riyāz-ı behişt-āṣār (13) vaṣfına lāyık olan bu meṣcere-i leṭāfet-niṣār bir mevḳide (14) bulunan bu ḳonağıñ ṣol ciheti göz alabildigine (15) bir ḫemen-zār teşḳil

¹⁸⁴ Not: Bu dipnot kaynak metinde aslen yer almaktadır. (Hoang-Ho – Hoang-Ho) ya‘nī (Sarı Irmaḳ) demektir ki, küre-i arzıñ eñ büyük nehirlerinden ma‘dūd olup Tibetiñ şimalinden nebe‘ān ile aḳtār-ı keṣīreden mürür iderek tekrār Çin’e dāḫil olur.

iderdi ki, ara sıra vezân olan (16) hafîf rûzigârîñ hûşûle getirdigi laţîf laţîf (17) mevceler meserret-bahş-ı kûlûb olurdu.

4. Sayfa

(1) konağın ön ve arka tarafları hûsn-i tabî' ate (2) muvâfık şûretde tarh olunmuş cesîm ve laţîf (3) şükûfe-zâr ile muhâţ olup câ-be-câ yapılan fevvâre (4) lerden çıkan şuların havuza suķûtıyla pek laţîf (5) şadâlar hâşıl olur ve şemsiñ şulara in' ikasından (6) mütehaşşıl elvândaki zârâfet ancak 'alâ'im-i semâda gö- (7) rilebilirdi. (8) bu âşiyâne-i sa'âdetiñ şâhib-i yegânesi olan (9) Hızır İlyâs han takrîben yigirmi beş yaşında (10) uzun boylu, siyâh bıyıklı olup 'ulviyet-i tab' (11) mezayât-ı insâniye, aşâlet ve necâbet gibi fezâ'il-i 'âliyenîñ (12) her biri vechinde rû-nümâ olurdu. (13) kendisi seyr-i şahrâ-yı nûzhet-fezâ derece-i (14) nihâyede münhemik idi. (15) bir ol bahâr şabâhı idi, ki hûrşîd-i (16) 'âlem-tâb henüz ilk ziyâ-yı feyz-resânı-yıla kâ'inâtı tenvîre (17) başlamış, uzakdan yaylalarda dolaşan koyunların

5. Sayfa

(1) hâzîn hâzîn meleyişleri, şu degirmenleriniñ şemâtetî (2) köylülerle kadınlarının ellerinde oraķ, taraķla (3) tarlalarına gidişleri bir levha-ı hayret-fezâ hâşıl (4) itmiş olduğı bir zamânda, kahramân delikanlı bir esb-i (5) şabâ-reftâra râkib ve Fîrûz nâmındaki bir kölesi (6) refâkatinde olduğı hâlde konağından tebâ'üd itdi. (7) yarım sâ'at sonra ğâyet şık ağaçlı bir (8) ormana dâhil oldılar. bir sâ'at kadar bu ormanda (9) yâbânî güğercin, sülün gibi ba'z[ı] tuyûr şayd (10) itdikden sonra vücûdunda hafîf bir yorgunluk (11) hiss itmesiyle bir ağacın yaprakları sâyesine ilticâ (12) itdi (13) bir taraftan da şusuzluk ğalebe itmege başladığından (14) kölesine (15) Fîrûz! (16) diye seslendi (17) efendim

6. Sayfa

(1) Һарәretim pek ziyāde, buralarda şu bu- (2) lunur mı?¹⁸⁵ (3) me'mül itmem, efendim! faqat, emr buyur- (4) urulursa bir kere Һolaşup arayayım (5) Һayır, atı getir imsimme (6) Һoğrı gidelim (7) Fīrūz aldığı emr mücebince Һayvānı getirdi. (8) sağ Һarafındaki üzengiye aşılarak efendisiniñ (9) rükübünü teshīl itdikden Һoñra kendisi de (10) Һayvānına atlayarak yola қoyuldılar. (11) az bir müddet Һarfında ormandan Һıқdılar. (12) nehirden taқrībēn yarım kilometro mesāfeden imsim nām (13) köycegiz görünmege başladı (14) Һayvānlarını bir az daha taзыйқ itdiklerinden (15) on daқıқа Һoñra köye yaқlaşdılar (16) yabancı olduқlarını Һiss iden köpekler 'av' ave-zen (17) olmağa başladılar.

7. Sayfa

(1) bir kaç faқır köyli Һızır ilyās Һan'ıñ aһvāl (2) ve eṭvārından bir aşıl-zāde oldıғını teferrūs itdiklerinden (3) bir Һavr-ı menfa'at-cūyāne ile istiқbāle şitābān olup (4) köpekleri ellerindeki şopalarla def' iderek begiñ (5) mūrūrını teshīl itdiler. (6) Һızır İlyās Һan köylileriñ bu Һāllerini cümle-i (7) āşār-ı müsāfır-nüvāziden bilerek memnūniyetini cümlesine ayrı (8) ayrı virdiği baқşışlar ve itdiği iltifātlarla bi'l-īmā (9) gönüllerini taṭyīb ve tesrīr itdi (10) deliқanlı köye muvāşalatında eñ evvel teşādūf (11) itdiği bir evcegize 'aṭfū'l-Һāza-ı diққat itdi. (12) Һarābe-zār dinilebilecek bir Һāle gelmiş olan (13) bu Һāne-i faқırāneyi müşāhede idince gūyā derūnında (14) bulunanlarıñ ғam ve ekdār-ı ciger-sūzları kendine (15) te'şir itmiş gibi Һayvānından inerek hemān bu evcegiziñ (16) Һapusına Һoğrı pāy-endāz-ı şitāb oldı. (17) Һapuyı bir iki def' a Һaldı. biraz Һoñra

8. Sayfa

(1) iҫerüden bir ayak şadāsı işitildi, müte'ākıben Һapu (2) açılıp taһmīnen kırқ beş yaşlarında bir Һadıñ (3) görüñdi. (4) Һapusınıñ öñünde böyle bir kibārdan zātı (5) görüñce vehleten duҫār-ı istiғrāb oldı (6) nihāyet kendini Һoplayarak (7) kimsiñiz, ne

¹⁸⁵ İlgili soru edatı kaynak metinde küçük ünlü uyumuna aykırı olarak yazılmıştır.

istiyorsunuz? (8) didi (9) Kāraḳalpas ḥānedānından müteveffā Aḥmed (10) Ğıyāse'd-
dīn ḥanıñ oğlıym. ihtimāl ki pederimiñ nāmını (11) işitmişsinizdir (12) bu şabāḥ
şayd ve şikār için ormana (13) çıkmış ve ziyādesiyle yorulmuş¹⁸⁶ olduğımdan bir az
(14) istirāḥat itmek için köyünüze geldim (15) bir ḥiss-i ma'nevī beni eviñize sevk
itdi (16) ismi mihribān olan bu kadın farṭ-ı nezāket (17) ve ḥürmetle cevāben didi ki
(18) evet efendim! peder-i 'ālīñiziñ şöhreti köyümüzce

9. Sayfa

(1) daḥi ma'rūfdur. böyle bir faḳīr ḳulübesine tenezzül idişiñiz (2) bizi iḥyā itdi.
buyuruñuz efendim! (3) Hızır İlyāsıñ öñüne düşerek ḥāne derūnunda (4) bir küçük
oṭaya idḥāl itdi. (5) oṭanıñ döşemesi faḳīrāne ise de ḡāyet temīz (6) ve zarīf idi. (7)
kadın köylilere maḥşūs merāsım-i ḥoş-āmediyi (8) icrādan soñra oṭa ḳapısına ṭoğrı
müteveccih (9) olup (10) Perizād kızım başını ört-de gel! (11) diye vukū' bulan
nidāsına ḡāyet tatlı ve āhenkli (12) bir şadā şu yolda muḳābele itdi (13) geliyorum,
vālideciğim. (14) bir az soñra ḥüsn ve anı her göreni ḥayrān (15) ve meftūn idecek
derecede melīḥ ve laṭīf bir kızcağız (16) - ādāb-ı İslāmiyyeye muvāfiḳ bir şüretde –
başı (17) örtülü olduğu hālde ḳapudan 'arz-ı endām itdi.

10. Sayfa

(1) içerüde hiç tanımadığı bir deliḳanlıyı görünce (2) bir az teḥāşī itdi-ise de
vālidesiniñ bir işāreti üzerine (3) istiḡrābī bir ṭaraf olarak oṭaya girdi (4) Perizād,
Hızır İlyās ḥana 'arz-ı ihtirāmāt (5) itdikden soñra bir kenāra çekilerek vālidesiniñ
(6) emrine müheyyā bulundı.¹⁸⁷ (7) bu kızcağız henüz on altı yaşlarında bir nāzenīn
(8) melek-ḥaşlet idi ki semā'ī gözleri kimiñ üzerine (9) in' iṭāf itse kendisinde kuvve-
i elektrikiyyeye tutulmuş (10) gibi ḡayr-i ihtiyārī bir lerze ḥiss ider ve laḥza-ı
vāḥidede (11) ihtisās eylediği inḳılābāt-ı ḳalbiyesinden mest ü bī-hūş (12) olarak
ḳalırdı. (13) işte, aşıl-zāde deliḳanlınıñ çeşmānı, perizāda (14) ilk mün'atıf olduğu

¹⁸⁶ Öğrenilen geçmiş zaman eki “-mış”, küçük ünlü uyumuna aykırılık teşkil etmektedir.

¹⁸⁷ Görülen geçmiş zaman eki “-dı”, küçük ünlü uyumuna aykırılık teşkil etmektedir.

zamān bu hāl kendisinde de (15) vāḳi' olmuş-idi. (16) lepişka rengindeki gīsūvān-ı' anber-feşānını omuz (17) larından aşağıya kadar gelişi güzel şüretde

11. Sayfa

(1) şarkıtmış olduğından vech-i dil-ārāsı, nişfi bulutlar (2) arasında ihtifā itmiş kâmeri andırıyordu.¹⁸⁸ (3) tezyīnâtı köylilere maḥşûş bir tarzda gāyet (4) sâde ve fakat zarīfâne bir hâlde idi. (5) Hızır İlyās han Perīzâda tevcīh-i ḥiṭâb ile (6) didi ki (7) baña biraz şu himmet ider misiñiz ? (8) ma' e'l-iftihār efendim (9) diyerek der-ı aḳab bir şu getirüp mûmā ileyhe taḳdīm (10) itdi. deliḳanlı şuyı içdikden sonra hayāt-ı (11) sermedīye nâ' il olduğunu bir tavr-ı edeb ve zarāfetle (12) ifhām tavrında bulunmasıyla güzel kızın vech-i melek- (13) ānesini – şafvet-i ḳalbine delālet idecek – bir ḥürmet (14) istilā itdi (15) mihribān ayağa ḳalkarak Hızır İlyās hana (16) müsā' ade iderseñiz gidüp bir az ḳahve altı

12. Sayfa

(1) tedārik ideyim siz de tenezzülen faḳīrâne olan bāğcemizde (2) tenezzüh buyuruñuz. (3) ba' dehu kızına (4) Perīzād sen de baña refāḳat it (5) dimesi üzerine Hızır İlyās han daḥi (6) misāfir-perverligiñize teşekkür iderim (7) diyerek Perīzād ile ber-ā-ber oṭadan ḳıkdılar (8) bunlar tar ve bir az ḳaranlık¹⁸⁹ bir yoldan geçerek (9) bāğçeye vāşıl oldılar (10) işbu müddet-i ḳalīle zarfında bu iki nūr-ı seyyid-i (11) 'iffet-perveriñ, yekdīgeri için bir taḳım ḥissiyāt-ı (12) laṭīfe ile müteḥassis olmaḳda ve bu hāli setre ḳalışan (13) bu 'acemī üftādeleriñ teskīne muḳtedir olamadıḳları (14) ḳarabāt-ı ḳalbiyeleri nihānī-yi derūnlarını i' lāna delālet (15) itmekde idi. (16) deliḳanlı, ara sıra şāni' -i muṭlaḳın ḳudret-i (17) zihin-fersāsını, āşār-ı hayret-efzāsını irā'eye kāfī

¹⁸⁸ Kaynak metinde ilgili kelime kökündeki ikinci harf ځ sağır kef yerine ځ nun ile yazılmıştır.

آذ در

¹⁸⁹ Kaynak metinde ilgili kelime ځ yerine ځ nun ile yazılmıştır.

ځ اران ځ

13. Sayfa

(1) olan Perizâdîñ ebr-i siyâh altında mâh-ı pertev-bârîñ cilve- (2) nümâ-yı zuhûr olış¹⁹⁰ gibi ‘işmet sıfatları-yıla (3) müzeyyen olarak lâmi‘ a-nişâr olan rû-yı melek-nümûnuna (4) imâle-i nazar-ı ‘âşîkâne itdikçe irâdesi yed-i ihtiyârından (5) çıkıyordu. (6) henüz açılmış gönçe gibi mini mini penbe (7) dudaklarından kemâl-i harâretle bûse-çîn olmak ârzü-yı (8) şâfiyânesinden kendisini men‘e muhtedir olamayan âteş- (9) tabî‘ at delikanlı böyle bir fırsatdan istifâdeye şitâb (10) itdi (11) ma‘ mâfîh ta‘ rîfi gayr-ı kâbil bir müşkilât içinde (12) nâ’il-i merâm olabildi! (13) bu mu‘ âmeleden, kızîñ rû-yı dil-ârâsına nûrânî (14) bir kızıllık ‘ârız olarak hicâbından gözlerini yalnız (15) zemîne ‘atf etmekle iktifâ itdi. (16) Hızır İlyâsîñ şu hareket-i şâf-dilânesinden (17) Perizâdîñ kalben dūçâr olduğu heyecân vech-i melekânesini

14. Sayfa

(1) bir kat dahâ tezyîd iderek, o güzel gözleri (2) nâ-kâbil-i ta‘rif berķ-i ‘aşķ saçmaķda Hızır İlyâs (3) han ise bu hâliñ hâşıl itdiği leţâfet-i rûhâ (4) niyeyi temâşâ itdikçe ezvâķ-ı kalbiyesinden bî-hûş (5) kılmaķda idi! (6) bu eşnâda bāğçe kapusından Perizâdîñ vâlidesi (7) görünerek (8) buyuruñuz efendim! (9) didi. (10) Hızır İlyâs han tebessümle muķâbele itdi. (11) üç¹⁹¹ de geldikleri maķallden geçerek oţaya dâhil oldılar (12) sofra kurulmuş, yemekler ise tavuķ, yumurta (13) gibi köylilere maķşûş et‘ime-i dâ’imeden ‘ibâret (14) idi. (15) yemek kemâl-i şevķ ve şetâretle hitâm-pezîr oldu. (16) Hızır İlyâs han bir az dahaistirâhat itdikden (17) sonra nâ-çâr ‘avdet etmek üzere kıyâm itdi.

15. Sayfa

(1) ana ile kız misâfirlerini şoķaķ kapusına kadar (2) teşyî‘ itdiler (3) delikanlı, daha kapu açılmadan parmağındaki (4) gîrân-kıymet yüzügi çıkarup, Perizâdîñ mini mini

¹⁹⁰ Fiilden isim yapma eki “-ış” küçük ünlü uyumuna aykırılık teşkil etmektedir.

¹⁹¹ Üçüncü çokluk şahıs iyelik eki “-i” kaynak metinde küçük ünlü uymuna aykırılık teşkil edecek şekilde yazılmıştır.

(5) parmağına kemāl-i ihtirām ile taqddı. (6) ‘ilāveten (7) haqqıñızda, kalben hiss itdigim muvālāt (8) ve ihtirāmāt-ı fā’ikamıñ nişāne-i nāçizānesi ve böyle bir (9) günde mazhar-ı nüvāzişiniz olan misāfiriñiziñ bir yādigārı (10) olmağ üzre bu yüzügi taqddime cesāret idiyorum. (11) karīben vālidem daħi ziyāretle hā’iz-i meserrāt (12) olacaktır. (13) şimdilik sizi hūdāya emānet idiyorum. (14) didi (15) bu şüretle kıızıñ tālibi oldığımı ĩmā ve –güyā (16) rūhları cisimlerinden ayrılıyormuş gibi – birbirine (17) vedā’ ile mübā’ adet eyledi (18) Fīrūz efendisiniñ vürūdına muntaẓır idi.

16. Sayfa

(1) hayvānlarına rākiben Qaraqalpasa toğrı sür’atle (2) mu’āvedete başladılar. (3) bī-çāre Hızır ilyās ešnā-yı rāhda pek mütefekkir (4) bir hālde bulunup yalnız esīr-i zincīr-i ‘aşkı oldığı (5) Perizādı içün şiddetli şiddetli çarpmağda olan (6) kalbiniñ darābātını hiss idiyordı (7) böylece bir sā’at zarfında kesdirme bir (8) yoldan ikāmetgāhına vāşıl oldı. (9) bendegānı tarafından kemāl-i ta’zīm ile istiḳbāl (10) olunarak toğrıca dā’ire-i maḥşūşasına çekildi. (11) bu dā’ireniñ her ciheti bir yed-i mahāretle yaldız ve elvān-ı (12) gūn-ā-gūn ile naḳş idilmiş olup enfes mefrūşāt (13) ile zīnet-dār ve yere tefrīş idilmiş ḳaliçeler (14) fevḳa’l-‘āde zarīf ve kıymet-dār idi (15) Hızır İlyās han bu günü güzīne-i fikriyesine (16) zībāyiş ve ḳalb ve şafvetine güşāyiş viren Perizādıñ (17) hayālāt-ı dil-fürüzānesi-yile imrār itdi.

17. Sayfa

(1) ferdāsı günü ‘ale’ş-şabāḥ, āğūş-ı şefḳat- (2) pūşende kemāl-i nāz ve na’īm ile perveriş-yāb oldığı vālidesi (3) Pertev İḳbāl hatunuñ oḫasına girüp (4) elini öpdükden soñra bir tarafa oturdı (5) mūmā ileyhe kırk yaşında, kışa boylı ifrāt (6) derecede şişman, yüzi de fevḳa’l-‘āde kırmızı idi (7) ba’ż[ı]¹⁹² āfāḳī sözleriñ te’ātişinden soñra (8) oğlı Hızır İlyāsa (9) oğlum vechiñde bir teğayyūr görüyorum (10) yoksa rāḫatsız mısıñ? (11) didi (12) evet vālideciğim! bu bir iki gün zarfında (13) ıztırābāt-ı

¹⁹² İlgili kelime kaynak metinde aslı ile yazılmıştır, ancak bağlama göre Türkçedeki kullanımına uygun olarak yazmayı benimsedik. بوض

kalbiyem şoñ derecededir (14) esbābı? (15) avdan ‘avdetimde imsimm kıyasesine (16) uğradım. çünkü pek ziyāde yorulmuş idim, bir (17) taraftan şusuzluk da ğalebe itmege başlamış idi

18. Sayfa

(1) gūyā muvāşalatımda nazarıma ilk müşādif olan bir (2) eve bir sevķ-i ma‘nevī ile ilticā itdim şāhibeleri (3) olan ana ile kıznıñ haķķımda ibrāz itdikleri āşār-ı (4) mihmān-nüvāzī ne derece mūcib-i minnet-dārī olmuş (5) ise kıznıñ eţvār-ı melekāne ve melāhat-ı vechiye-i (6) şabīhānesi oğluñuzu cidden teşhīr itdi (7) kimiñ kıznı imiş (8) kimiñ kıznı oldıĝını şormadım. pederi (9) bir buçuķ sene muķaddem irtihāl itdiğini söylediler. ğāyet faķīrū’l-hāl bir ‘ā’ile (10) Hızır İlyāsın bu cevābı vālidesiniñ kibr ve ‘azametini (11) doķunmuş olmalıdır ki bir tavr-ı dūrūştāne kesb (12) iderek didi ki, (13) añlaşıldı... añlaşıldı... āhād-ı nāsdan (14) biriniñ kıznı seviyorsın¹⁹³! (15) heyhāt... vālidecigim! kendimi zabta muķtedir (16) olamadım cān u dilden seviyorum!

19. Sayfa

(1) Pertev İķbāl hatun muhālif efķarı olan (2) aĥvāl-i cāriyeniñ kendisini ne müşkil bir mevķi‘de (3) bulundurduĝını, binā’en ‘aleyh neticesi ğāyet müdhiş bir (4) hāle mūncer olacaĝını pek āşikār görüyordu. (5) ĥiddetinden kanı yüzine o derece tehācüm itdi (6) ki yüzü ‘ādetā kan çanaĝına dönmüş idi! bu hāli (7) gören Hızır İlyās han bile dūçar-ı ĥavf ü dehşet (8) oldu. (9) bir çār-yek kadar miyānelerinde bir sūkūnet ĥüküm-fermā (10) olarak ikisi de deryā-yı tefekküre müstaĝraķ olmuşlar idi. (11) el-hāşıl, Pertev İķbāl hatun güç belā ile (12) kendisini bir az toplayabildi. didi ki (13) İlyās bu hāliñ ‘alāmet-i cinnetdir! o (14) kıznla arañızdaki fark-ı ‘aẓīmi unuduyor

¹⁹³ Genelde kelime köküne ve kendinen önceki eklere uyum sağlayan Teklik İkinci şahıs eki “+sın” bu örnekte küçük ünlü uyumuna aykırılık teşkil etmiştir.

mısın? (15) güzel bir kıızı sevmek neden cinnet olsun (16) vâlideciğim ?! fakîr hâl izâle olunmaz bir ‘ayb mıdır (17) ki mâni‘ ‘add idilsün?

20. Sayfa

(1) faķaķ, aşâletiñi aşlâ nazar-ı diķķate almayorsuñ¹⁹⁴! (2) bu da mâni‘ degildür... müsâ‘adeñizle, o da (3) bir evlâdıñız olmak için vâlidesinden taleb itmeñizi (4) ricâ iderim !! (5) artık, Pertev İķbâl hatunuñ hiddeti, ğazabı (6) soñ dereceye vâşıl oldu ! (7) pek maķhûf bir tebessümle didi ki (8) aşlâ... öyle bir köyli ķadınıñ kıızını (9) istemege tenezzül idemem... bu bir hayâl-i muķâldir... (10) tebdîl-i fikr itmege ihtâr iderim!!.. (11) Hızır İlyâs ħan ise kemâl-i ‘aşķından, resm-i (12) itâ‘ati unudarak (13) vâlideciğim! tebdîl-i fikr itmekligim ‘adîmü’l-iķtimâldir! (14) siz rûy-ı rızâ göstermeseñiz bile bi’z-zât (15) gidüp vâlidesinden beni dâmâdlıĝa ķabûl itmesini (16) istirķâm ideceğim! (17) didi

21. Sayfa

(1) oĝlum, biliyor mısıñ ki ħudûdını tecâvüz (2) idiyorsun ?! (3) mecbûr idiyorsuñuz vâlideciğim! sözümi diñle!... saña ondan daha güzel (4) ve aşîl bir kıız bulurum. (5) heyhât!... göñlüme ħükûm itmek yed-i ihtiyârımda (6) degil, ben göñlümi ona virdim! icâbı hâlinde (7) hayâtımı, şervetimi onuñ için fedâ itmege de ħâzırım!.. (8) Pertev İķbâl, oĝlunuñ ‘azm-i merdânesine hiddet (9) ve tehevvrle ğalebe idemeyeceğini añladı. (10) ķâr-nâ-ķâr, ca‘lî bir şûretde izĥâr-ı rûy-ı (11) muvâfaķate ķarâr virdi. zîrâ gerek vaķâr ve ‘azametini (12) gerek ħûķûķ-ı mâderânesini muķâfaķa itmek emr-i ŧabî‘ (13) idi. (14) i‘tidâl-i demini i‘âde itdikden soñra didi ki (15) benim fikrime muķâlif bir ħareket ise de (16) mâ-dâmki bu derece ısrâr idiyorsun, ben de żarûrî

22. Sayfa

¹⁹⁴ Günümüzde çeşitli sebeplerden ötürü ünlü daralmasına giren –ma/-me olumsuzluk bildiren ek gibi kimi eklerin, bu örnekte görüldüğü gibi girmediği anlaşılmaktadır.

(1) olarak muvāfaqat idiyorum. haqīkat-ı hâlde ‘â’ilemiz (2) için bâ’-i istihzâ bir zûll, mûcib-i kîl ü kâl bir (3) hâdisî olacak-sa da, bir kere gönlünü teshîr itmiş (4) ne çâre! (5) bunun üzerine Hızır İlyâs hanın kesb (6) itdiği hâl-i ferâh-nâk gayr-ı kâbil-i ta‘rîfdır (7) yerinden kalkarak hânde-rîz-i neşât olduğu hâlde (8) makâm-ı teşekkürde vâlidesinin elini bir kaç kereler (9) öpdî. müsâ‘adesini istihsâl ile oğadan çıkup (10) dâ’iresine doğru müteveccih oldu. (11) vâlidesi ise yalnız kalınca geniş bir nefes (12) aldıktan sonra şu yolda söylenmeye başladı: (13) evladımı iğfâl itdikleri gün gibi âşikâr (14) hânedânımızın nâmını leke-dâr edecekler... ve hayfâ ki (15) bu alçak mahlûklar ümîd ittikleri şân ü şerefimize (16) hiç bir vakit iştirâk idemeyecekler... bu tasavvurları (17) ‘âdetâ hayâl-i zâ’îl kâbilindendir! elbette anasıyla kızını

23. Sayfa

(1) karîben ‘arşa-ı ‘ademe göndermeniñ bir kolayını bulurum! (2) kendi sa‘âdet-i hâlim için böyle yapmak îcâb idiyor. (3) varsın, belâlarını bulsunlar! bî-çâre İlyâs! (4) şâf-dil oğlum! (5) Hızır İlyâs han dâ’iresine çekilerek bağçeye (6) nâzır olan bir oğaya girüp gâyet mükellef bir sedir (7) üzerine gelişi güzel uzandı. (8) vâlidesinin muvâfaqatini istihsâl idebilmiş (9) olduğu zannıyla yanından çıkmış, meserretinden ne yapacağını (10) şaşırmış kalmış, çıldırırçasına sevdiği (11) perîzâdıyla izdivâc etmek ve ‘ömrünün nihâyetine kadar refîka-ı (12) hayatıyla yaşamak huşûsındaki sa‘âdeti tahayyül itdikçe (13) müstağrak-ı şîrîn-i ezvâk olmakda idi. (14) zavâllı ‘âşik!.. vâlidesinin kendisi-çün ne (15) müdhiş tasavvurâtda bulunduğundan külliyyen bî-haber idi.

24. Sayfa

(1) ferdâsı günü, Hızır İlyâs han müdîr-i umûrını (2) huzûrına celb itdi. (3) “İmsimm” köyi civârında güzel bir mevki‘de (4) münâsib mîqdâr ‘arşa tedârikiyle müte‘addid oğaları (5) hâvî bir konak inşa ve şûret-i mükemmelede tefrîş (6) ve tezyîn itdirmesi emrini i‘tâ ve şu sözleri de (7) ‘ilâve itdi (8) tenbîhâtım harfiyyen icrâ olunacağını

unutmayınız! (9) gerek inşâ'ât, gerek tefrîşât az vakit zarfında (10) hitâm bulmalıdır. ziyâde 'amele istihdâm olunduğı (11) hâlde bu da mümkündür. başka bir diyeceğim kalmadı... (12) bu günden i'tibâren işe başlamalısınız! (13) müdür-i umûr kemâl-i ta'zîm ile (14) emr-i 'âlîlerini[zi]ñ bilâ-noķşân icrâ olunacağından (15) müsterîh olunuz efendim! (16) didikden sonra çıktı, gitdi (17) fi'l-haķîķa az zamân zarfında müdür-i umûruñ

25. Sayfa

(1) gayretiyle konağıñ emr-i inşâ'âtı resîde-i hadd-i hitâm (2) olduğundan Mihribân ile kız mezķûr konağa (3) yerleştirildi. (4) düğün tedârikâtına dağı başlandı. (5) binâ'en 'aleyh Pertev İķbâl hatun, Hızır ilyâs (6) han, mihribân ve sâ'ir hışım ve ta'allukât miyânelerinde resm-i (7) izdivâcîñ icrâsı iki hafta soñraya ta'lîķ (8) idildi. (9) ana ile kız bu şûretle sefâletîñ dereke-i süfelâsından (10) sa'âdetîñ derece-i 'ulyâsına nâgehânî işâl (11) olunmalarından nâşî cenâb-ı feyz-i haķîķîye ne vechile (12) 'arz-ı tahmîdât ideceklerini bilemiyorlardı. (13) hâtır ve hayâllerine gelmeyen bu derece sa'âdet (14) ve ihtîşâmâtdan mağrûr olmadıķdan başka eskisinden (15) daha ziyâde mütevâzî' ve mükerrerrem göriniyorlardı. (16) bir gün Hızır İlyâs han mu'tâdı vechile

26. Sayfa

(1) dil-beste-i zincîr-i zülfi olduğî perîzâdîñ ziyâretine gitmek (2) üzre kölesiyle ber-â-ber yola çıktılar. (3) uzakdan kendilerine toğrı dört beş süvârîniñ (4) dört nala¹⁹⁵ gelmekde olduklarını müşâhede (5) itdiler. (6) Hızır İlyâs hanıñ kalbine bir ıztırâb-ı ma'nevî (7) tārî oldu. (8) beş on daķîķa sonra tarafeyn birbirleriyle (9) mülâķî oldılar. (10) bunlar Hızır İlyâs hanıñ köleleri idi. (11) yüzlerinde 'alâ'im-i ekdâr rû-nümâ oluyordu. (12) efendilerine takarrub itdikleri zamân heyecân-ı kalbe (13) delâlet iden

¹⁹⁵ İlgili kelime kaynak metinde parentezle ayrı olarak bu şekilde yazılmış yani aslı gösterilmiştir.

bir hâl ile (14) efendimiz, bir hâdişe-i mü'ellime... (15) diyebildiler. (16) Hızır İlyās han şabırsızlıkla (17) ne olmuş?

27. Sayfa

(1) didi (2) efendimiz... konağıңыз... (3) haydi bakalım... çābūk söyleseñiz a..! (4) bu tereddüd ne oluyor? merākımdan çatlayacağım! (5) bī-çāre adamlara tārī olan havf ve dehşetden (6) söylemege cesāret idemiyorlardı. (7) nihāyet içlerinden birisi diyebildi ki (8) efendimiz konağıңыз yarım sā'atden-beri yanıyor. (9) etrāfını alev¹⁹⁶ler ihāta itdi. bī-hūde yorulmayınız, zīrā kurtarılmağ... (10) bu sözleriñ her biri Hızır İlyāsa şā'ika gibi (11) te'sīr ve dehşetinden damarlarındaki kanlar şiddetli şiddetli (12) cevelān itmege başladı. (13) merķūmuñ sözini ikmāl itmege vaķit bırakmaķsızın (14) bir feryād-ı cān-hırāş ile (15) eyvāh... Perīzād... Perīzād... 'acabā (16) şimdi ne hāldedir ?

28. Sayfa

(1) diyerek hayvānını şiddetle mahmūzladı (2) bir az şöñra, keşīf dumanlarla alevler gözükmeye (3) başladı (4) bī-çāre Hızır İlyāsıñ kesb itdiği hāl-i esef-i (5) iştimali ta'rif olunamaz bir derecede idi. süvār (6) olduğı beyāz kışrağıñ ķarnı mahmūz đarābātından (7) kan içinde ķalmış idi. (8) sür'at-i mütevāliye ile ħarīķ maħalline vāşıl oldu. (9) bu manzara-i ciger-sūzı görmesiyle kışrağından (10) inerek āşiyāne-i sa'ādetini ihāta iden alevlere toğrı (11) şitābān oldu. (12) konağıñ bir tarafından yıkılan taş yığınlarıñıñ (13) arasında yarı yanmış bir kadın na'şı gördi. (14) daha yakına gidüp 'aţf-ı naţar-ı diķķat itdiği zamān (15) yaralanmış bir ķaplan gibi ħayķırarak (16) cināyet... cināyet... ihtimāl-ki¹⁹⁷ Perīzād da (17) ķatl olunmuşdur.

29. Sayfa

¹⁹⁶ İlgili kelime kaynak metinde parantezle aşığıdaki gibi ayrıca yazılmış, aslı gösterilmeye çalışılmıştır; ancak bu kelime aslen Türkçe olduğından ilgili satırda zaten doğru olarak yazılmıştır.

(1) didi (2) zîrâ Perîzâdîñ vâlidese mihribânîñ cesed-i (3) muhterîkî üzerine şaplanılmış bir hançer-i müşâdif (4) nazâr-ı dehşeti olmuş idi. (5) şiddet-i te'sîrinden gözlerinden acı acı yaşlar (6) seyelân ve eñ katı yürekli olanlar bile müşîbet-dîde (7) Hızır İlyâsa merhamet ve bu fecî' hâl herkesi müte'essir (8) idiyordu. 'umûm "İmsimm" ve civâr köyleri ahâlîsi (9) yangın mahalline ictimâ' itmiş, bir taraftan yangının itfâ'sına (10) sa'y ve gayret itmekde bulunmuşlar idi. (11) vâ esefâ ki, gayûr köyliler gayretlerinin aşlâ (12) semere-bahş olamadığını gördükçe kaç'-ı ümîde başladılar. (13) bir şûret-i denâ'etkârânede îkâ' idilen bu cinâyet-i (14) müdhişeniñ esbâbını taħarrî idiyorlardı-ise¹⁹⁸ de hîç (15) bir şey istihrâc idemiyorlardı. (16) Hızır İlyâs han şiddet-i ye's ve 'aşkından yâr-ı

30. Sayfa

(1) vefâ-dârî Perîzâda peyrev olmak üzere alevler içine (2) atılarak intihâr¹⁹⁹ itmek 'azminde iken, şâdık kölesi (3) ân-ı vâhidede efendisiniñ kolundan çeküp heyecân-ı (4) kalbe delâlet iden bir hâl ile konağın henûz (5) yanmamış olan bir tarafını eliyle göstererek didi ki (6) bakınız... bakınız... görüyor mısınız?! (7) haķıķaten Fîrûzuñ işâret itdiği yerde ya'nî (8) konağın birinci katından çıkan siyâh dumanlar arasında (9) Perîzâdîñ hâl-i ciger-sûzı göriniyordu. (10) Hızır İlyâs artık kendisini büsbütün ğâ'ib (11) itmek râddelerine gelmiş idi. (12) henûz cânânesiniñ ber-hayât olduğunu görünce (13) âteşin pençe-i kahrından tahlîş itmek üzere hâzîrûndan (14) istimdâd itmeğe başladıysa da âteşin şiddet ve vehâmeti (15) cihetiyle cesâret idecek kimse bulunmadı! (16) zavâllı Hızır İlyâs istimdâdınıñ sem'-i i'tibâra (17) alınmadığını görünce cânânesini bi'z-zât kurtarmak

¹⁹⁸ İlgili kelime aslı metinde böylece yazılmıştır. احد تما لكه

دي يورل ردپ سده ا

¹⁹⁹ Bu kelimedeki ilgili harf noktasız olması gerekirken noktalı olarak yazılmıştır.

ن تخار ا

31. Sayfa

(1) yâhūd fedā-yı cān itmek üzre âteşe toğrı (2) atılmak istedi, faķaķ Fîrûz efendisiniñ şûret-i (3) muķaķķikede varķa-i helāke dūķār olacağını derk itmesiyle (4) mûmāna‘ at itdi. (5) bu eķnāda ise, herkesi dāđ-dār iden bî-ķāre (6) Perîzād bulunduğı müdhiş tehlikeden ķurtulmak için (7) kendisini pencereden dışarı ilķā‘ itmek taşavvurunda (8) bulunuyorduysa da alevler ķā‘il oluyordu. (9) ‘āşıđınıñ kendisine toğrı gelmek ve ķayātını (10) tehlikeye ilķā‘ itmek istediğini ve bulunduğı mevki‘iñ (11) gitdikķe kesb itdiği dehşet ve vehāmeti görünce (12) her-ķe bād-ā-bād diyerek kendisini pencereden dışarı (13) fırlatdı. (14) mûte‘āķiben bir feryād vāşıl-ı sāmî‘ a-ķırāş-ı ķāzîrûn (15) oldu. (16) bî-ķāre Hızır İlyās ķan şiddet-i suķûtdan (17) ķareketsiz bir ķāle gelmiş olan Perîzāda toğrı

32. Sayfa

(1) atılarak gözlerinden seyelān iden sirişķ-i te‘eşşürle (2) amān yā rabb... ölmüş... ölmüş... (3) diye feryād ü nālān itmege başladı. (4) Perîzādın eķrāfını iķāta iden eşķāşdan biri (5) kızcadı zı mu‘āyeneden soñra Hızır İlyāsa tevcīh-i kelām ile (6) didi ki (7) ķayır, beg-zādem! ölmemişdir. bu ķāl (8) muvāķķat bir bayđınlıķdan bařķa bir şey degildir. cenāb-ı (9) ķāfız-ı ķaķīķî muķāfāza buyurmuşdur. (10) Allāh vire de didiđiñiz gibi olsun. faķaķ (11) bayđın olmasından emîn misiñiz? (12) fe-subķānallāh!... neden emîn olmayayım? (13) baķsañız a! nabzı, ķalbi urıyor! bundan büyük (14) delîl olur mı? (15) bu cevāb-ı řavābdan derece-i nihāyede mesrûr (16) olan Hızır İlyās ķan der-‘ aķab geniş bir nefes (17) aldı.

33. Sayfa

(1) şimdi bu çocukcadı zı Kāraķalpasa (2) ķadar götürmekligim iķtiyātsizliķdır. bir az kesb-i (3) ‘āfiyet idinceye ķadar yine imsimimde bıraķmaķlıđım icāb (4) idiyor. (5) pek ‘āķılāne bir tedbîrdir efendim! bendeñiziñ (6) elinden cüz‘î ķekîmlik de gelir. köyümüziñ ķastaları (7) hep bendeñize mürāca‘at iderler. eger tenezzülen ķabûl (8)

buyurılırsa²⁰⁰ faķırhāneye götürelim evlādımdan ziyāde (9) tedāvīsine i‘tinā ideceğimi ta‘ahhüd iderim! (10) mü’essir-i harekāt-ı insāniyetkārāneñize beyān-ı (11) teşekkürāt iderim. (12) estağfirullāh, beg-zādem! vaķit geçirmege gelmez. (13) buyuruñ gidelim (14) Hızır İlyās han perizādıñ vücūd-ı leťāfet- (15) ālūdını iki kolları arasına alarak ‘ālī-cenāb (16) ihtiyār köyliyi ta‘ķīb itmege başladı. (17) bī-çāre deliķanlı eśnā-yı rāhda, ‘aşķ ve te’essürle

34. Sayfa

(1) mümtezic bir nazarla perizādıñ vech-i ma‘şūmānesine kemāl-i (2) teraħhümle nigerān oldukça gözlerinden, ğayr-ı ihtiyārī (3) olarak acı acı yaşlar akıyordu. (4) bu cināyetiñ fā‘ili kimler olduğunu ve ne sebebe (5) müstenid iķā‘ idildiğini düşünüyorduysa da hīç (6) bir şey keşf idemiyordu (7) nihāyet bir ‘azm-i merdāne ile (8) bi’llāhi’l-ķahhār bu denī maħlūkı bulup aħz-ı şār (9) ideceğim! (10) diye yemīn itdi. (11) bir az daha gidildikten sonra köye muvāşalat (12) olundu. (13) ihtiyār, köyün civārında bulunan eviniñ önünde (14) tevaķķuf itdi. zāten kapu açık olmasıyla iķerüye (15) girdiler (16) ihtiyārıñ vuķū‘ bulan emri üzerine zevcesi (17) tarafından ‘ale’l-‘acele bir yataķ ihzār idildi.

35. Sayfa

(1) Hızır İlyās han kolları arasında bulunan (2) ħazīne-i cihān-bahāsını bayġın bir hālde yataġa yatırdı. (3) zavāllı yavrucaġız lā-yenķat‘ işidilemiyecek (4) bir şüretde Hızır İlyāsıñ ismini tezķār idiyordu! (5) Hızır İlyās bir az ārāmdan sonra gitmek (6) üzere kıyām idüp ihtiyār köyliye bir ķise altun (7) bırakarak Perizādıñ muħāfaẓa ve tedāvīsine i‘tinā idilmesini (8) mükerreren ricā itdi. (9) ‘ilāveten daħı yine gelüp göreceğini der-miyān (10) ile bulunduġı hāneyi terk itdi. (11) bir sâ‘at sonra idi, ki Kāraķalpasdaki (12) ķonaġına ‘avdetle bilā-ārām vālidesiniñ oťasına girdi. (13)

²⁰⁰ Fiilden fiil yapma eki olan ve edilgenlik bildiren “-l” küçük ünlü uyumuna aykırılık teşkil etmektedir.

İmsimmde vuḳū‘-yāfte-i dehşet olan ḥādiseyi (14) ḥarfıyen ḥikāye itdi. (15) Pertev İḳbāl ḥatun Perīzādīn kurtarıldığını (16) ve vālidesiyle kölelerden ba‘zılarının maḳtūl ve muḥterik

36. Sayfa

(1) olarak görölmesi ḥaberinden dūḥār-ı ḥavf ve dehşet (2) olarak vehleten (3) eyvāh... ben de maḥv oldum! (4) nidāsı aḡzından dökildi. (5) Hızır İlyās ise maḥv oldum cümlesinden (6) hīç bir şey añlayamadı. (7) ma‘a-māfīh Pertev İḳbāl ḥatun renk virmemege (8) ve i‘tidāl-i demini i‘ādeye ḡayret iderek didi ki (9) demek oluyor ki Perīzād ber-ḥayātdır (10) evet vālidecigim! cenāb-ı ḥaḳḳ anı muḥāfaẓa (11) buyurmuşdur. (12) Pertev İḳbāl şūret-i zāhirede beyān-ı memnūn (13) itdiyse de kendi kendine (14) o la‘net kız kurtulmuş... pek a‘lā... (15) bu sefer elimden kurtulamıyacaktır. beni tekrār bir (16) cināyete sevk edecek oğlumuñ zevcesi (17) olmaması iḥūn her tehlikeyi göze aldıracağım.

37. Sayfa

(1) şu şūretle mırıldanarak ancak ezhān-ı (2) şeyātinde bulunabilen bir ṭaḳım ḥabāseti yakın bir zamānda mevḳi‘-i (3) icrāya koymak āmāl-i ḥun-ḥārānesiyle yine herkesi (4) dil-gīr itmege ḡarār virdi. (5) Hızır İlyās ḥan bu gün rūḥen, cismen derece-i (6) nihāyede yorḡun olmasından istirāḥat itmek üzere (7) vālidesiniñ oṭasından çıkup dā‘ire-i maḥşūşasına (8) çekildi. (9) irtesi günü ‘ale‘ş-şabāḥ ḳalkarak İmsimmde (10) vuḳū‘ bulan cināyāt-ı müdhişeniñ fā‘il ve mütecāsirleriniñ (11) meydān-ı şübūta iḥrācıyla cezā-yı sezālarınıñ ta‘yīnini (12) müsterḥim-i müte‘addid-i şuhūduñ mühürleriyle taḥtīm idilmiş bir (13) istid‘ā-nāmeyi ḥükümet-i maḥalliyeye taḳdīm itdi. (14) zāten çok zamān geçmeden bu ḥādise-i esef- (15) iştimāl Tataristānıñ her ṭarafına şāyi‘ olup bir heyecān-ı (16) ‘azīmi müceb olmuş idi.

38. Sayfa

(1) āsāyiş re'îsi tarafından her cihete hafîye sevķ (2) olundu. (3) bir hafta şoñra idi ki Mihribānîñ kalbgāhı (4) üzerine şaplanılmış olan ħançer²⁰¹ üzerine (5) taĥķikāt ve tedķikāt-ı ‘amīķa neticesi olarak mezkūr (6) ħançer “Kofken-Kofkent” nām birāderleriniñ (7) birinde görüldiğ²⁰²i añlaşıldı. (8) firārlarına meydān virilmeksizin “Kofken” (9) ile şübhe üzerine üç kişı daha tevķif idildi. (10) der-dest olunmalarını müte‘ākib ħānelerinde icrā (11) olunan taĥarriyāt eśnāsında mezkūr ħançeriñ kını (12) daĥi ele geçirilerek maĥkemeye teslīm olundu. (13) merķūmlar arasında on üç yaşlarında bir kızcağız (14) daĥi bulunuyordu. (15) eśnā-yı istintākda kendilerine isnād olunan (16) cināyet-i feci‘adan tolayı zī-medĥal olduklarını ħat‘iyyen (17) inkār itdiler.

39. Sayfa

(1) faķat müttehem Kofkeniñ birāder-zādesi izĥār-ı (2) ĥaķikāt ve eśnā-yı cināyet itmiş olduğından bu bābda (3) beyān itmekde oldukları inkārı külliyyen fesĥ²⁰³ itdi. (4) maznūnlarıñ evrāk-ı istintākiyeleri bir kaç gün (5) şoñra maĥkeme-i cināyete ĥavāle olundu. (6) ta‘yīn olunan gün ĥulūl itmesiyle hey‘et-i ĥākime (7) ‘ādet-i ĥadīme-i milliyeleri vechile şehriñ ĥāricinde (8) teşekkül ve inķi‘ād itdi. (9) re‘îs-i maĥkeme mücrimleriñ celbini “nārbeg” lere²⁰⁴ (10) emr idüp müttehemlerden Kofkeniñ birāder-zādesi (11) iĥzār olunarak isticvābına başlanıldı. (12) re‘îs: ismiñ nedir? (13) kız: (14) Emīne (15) -kaç yaşındasıñ? (16) on üç. (17) nerelisiñ?

40. Sayfa

(1) Karaķalpashıyım. (2) kızım! yañlış bir kelime ve yalan söylemekden (3) ictināb ve ihtirāz it! zīrā cenāb-ı ĥaķķ yalan (4) söyleyenleri sevmez ve bi‘l-āĥare dūĥār-ı

²⁰¹ İlgili kelime Türkçeleşme temayülü göstermiştir. ذنچر

²⁰² Sıfat-fiil eki -dik bu örnekte görüldüğü üzere küçük ünlü uyumuna aykırılık teşkil etmektedir.

²⁰³ İlgili kelime kaynak metinde ج ile yazılmış, ancak bağlama göre uygun düşmemiştir. فسج

²⁰⁴ Maĥkeme maĥzarı (İlgili bilgi kaynak metinde aslen yer almaktadır.)

mücâzât ider (5) efendim, yalan söylemegi hiç bir vakt kabûl (6) itmem, haķîkat-i hâli ‘arz ideceğim. (7) pek a‘lâ... bizi işğâl iden ‘amūcañla (8) dīger şerīklerinin zī-medhl oldukları tebeyyün iden (9) cinâyât haķķında ne bilirseñ söyle! (10) Hızır İlyās hanıñ imsimde inşā (11) itdirdiği konaķda vuķū‘ bulan yangın ve kıtâlden (12) iki hafta muķaddem idi ki pederim Öztimur ile (13) dīger ‘amūcam hasbe’l-ticāre Ćin taraflarına (14) tođrı gitmişler idi. pederimiñ gaybūbeti hengāmında (15) Kofken ‘amūcamıñ hānesinde qalırdım. zīrā ben (16) pek küçük iken vālidem merhūme olduđı cihetle (17) bi’t-tab‘ evde yalnız qalamaz idim. ben ‘amūcamıñ

41. Sayfa

(1) hānesine geldikten bir kaç gün sonra nısfü’l-leyle (2) qarīb bir zamānda ģāyet mükellef şūretde giyinmiş (3) kışa boylı şişman bir qadın geldi. ‘amūcamla (4) görüşmege başladılar eñ ibtidā, gelen qadın didi ki (5) neye qarār virdiñ? söyle bakalım! (6) ‘amūcam: emriñize muṭī‘ bir bendeñiz (7) olduğımı bilirsiniñiz! bu, öyle güç ve tehlikeli (8) bir mes’eledir ki, insān her adımında girdāb-ı felākete (9) yuvarlanıyorum zann idiyor. (10) -Kofken! gevezeligiñ lüzümü yok (11) vaķtim müsā‘id degil netice-i hâli añlat! (12) efendim! ‘arz itdigim vechile pek (13) mu‘tenā-bahā bir keyfiyet olduğından yalnız başıma icrā (14) idemiyeceğim ṭabī‘idir. bir kaç şerīk daha tedārik (15) itdim. mes’eleyi añlatdım. faķaṭ biri rüy-ı muvāfaķat (16) itmiyor. (17) re’īs: cereyān iden bu sözleri sen nereden (18) işidiyordun?

42. Sayfa

(1) henüz uyumamış idim oṭanıñ hāricinde (2) cereyān iden sözleri yatađıñ içinde olduğım hālde (3) pek a‘lā işidiyordum. (4) peki qadını nasıl görebildiñ? (5) nasıl qadın olduğını añlamak için (6) aralık olan qapudan gözetledim. (7) genç-mi yoksa ihtiyār mı idi? (8) arkasını qapuya toğrı çevirmiş-idi. (9) yüzünü göremedim. (10) elbisesi nasıl idi. (11) tezyīnātından ģāyet kibār bir ‘ā’ileye mensūb (12) olduğı añlaşılyordu. (13) devām it! (14) qadın didi ki (15) eger va‘d itdigim mūkāfāt az ise

iki (16) mişli daha viririm. artık bir diyeceğiniz yok ha?! (17) pek tehlikeli olduğundan cesâret...

43. Sayfa

(1) kadın ‘amūcamıñ sözünü ikmâle vakt bırakmıyarak (2) hiddetle (3) ašlâ... ašlâ... tehlike filân yokdur. (4) farz-ı muhâl olarak duyulır iseñiz vireceğim (5) pārayı alup diyâr-ı âhere firâr iderek refâh-ı hâl (6) ile yaşarsınız. artık bahâne icâd itmege (7) çalışmayınız. yoksa... (8) didi. (9) re’îs: ‘amūcaña bir şey virdigini gördün-mi²⁰⁵? (10) evet, efendim! koynundan bir kîse çıkarup (11) virdigini gördüm. ‘amūcam daği alçağ şadâ ile (12) istirhâm-kârâne bir şey söyledikten sonra kadın (13) çıkup gitdi. ferdâsı gice ise diğer üç (14) şerîkiyle ‘arîz ve ‘amîk müzâkerâtda bulundılar. (15) üç dört gün sonra ma’lûm olan hâdişe vuķū (16) buldı. meşhûdâtım bundan ‘ibâretidir. (17) re’îs: eger bu ifâdâtıñ maḥz-ı ḥaḳîḳat

44. Sayfa

(1) ise şübhesiz dāreynde meşubât-ı keşîreye nâ’îl (2) olursun, haydi kızım! daha bilirseñ söyle! (3) efendim! ne gördüm, ne işitdim ise söyledim. (4) bundan ziyâde bir şey bilmedigime yemîn iderim. (5) o kadının sesini işitseñ tanıyabilir misiñ? (6) sesi el-ân kulağımdadır. (7) pek a’lâ, seniñ isticvâbıñ bitdi. (8) bir kenâra çekilebilirsiñ. (9) maḳâm-ı riyâsetden olunan işâret üzerine Kofken (10) nâm cânî ihzâr olundu. (11) re’îs mahkeme tarafından der-miyân idilen es’ileye (12) bir takım esâssız ve muḡâyir cevâblarla muḳâbele ve kendisiniñ (13) bî-günâh ve mazlûm olduğunu muşırren beyân idiyordu. (14) bî-hûde yere izâ’a-ı vakt itdiriyorsun. (15) şimdi birâderiniñ kerîmesi emîne ile müvâcehe (16) olunacaşıñ, ismini ketm itmege çalışdığını (17) kadınla beyniñizde güzêrân iden müzâkerât-ı mel’ anetkârâneñizi

45. Sayfa

²⁰⁵ “mı, mi” soru eki kaynak metinde bu örnekte görüldüğü küçük ünlü uyumuna aykırılık teşkil edecek şekilde yazılmıştır. Kaynak metnin birçok yerinde ilgili ek aynen yazılmıştır.

(1) işitdiği gibi bize tamāmiyle naql itdi. (2) niçün mazlūmiyetiñi iddi‘ ā idiyorsun? (3) beyāz kabzasıyla demiri āteşin harāretinden yanarak (4) siyāh bir renk kesb itmiş olan hançeri göstererek (5) işte, görüyorsun a! bu hançer seniñ oldığı (6) müte‘ addid şuhūd ile şābit oldu. kını ise hāneñde bulunduğı (7) cihetle irtikāb itdi[gi]ñ habāseti bir kat daha meydān-ı (8) tezāhüre iħrāc itdi! buña ne diyeceksiñ? (9) düşmanlarımnıñ tezvīrātıdır. (10) hālā vādī-yi inkārda pūyān olacaķ-mısıñ? (11) bilmiş ol ki haķķıñda fenā hālde işkence olunacaķdır! (12) bi‘l-‘ aks vuķū‘-ı hāli bilā-noķşān beyān idersen (13) hey‘et-i hākime tarafından merhamete, efkār-ı mu‘tedilāneye (14) mazhar olabilirsiñ, cesāret! (15) re‘isiñ gösterdiği hançer, Kofken’iñ üzerinde (16) o derece te‘şīr hāşıl itdi ki ‘ādetā bir dehşet-i (17) mücesseme kesildi.

46. Sayfa

(1) me‘mūlūñ hilāfı olarak her şey’iñ zāhire (2) iħrāc idildiğini ve ümīd-i hālāşıñ imkānı olmadığını (3) ańlayınca gözlerinden cehennem āteşi saçmakda olduğı (4) hālde diyebildi ki: (5) –mādāmki her şey meydān-ı ‘alāniyete çıķdı (6) bendeñiz de vuķū‘-ı hāli ‘arz ideceğim. bu hādişeyi (7) iħtiyārī olarak irtikāb itdiğim ańlaşılmasın. (8) ancak va‘d olunan kilitli bir pāraya tama‘ iderek (9) ‘āķıbet kendimi bile bile bu girdāb-ı felākete ilķā (10) itdim! (11) -āmir-i mücbiriñiziñ kim olduğını haber vir! (12) Kofken kendi kendine şu sözleri mırıldanmağa (13) başladı. (14) beni bu felākete giriftār idüb ‘āķıbet boynumı (15) cellād sātūrı altına egdirmege sebep oldu varsın (16) o da belā-yı sezāsını bulsun! virdiği pārayı ber-ā-ber (17) mezāra götüreceķ degilim a!

47. Sayfa

(1) sūkūt idiyorsun? (2) bizi bu cināyete teşvīķ iden bir kadındır. (3) bu kadın kimdir? (4) memleketimiziñ eñ muhterem hānedānından müteveffā (5) “Ahmed Ğıyāsü’d-dīn” hanıñ zevcesi Pertev İķbāl (6) hatundur! (7) kofkeniñ haber virdiği bu ism hāzīrūnuñ (8) sāmi‘alarını taħrīş idüp hayret ve ta‘accüblerini (9) mūcib oldu!

(10) cümle huzzârı bir şamt ve sükût istilâ itdi. (11) nihâyet hey'et-i hâkime tarafından iki nârbege (12) mûmâ ileyhânîñ tevķîfiyle huzûr-ı mahkemeye getirilmesi (13) emr olundu. (14) bu sırada dîger cânîleriñ muhâkemeleri icrâ (15) idilerek cümlesi i' tirâf-ı cürm itdiler. (16) bir sâ' at soñra idi ki pertev iķbâl iki (17) nârbegîñ taht-ı muhâfazasında olduğı hâlde getirilüp

48. Sayfa

(1) huzûr-ı mahkemeye ihzâr olundu. (2) Pertev İķbâl yüzini siyâh bir peçe ile setr itmiş (3) olduğından vechiniñ tağayyürâtı görilemiyor idi. (4) faķat elektirik piline temâs itmiş gibi vücûdı (5) lerze-nâk olduğu müşâhede olunuyor idi. (6) re'îs isticvâba başlayarak didi ki (7) siziñ İmsimm vaķ' a-ı müte'ellimesinden tolayı (8) müttehem olduğınızı iħbâr idiyorlar ne diyeceksiñiz? (9) ihtizâzlı bir şadâ ile (10) ķaķ' iyyen redd iderim! (11) didi. (12) vaķ' anıñ şûret-i vuķû' undan ma' lûmâtıñız (13) var mı? (14) vaķ' anıñ tafşîlâtını oğlumdan işitmiş (15) idim. (16) bu fâci' anıñ vuķû' undan evvel nışfu'l-leyle (17) ķarîb bir zamânda bu huşûs haķķında müz²⁰⁶âkere itmek

49. Sayfa

(1) içün Kofkeniñ hânesine gitdiñiz, degil mi? (2) aşlâ efendim, aşlâ... ben bî-günâhım... (3) haķķımda iftirâ idiyorlar! (4) bu inkârıñız 'aliyü'l-'âde ve ehemmiyetden 'ârî (5) olarak telaķķî olunur. faķat, şimdi şürekâ-yı habâsetiñizle (6) müvâcehe olunacaķsıñız! (7) re'îs dîger cânîlerle Emîneniñ getirilmesini (8) nârbeglere emr itdi. (9) Pertev İķbâl meydân-ı siyâsete getirilmiş cânîler (10) gibi ķaķ' -ı ümîd ider bir hâle gelmesiyle eķrâfına (11) nazâr-ı peşimânî ile baķınmağa başladı. (12) gözi sâmi' in arasında oğlı Hızır İlyâs (13) hana müşâdif olmasıyla

²⁰⁶ Kaynak metinde ilgili kelimenin ikinci harfi ð ile yazılması gerekirdi: مزاکره

hemân irtikâb itdigi cinâyâtı (14) perde-i hafâyâ ile setr itmek istediği niķâbını parçalarcasına (15) yüzünden çekerek dışı cânavar²⁰⁷ gibi müdhiş (16) bir şadâ il

50. Sayfa

(1) oğlum... oğlum... Hızır İlyâs... imdâd (2) vâlideñi müdâfa‘a it!.. (3) bî-çâre Hızır İlyâs vâlidesiniñ yanına gelerek kemâl-i (4) merhametle (5) vâlidecigim... beni ma‘zûr görñiz... (6) cenâb-ı haķķıñ şer‘-i şerîfine müdâhale idemiyeceğim (7) tabî‘îdir. (8) -dimek sen de bî-gâne olduñ! evet haķķıñ (9) var oğlum! ben kâtil, cânî bir vâlideyim! sâ‘îķa-i (10) ĥasedle bir çok bî-günâhlarıñ kanını akıtdım. oğlum! (11) beni sen ‘afv it! ĥissiyât-ı kalbiyeñi yalnız kendime (12) münhaşır eylemek için bu kadar cinâyât-ı ‘azîmeyi (13) irtikâb ile bir takım ma‘şûmîniñ ĥûn-ı nâ-haķķını isâle (14) itdim! âh... merhamet... merhamet... Hızır (15) daha ziyâde söylemege muktedir olamayup şiddet-i (16) ‘âr ve ĥicâbından bulunduğı yere düşüp serildi! (17) Hızır İlyâs ĥan vâlidesiniñ cesed-i bî-rûĥı

51. Sayfa

(1) üzerine eğilerek teraĥĥumâne ve ĥazîn bir nazarla nigerân (2) olarak didi ki (3) bî-çâre vâlidecigim! benim seni ‘afv (4) itmekligim ĥaddim degildür! yalnız cenâb-ı ‘âdil-i haķķîķî (5) irtikâb itdigiñ bunca taķşîrâtı ‘afv itsün. (6) heyhât!.. ĥased ne kadar müdhiş veĥâmeti intâc (7) idiyormuş? işte insânlar için bundan ziyâde (8) bir ders-i ‘ibret ve ĥikmet olamaz! (9) Kofken ile şürekâ-yı mel‘anetleriniñ i‘dâmlarına (10) ĥükm ve ferdâsı günü ĥükm-i vâķi‘ Nopal (11) meydân-ı siyâsetinde icrâ olundu. (12) Pertev İķbâl ise demevî ve ‘aşabiyü’l-mizâc olduğı (13) cihetle sâ‘îķa-i ĥicâb ve kederle kanı dimâğına ĥücûm (14) iderek meydân-ı siyâsete gitmeden ‘âzim-i dâr (15) -ı caĥîm oldu.

52. Sayfa

²⁰⁷ Kaynak metinde ilgili kelime böylece yazılmıştır: جَانَوَر

(1) bu ŧ̧̧retle cānīler ‘adālet-i mutlakānīñ pençe-i mūcāzātına (2) dūçār oldılar. (3) Hızır İlyās han bu vaḳ‘a-ı esef-engīz üzerine (4) bir müddet halkıñ ḳīl ü ḳālinden ḳurtulmak için (5) tamāmiyle i‘āde-i ‘āfiyet itmiş olan refīḳa-ı dil-ārāsıyla (6) çinin cihet-i cenūbīsinde vāḳi‘ ḳoang-tofağa toğrı rū-be-rāh-ı ‘azīmet oldılar.

şoñ

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAYNAK METNİN GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİNE AKTARILIŞI

4.1. Kaynak Metnin Günümüz Türkçesine Aktarılışı

1. Sayfa

Bir İki Söz

Şu yüce asırda vatana hizmet eden kalemlerin nuru ortaya çıktıkça ışıık saçan, parıldayan bir teşvik vicdanımı yönlendirdi. Bilgi sermayem, bakış açıma her ne kadar siyah bir perde çekmiş olsa da çalışmanın ürünü yalnız ezberimde değil defterimde bulunması açık ve şüphesiz hatırlanmaya müsait olduğundan hakikaten Çin taraflarında meydana gelen bir müthiş faciayı asılsız ve saçma sapan şeylerden uzak bir şekilde kaleme aldım. Edebiyatçı nazarlarına tesadüf eden hata ve kusurlardan ötürü muhterem okurlarca affedileceğimi ümit ederim. 20 Haziran 1887/1888, Tekezade Mehmed Said

2. Sayfa

Tataristan-i Çinî’de Bir Cinayet

Tataristan-i Çinî’de bulunan Mükden’de siyah dağlarla çevrili olan İzim çölleri sınırında Karakalpas olarak anılan ilin eski hanedanından Ahmet Gıyasettin Han vefat etmiş, oğlu Hızır İlyas Han ise kendisine geçen büyük servetin tek mirasçısı olduğundan dolayı memleketin birinci zenginlerinden sayılır hale gelmişti. Hızır İlyas, Karakalpas’tan birkaç kilometre ötede, **Jun** nehri kenarında bulunan bir konakta ikamet etmekte idi.

3. Sayfa

Bu konağın mimarisindeki incelik ve güzellik ile hoş manzarası bakanların gözlerini kamaştırırdı. Konağın sağ yönünden uzaktan uzağa görülen tepeleri, bulutlara karışmış olan yüksek ağaçların milyarlarca yeşil yaprakları arasında, çok çeşitli renklerle süslü güzel kuşların neşe veren nağmeleri gerçekten o bölgeleri gezenlerin kulaklarını okşuyordu. Oldukça uzak bir dağın eteğinden fışkırıp çıkan ve güzel bir vadiye doğru ilerleyen **Jun** nehrinin küçük küçük kanallar biçiminde şırl şırl akışı insanlara huzur vermekteydi. Tabiatın tüm güzelliklerini barındıran ve cennet bahçesi gibi nitelendirilmeyi hak eden, bu ormanlık alanda bulunan konağın sol yönü ise göz alabildiğine yeşilliklerle kaplanmıştı. Burada ara sıra esen ılık rüzgârın oluşturduğu dalgalar kalplere huzur getirirdi.

4. Sayfa

Konağın ön ve arka yönleri tabiatın güzelliğine uyum sağlayacak biçimde ekilmiş büyük ve güzel çiçekliklerle çevrili olup yer yer konulan fiskiyelerden dağılan suların havuza düşmesiyle pek hoş sesler ve yankılar meydana gelir ve güneşin sulara yansımasından ortaya çıkan renklerin inceliği gökkuşağında görülebilirdi. Bu saadet yuvasının tek sahibi olan Hızır İlyas Han yirmi beş yaşlarında, uzun boylu, siyah bıyıklı olup yaradılışındaki yücelik, insani üstünlükleri, asalet ve soyluluğu gibi yüksek faziletlerin her biri yüzünden okunurdu. Kendisi nihayet derecede eğlenceli olarak kırlarda gezinmeyi severdi. Bir bahar sabahı, âlemi ışıktandıran güneş, dünyayı henüz aydınlatırken uzaktan yaylalarda dolaşan koyunların

5. Sayfa

acıklı acıklı meleyişleri, su değirmenlerinin gürültüsü, köylülerle kadınlarının ellerinde orak, tarakla tarlalarına gidişleri hayretler uyandıran levhalar oluşturduğu bir zamanda kahraman delikanlı, yürüyüşü saba rüzgârını hatırlatan bir at üzerinde ve Firuz adındaki bir kölesi eşliğinde konağından uzaklaştı. Yarım saat sonra gayet sık ağaçlı bir ormana girdiler. Bir saat kadar bu ormanda yabani güvercin, sülün gibi kimi kuşları avladıktan sonra vücudunda hafif bir yorgunluk hisseden Hızır İlyas, bir

ağaç yapraklarının gölgesine sığındı. Bir taraftan da susuzluk baş gösterince kölesine “Firuz!” diye seslendi. “Efendim!”

6. Sayfa

Çok susadım! Buralarda su bulunur mu? Sanmam, efendim! Ancak isterseniz bir kere dolaşıp arayayım. Hayır, atı getir, İmsim’e doğru gidelim. Firuz aldığı emir gereği atı getirdi. Atın sağ tarafındaki üzengiye asılarak efendisinin ata binişini kolaylaştırdı ve kendisi de atına binerek efendisiyle birlikte yola koyuldu. Az bir müddet zarfında ormandan çıktılar. Nehirden yarım kilometre kadar sonra **İmsim** adıyla anılan köyceğiz görünmeye başladı. Hayvanlarını bir az daha zorladıklarından dolayı on dakika sonra köye yaklaştılar. Yabancı olduklarını hisseden köpekler havlamaya başladı.

7. Sayfa

Birkaç köylü, Hızır İlyas Han’ın hal ve tavırlarından bir asilzade olduğunu sezdi, sonra menfaat beklercesine bir tavır ile fikren istikbale gidip köpekleri ellerindeki sopalarla kovarak beyin geçişini kolaylaştırdı. Hızır İlyas Han köylülerin bu hallerini bütünüyle misafirperverlik telakki edip memnuniyetini her birisine ayrı ayrı verdiği bahşişler ve ettiği iltifatlarla bildirdi, gönüllerini okşayıp köylüleri sevindirdi. Delikanlı köye vardığında ilkin tesadüf ettiği bir evceğiz dikkatini çekti. Harabe denilebilecek bir hale gelmiş olan ve ancak yoksulların kalabileceği bu evi görünce sanki gam ve ciğerleri yakan kederleri kendine tesir etmiş gibi atından inerek hemen bu evin kapısına doğru koşarak ilerledi. Kapıyı bir iki defa çaldıktan sonra

8. Sayfa

içeriden bir ayak sesi işitildi, akabinde kapı açıldı, tahminen kırk beş yaşlarında bir kadın görüldü. Kapısının önünde böyle nazik birini görünce ansızın şaşkınlığa uğrayan kadın, nihayet kendini toplayarak kimsiniz, ne istiyorsunuz? dedi. Karakalpas Hanedanı’ndan vefat eden Ahmet Gıyasettin Han’ın oğluyum. İhtimal ki babamın ününü işitmişsinizdir. Bu sabah av için ormana çıkmış ve ziyadesiyle yorulmuş olduğumdan biraz dinlenmek için köyünüze geldim. Manevi bir his beni

evinize yönlendirdi. Mihriban, gayet hürmet ve nezaketle yanıtlayıp dedi ki: Evet, efendim. Muhterem babanızın ünü köyümüzce dahi

9. Sayfa

bilinir. Fakirhanemize gelişiniz bizi ihya etti. Buyurun efendim. Hızır İlyas'ın önüne düşerek bir küçük odaya girdi. Odanın döşemesi fakirce ise de gayet temiz ve nezih idi. Kadın, köylülere özgü hoş geldiniz karşılmasını yerine getirdikten sonra oda kapısına doğru yöneldi ve Perizad kızım başını ört de gel! diye kızına seslenince kız ise gayet tatlı ve ahenkli bir seda ile “geliyorum anneciğim” diye karşılık verdi. Biraz sonra her göreni hayran ve tutkun bırakacak derecede güzel yüzlü ve hoş bir kızcağız İslam adabına uygun bir şekilde başı örtülü olarak kapıdan göründü.

10. Sayfa

İçeride hiç tanımadığı bir delikanlıyı görünce bir az sakınıp çekindiyse de annesinin bir işareti üzerine yadırgayıcı bir tavır ile odaya girdi. Perizad, Hızır İlyas Han'a hürmet ettikten sonra bir kenara çekilerek annesinin buyruğunu bekledi. Bu kızcağız henüz on altı yaşlarında melek huylu ve ince yapılı idi. Gök mavisi gözleri kimin üzerine baksa kendisinde elektrik kuvvetine çarpılmış gibi istem dışı bir titreyiş hisseder ve bir anda kalbinde hissettiği dönüşümler sonucu kendinden geçer, aklı başından giderdi. İşte asilzade delikanlı, Perizad'a ilk baktığı zaman bu hâl meydana kendinde meydana gelmişti. Güzel kokular saçan altın rengindeki saçlarını omuzlarından aşağıya kadar gelişigüzel biçimde

11. Sayfa

sarkıtmış olduğundan gönülleri süsleyen yüzü, yarım bulutlar arasında gizlenmiş ayı andırıyordu. Süslenişi köylülere özgü bir tarzda gayet sade fakat ince ve güzel hâlde idi. Hızır İlyas Han, Perizad'a hitap ederek dedi ki: Bana biraz su getirir misiniz? Memnuniyetle efendim, diyerek hemen bir bardak su getirip misafire sundu. Delikanlı suyu içtikten sonra ebedi bir hayata eriştiğini ince ve edepli bir tavırla ifade etti, bunu üzerine güzel kızın melek gibi yüzünü –kalp temizliğine işaret edecek- bir hürmet kapladı. Mihriban ayağa kalkarak Hızır İlyas Han'a izin verirsiniz gidip biraz kahvaltı

12. Sayfa

hazırlayayım, siz de bahçemizde gezinirsiniz. daha sonra kızına: Perizad sen de bana yardım et demesi üzerine Hızır İlyas Han da misafirperverliğine teşekkür ederim. diye karşılık verdi. Perizad ile Mihriban odadan çıktı, dar ve biraz karanlık bir yoldan geçerek bahçeye ulaştı.

İşte kısa müddet zarfında namuslarını koruyan bu iki nur yüzlü insanın bir diğeri için bir takım duygular ile duygulandıkları ve bu hâli örtmeye çalışan bu acemi yoksulların yüreklerindeki baskıyı yatıştırmaya güç yetiremedikleri neticesinde içlerindeki sırlar açığa çıkmaktaydı. Delikanlı, mutlak sanatkârın zihinleri yıpratıcı kudretini

13. Sayfa

Perizad'ın siyah bulut altında ışık saçan ayın cilvelerindeki yansıması gibi masum sıfatlarıyla süslü olarak nur saçan melek görünüşlü yüzüne âşıkça bir bakışla eğilince görüyor, iradesi elinden çıkıyordu. Henüz açılmış bir gonca gibi mini mini dudaklarından hararetle öpücük toplamak safi arzusuyla kendisini engelleyemeyen ateş tabiatlı delikanlı böyle bir fırsattan yararlanmaya koştu. Bununla birlikte anlatılışı mümkün olmayan güçlükler içinde niyetine erişebildi. Bu muameleden kızın gönül süsleyen yüzünde nurani bir kızılık ortaya çıkınca kız utancından yalnızca yere bakmakla yetindi. Hızır İlyas'ın bu saflığından Perizad'ın kalben maruz kaldığı heyecan, melekçe yüzünü

14. Sayfa

bir kat daha artırdı, o güzel gözleri tarifi imkansız aşk şimşekleri saçıyordu. Hızır İlyas Han ise bu hâlin hâsıl ettiği ruh güzelliğini izledikçe zevkten aklı başından gidiyordu! Bu sırada bahçe kapısından Perizad'ın annesi görünerek buyrun efendim! dedi. Hızır İlyas Han gülümseyerek karşılık verdi. Üçü de geldikleri yerden geçerek odaya girdi. Sofra kurulmuş, yemekler ise tavuk, yumurta gibi köylülere mahsus geleneksel yiyeceklerden ibaret idi. Yemek, gayet neşe ve sevinç ile yenildi. Hızır İlyas Han, biraz daha dinlendikten sonra çaresiz geri dönmek üzere ayağa kalktı.

15. Sayfa

Ana ile kız, misafirlerini sokak kapısına kadar uğurladı. Delikanlı kapı daha açılmadan parmağındaki kıymetli yüzüğü çıkarıp Perizad'ın mini mini parmağına hürmetle taktı. Ayrıca hakkınızda kalben hissettiğim yakınlık ve hürmetimin önemsiz bir belirtisi olarak böyle bir günde memnun ettiğiniz misafirinizin bir hatırası olmak üzere bu yüzüğü takdime cesaret ediyorum. Yakın zamanda annem dahi ziyaretle sevinecektir. Şimdilik sizi rabbime emanet ediyorum dedi. Bu suretle kızın talibi olduğunu ima eden Hızır İlyas -sanki ruhları bedenlerinden ayrılıyormuş gibi- uzaklaştı. Firuz ise efendisinin dönmesini bekliyordu.

16. Sayfa

Atlarına binerek Karakalpas'a doğru süratle gitmeye başladılar. Çaresiz Hızır İlyas yol esnasında pek derin düşüncelere dalıp yalnızca zincirli esiri olduğu aşkı Perizad'ı için şiddetli şiddetli çarpan kalbinin çarpıntılarını hissediyordu. Böylece bir saat zarfında kestirme bir yoldan oturduğu konağa ulaştı. Hizmetlileri tarafından hürmetle karşılandı, doğruca has dairesine çekildi. Bu dairenin her yönü maharetli bir el tarafından yaldızlanmış ve çeşit çeşit renklerle nakşedilmiş olup enfes döşemeli eşyalar ile süslü ve yere serilmiş halılar fevkalade sanatlı ve kıymetli idi. Hızır İlyas Han bu günü fikrinin güzelliği ve kalbine huzur veren Perizad'ın gönül aydınlatan hayali ile geçirdi.

17. Sayfa

Ertesi günü sabah üzeri annesi Pertev İkbâl Hatun tarafından şefkat örtülü kucağında naz ve refah ile beslenen İlyas Han, annesinin odasına girip elini öptükten sonra bir tarafa oturdu.

Annesi kırk yaşlarında, kısa boylu, aşırı derecede şişman, yüzü normalin üzeri kırmızı idi. Havadan sudan konuştuğundan sonra oğlu Hızır İlyas'a Oğlum yüzünde bir başkalaşma görüyorum. Yoksa rahatsız mısın? diye sordu. Evet anneciğim, bu bir iki gün zarfında kalbimin ıstırabı son derecededir. Nedeni? Avdan dönüşümde pek çok yorulduğumdan ve bir o kadar da susadığımdan dolayı İmsim köyüne uğradım.

18. Sayfa

Köye vardığımda dikkatimi çeken bir eve bir manevi sevk ile girdim. Sahibeleri olan ana ile kızın hakkımda misafirperverlik eserlerini göstermeleri ne derece şükran duymama sebep olmuş ise kızın melekçe tavırları ile güzelliği ve şirinliği oğlunuzu gerçekten etkiledi. Kimin kızı imiş? Kimin kızı olduğunu sormadım. Babasının bundan bir buçuk yıl kadar önce ahirete göçtüğünü söylediler. Gayet derecede yoksul bir aile. Hızır İlyas'ın bu cevabı annesinin gurur ve kibirine dokunmuş olmalı ki sert bir tavır sergileyerek dedi ki: Anlaşıldı... Anlaşıldı... Sıradan bir ailenin kızını seviyorsun. Ne yazık ki anneciğim! Kendimi zaptedemedim, onu can u gönülden seviyorum.

19. Sayfa

Pertev İkbâl Hatun karşıt düşünceleri olan cariyelerin hâllerini bildiği, kendisini ne kadar güç bir mevkide bulundurduğunu dolayısıyla bu durumun sonucunda gayet müthiş bir hâle sürükleneceğini pek açıkça görüyordu. Öfkesinden kanı yüzüne o derece toplandı ki yüzü sanki kan çanağına dönmüştü. Bu hâli gören Hızır İlyas Han bile korku ile dehşete kapıldı. Bir çeyrek kadar aralarında bir sessizlik hüküm sürdü, ikisi de tefekkür denizine dalmışlardı. El hâsıl Pertev İkbâl Hatun, kendisini güç bela ile biraz toplayabildi ve dedi ki: İlyas, bu halin çılgınlık alametidir. O kızla aranızdaki büyük farkı unutuyor musun yoksa? Güzel bir kızı sevmek neden çılgınlık olsun anneciğim?! Yoksulluk giderilemez bir ayıp mıdır ki buna engel olarak düşünölsün.

20. Sayfa

Ancak soyluluğunu asla göz önünde bulundurmuyorsun. Bu da engel değildir. Müsaadenizle onun da bir çocuğunuz olması için annesinden istemenizi rica ederim. Artık Pertev İkbâl Hatunun öfkesi ve gazabı son dereceye kadar çıktı. Pek korkunç bir tebessümle dedi ki: asla, asla..! Öyle bir köylü kadının kızını istemeye tenezzöl edemem. Bu bir imkânsız hayaldir. Seni, düşüncelerini değiştirmen gerektiği hususunda uyarıyorum. Hızır İlyas Han ise aşkın etkisinden itaati unutarak anneciğim, fikirlerimi değiştirmem ihtimal olarak düşünölemez. Siz buna rıza

göstermeseniz bile bizzat kendim gidip annesinden beni damatlığa kabul etmesini isteyeceğim! dedi.

21. Sayfa

Oğlum, biliyor musun ki haddini aşıyorsun. Beni buna mecbur ediyorsunuz anneciğim. Sözümü dinle! Sana ondan daha güzel ve asil bir kız bulurum. Maalesef gönlüme hükmetmek elimde değil, ben gönlümü ona verdim. Gerektiğinde ise hayatımı, servetimi onun uğrunda feda etmeye hazırım. Pertev İkbâl, oğlunun yiğitçe kararlılığına öfke ve kızgınlıkla üstün gelemeyeceğini anladı. İster istemez yapmacık bir biçimde bu duruma razı oldu. Çünkü gerek ağırbaşlılığını ve büyüklüğünü gerek anne hukukunu korumak tabi bir zorunluluktu. Soğukkanlılığını temin ettikten sonra dedi ki: benim fikrime karşı bir hareket ise de mademki bu derece ısrar ediyorsun, ben de zorunlu

22. Sayfa

olarak bunu uygun görüyorum. Doğrusu ailemiz için alay ve alçalma sebebi, dedikoduluk bir olay olacaksa da bir kere gönlünü ele geçirmiş, ne çare! Bunun üzerine Hızır İlyas Han'ın elde ettiği ferahlık hâlinin tarifi mümkün değildir. Yerinden kalkarak etrafa gülücükler saçan İlyas Han, teşekkür ifadesi olarak annesinin elini birkaç kez öptü. Sonra annesinden müsaade isteyerek odadan çıkıp dairesine doğru yöneldi. Annesi ise yalnız kalınca genişçe bir nefes aldıktan sonra şu yolda söylenmeye başladı. Evladımı baştan çıkardıkları gün gibi apaçık, hanedanımızın ününü kirletecekler. Ve ne yazık ki bu alçak yaratıklar ümit ettikleri şan ve şerefimize hiçbir vakit erişemeyecekler... Bu tasarıları sanki gerçekleşmeyecek bir hayal türündendir. Elbette anası ile kızını

23. Sayfa

yakında yokluğa göndermenin bir kolayını bulurum. Kendi saadetim için böyle gerekiyor. Varsın, belalarını bulsunlar! Zavallı İlyas, ah saf oğlum! Hızır İlyas Han dairesine çekildi, bahçeye bakan bir odaya girip gayet muhteşem bir sedir üzerine gelişigüzel uzandı. Annesini ikna etmenin zannıyla yanından çıkmış, sevincinden ne yapacağını şaşırmıştı. Çıldırırçasına sevdiği Perizad'ıyla evlenmek ve

ömrünün sonuna değin hayat arkadaşı ile yaşamak hususundaki mutluluğunu hayal ettikçe zevki kat kat artıyordu. Zavallı âşık! Annesinin kendisi için ne müthiş çirkefler düşündüğünü hiç bilmiyordu.

24. Sayfa

Ertesi günü, Hızır İlyas Han, işleriyle ilgilenen müdürünü huzuruna çağırdı. İmsim köyü civarında güzel bir mevkide uygun miktar arsa temin etmesini, çeşitli odaları bulunan bir konak inşası etmesini ve bu konağın mükemmel bir tarzda dayanıp döşenmesi ile süslenmesini müdürüne emretti şu sözleri de ekledi: “Tembihlerimin olduğu gibi yerine getirileceğini unutmayınız. Gerek inşaat gerek döşeme az bir vakit zarfında bitirilmelidir. Fazlasıyla işçi çalıştırılırsa bu da mümkündür. Başka bir diyeceğim kalmadı... Bugünden itibaren işe başlamalısınız. Müdürü hürmetle: yüce buyruklarınızın eksiksiz olarak yerine getirileceğinden emin olunuz, efendim. dedikten sonra çıktı, gitti. Gerçekten az bir zamanda müdürün

25. Sayfa

çabasıyla konağın inşaatı ile gerekli tefrişatı bitirildi. Sonra Mihriban ile kızı bu konağa yerleştirildi. Düğün hazırlıklarına bile başlandı. Dolayısıyla Pertev İkbâl Hatun, Hızır İlyas Han, Mihriban ve diğer akraba ile yakınlar aralarında anlaşarak nikâh töreninin icrasını iki hafta sonraya erteledi. Ana ile kız bu suretle sefilliğin en düşük tabakasından mutluluğun yüksek derecesine birdenbire ulaşmalarının gerçek sebebi olan Allah’a nasıl hamd edeceklerini bilemiyorlardı. Hatır ve hayallerine gelmeyen bu derece saadet ve ihtişamdan böbürlenmedikten başka eskisinden daha çok alçakgönüllü ve muhterem olarak görünüyorlardı. Bir gün Hızır İlyas Han alışkanlığı gereği

26. Sayfa

iki yana sarkan zülûflerine yani gönlünü zincirle bağlayan Perizad’ına gitmek üzere kölesiyle birlikte yola koyuldu. Uzaktan kendilerine doğru dört beş atlının dört nala geldiğini gördüler. Hızır İlyas Han’ın yüreğinde ızdırap ansızın belirdi. Beş on dakika sonra her iki taraf karşılaştı. Bunlar Hızır İlyas’ın köleleri idi. Yüzlerinde keder ifadeleri okunuyordu. Efendilerine yaklaştıkları zaman heyecana yer verecek

şekilde efendimiz, elem verici bir olay... ancak diyebildiler. Hızır İlyas Han sabırsızlıkla ne olmuş?

27. Sayfa

diye sordu. Efendimiz... Konağınız... Haydi bakalım... Çabuk söyleyiniz ha! Bu tereddüt de ne oluyor? Merakımdan çatlayacağım! Kendilerinde aniden beliriveren korku ve dehşetten ötürü çaresiz kalan adamlar söylemeye cesaret edemiyorlardı. Nihayet içlerinden birisi diyebildi ki efendimiz, konağınız yarı saatten beridir yanıyor. Bu sözlerin her biri yıldırım gibi tesir ve dehşetinden Hızır İlyas Han'ın damarlarındaki kanlar şiddetli şiddetli dolaşmaya başladı. Adamın sözünü bitirmesine vakit bırakmaksızın tüyler ürpertici bir feryat ile eyvah! Perizad... Perizad... Acaba şimdi ne hâldedir?

28. Sayfa

diyerek atını şiddetle mahmuzladı. Biraz sonra yoğun dumanlarla alevler gözükmeye başladı. Çaresiz Hızır İlyas Han'ın üzüntülü hâli anlatılamaz bir derecede idi. Üzerine bindiği beyaz kısırağın karnı mahmuz darbelerinden ötürü kan içinde kalmış idi. Bu yürekleri dağlayan manzara karşısında kısırağından inen Hızır İlyas saadet yuvasını kuşatan alevlere doğru koştu. Konağın bir tarafından yıkılan taş yığınlarının arasında yarı yanmış bir kadın naaşı gördü. Daha yakına gidip dikkatlice bakınca yaralanmış bir kaplan gibi haykırarak: Cinayet!... Cinayet! diye bağırdı. İhtimal ki Perizad da katledilmiştir.

29. Sayfa

dedi. Zira Perizad'ın annesi Mihriban'ın yanan cesedi üzerine saplanılmış hançere tesadüf edişi İlyas Han'ın bakışındaki dehşeti artırmıştı. Olayın tesirli şiddetinden dolayı gözlerinden acı acı yaşlar akmaya başladı ve en katı yürekliplerde bile bu musibeti yaşayan Hızır İlyas'a karşı bir merhamet duygusu beliriverdi, bu feci hâl karşısında herkes üzülyordu. Umum İmsim ve yakın köy halkı yangın yerine toplanmış, bir taraftan yangının söndürülmesine çalışıp çaba gösteriyordu. Maalesef çok çalışkan köylüler, gayretlerinin meyvesini göremeyince umutlarını

yitirmeye başladılar. Alçakça işlenilen bu müthiş cinayetin sebeplerini düşünüyorlar ise de bundan hiçbir sonuç çıkaramıyorlardı. Hızır İlyas Han, ümitsizliğindeki şiddet ve aşkından dolayı vefalı sevgilisi

30. Sayfa

Perizad'ına ulaşmak üzere alevler içine atılarak intihar etmek kararlılığında iken sadık kölesi bir anda efendisinin kolundan çekip heyecana neden olan bir hâl ile konağın henüz yanmamış olan tarafını eliyle göstererek dedi ki: Bakınız!... Bakınız!.. Görüyor musunuz? Gerçekten de Firuz'un işaret ettiği yerde yani konağın birinci katından çıkan kara dumanlar arasında Perizad'ın ciğerleri yakan hâli görünüyordu. Hızır İlyas artık kendini büsbütün kaybetmek derecesine kadar gelmiş idi. Henüz cananının hayatta olduğunu görünce ateşin kahreden pençesinden kurtarmak üzere yanında bulunanlardan yardım istemeye başladı ise de ateşin şiddet ve tehlikesi yönüyle buna cesaret edecek kimse çıkmadı. Zavallı Hızır İlyas, istediği yardıma kulak verilmediğini anlayınca “sevgilisini bizzat kurtarmak

31. Sayfa

veya uğruna canını feda etmek üzere ateşe doğru atılmak istedi. Fakat Firuz efendisinin muhakkak surette yok olma tehlikesine maruz kalacağını anlamasıyla buna engel oldu. Bu esnada ise herkesi elem ve ıstıraba boğan çaresiz Perizad, bulunduğu müthiş tehlikeden kurtulmak için kendisini pencereden dışarı atmak düşüncesinde ise de alevler buna müsaade etmiyordu. Aşğının kendisine doğru gelmek ve hayatını tehlikeye atmak istediğini ve bulunduğu mevkiin gittikçe artırdığı dehşet ve tehlikeyi görünce her ne olursa olsun diyerek kendisini pencereden dışarı fırlattı. Sonra oradakilerin kulaklarını tırmalayıcı bir feryat işitildi. Zavallı Hızır İlyas düşme şiddetinden dolayı hareketsiz bir hâle gelmiş olan Perizad'a doğru

32. Sayfa

atılarak gözlerinden akan yaşların tesiriyle aman ya Rab!... Ölmüş... Ölmüş... diye feryat ile inlemeye başladı. Perizad'ın etrafını kuşatan kişilerden biri, Kızcağızı muayene ettikten sonra Hızır İlyas'a hitap ederek dedi ki: Hayır, beyzadem! Ölmemiştir. Bu hâl geçici bir baygınlıktan başka bir şey değildir. Hakiki

koruyucu yüce Allah hazretleri muhafaza buyurmuştur. Allah vere de dediğiniz gibi olsun! Fakat baygın olmasından emin misiniz? Fesubhanallah!.. Niçin emin olmayayım? Baksanıza nabızı atıyor ve kalbi vuruyor. Bundan daha büyük bir delil olabilir mi? Bu doğru ve ikna edici cevaptan dolayı nihayet derecede sevinen Hızır İlyas Han hemen derin bir nefes aldı.

33. Sayfa

Şimdi bu çocukcağızı Karakalpas'a kadar götüremem, bu tedbirsizce bir davranış olur. Biraz sağlığına kavuşuncaya kadar yine İmsim'de kalması gerekiyor. Pek akıllıca bir tedbirdir. Efendim! Bendenizin elinden az da olsa hekimlik de gelir. Köyümüzün hastaları hep bendenize başvurur. Eğer kabul ederseniz bizim fakirhaneye götürelim, evladımdan daha çok tedavisine özen göstereceğimi temin ederim. İnsanlığınızadan dolayı size teşekkür ederim. Estağfurullah efendim! Vakit geçirmeye gelmez. Buyurun gidelim. Hızır İlyas Han, Perizad'ın güzel vücudunu iki kolu arasına alarak yüce ruhlu yaşlı köylüyü takip etmeye başladı. Çaresiz delikanlı yol esnasında aşk ve tesirle

34. Sayfa

karışık bir hisle Perizad'ın masum yüzüne merhametle baktıkça gözlerinden istemsiz olarak acı acı yaşlar akıyordu. Bu cinayetin faili kimler olduğunu ve ne sebebe dayanarak meydana getirildiğini düşünüyor idiye de hiçbir şey keşfedemiyordu. Nihayet yiğitçe bir azim ile Kahhar'a yemin olsun ki bu alçak yaratığı bulup öcünü alacağım. Biraz daha gittikten sonra köye varıldı. Yaşlı adam, köyün civarında bulunan evinin önünde durdu. Zaten kapı açık olmasıyla içeriye girdiler. Yaşlı adamın sözü üzerine hanımı tarafından acele bir yatak hazırlandı.

35. Sayfa

Hızır İlyas Han, kolları arasında bulunan ve uğruna dünyanın feda edilecek hazinesini baygın bir hâlde yatağa yatırdı. Zavallı yavrucağız devamlı olarak işitilmeyecek bir biçimde Hızır İlyas'ın ismini anıyordu. Hızır İlyas biraz dinlendikten sonra gitmek üzere ayağa kalkıp yaşlı köylüye bir kese altın bırakarak Perizad'ın koruma ve tedavisine önem verilmesini birkaç kez rica etti. Ayrıca yine

gelip göreceğini dile getirerek evi terk etti. Bir saat sonra idi ki Karakalpas'taki konağına dönüşte dinlenmeden annesinin odasına uğradı. İmsim'de meydana gelen dehşet verici hadiseyi eksiksiz biçimde annesine anlattı. Pertev İkbâl Hatun Perizad'ın kurtarıldığını ve ancak annesiyle kölelerden kimisinin ölü ve yanmış

36. Sayfa

olarak görüldüğünü ifade etmesi üzerine korku ve dehşete kapılan Pertev Hatun aniden eyvah! Ben de mahvoldum. Ünlemi ağzından döküldü. Hızır İlyas ise “mahvoldum.” Cümlesinden hiçbir şey anlayamadı. Bununla birlikte Pertev İkbâl Hatun renk vermemeye ve soğukkanlılığını korumaya çaba gösterip dedi ki: Demek oluyor ki Perizad hayattadır? Evet anneciğim, Cenabıhak onu muhafaza etmiştir. Pertev İkbâl Hatun görünüşte bu duruma memnuniyetini bildirdiyse de kendi kendine: o lanet kız kurtulmuş... Pekala.. Bu sefer elimden kurtulamayacaktır. Beni tekrar bir cinayete yönlendirecektir. Oğlumun hanımı olmaması için her tehlikeyi göze alacağım.

37. Sayfa

Şu suretle mırıldanarak ancak şeytanların zihinlerinde bulunabilen birtakım alçaklığı yakın bir zamanda icraya koymak ve kan dökücü emelleriyle yine herkesi kırıp dökmeye karar verdi. Hızır İlyas Han bugün ruhen, cismen nihayet derecede yorgun olduğundan istirahat etmek üzere annesinin odasından çıkıp özel dairesine çekildi. Ertesi günü sabaha doğru kalkarak İmsim'de meydana gelen bu müthiş cinayetin fail ve kalkışanlarını meydana çıkartmak, hak ettikleri cezanın tayinini sağlamak için Birkaç tanığın ricası ve mühürleri ile bitirilmiş bir dilekçeyi yerel yönetime sundu. Zaten çok zaman geçmeden bu üzüntü verici hadise Tataristan'ın dört bir yanına yayılmış, büyük bir heyecana sebep olmuştu.

38. Sayfa

Emniyet müdürü tarafından her tarafa hafiye sevk edildi. Bir hafta sonra idi ki Mihriban'ın kalp bölgesi üzerine saplanmış olan hançer üzerine derinlemesine bir inceleme sonucunda bu hançerin “Kofken” adıyla bilinen kardeşlerin birinde görüldüğü anlaşıldı. Kaçışlarına meydan vermeksizin Kofken ile birlikte şüpheli üç

kişi daha tutuklandı. Yakalanmalarının ardından evlerinde elde edilen araştırmalar neticesinde ilgili hançerin kını bile ele geçirilerek mahkemeye teslim edildi. Zanlılar arasında on üç yaşlarında bir kızcağız da bulunuyordu. Sorgu esnasında kendilerine isnat edilen feci cinayetten dolayı suçlu olduklarını kesin bir dille inkâr ettiler.

39. Sayfa

Fakat suçlu Kofken'in yeğeni Emine, cinayet esnası ile ilgili doğru bilgileri açıklamasıyla bu konudaki inkârları ortadan kaldırdı. Zanlıların sorgu evrakları birkaç gün sonra cinayet mahkemesine iletildi. Belirlenen gün gelip çatmasıyla hâkim heyeti eski milli bir adetleri gereğı ilin dışında teşekkül etti ve oturum başlatıldı. Mahkeme başkanı suçluların çağrılmasını görevlilere emretti, zanlılardan Kofken'in yeğeni huzura getirilerek sorguya çekildi. Başkan: İsmi nedir? Emine. Kaç yaşındasın? On üç. Nerelisin?

40. Sayfa

Karakalpaslıyım. Kızım yanlış bir ifade ve yalan söylemekten kaçın! Çünkü Cenabıhak yalan söyleyenleri sevmez ve daha sonra cezalarını verir. Efendim, yalan söylemeyi hiçbir vakit kabul etmem, bu durumun hakikatini arz edeceğim. Pekâlâ... Bizi meşgul eden, amcanla başka ortaklarının suçlu oldukları açığa çıkan cinayet hakkında ne bilersen söyle! Hızır İlyas Han'ın İmsim'de inşa ettirdiğı konakta meydana gelen yangın ve ölümlerden iki hafta önce babam ile amcam ticaret gereğı Çin taraflarına doğru gitmişlerdi. Babamın yokluğunda Kofken amcamın evinde kalırdım. Zira ben pek küçük iken annem rahmetli olduğı cihetle tabii olarak evde yalnız kalamazdım. Amcamın

41. Sayfa

evine geldikten birkaç gün sonra bir gece yarısına yakın bir zamanda gayet ihtişamlı biçimde giyinmiş, kısa boylu, şişman bir kadın geldi. Amcamla görüşmeye başladılar. Gelen kadın en önce dedi ki: Neye karar verdin? Söyle bakalım! Amcam: Emrinize hazır bir bendeniz olduğumu bilirsiniz. Bu öyle güç ve tehlikeli bir iş ki insan her adımda felakete doğru yuvarlanıyorum sanır. Kofken! Gevezeliğın lüzumu yok. Vaktim buna müsait değil. Neticeyi anlat bana. Efendim! İfade ettiğim yönü pek

itina isteyen bir nitelik olduğundan bu işi yalnız başıma yapamayacağım tabiidir. Birkaç ortak daha buldum. Meseleyi anlattım. Fakat biri uyum sağlamıyor. Reis: Konuşulan bu sözleri sen nasıl işitiyordun?

42. Sayfa

“Henüz uyumamış idim, odanın dışında konuşulan konuyu yatağın içinde olduğum halde pekâlâ işitiyordum. Peki kadını nasıl görebildin? Nasıl kadın olduğunu anlamak için aralanmış kapıdan gözetledim. Genç mi yoksa ihtiyar mıydı? Arkasını kapıya doğru çevirmişti. Yüzünü göremedim. Elbisesi nasıldı? Süslü giysilerinden gayet seçkin bir aileye mensup olduğu anlaşılıyordu. Devam et! Kadın dedi ki: Eğer söz verdiğim mükâfat az ise iki kat daha vereyim. Artık bir diyeceğiniz yok ha! Pek tehlikeli olduğundan cesa...

43. Sayfa

Kadın amcamın sözünü bitirmesine imkân tanımadan öfkeyle: Asla... Asla... Asla... tehlike filan yoktur. Duyulsanız bile vereceğim parayı alıp başka bir ülkeye kaçarsınız. Huzur ve refah içinde yaşarsınız. Artık bahaneler uydurmaya çalışmayınız. Yoksa... dedi. Reis: Amcana bir şey verdiğini gördün mü? Evet efendim. Koynundan bir kese çıkarıp verdiğini gördüm. Amcam dahi kısık bir ses ile rica edercesine bir şeyler söyledikten sonra kadın çıkıp gitti. Yarınki gece ise üç ortağıyla enine boyuna bu meseleyi konuştular. Üç dört gün kadar sonra bildiğimiz olay meydana geldi. Tanıklığım bundan ibarettir. Reis: Eğer bu ifadelerin doğru ise

44. Sayfa

şüphesiz iki dünyada da çok sevaplara erişirsin, haydi kızım! Daha bilersen söyle! -Efendim! Ne gördüm, ne işittim ise söyledim. Bundan başka bir şey bilmediğime yemin ederim. O kadının sesini işitsen çıkarabilir misin? Sesi hâlâ kulağımdadır. Pekâlâ, senin sorgun bitti. Bir kenara geçebilirsin. Başkanlık makamından verilen işaret üzerine Kofken adlı cani huzura getirildi. Kofken mahkeme tarafından söz konusu edilen sorulara birtakım esassız, aykırı ve bağdaşmayan yanıtlar vererek günahsız ve masum olduğunu ısrarla dile getiriyordu.

Boşuna vakit kaybettiriyorsun. Şimdi kardeşinin kızı Emine ile yüzleştireceksin. İsmi gizli tuttuğun kadınla aranızda geçen uğursuz konuşmalarınızı

45. Sayfa

işittiği gibi bize aktardı. Niçin masum olduğunu iddia ediyorsun? Reis, tutacak yeri aklaştan ve metali ateşin sıcaklığından yanarak kara bir renge dönüşen hançeri gösterdi: İşte, görüyorsun ya! Bu hançerin sana ait olduğu çok çeşitli deliller ile belirlendi. Kını ise evinde bulunduğu cihetle düzenlediğin kötülük bir kat daha açığa çıktı. Buna ne diyeceksin? Düşmanlarımla yalanlarıdır. Hâlâ inkâr vadisinde koşacak mısın? Bilmiş ol ki hakkında feci şekilde işkence olunacaktır. Eğer bunun aksine gerçekleşen olayı eksiksiz olarak ifade edersen hâkim kurulu tarafından merhamete layık görülebilir, buna göre yargılanabilirsin, cesaret! Başkanın gösterdiği hançer, Kofken'i o kadar etkiledi ki sanki cisim şekline bürünmüş olarak dehşet kesildi.

46. Sayfa

Beklentisinin tam aksine olarak her şeyin gün yüzü gibi açığa çıktığını ve bu durumdan bir kurtuluş umudunun olmadığını anlayan Kofken, gözlerinden cehennem ateşi saçmakta olduğu hâlde diyebildi ki: Mademki her şey gün yüzüne çıktı. Bendeniz de olayın gerçek yüzünü anlatacağım. Bu olayı bilerek veya isteyerek düzenlediğim anlaşılmasın! Ancak söz verilen kilitli bir paraya aç gözlülük ederek sonucunu bile bile bu felaket akıntısına kendimi attım. Sizi yönlendiren amirin kim olduğunu dile getir! Kofken bu sırada kendi kendine şu sözleri mırıldanmaya başladı: Beni bu felakete sürükleyen kişi neticede boynumu cellat satırı altında eğdirmeye neden oldu. Varsın, o da hak ettiği cezayı çöksin! Verdiği parayı mezara götürecek değilim ya!

47. Sayfa

Susuyorsun? Bizi bu cinayete teşvik eden bir kadındır. Bu kadın kimdir? Memleketimizin en muhterem hanedanından merhum Ahmet Gıyasettin Han'ın hanımı Pertev İkbâl Hatundur! Kofken'in haber verdiği bu ad huzurdakilerin sanki kulaklarını tırmalayıp hayret ve şaşkınlıklarına neden oldu. Tüm katılımcıları

sessizlik hâli kapladı. Nihayet ilgili hâkim kurumu tarafından iki görevliye sözü edilen kadının tutuklanıp mahkeme huzuruna getirilmesi emredildi. Bu arada başka canilerin yargılanmaları icra edildi ve tümü suçlarını itiraf etti. Bir saat sonra idi ki Pertev İkbal iki görevlinin gözetiminde getirilip

48. Sayfa

mahkeme huzuruna çıkarıldı. Pertev İkbal yüzünü siyah bir peçe ile örtmüştü. Dolayısıyla yüzündeki başkalaşma görülemiyordu. Fakat elektrik piline dokunmuş gibi vücudunun titrediği gözlemleniyordu. Başkan sorgulamaya başlayarak dedi ki: Sizin İmsim’de meydana gelen üzücü olaydan dolayı suçlu olduğunuzu haber veriyorlar, ne diyacaksınız? Titrek bir sesle: Kesinlikle reddederim!” dedi. Olayın nasıl gerçekleştiğine dair bilginiz var mı? Olayın ayrıntısını oğlumdan öğrenmiştim. Bu facianın ortaya çıkışından birkaç gün önce gece yarısına yakın bir vakitte ilgili cinayet hakkında fikir alışverişinde bulunmak

49. Sayfa

için Kofken’in evine gittiniz, değil mi? Asla efendim, asla... Ben masumum, günahsızım. Hakkımda iftira ediyorlar! Bu inkârınız sıradan ve önemsiz olarak anlaşılır. Ancak şimdi suç ortaklarınızla yüzleşeceksiniz. Başkan, diğer canilerle birlikte Emine’nin getirilmesini görevlilere emretti. Pertev İkbal, siyaset meydanına getirilmiş caniler gibi umudunu yitirdi, etrafına pişmanca bakışlar ile bakınmaya başladı. Gözü, dinleyiciler arasında oğlu Hızır İlyas Han’a takıldı, hemen sebep olduğu cinayeti gizlilik perdesi ile örtmek istediği örtüsünü parçalarcasına yüzünden çekerek dişi canavar gibi

50. Sayfa

Oğlum... Oğlum... Hızır İlyas... Yardım et! Anneni savun!...Zavallı Hızır İlyas, annesinin yanına gelerek oldukça merhametle: Anneciğim... Beni bağışlayınız. Hakk Teâla’nın kıymetli kanununa müdahale edemem, bu uygun değil. Demek sen de buna ilgisiz ve kayıtsız kaldın. Evet hakkın var oğlum. Ben katil, cani bir anneyim. Kıskançlık ve hasetliğin yönlendirmesiyle birçok günahsızın kanını akıttım. Oğlum, beni sen affet! Kalbini yalnızca kendime çekmek için bu kadar çok

büyük cinayetleri işledim. Birtakım masumun kanını haksızca akıttım! Ah! Merhamet... Merhamet... Hızır... Daha fazla söylemeye güç yetiremeyip utanma ve hayâsının şiddetinden bulunduğu yere düşüp serildi. Hızır İlyas Han, annesinin ruhsuz bedeni

51. Sayfa

üzerine eğilerek gayet şefkatle ve üzüntülü bir nazarla annesine bakarak dedi ki: Zavallı anneciğim! Benim seni affetmeye haddim yoktur. Yalnızca gerçek adalet sahibi olan Allah, bunca kusur ve günahlarını affedebilir ve affetsin. Ne yazıktır ki haset ne kadar da müthiş bir felaketi sonuçlandırıyormuş. İşte insanlar için bundan daha etkili bir hikmet ve ibret dersi olamaz. Kofken ile ortaklarının lanetliği onları idam kararına götürdü. Nitekim yarınki günü idamları Nopal siyaset meydanında gerçekleştirildi. Oldukça kanlı bir mizaca sahip olan Pertev İkbal ise, sinirli tabiatından dolayı siyaset meydanına varmadan cehenneme gitmek üzere yola koyuldu.

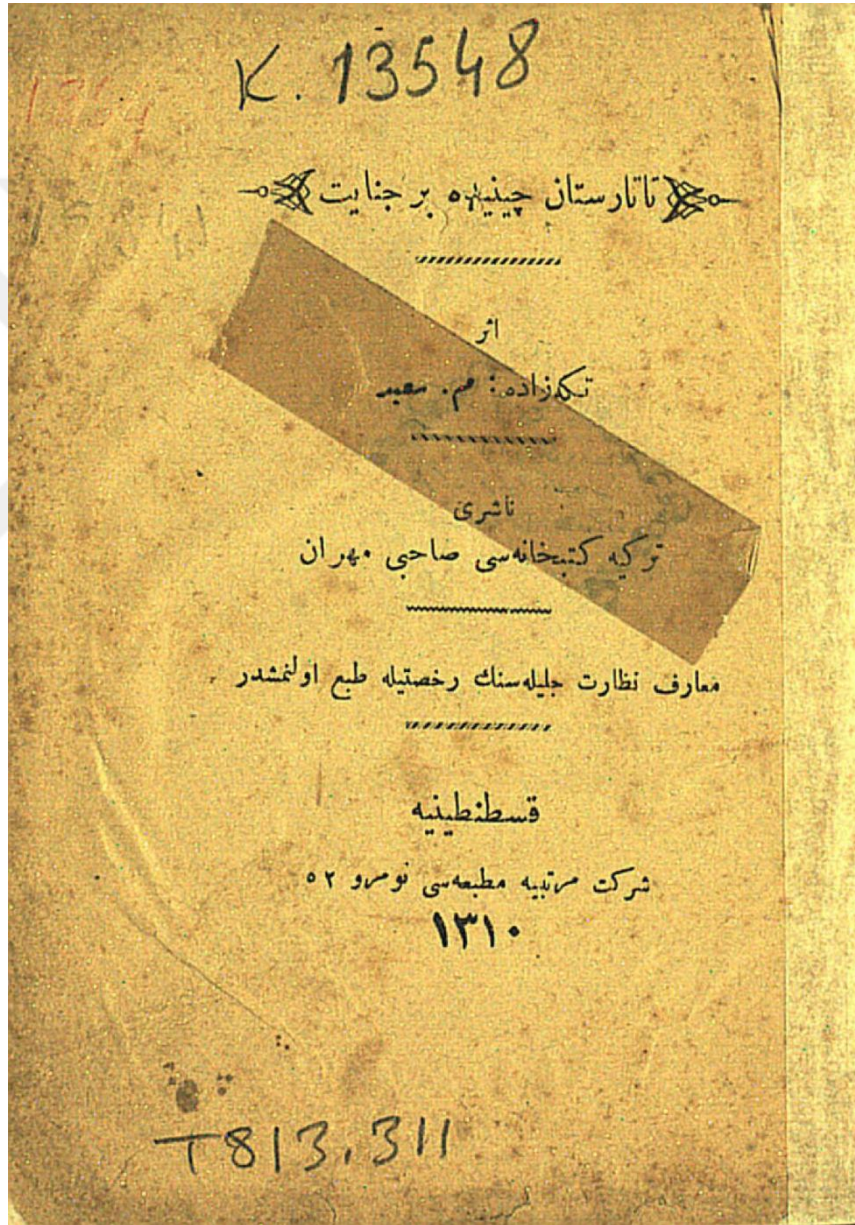
52. Sayfa

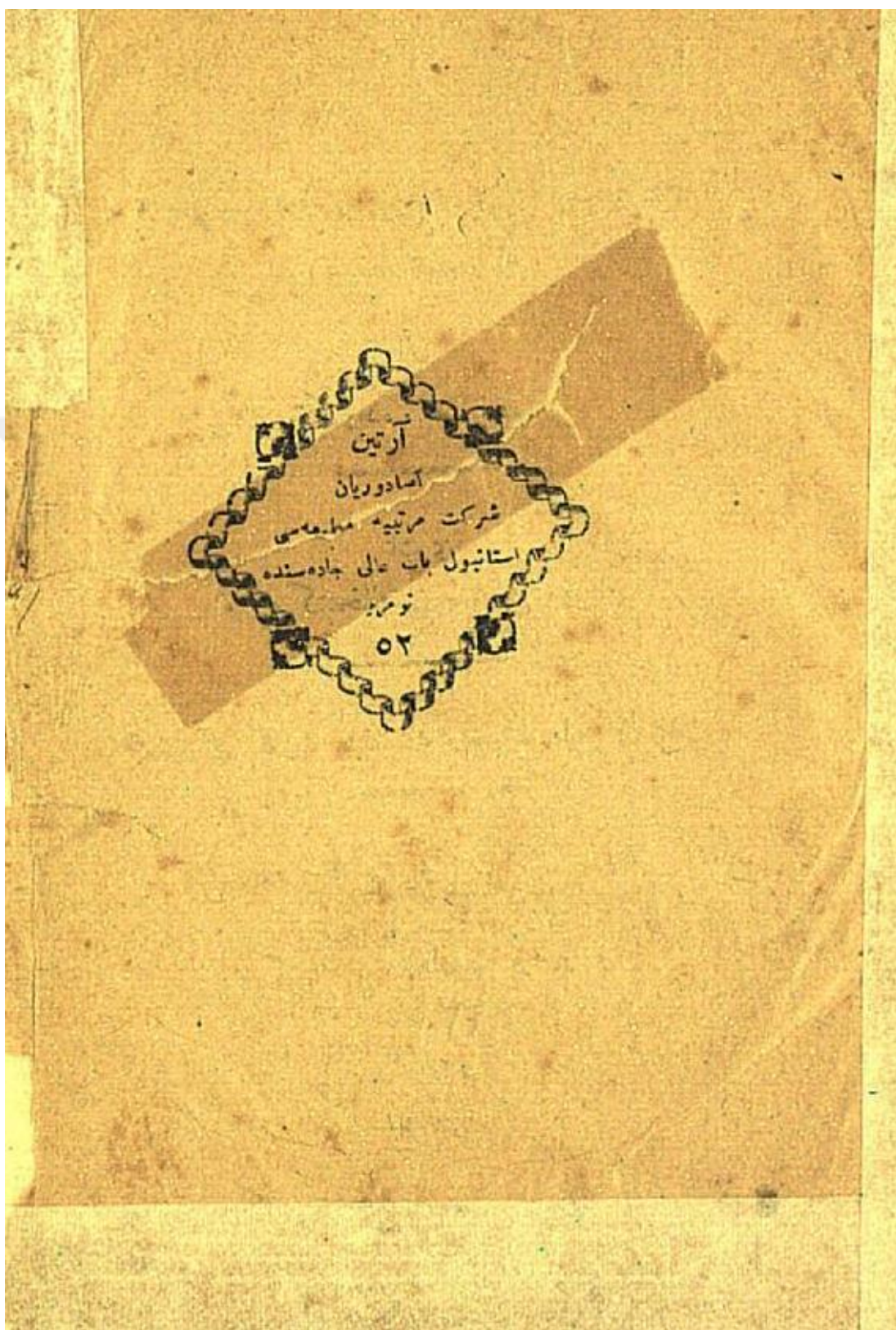
Bu suretle caniler mutlak adaletin ceza pençesinden kurtulamadılar. Hızır İlyas Han, bu üzüntü verici olay üzerine bir müddet halkın söylentilerinden ve dedikodusundan uzak kalmak için bütünüyle sağlığına kavuşan ve gönül süsleyen eşiyle birlikte Çin'in güney yönünde bulunan Koang-Tofak'a doğru gitmek üzere yola çıktı.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KAYNAK METNİN TİPKIBASIMI

5.1. Kaynak Metnin Tıpkıbasımı

بر ایکی سوز

شو عصر جلیل فیض دلیل جناب پادشاهیده
نور سیدکان و طنک خامه همتلری تنویر عیون ایتدیکه
وجدانم دن ضیاء پاش اولان بر تشویق بنی تحت
اجبارینه آلدی.

بضاعه سز لکم هر نه قدر نظر کا همده بر سیاه
برده چکد یسه ده محصول سعیم یالکز از بر مده دکل،
دفتر مده بر لثمایی مستبان خاطر عاجزی اولدیغندن
— حقیقه چین طرفارنده وقوع بولمش بر فاجعه
مده شیبی سفسطه دن عاری اوله رق — تحریرینه
دست زن اولدم.

واقع اولان خطایا و تقصیراتم انظار ادیبانه لرینه
مصادف اولاجق قارئین کرام حضراتجه مظهر
عفو عالی بیور یله جغنی امید ایدم رم.

تکه زاده:

فی ۲۰ حزیران سنه ۱۳۰۵

م. سعید

تاتارستان چینیده برجنایت

تاتارستان چینیده واقع (موکدن - Mouekden)
 ده سیاه طاغیرله محاط اولان (ایزیم - Isim)
 چوللری حدودنده (قاراقالباس - Karakalpas)
 تعبیر اولونان شهرک خاندان قدیمندن «احمد غیاث
 الدین خان» نام ذاتک وفاتیلله اوغلی «خضر الیاس
 خان» پدرندن انتقال ایدن ثروت عظیمه نلک وارث
 یکانه سی اولدیغندن مملکتک برنجی زنکیلرندن
 معدود ایدی .

اقامتگاه شهربدن بر قاج فرسخ مسافده
 (ژون - Jaune) [۱] نهری کنارنده کائن برقوناق

[۱] (هوآنگ - هو - Hoang-Ho) یعنی (صاری
 ابرماق) دیمکدر، که کره ارضک کیبوک نهرلرندن معدود
 اولوب تبتک شمالیندن نیغان ایله اقطار کثیره دن مرور
 ایدمک تکرار چینه داخل اولور .

اولوب لطافت معماریه، منظره لطیفه سی جلا ساز
عیون ناظرون اولوردی.

بو قوناغك صاغ جهتدن اوزاقدن اوزاغه
مشاهده اولونان ذروه لری، بولو طلمه قاریشمش
اشجار مرتفعه نك ملیار لرحه بك حضر الری
آر سنده الوان مختلفه ظریفه ایله ملون طیورك نغمات
صفائح شاسی حقیقه سامعه نواز سیاحین اولوبوردی.
غایت اوزاق برطاغك اتكندن نبعان ایله بر
وادی لطیفه طوغری جریان ایدن «ژون» نهرینك
كوچوك كوچوك طبیعی قاناللر تشكیلله شیریل شیریل
اقیشی بك صفا آور ایدی.

بالمله بدایع طبیعتی جامع برریاض بهشت آثار
وصفنه لایق اولان بومشجره لطافتنار بر موقعده
بولونان بوقوناغك صول جهتنی کوز آلا بیلدیکنه
برچنزار تشکیل ایدردی، که آر صره وزان اولان
خفیف روزكارك حصوله کتیردیکی لطیف لطیف
موجهلر مسرتبخش قلوب اولوردی.

قوناغك، اوڭ و آرقه طرفلری حسن طبیعتہ
 موافق صورتده طرح اولونمش جسم ولطیف
 شکوفه زار ایله محاط اولوب جابجا یاپیلان فواره-
 لردن چیقان صولرك حوضه سقوطیله پك لطیف
 صدرال حاصل اولور وشمسك صولره انعكاسندن
 متحصل الوانده کی ظرافت آنجق علامت سیماده کو-
 ریله بیلیردی .

بو آشیانۀ سعادتك صاحب یكانه سی اولان
 خضرالیاس خان تقریباً یكرمی بش یاشنده ،
 اوزون بویلو، سیاه بیقلی اولوب علویت طبع،
 مزیات انسانیه، اصالت ونجابت کی فضائل عالیهك
 هربری وجهنده رونما اولوردی .

کندیسی سیر صحرای نزهت فزایه درجۀ
 نهایده منهمك ایدی .

بر اول بهار صبحی ایدی، که خورشید
 عالمناب هنوز ایلک ضیای فیض رسانیله کائناتی تنویر
 باشلامش، اوزاقدن یایلارده دولاشان قویونلرك

حزين حزين مله یشلری، صودکر منلرینک شہاتی،
کویلورلہ قادینلرینک اللرنده اوراق، طراقله
تارلالرینہ کیدیشلری بر لوحہ حیرت فزا حاصل
ایتمش اولدینی برزمانده، قهرمان دلیقانی براسب
صبارفتارہ راکب و «فیروز» نامندہ کی برکولہ سی
رفاقتندہ اولدینی حالده قوناغندن تباعد ایتدی.

یارم ساعت صوکرہ غایت صیق آغاجلی بر
اورمانہ داخل اولدیلر. بر ساعت قدر بو اورمانده
یہسانی کوکرجین، سلون کی بعض طیور صید
ایتدکن صوکرہ وجودندہ خفیف بر یورغونلق
حسن ایتمہ سیلہ بر آغاجک یپراقلری سایہ سنہ التجا
ایتدی.

بر طرفندہ صوسزلق غلبہ ایتمک باشلادیقندن
کولہ سنہ :

— فیروز!

دبہ سسلندی.

— افندم!

— حرارتم پک زیادہ، بورالردہ صو بو۔

لونورمی؟

— مأمول ایتم، افندم! فقط، امر بیور۔

یلورسہ برکرہ طولاشوب آراییم۔

— خیر، آتی کتیر! «ایم سیم» — Insimm۔

طوفری کیدم۔

فیروز آلدینی امر موجنبجہ حیوانی کتیردی۔

صاغ طرفدم کی اوزنکی یہ آصیلہرق افندیسنک

رکوبنی تسہیل ایتدکن صوکرہ کندیسیدہ

حیواننہ آتلاہرق یولہ قویولدیلر۔

آز بر مدت ظرفندہ اورماندن چیقدیلم۔

نہردن تقریباً یارم کیلومترو مسافہدن «ایم سیم» نام

کوچکیز کورونمکہ باشلادی۔

حیوانلرینی بر آز دہا تضیق ایتدکلرنندن

اون دقیقه صوکرہ کویہ یاقلاشدیلر۔

یہانجی اولدقلرینی حسن ایدن کوپکلر عوعوہ زن

اولغہ باشلادیلم۔

بر قاج فقیر کویلی «خضر الیاس خان» ک احوال
 واطوارندن بر اسیلزاده اولدیغنی تفرس ایتدکلرندن
 بر طور منفعت جویانه ایله استقباله شتابان اولوب
 کوپکلری اللرنده کی صوبالرله دفع ایدم رک بکک
 مروری تسهیل ایتدیلر.

خضر الیاس خان کویلیلرک بو حالارینی جمله
 آثار مسافر نوازیدن بیلرک ممنونیتی جمله سنه آری
 آری ویردیکی بخشلر وایتدیکی التفاتلرله بالایما
 کوکلرینی تطیب و تسریر ایتدی.

دلیقانی کویه موصلتده الک اول تصادف
 ایتدیکی براوجکزه عطف لحاظه دقت ایتدی.

خرابه زار دینله بیلرک بر حاله کلش اولان
 بو خانه فقیرانه بی مشاهده ایدیجه کویا دروننده
 بولونانلرک غم واکدار جکر سوزلری کندینه
 تأثیر ایتمش کی حیوانندن اینه رک همان بواوجکزه
 قابوسنه طوغری پای انداز شتاب اولدی.
 قاپوی بر ایکی دفعه چالیدی. بر آز صوکره

ایچرودن بر آیاق سداسی ایشیدلدی، متعاقباً قاپو
آچیلوب تخمیناً قرق بش یا شلرندە بر قادین
کوروندی.

قابوسنک اوکنده بویله بر کباردن بر ذاتی
کورونجه وهله دوچار استغراب اولدی.

نهایت کندیخی طوپلایارق :

— کیم سکر، نه ایسته یورسکر؟

دیدى.

— « قاراقالپاس » خاندانیدن متوفی احمد

غیاث الدین خانک اوغلی یم، احتمال که پدرمک نامی
ایشیتە شسکر در. بو صباح صید و شکار ایچون اورمانه
چیقمش وزیاده سیله یورولمش اولدیغمدن بر آز
استراحت ایتمک ایچون کویکزه کلندم. بر حس معنوی
بنی اویکزه سوق ایتدی.

اسمی مهربان اولان بو قادین فرط نزاکت
و حرمتله جوابا دیدی، که:

— اوت افندم! پدر تالیکزک شهرتی کویمزجه

دخی معروفدر. بویله بر فقیر قلبه سنه تنزل ایدیشکر
 بزی احیا ایتدی. بیوریکز اقدام!
 خضر الیاسک اوکنه دوشهرک خانه دروننده
 برکوچوک اوطیه ادخال ایتدی.
 اوطهنگ دوشمه سی فقیرانه ایسه ده غایت تمیز
 و ظریف ایدی.

قادرین کویلیله مخصوص مراسم خوش آمدی بی
 اجرادن صوکره اوطه قابوسنه طوغری متوجه
 اولوب :

— پرزاد... قیزم... باشیکی اورتده کل!
 دیه وقوع بولان نداسنه غایت طاتلی و آهنگلی
 برصدا شو یولده مقابله ایتدی :
 — کلیورم، والد، جکم !

بر آز صوکره، حسن و آنی هر کوره نی حیران
 و مفتون ایدم جک درجه ده ملیح و لطیف بر قیز جغز
 — آداب اسلامییه موافق بر صورتده — باشی
 اورتولو اولدینی حالده قابودن عرض اندام ایتدی.

ایچروده هیچ طانیادیغی بر دلیقانی بی کورونجه
 بر آرتقاشی ایتدیسه ده والد سنک بر اشارتی اوزرینه
 استغرابی بر طرف اولارق اوطیه کیردی.
 پرزاده، خضر الیاس خانه عرض احترامات
 ایتدکن صوکره بر کنار چکیله رک والد سنک
 امرینه مهیا بولوندی.

بوقیز جغز هنوز اون آلتی یاشلرنده بر نازین
 ملک خصلت ایدی، که سمائی کوزلری کیمک اوزرینه
 انعطاف ایتسه کنديسنده قوه الکتریکیه طوتولمش
 کبی غیر اختیاری بر لرزه حس ایدر ولحظه واحده ده
 احتساس ایلدیکی انقلابات قلبیه سندن مست ویهوش
 اوله رق قالیردی.

ایشته، اصل زاده دلیقانیلینک چشمائی، پرزاده
 ایلک منعطف اولدینی زمان بو حال کنديسنده ده
 واقع اولمشیدی.

لپسقه رنکنده کی کیسوان غنبر فشانی اوموز-
 لرندن اشاغییه قدر کلیشی کوزل بر صورتده

صار قیتمش اولدیغندن وجه دلاراسی، نصفی بولو طار
آرم سنده اختفا ایتمش قمری آندیریوردی.

تزییناتی کویلیلمه مخصوص بر طرزده غایت
ساده و فقط ظریفانه بر حالد ایدی.

خضر الیاس خان پرزاده توجیه خطاب ایله
دیدی، که :

— بکا بر آز صو همت ایدرمیسکر !

— مع الافتخار، افندم !

دیهرک در عقب بر صو کتیروب مومی الیه تقدیم
ایتدی. دلیقانی صویی ایچدکن صو کره حیات
سرمدی یه نائل اولدیغنی بر طور ادب و ظرافتله
افهام طورنده بولونمسیله کوزل قیزک وجه ملکله
نه سنی — صفوت قلبنه دلالت ایدم جک — بر حمرت
استیلا ایتدی.

مهربان آیاهه قالدق خضر الیاس خانه :

— مساعده ایدرسه کر کیدوب بر آرقهوه آلتی

تدارك ایدیم؛ سزده تنزلاً فقیرانه اولان باغچه مزده
تنزه بیوریکز .

بعده قیزینه:

— پریزاده سن ده بکه رفاقت ایت !

دیمه سی اوزرینه خضر الیاس خان دخی:

— مسافر پرورلککزه تشکر ایدرم .

دیهرك، پریزاد ایله برابر او طه دن چیقدیلمز .

بونلر ، طار و بر آز قاراتلق بریولدن کچهرک

باغچه و اصل اولدیلمز .

اشبو مدت قلیله ظرفنده بو ایکی نورسیده

عفت پرورک، یکدیگری ایچون بر طاقم حسیات

لطیفه ایله متحسین اولقده و بو حالی ستره جالیشان

بو عجمی افتاده لرك تسکینه مقتدر اولامادقلری،

ضربات قلیله لری نهانی درونلری اعلانه دلالت

ایتمکده ایدی .

دلیقانی، آره صرمه صانع مطلق قدرت

ذهن فرساستی، آثار حیرت افزاستی ارائیه کافی

اولان ۛ يزادك ابر سياء آلتندە ماہ برتوبارك جلوہ
نمای ظهور اولیشی کبی عصمت وعفت صفتلریله
مزین اولارق لامعه نثار اولان روی ملک نمونه
امالہ نظر عاشقانه ایتدکجه اراده سی ید اختیارندن
چیقوردی.

هنوز آچیلمش غنچه کبی مینی مینی پنجه
دوداقلرندن کمال حرارتله بوسه چین اولمق ارزوی
صافیانه سندن کنديسنی منعه مقتدر اولامایان آتش
طبیعت دلیقانی، بویله بر فرستدن استفادیه شتاب
ایتدی!

مع مافیہ، تعریفی غیر قابل بر مشکلات ایچندە
نائل مرام اوله بیلدی!

بو معاملەدن، قیزك روی دلاراسنه نورانی
برقیزلق عارض اولارق حجابندن کوزلرینی یالکیز
زمینه عطف ایتمکله اکتفا ایتدی.

خضر الیاسك شو حرکت صافدلانه سندن
پر يزادك، قلباً دوچار اولدینی هیجان، وجه ملک.

نه سنی برقات دها تزیید ایدم رک، او کوزل کوزلری
نا قابل تعریف برق عشق ساچمده، خضر الیاس
خان ایسه بو حالک حاصل ایتدیکی لطافت روحا-
نیه بی تماشا ایتدیجه، اذواق قلبی سندن بهوش
قالمقده ایدی!

بو ائشاده باغچه قابوس سندن بریزادک والده سی
کورینه رک:

— بیوریکز افندم!

دیدى .

خضر الیاس خان تبسمله مقابله ایتدی . او-
چیده کلدکاری محلدن کچم رک او طهیه داخل اولدیله.
سفره قورولمش، بمکلر ایسه طاووق، یمور-
طه کبی کویلیله مخصوص اطعمه دائمه دن عبارت
ایدی .

یمک کمال شوق و شطارتله ختام پذیر اولدی.
خضر الیاس خان بر آردها استراحت ایتدکدن
صوکره ناچار عودت ایتمک اوزره قیام ایتدی.

آنا ایله قیز مسافر لرینی صوقاق قابوسنه قدر
تشییع ایتدیلر .

دلیقانلی ، دها قاپو آچیلمادن پارماغنیده کی
کیرانقیمت یوزکی چیقاروب، پر یزادک مینی مینی
پارماغنه کمال احترام ایله طاقدی .

علاوة :

— حقکرده ، قلباً حس ایتدیکم موالات
واحترامات فائقه مک نشانه ناجیزانه سی و بویله بر
کونده مظهر نواز شکز اولان مسافر کزک بریادکاری
اولقی اوزره بو یوزکی تقدیمه جسارت ایدیورم .
قرباً والدهم دخی سنری زیارتله حائر مسرات
اولاجقدر . شمدیلک سنری خدایه امانت ایدیورم .
دیدى .

بو صورتله قیزک طالبی اولدیغنی ایما و — کویا
روحلری جسملرندن آیریلیورمش کبی — بربرینه
وداع ایله مباعدت ایله دی .

فیروز افندیسنک ورودینه منتظر ایدی .

حیوانلرینه را کبّا قارا قالیاس، طوغری سرعتله
معاودته باشلا دیلر.

بیچاره خضر الیاس، اثنای راهده بک متفکر
بر حالده بولنوب، یالکز اسیر زنجیر عشقی اولدینی
پریزادی ایچون شدتلی شدتلی چاریمقده اولان
قلبنک ضرباتی حس ایدیوردی.

بویله جه، بر ساعت ظرفده - کسیدیرمه بر
یولدن - اقامتگاهنه واصل اولدی.

بندکانی طرفدن کمال تعظیم ایله استقبال
اولونه رق طوغریجه دائرة مخصوصه سنه چکلدی.
بودارمک هرجهتی بریده مهارتله یالیز والوان
کونا کون ایله نقش ایدلمش اولوب انفس مفرو-
شات ایله زینتدار ویره تفریش ایدلمش فالیچه لر
فوق العاده ظریف و قیمتدار ایدی.

خضر الیاس خان بوکونی کزینه فکریه سنه
زیبایش و قلب وصفوته کشایش ویرن پریزادک
خیالات دلفروزانه سیله اصرار ایدی.

فرداسی کونی علی الصباح، آغوش شفقت
 پوشنده کمال ناز و نعیم ایله پرورشیاپ اولدینی و-
 لده سی «پرتو اقبال خاتون» ک اوطه سینه کیروب
 النی اوپدکن صوکره برطرفه اوتوردی .
 مومی الیها قرق یاشنده ، قیصه بویلی ، افراط
 درجده شیشمان، یوزیده فوق العاده قیرمزی ایدی .
 بعض آفاقی سوزلرک تعاطیسندن صوکره
 اوغلی خضر الیاسه :

— اوغلم، وجهکده برتغیر کوریورم . . .
 یوقسه راحتسنریمسک ؟
 دیدی .

— اوت، والدجکم! بو برایکی کون ظرفنده
 اضطرابات قلبیه صوک درجده دره دره
 — اسبابی ؟

— آودن عودتمده «ایم سم» قریه سینه
 اوفرادم . چونکه پک زیاده یورولمش ایدم ، بر
 طرفدن صوسزلقده غلبه ایتکه باشلامش ایدی .

کویه موصلتمده نظرمه ایلک مصادف اولان بر
اوه، برسوق مغوی ایله النجا ایتدم. صاحبه لری
اولان آنا ایله قیزک حقمده ابراز ایتدکلی آثار
مهمان نوازی نه درجه موجب متداری اولمش
ایسه، قیزک اطوار مسلکانه وملاحت وجهیه
صبیحانه سی اوغلکزی جدا تسخیر ایتدی.

— کیمک قیزی ایمش؟

— کیمک قیزی اولدیغنی صورمادم. پدری
بر یچق سنه مقدم ارتحال ایتدیکنی سویله دیلر. غایت
فقیر الحال برعائله.

خضر الیاسک بوجوانی والده سنک کبر وعظمتنه
دوقونمش اولمالیدر، که برطور درشتانه کسب
ایدرك دیدی، که:

— آکلاشیلدی... آکلاشیلدی... آحاد

ناسدن برینک قیزیخی سویورسین!

— هیات... والده جکم! کندمی ضبطه مقتدر

اولامادم، جان ودلن سویورم!

پرتو اقبال خاتون مخالف افکاری اولان
احوال جاریه نك، کندیسنی نه مشکل بر موقعده
بولوندردیغنی، بناء علیه نتیجه سی غایت مدھش بر
حاله منجر اوله جفنی پك آشکار کوریوردی .
حدتندن قانی یوزینه اودرجه تهاجم ایتدی،
که یوزی مادتا قان چناغنه دوئمش ایدی ! بو حالی
کوره ن خضر الیاس خان بیله دوچار خوف ودهشت
اولدی .

بر چاریك قدر میانه لرنده بر سکونت حکمفرما
اولارق ایکسیده دریای تفکره مستغرق اولمشلر ایدی .
الحاصل، پرتو اقبال خاتون کوچ بلا ایله
کندیسنی بر آز طوپالایه بیلدی . دیدی، که :

— الیاس ! ... بو حالک علامت جنتدر ! او
قیزله آرا کزدمکی فرق عظیمی اونودیور میسک؟
— کوزل بر قیزی سومک نه دن جنت اولسون،
والده جکم؟! .. فقیر حال ازاله اولونماز بر عیمیدر،
که مانع عد ایدلسون ؟

— فقط، اصلتکی اصلا نظر دقته آما یورسک!
 — بوده مانع دکلدر... ساعده کزله، اوده
 بر اولاد کز اولق ایچون والدہ سندن طلب ایتمه کزی
 رجا ایدم! !

آرتق، پرتو اقبال خاتونک حدتی، غصبی
 صوک درجهیه واصل اولدی!

پک مخوف بر تبسمله دیدی، که
 — اصلا... او یله بر کویلی قادینک قیزی
 ایسته مکه تنزل ایدم... بو بر خیال محالدر...
 تبدیل فکر ایتمه کی اخطار ایدرم! !
 خضر الیاس خان ایسه کمال عشقندن، رسم
 اطاعتی اونودم رق:

— والدہ جکم! تبدیل فکر ایتمک لکم عدییم -
 الاحتمالدر! سز روی رضا کوسترمسه کز بیله، بالذات
 کیدوب، والدہ سندن بی داماد لقه قبول ایتمه سنی
 استرحام ایدم جکم!
 دیدی.

— او غلم، بیلیور میسک، که حدادی تجاوز
ایدیورسک؟! ...

— مجبور ایدیورسکز، والده جکم!
— سوزمی دیکله! ... سکا اوندن دها کوزل
واصل بر قیز بولورم.

— هیات! ... کوکله حکم ایتک ید اختیا -
رمده دکل، بن کوکلی اونا ویردم! ایجابی حالنده
حیاتمی، ثروتمی اونک ایچون فدا ایتکده حاضریم!!
پرتو اقبال، اوغلنک عنزم، مردانه سنه، حدت
وتهورله غلبه ایدمه میه جکئی آکلادی.

چار ناچار، جعلی بر صورتده اظهار روی
موافقه قرار ویردی. زیرا، کرک وقار وعظمتی،
کرک حقوق مادرانه سنی محافظه ایتک امر طبیعی
ایدی.

اعتدال دمنی اعاده ایتدکن صوکره دیدی، که:
— بنم فکر مه مخالف بر حرکت ایسه ده،
مادامکه بودرجه اصرار ایدیورسک، بنده ضروری

اولارق موافقت ایدیورم. حقیقت حالده، عائله من
ایچون باعث استهزا برذل، موجب قیل و قال بر
حادثه اوله جق سده، بر کره کوکلکی تسخیر ایتمش؛
نه چاره!

بونک اوزرینه خضر الیاس خانک کسب
ایتدیکی حال فرحناک غیر قابل تعریفدر.
یرندن قالقهرق، خنده ریز نشاط اولدیفی حالده
— مقام تشکرده — والده سنک النی بر قاق کرملر
اوپدی. مساعده سنی استحصال ایله او طه دن چیقوب
دائرمنه طوغری متوجه اولدی.

والده سی ایسه یالکز قالینجه کنیش بر نفس
آلدقن صوکره شو بولده سویانمکه باشلادی:
— اولادیمی اغفال ایتدکلی کون کبی آشکار؛
خاندانمک نامی لکه دار ایدم جکلر... وحیفا، که
بو آلق مخلوقلر امید ایتدکلی شان و شرفزه
هیچ بروقت اشتراک ایدمیه جکلر... بو تصورلری
حادثا خیال زائل قیلندندر! البته، آناسیله قیزی

قريباً صرصة عدمه کوندرمه نك برقولايغی بولورم!
 کندی سعادت حالم ایچون بویله یایمق ایجاب اید-
 بیور... وارسین بالالریغی بولسونلر! بیچاره الیاس
 ... صافدل اوغلم ...

..

خضر الیاس خان دازمسنه چکیلهرک باغچهیه
 ناظر اولان براوطیه کوروب غایت مکلف برسد
 اوزرینه کلیشی کوزل اوزاندی .

والده سنك موافقتی استحصاال ایدمه بیلیمش
 اولدینغی ظنیله یانندن چیقیمش ، مسرتندن نه یاپه-
 جغنی شاشرمش قالمش ، چیلدیررجه سنه سودیکی
 پریرادیلله ازدواج ایتک و عمرینک نهایتنه قدر رفیقه
 حیاتیه یاشامق خصوصه صندمه کی سعادتق تخیل ایتدکجه
 مستغرق شیرین ازواق اولمقدمه ایدی!

زوالی عاشق! .. والده سنك کندیسیمچون نه
 مدھش تصور ائده بولوندیغندن کلیاً بیخبر ایدی!

فرداسی کوئی، خضر الیاس خان مدیر امورینی
حضورینه جلب ایتدی.

«ایم سیم» کوئی جوارئده، کوزل بر موقعدہ
مناسب مقدار عرصه تدارکيله متعدد اوطه لری
حاوی بر قوناق انشا و صورت مکملده تفریش
وتزین ایتدرمه سی امرینی اعطا وشو سوزلریده
علاوه ایتدی:

— تنبیهاتم حرفیا اجرا اولونه جغنی اونو تمیکز!
کوک انشات، کورک تفریسات آز وقت ظرفنده
ختم بومالیسدر. زیاده عمله استخدام اولوندینی
حاله بوده ممکندر. باشقه بر دیه جکم قالمادی...
بوکوندن اعتبارا ایسه باشلامالیسکز!
مدیر اموری کمال تعظیم ایله:

— امر عالیترینک بالانقصان اجرا اولونه.
جغندن مسترح اولوکز افندم!
دیدکدن صوکره چیقدی، کیتدی.
فی الحقیقه، آز زمان ظرفنده مدیر امورک

غیرتیه قوناغک امر انشا آتی رسیدۀ حد ختام
اولدیغندن مهربان ایله قیزی مذکور قوناغه یر-
لشدیرلدی.

دوکون تدارکاتنه دخی باشلانیدلی.

بناءً علیه، پرتو اقبال خاتون، خضر الیاس
خان، مهربان و سائر خصم و تعلقات میانه لرنده رسم
ازدواجک اجراسی ایکی هفته صوکرهیه تعلیق
ایدلی.

آنا ایله قیز بو صورتله سفالتک درکه سفلاسنندن
سعادتک درجه علیاسنه — ناکهانی — ایصال
اولونمالرندن ناشی جناب فیاض حقیقی به نه وجهله
عرض تحمیدات ایدم جکارینی بیله میورلردی.
خاطر و خیالترینه کلهین بودرجه سعادت
واحتشامدن مغرور اولمادقدن باشقه، اسکیسنندن
دها زیاده متواضع و مکرم کورینیورلردی.

•••

برکون، خضر الیاس خان معتادی وجهله

دلېسته زنجیر زلفی اولدیفی پر یزادک زیارتنه کیتمک
اوزرم کوله سیله برابر یوله چیقدیلم.

اوزاقدن کندیلمرینه طوغری درت بش سوا-
رینک درت ناله (نعل) کلکده اولدقلمرینی مشاهده
ایتدیلم.

خضر الیاس خانک قلبنه بر اضطراب معنوی
طاری اولدی.

بش اون دقیقه صوکره طرفین بربرلریله
ملاقی اولدیلم.

بونلر، خضر الیاس خانک کوله لری ایدی
یوزلرنده علائم اکدار رونما اولیوردی.
افندیلمرینه تقرب ایتدکلمری زمان هیجان قلبه
دلالت ایدن بر حال ایله :

— اقدیمز بر حادثه مؤلمه

دیه بیلدیلم.

خضر الیاس خان صبرسنزلقله :

— نه اولمش ؟ ..

دیدى .

— افندیمز قوناغکز

— هایدی باقالم . . . جابوق سویله سه کز آ؟ . .

بو تردد نه اولویور؟ . . مراقدن چاتلایاجغم ! . .
 بیچاره آدملمه طاری اولان خوف ودهشتدن
 سویله مکه جسارت ایدم میورلردی .

نهایت، ایچلرندن بریسی دیه بیلدی، که :

— افندیمز، قوناغکز یارم ساعت دنبری یانیور،

اطرافنی آلو (علو) لر احاطه ایتدی . بیهوده یو-
 رولیکز، زیرا قورتارلق

بوسوزلرک هربری خضر الیاسه، صاعقه کبی
 تأثیر ودهشتندن دامارلرنده کی قانلر شدتلی شدتلی
 جولان ایتمکه باشلادی .

مرقومک سوزینی اکمال ایتمکه وقت براتقسزین
 برفریاد جانخراش ایله :

— ایواه . . . پریزاد . . . پریزاد . . . عیجا

شمدی نه حالده در ؟ ! .

دیهرک حیوانی شدتله مهموزلادی .
 بر آز صوکره، کشیف دومانلرله آلور کو -
 زوکهکه باشلادی .

بیچاره خضر الیاسک کسب ایتدیکی حال اسف
 اشتهالی تعریف اولونماز بر درجده ایدی . سوار
 اولدینی بیاض قصرانگ قارنی مهموز ضرباتندن
 قان ایچنده قالمش ایدی .

سرعت متوالیه ایله حریق محله واصل اولدی .
 بو منظره جگر سوزی کورمه سیله قصرانگندن
 اینهرک آشیانه سعادتتی احاطه ایدن آلور طوغری
 شتابان اولدی .

قوناغک بر طرفندن یقیلان طاش بیغینلرینک
 آره مسنده یاری یانمش بر قادین نعشی کوردی .
 ده یقینه کیدوب عطف نظر دقت ایتدیکی زمان
 یارالانمش بر قایلان کبی حایقیره رق :

— جنایت... جنایت... احتمالکه پرزادده
 قتل اولونمشدر .

دیدى .

زیرا، پرزادك والدہسى مهربانك جسد
محقرقى اوزرينه صاپلانيلش بر خنجىر مصادف
نظر دهشتى اولمش ايدى .

شدت تأثرندن كوزلرندن آجى آجى ياشلر
سيلان واك قاتى يوركلى اولانلر بيله مصيبتدیده
خضرالياسه مرحمت وبو فجيع حال هر كسى متأثر
ايدىوردى .

عموم «ايم سيم» وجوار كويلرى اهاليلى
يانغين محانه اجتماع ايتمش، بر طرفدن يانغينك اطفال
سنه سى وغيرت ايتكمده بولونمشلر ايدى .
وانسفاكه، غيور كويللر غيرتلىرىك اصلا
ثمره بخش اولاماديغنى كوردكجه قطع اميده باشلاديلار.
بر صورت دنائتكارانده ايضاع ايدىلان بوجنايت
مدهشەنك اسبابى تحرى ايدىيورلرديسەده هيچ
برشى استخراج ايدىيورلردى .

خضرالياس خان شدت يأس وعشقندن يار

وفاداری پر یزاده پیرو اولمق اوزره آلور ایچنه
 آتیه رق اتخار ایتمک هنرمنده ایکن، صادق کوله سی
 آن واحده ده افندیسنک قولندن چکوب — هیجان
 قلبه دلالت ایدن بر حال ایله — قوناغک هنوز
 یانماش اولان بر طرفنی ایله کوستره رک دیدی، که:
 — باقکر... باقکر... کوریور میسکر؟!..
 حقیقه، فیروزک اشارت ایتدیکی یرده یعنی
 قوناغک برنجی قاتندن چیقان سیاه دومانلر آرمه سنده
 پر یزادک حال جکر سوزی کورینیوردی.
 خضر الیاس، آرتق کندیسنی بوسبوتون غائب
 ایتمک رادم لرینه کلش ایدی.

هنوز جانانه سنک بر حیات اولدیغنی کورونجه،
 آتشک پنجه قهر نندن تخلص ایتمک اوزره حاضر و نندن
 استمداد ایتمک باشلا دیسه ده آتشک شدت و وخامت
 جهتیله جسارت ایدم جک کیمسه بولونمادی!
 زواللی خضر الیاس، استمدادینک سمع اعتباره
 آلمدیغنی کورونجه جانانه سنی بالذات قورتارمق

یاخود فدای جان ایتمک اوزرم آتشف طوغری
آتیلماق ایستهدی، فقط فیروز افندیسنک صورت
محققهده ورطه هلاکه دوچار اوله جغنی درک ایتمه سیله
ممانعت ایتدی .

بوانشاده ایسه، هر کسی داغدار ایدن بیچاره
پریراده، بولوندیغی مدهش تهلهکه دن قورتولماق ایچون
کندیسنی پنجره دن دیشاری القا ایتمک تصورنده
بولونویوردیسهده آلور حائل اولویوردی .

عاشقنک کندیسنه طوغری کلک وحیاتی
تهلهکه یه القا ایتمک ایستهدیکنی و بولوندیغی موقعک
کیتدکجه کسب ایتدیکی دهشت ووخاتی کوروونجه
هرچه باد آباد دیهرک کندیسنی پنجره دن دیشاری
فیرلاندی !

متعاقباً بر فریاد واصل سامعه خراش حاضر و
اولدی .

بیچاره خضر الیاس خان، شدت سقوطدن
حرکتسز بر حاله کلش اولان پریراده طوغری

آیله رق کوزلرندن سیلان ایدن سرشک تأثرله :

— آمان، یارب... اولمش... اولمش...

دیه فریاد ونالان ایتمکک باشلادی.

پر یزادک اطرافنی احاطه ایدن اشخاصدن بری

قیز جغزی معاینه دن صوکره خضر الیاسه توجیه کلام ایله دیدی، که :

— خیر، بکز ادهم! اولما مشدر. بو حال

موقت بر بایغینلقدن باشقه برشی دکلدیر. جناب حافظ حقیقی محافظه بیور مشدر!!

— الله ویرمه دیدیککز کبی اولسون. فقط،

بایغین اولما سندن امینمیسکز؟

— فسبحان الله!.. نه دن امین اولماییم؟

باقسه کز آ، نبضی، قلبی اور بیور! بوندن بیوک دلیل اولور می؟

بو جواب صوابدن درجه نه ایه ده مسرور

اولان خضر الیاس خان در عقب کنیش بر نفس آلدی.

— شمدی، بوچوچو قجغزی «قارا قالپاس» .
 قدر کوتور مکلیکم احتیاطسنزلقدر . بر آز کسب
 عافیت ایدیخییه قدر بینه «ایم سیم» ده بر اقلغم ایجاب
 ایدیور .

— بك عاقلانه برتدیردر، افندم ! بنده كرك
 الندن جزوی حکیملکده کلیر . کویمرك خسته لری
 هپ بنده كره مراجعت ایدرلر . اكر، تنزلاً قبول
 بیوریلورسه فقیرخانهیه کوتورلم، اولادمدن زیاده
 تدایسنه اعتنا ایدم جکمی تعهد ایدرم !
 — مؤثر حرکات انسانیتکارانه كره بیان
 تشکرات ایدرم .

— استغفرالله، بکز ادم ! وقت کچیرمه که کلمز .
 بیورك کیده لم .

خضر الیاس خان ، پر بزدك وجود لطافت
 آلودیخی ایکی قوللری آرمسنه آلاق عالیجناب
 اختیار کویلی بی تعقیت ایتمکه باشلادی .
 بیچاره دلیقانی اثنای راهده ، عشق وتأثرله

ممتزج بر نظرله ، پر یزادك وجه معصومانه سنه کمال
ترحمه نکران اولدقجه کوزلرندن ، غیر اختیاری
اولارق آجی آجی یاشرلر آقییوردی.

بو جنایتك فاعلی کیملر اولدیغنی ونه سببه
مستند ایقاع ایدلدیکنی دوشونیوژدیسه ده ، هیچ
برشی کشف ایده میوردی.

نهایت بر عزم مردانه ایله :

— بالله القهار، بودنی مخلوقی بولوب اخذنار

ایده حکم . . .

دیه، یمین ایتدی.

بر آز دها کیدلدکن صوکره کویه مواصلت

اولوندی .

اختیار، کویك جوارنده بولونان اوینك اوکنده

توقف ایتدی ، ذاتا قابو آجیق اولماسیله ایچرویه
کیدیلر .

اختیارك وقوع بولان امری اوزرینه، زوجہ سی

طرفدن علی العجله بر یاتاق احضار ایدلدی .

خضر الیاس خان ، قولاری آرمسند بولونان
 خزینة جهان بهاسنی بایغین برحالد یاناغه یاتیردی.
 زواللی یاوروجغز ، لاینقطلع ایشیدیللمیه جک
 بر صورتده خضر الیاسک اسمنی تذکار ایدیوردی!
 خضر الیاس ، بر آزارامدن صوکره کیتیمک
 اوزره قیام ایدوب اختیار کویلییه برکیسه آلتون
 براقرق پریزادک محافظه وتداویسنه اعتنا ایدلمسنی
 مکرراً رجا ابتدی.

غلاوة دخی ینه کلوب کورمه جکفی درمیان
 ایله بولوندیغی خانه بی ترک ابتدی.

برساعت صوکره ایدی، که «قاراقالپاس» ده کی
 قوناغنه عودتله بلا آرام والده سنک او طه سنه کیردی.
 «ایم سیم» ده وقوع یافتنه دهشت اولان حادثه بی
 حرفیاً حکایه ابتدی.

پرتو اقبال خاتون ، پریزادک قورتارلدیغنی
 والده سیله کوله لردن بعضیلرینک مقتول و محترق

اوله رق کورلمه سی خبرندن دوچار خوف و دهشت
اولارق وهله :

— ایواه . . . بنده محو اولدم ! . . .

نداسی، آغزندن دوکیلدی.

خضرالیاس ایسه «محو اولدم!» جمله سندن

هیچ برشی آکلایامادی .

مع مافیسه، پرتواقبال خاتون رنک ویرمه مک

واعتدال دمنی اعاده یه غیرت ایدم رک دیدی، که:

— دیمک اولویور، که پریزاد بر حیاتدر؟ . . .

— اوت، والدیم جکم! جناب حق آنی محافظه

بیورم شد.

پرتواقبال صورت ظاهرده بیان ممنون

ایستدیسده کندی کندینه :

— او، لغت قیز قورتولمش . . . پک اعلا . . .

بوسفر المدن قورتوله میه جقدر . . . بنی تکرار بر

جناسته سوق ایدم جک . . . او غلامک زوجیه سی

اولماماسی ایچون هر تهلاک کی کوزه آلدیره جغم . . .

بشو صورتله میرلدانه رق ، آنجیق اذعان شیا-
طینده بولنه بیلن بر طاقم خباتی یقین بر زمانده موقع
اجرایه قویمق آمال خونخوارانه سیله ینه هر کسی
دلگیر ایتمکه قرار ویردی .

خضر الیاس خان، بو کون روحاً، جسماً درجه
نهایده یورغون اولماسندن استراحت ایتمک اوزره
والده سنک اوطه سندن جیقوب دائرة مخصوصه سنه
چکیلدی .

ایر تسمی کونی علی الصباح قالقه رق «ایم سیم»
ده وقوع بولان جنایات مدهشه نك فاعل و متجاسر-
لرینک میدان ثبوته اخراجیله جزای سنز لرینک تعیننی
مسترخم متعدد شهودك مهر لر یله تختیم ایدلمش بر
استدعا نامه بی حکومت محلیه به تقدیم ایتدی .
ذاتاً ، چوق زمان کچمه دن بو حادثه اسف
اشتمال تاتارستانك هر طرفه شایع اولوب بر هیجان
عظیمی موجب اولمش ایدی .

اسایش رئیس طرفدن هرجهته خفیه سوق
اولوندی .

بر هفته صوکره ایدی ، که مهربانک قلبسکاهی
اوزرینه صابلا نیلمش اولان خنچر اوزرینه
تحقیقات و تدقیقات عمیقه نتیجه سی اولارق مذکور
خنچر « کوفکن — Kofkent » نام برادرلرینک
برنده کورولدیکی اکلاشیلدی .

فرارلرینه میدان ویرلمکسزین « کوفکن »
ایله شبهه اوزرینه اوچ کیشی دها توقیف ایدلدی .
دردست اولونمالرینی متعاقب ، خانه لرندمه اجرا
اولونان تحریات ائناسنده مذکور خنچرک قینی
دخی اله کچیریلرک محکمه یه تسلیم اولوندی .
مرقوملر آراسنده اون اوچ یاشلرندمه برقیز-
جغز دخی بولونویوردی .

ائشای استنطاقده کندیلرینه اسناد اولونان
جنایت فجیعه دن طولانی ذیمدخل اولدقلرینی قطعاً
انکار ایتدیله .

فقط متهم کوفکنک برادر زاده سی اظهار
حقیقت و اثبات جنایت ایتمش اولدیغندن، بوبابده
بیان ایتمکده اولدقلری انکاری کلیاً فسج ایتدی.
مظنونلرک اوراق استنطاقیهلری بر قاج کون
صوکره محکمه جنایتیه حواله اولوندی.

تعیین اولونان کون حاول ایتمه سیله هیئت حاکمه
— عادت قدیمه ملیهلری وجهله — شهرک خار-
جنده تشکل وانقصاد ایتدی.

رئیس محکمه مجرملرک جالبی «ناربک» [۴] لر
امر ایدوب متهملردن کوفکنک برادر زاده سی
احضار اولونه رق استجوابنه باشلانیلدی:

رئیس — اسمک نه در؟

قیز — امینه.

— قاج یاشنده سک؟

— اون اوچ.

— نره لیسک؟

[۴] محکمه محضری.

— «قاراقالپاس» لییم.

— قیزم! یاکلش برکله ویالان سویله مکدن
اجتناب واحتراز ایت! زیرا، جناب حق یالان
سویله ینلری سومن وبالاخره دوچار مجازات ایدر.
— افندم، یالان سویله کی هیچ بروقت قبول
ایتم، حقیقت حالی عرض ایدم جکم.

— پک اعلا... بزی اشغال ایدن عموجه کله
دیگر شریککرینک ذیمدخل اولدقاری تبیین ایدن
جنایات حقنده نه بیلیرسهک سویله!

— خضرالیاس خانک «ایم سیم» ده انشا
ایتدیردیکی قوناقدی وقوع بولان یانغین وقتالدن
ایکی هفته مقدم ایدی، که پدرم «اوزتیمور» ایله
دیگر عموجهم حسب التجاره چین طرفلرینه
طوغری کتیمشدر ایدی. پدرمک غیوبتی هنکامنده
کوفکن عموجهمک خانه سنده قالیردم. زیرا، بن
پک کوچوک ایکن والدهم مرحومه اولدینی جهتله
بالطبع اوده یالکیر قالدماز ایدم. بن عموجهمک

خانه‌سینه کلدکدن برقاچ کون سوکره، نصف‌اللیله
 قریب بر زمانده، غایت مکلف صورتده کینیمش
 قیصه بویلی شیشمان بر قادین کلدی. عموجه‌مله
 کوروشمکه باشلادیلر. ال‌ابتدا، کلن قادین دیدی، که:

« — نه‌یه قرار ویردک؟ .. سویله بقالم! .. »

« عموجه‌م — امریکزه مطیع بر بنده‌کر
 اولدیغمی بیایرسسکز! بو، او یله کوچ و ته‌لکلی
 بر مسئله‌در، که انسان هر آدیمنده کرداب فلاکت
 یو وارلانیورم؛ ظن ایدیور. »

« — کوفکن! .. کومزه‌لکک لزومی یوق،

وقتم مساعد دکل. نتیجه‌حالی آکلات! »

« — افندم! .. عرض ایتدیکم وجهله، پک

معتابها بر کیفیت اولدیغندن، یالکز باشمه اجرا
 ایده. یه‌جکم طبیعیدر. بر قاچ شریک دها تدارک
 ایتدم. مسئله‌یی آکلاتدم. فقط، بری روی موافقت
 ایتیهور. »

رئیس — جریان ایدن بوسوزلری سن نرمدن

ایشیدیوردک؟

- هنوز او یوماش ایدم، او طه نك خارچنده
جریان ایدن سوزلری یاتاغك ایچنده اولدیغم حالده
بك اعلا ایشیدیوردم.
- بکی، قادینی نصل کورمه ییلدك ؟
- نصل قادین اولدیغنی اکلامق ایچون
آراق اولان قابودن کوزتله دم.
- کنجیمی، یوقسه اختیاری ایدی ؟
- آرقاسنی قابویه طوغری چویرمشیدی.
یوزیخی کورمه دم.
- البسه سی نصل ایدی .
- تزیناتندن غایت کبار بر عائله یه منسوب
اولدیغنی اکلاشیلیوردی.
- دوام ایت !
- قادین دیدی، که :
- « — اکر وعد ابتدیکم مکافات آز ایسه ایکی
مثلی دها ویریرم. آرتق بر دیه جککز یوق آ؟!... »
- « — بك تهلكه لی اولدیغندن جسا... »

قادین، عمو جه مک سوزینی ا کاله وقت بر اقیه رق،

حدتله :

« - اصلا... اصلا... تهلکه فلان یو قدر.
فرض محال اوله رق دو یولیر ایسه کز ویرمه جکم
پارهی آلوب دیار آخره فرار ایدم رک رفاه حال
ایله یاشارس کز... آرتق، بهانه ایجاد ایتمه
چالیشما یکز. یوقسه... »

دیدى.

رئیس - عمو جه که، برشی ویردیکنی کوردکی؟
- اوت، افندم! قوینندن بر کیسه چیقاروب
ویردیکنی کوردم. عمو جهم دخی آچق صدا ایله
استرحامکارانه برشی سویله دکن صوکره، قادین
چیقوب کتدی. فرداسی کیجه ایسه دیگر اوج
شریکله عریض و عمیق مذاکراتمه بولوندیله.
اوج درت کون صوکره معلوم اولان حادثه وقوع
بولدی. مشهوداتم بوندن عبارتدر.

رئیس - اگر، بو افادانک محض حقیقت

ايسە شېھەسز دارىندە مەۋبەت كەشەپە نائىل
 اولورسون. ھائىدى، قىزم! دىھانە بىلەرسەك سويلە!
 — ائندەم! نە كوردەم، نە ايشتەم ايسە سويلەدەم.
 بوندەن زىادە برشى بىلەدىكە يەنە ايدەرم.
 — او قادىنەك سەنى ايشتەكە طائىپە بىلەرمەيسەك؟
 — سەنى الآن قوللانمەدەم.

— پەك اعلە، سەنەك استىجوابكە يەتەدى.
 بر كەنارە چەكلە بىلەرسەك.

مقام رىاستەن اولونان اشارت اوزرىنە كوفەن
 نام جانى احضار اولوندى.

رئىس محكمە طرفەندە درمىيان ايدىلان استەلەپە
 بر طاقم اساسەنر ومغار جوا بىلەلە مەقابىلە وكەندىسەك
 بىكەنەھ ومظلوم اولدىغىنى مەصرأ بىيان ايدىيورەدى.
 — بېھودە يەھ اضاعە ۋەقت ايتدىر ييورسون.
 شەمدى برادرىنەك كرىمەسى امىنە ايلە مەواجەھە
 اولونە جەقسەك، سەمنى كەتمەكچە چالەشەدىغەك
 قادىنەلە، يەنە كەزدە كەزەن ايدەن مەزەكەرات مەلەتەكە.

رانه گزی ایشیتدیکی کبی بزه تمامیه نقل ایتدی.
نیچون مظلومیتکی ادعا ایدیورسون؟..

بیاض قبضه سیله دهیری آتشك حرارتندن یانارق
سیاه بررنك کسب ایتمش اولان خنچری کوستره رک:
ایشته، کوریورسك آا بو خنچر سنك اولدینی
متعدد شهودایله ثابت اولدی. قینی ایسه خانه کده بولوندینی
جهتله ارتکاب ایتدك خیائتی برقات دها میدان
تظاهره اخراج ایتدی! بوکا نه دیه جکسك؟
— دشمنلریمك تزویراتیدر.

— حالا وادی انکارده پویان اوله جقمیسك؟
بیلهش اول، که حقکده فنا حالده اشکنجه اولونه.
جقدرا! بالعکس وقوع حالی بلانقصان بیان ایدرسك،
هیئت حاکمه طرفدن مرهمته، افکار معتدلانهیه
مظهر اولاییلیرسك، جسارت!...

رئیسك کوستردیکی خنچر، کوفکنك اوزرنده
او درجه تأثیر حاصل ایتدی، که عادتاً بر دهشت
مجسمه کسیلدی.

مأمولك خلافي اولارق ، هر شيئك ظاهره
اخراج ايدلديكني واميدخلاصك امكاني اولماديغني
اكلایندجه كوزلرندن جهنم آتشي صاحقهده اولديغني
حالده ديه بيلدي، كه :

— مادامكه ، هرشي ميدان علانته چيقدي،
بنده كرده وقوع خالي عرض ايدم جكم: بو حادثه يي
اختياري اولارق ارتكاب ايتديكم آكلاشيلىماسين.
آنچق وعد اولونان كليتلي بر پاره يه طمع ايدمرك
عاقبت كنديمي بيله بيله بوكرداب فلاكته القا
ايتدم !

— آمر مجبر كرك كيم اولديغني خبر ويرا
كوفكن كندى كندينه شو سوزلري ، يرلدانمغه
باشلادی :

— بني بوفلاكته كرفتار ايدوب عاقبت بوغني
جلاد ساطوري الته اكدرمكه سبب اولدي، وارسين
اوده بلای سزاسني بولسون! ويرديكي پاره يي برابر
مزاره كوتوره جك دكلم آ...

— سکوت ایدیورسک؟

— بزی بوجنایت تشویق ایدن برقادیندر.

— بوقادین کیعدر؟

— مملکتتمزك اك محترم خاندانسدن متوفی

« احمد غیاث الدین » خانك زوجہ سی پرتو اقبال
خاتوندر ...

کوفکنك خبر ویردیکی بو اسم حاضر و نك
سامعه لرینی تخریش ایدوب حیرت و تعجیلرینی
موجب اولدی!

جمله حضاری برصمت و سکوت استیلا ایتدی.
نهایت، هیئت حاکمه طرفندن ایکی ناربه که
مومی الیهانك توقیفیله حضور محکمه یه کتیرلمه سی
امر اولوندی.

بوصرہ ده، دیگر خانیلرک محاکمه لری اجرا
ایدیلرک جمله سی اعتراف جرم ایتدیلر.

برساعت صوکره ایدی، که پرتو اقبال ایکی
ناربهکک تحت محافظه سندہ اولدینی حالده کتیریلوب

حضور محکمهیه احضار اولوندی .

پرتو اقبال یوزینی سیاه بریچه ایله ستر ایتمش
اولدیغندن و جهنك تغیراتی کوریلله میور ایدی .
فقط، الکتریک پیلنه تماس ایتمش کی و خودی
لر زمانك اولدیغنی مشاهده اولونویور ایدی .
رئیس استجوابه باشلا یارق دیدی، که :
— سنزك دایم سیم « وقعه متالمه سندن طو لای
• تهم اولدیغکزی اخبار ایلییور لر، نه دیه جکسکز ؟
اهترازلی برصدا ایله :
— قطعیا رد ایدم ! ...

دیدی .

— وقعه نك صورت وقوعندن معلوماتكز
وارمی ؟

— وقعه نك تفصیلاتی اوغلندن ایشتمش
ایدم .

— بو قاجمه نك وقوعندن اول نصف اللیله
قریب بر زمانده بو خصوص حقنده مزاکره ایتك

ایچون کوفکنک خانه سنه کتدیگز، دکلی؟

— اصلا افندم، اصلا... بن بیکناهم...

حقمده افترا ایدیورلر!

— بوانسکاریگز علی الماده واهیتدن عاری

اوله رق تلی اولونور. فقط، شمده شرکای خبا-

شکرله، واجیه اولونا جقسکز!

رئیس، دیگر جانبارله امینه نک کتیرلمه-نی

نار بکلره امر ایدی.

پرتو اقبال میدان سیاسته کتیرلمش جانبار

کبی حیانتدن قطع امید ایدر برحاله کله سیله اطرا-

فته نظر پشیمانی ایله باقیمغه باشلادی.

کوزی سامعین آراسنده اوغلی خضرالیاس

خانه مصادف اولماسیله همان ارتکاب ایتدیکی جتایاتی

پرده خفایا ایله ستر اتمک ایسته دیکی نقابنی پارچه-

لارجه سنه یوزندن چکدرک دیشی جانور کبی مدهش

برصدا ایله:

— اوغلم... اوغلم... خضر الیاس... امداد
... والدہ کی مدافعہ ایت! ...
بچارہ خضر الیاس والدہ سنک یاننہ کلہ رک کال
مرحمتلہ :

— والدہ جکم... بنی معذور کوریکنز...
جناب حقک شرع شریفنہ مداخلہ ایدہ میہ جکم
طبیعیدر .

— دیمک سندہ بیکانہ اولدک! اوت، حقک
وار اوغلم!.. بن قاتل، جانی بروالدیم!.. سائقہ
حسدلہ برچوق بیکناہلرک قاتنی آیتدم. اوغلم!..
بنی سن عفو ایت!.. حسیات قلبیہ کی یالکز کندیہ
منحصر ایله ملک ایچون بو قدر جنایات عظیمہ یی
ارتکاب ایله برطاقم معصومینک خون ناحقنی اسالہ
ایتدم! آم... مرحمت... مرحمت... خضر...

دها زیاده سويله مکه مقتدر اولامایوب شدت
عار و حجابندن بولندیغی یرم دوشوب سریلدی!
خضر الیاس خان والدہ سنک جسد بی روحی

اوزرینه اکیلهرک ترهمانه و حزین برانظرله نکران
اوله رق دیدی، که :

— ییچاره والده جکم! .. بنم ، سنی عفو
ایتمکلمکم خدم دکلدرا! یالکیز، جناب عادل حقیقی
ارتکاب ایتدیگک بونجه تقصیراتی عفو ایتسون .
هیئات! .. حسد نه قدر مدهش و خاتی انتاج
ایدیورمش؟ ایشته، انسانلر ایچون بوندن زیاده
بردرس عبرت و حکمت اولاماز!

..

کوفکن ایله شرکای ملعتلرینک اعداملرینه
حکم و فردایسی کونی ، حکم واقع و نوپال —
Nopal ، میدان سیاستنده اجرا اولوندی .

یرتو اقبال ایسه دموی و عصبی المزاج اولدینی
جهتله سائقه حجاب و کدرله قانی دماغنه هجوم
ایدهرک — میدان سیاسته کیمه دن — طازم دار
نجیم اولدی .

بوصورتلە جانيلر عدالت مطلقەنك پنچە مجازاتنه
دوچار اولديلر .

خضر الياس خان، بوقوعە اسف انكيز اوز، يئنه
بر مدت خلقك قيل و قالتدن قورتولمق ايجون
تماميله اعاده عافيت ايتمش اولان زفيقە دلاراسيله
چينك جهت جنوييسنده واقع ، قو آنغ-تونغ ،
طوغري روبراه عزيمت اولديلر .

— صوك —

ALTINCI BÖLÜM

SÖZLÜK

6.1. SÖZLÜK VE DİZİN

A

a : Bâzı fiil şekillerinden sonra gelerek anlamı kuvvetlendirmek ve yapılan işin tabîî bir şey olduğunu belirtmek için “ya” sözü gibi kullanılır.

a. [27/03], [32/13], [45/05], [46/17]

‘acabâ : Merak, şüphe ve tereddüt bildiren soru zarfı.

a. [27/15]

‘acemî : Bir şeyin veya bir sanatın inceliklerini henüz öğrenmemiş, mesleğinde toy ve yeni olan (kimse), toy.

a. [12/13]

acı : İnsanda üzücü bir etki bırakan, dokunaklı, hüznü.

a. [29/05], [34/03]

aç- : (Bir şeyi) Kapalı, örtülü, kilitli veya bağlı durumdan çıkarmak.

a.+ık [34/14]

a.+ılmadan [15/03]

a.+ılmış [13/06]

a.+ılup [08/02]

‘adâlet : Hak ve hukûka uyma, herkesin hakkını gözetme, doğruluktan ayrılmama, hakkâniyet, adl.

‘adâlet-i mutlakâ : Mutlak adalet [52/01]

adam : Kişi, kimse, şahıs.

a.+lara [27/05]

‘add : Sayma, sayı, adet.

a. [19/17]

‘adem : Var olmama, bulunmama, fıkdan.

a.+e [23/01]

adım : Bir ayağın kaldırılıp az ileride yere basılmasından ibâret olan yürüme hareketi, hatve, kadem.

a.+ında [41/08]

‘adîm : yok olan, bulunmayan.

‘adīmü’l-ihtimāl: Çok az ihtimal verilecek durum [2013]	aḥvāl-i cāriye: Hizmetli kadınların halleri [19/02]
‘afv : Suç, kusur ve hatâyı cezâlandırmama, bağışlama. a. [50/11], [51/03], [51/05] ‘afv-ı ‘ālī: Büyük bağış [01/14]	aḥz : Alma, alış. aḥz-ı şār: İntikam alma [34/08]
ağac : Kökü toprak altında kalan, gövdesi yukarıya doğru yükselen ve gittikçe incelerek dallara ayrılan, kereste veya odun olmaya elverişli uzun ömürlü bitki. a.+ıñ [05/11] a.+lı [05/07]	aķ- : Bulunduğu yerden daha alçak bir yere doğru gitmek, yukarıdan aşağıya doğru düşmek. a.+ıtdım [50/10] a.+ıyordı [34/03] a.+ış [03/11]
ağız : Hayvan ve insanda yüzün ön aşağı kısmında yer alan, yemeye, içmeye, nefes alıp vermeye, ses çıkarmaya, konuşmaya yarayan ve sindirim borusunun giriş deliği olan boşluk. a.+ndan [3/604]	al- : 1. (Herhangi bir şeyi) Tutup yerinden ayırarak elinde veya yanında bulundurmak 2. (Bir şeyi) Kullanmak veya gerekeni yapmak üzere yanında bulundurmak a.+abildigine [03/14] a.+araķ [33/15] a.+dı [01/05], [32/17] a.+dıracağım [36/17] a.+dığı [06/06] a.+dıkdan [22/12] a.+mayorsun [20/01] a.+ınmadığını [30/17] a.+up [43/05]
ahālī : Bir memleket, şehir veya semtte oturanların, yaşayanların hepsi., halk. a.+si [29/08]	a‘lā : Yüksek. a. [36/14], [40/07], [42/03], [44/07]
Aḥmed : Özel isim. Kişi ismi. A. [02/05], [08/09], [47/05]	
aḥvāl : Haller. a. [07/01]	

alçağ : Yerden mesâfesi az, yere yakın, basık.

a. [22/15], [43/11]

‘alâ’im: Alâmetler, nişanlar, izler.

‘alâ’im-i semâ: Gökyüzü işaretleri [04/06]

‘alâ’im-i ekdâr: Kederin alâmetleri [26/11]

‘alâmet: İşâret, belirti, nişan, emâre, alem, araz.

‘alâmet-i cinnet: Çılgınlık işareti [19/13]

‘alâniye: Meydanda ve açık oluş, ortada ve âşikâr olma durumu, aleniyet.

a.+te [46/05]

‘ale : “Üzere, üzerine, üzerinde; ile, olarak, göre” mânâlarına gelen ve ön ek gibi kullanı-lan alâ, Arapça kelime ve tam-lamaların başına gelerek genel-likle zarf fonksiyonunda birle-şik şekiller yapar.

‘ale’ş-şabâh: Sabah üzeri. [17/01], [37/09]

alev : Yanan maddelerin üzerinde yukarıya doğru uzanan parlak, ışıklı dil, alaz, yalaz, yalım, şûle.

a.+ler [27/09], [28/02], [30/01], [31/08]

a.+lere [28/10]

‘aleyh : Üzere, üzerine, onun üzerine.

a. [19/03], [25/05]

Allâh : İslâm dînine göre bütün kemal sıfatlarının kendisinde bulunduğu, mutlak, hakîkî, eksiksiz, ezeli, ebedî, her şeyin yegâne sâhibi, mâlikî ve yaratıcısı olup eşi benzeri ve zıddı tasavvur edilemeyen, diğer varlıkların zarûrî kaynağı ve gerçek sebebi olan varlık.

A. [32/10]

alt : Bir şeyin yere bakan yüzü.

a.+ına [46/15]

a.+ında [13/01]

altı : Beşten sonra, yediden önce gelen sayının adı.

a. [10/07]

altun : Atom sayısı 79, atom ağırlığı 196,9 1064 derecede eriyen, kolay işlenen, yüksek değerli paslanmaz bir element.

a. [35/06]

amân : Yardım isteme, imdat dileme.

a. [32/02]

‘amele: Beden gücünü kullanarak gündelikle çalışan kimse, işçi, ırgat.

‘a. [24/10]

‘amîk : Derin.

‘a. [43/14]

‘a.+a [38/05]	a.+yınca [46/03]
‘amūca: Bir kimsenin babasının erkek kardeşi.	a.+şıldı [18/13], [38/07]
‘a.+m [40/13], [41/06], [43/11]	a.+şılmasın [46/07]
‘a.+mla [41/03]	a.+şılıyordu [42/12]
‘a.+mıñ [40/15], [40/17], [43/01]	ara : İki şeyi birbirinden ayıran uzaklık, mesafe.
‘a.+ña [43/09]	a. [03/15], [12/16]
‘a.+ñla [40/07]	a.+lık [42/06]
a.+ı [09/14], [36/10]	a.+ñızdaki [19/14]
ana : İnsanın ve hayvanın yavru sâhibi olan dişisi, anne, vâlîde.	a.+sına [33/15]
a. [15/01], [18/03], [25/09]	a.+sında [03/06], [11/02], [28/13], [30/08], [35/01], [38/13], [49/12]
a.+sıyla [22/17]	ara- : Bir şeyi bulmaya çalışmak, taharrî etmek.
ancağ : Yalnız, sâdece.	a.+yayım [06/03]
a. [04/06], [37/01], [46/08]	‘arşa : Yer, meydan, açık ve boş alan.
andır : Hatırlatmak, akla getirtmek, benzetmek, çağrıştırmak, benzer yanları bulunmak	‘arşa-ı ‘adem+e: Yokluk meydanı
a.+dırıyordu [11/02]	[23/01]
añla- : Bir şeyin ne olduğunu akıl yoluyla kavramak, akıl erdirmek.	aralık : İki şeyi birbirinden ayıran uzaklık, mesâfe. Kısa bir zaman dilimini ifade eder.
a.+dı [21/09]	a.[42/06]
a.+mak [42/05]	artık : Bir durumdan bir duruma geçişi, bir durumun, bir işin son bulup yenisinin başlayışını anlatmak için cümle başında kullanılır.
a.+t [41/11]	
a.+tdım [41/15]	
a.+yamadı [36/06]	

a. [30/10], [42/16], [43/06], [20/05]	‘aşr-ı celîl: En yüce yüzyıl [01/02]
arğa : Ön, sağ ve solun dışında dördüncü yön, görünmeyen taraf.	aşağı : Bir şeyin yukarı kabul edilen kısmına göre altta kalan tarafı veya bu tarafta bulunan kısmı.
a. [04/01]	a.+ya [10/17]
a.+sını [42/08]	‘aşk : Bir kimse veya bir şeye karşı duyulan çok kuvvetli sevgi ve bağlılık, aşırı muhabbet.
‘arş : İslâm inancına göre göğün en yüksek katı, âlem tasavvurunda en yüksek nokta.	‘a. [14/02], [33/17]
a.+a [24/04]	‘a.+ı [16/04]
‘aşabi : Sinirli, öfkeli, hırçın, sert.	‘a.+ından [20/11], [29/16]
‘aşabiyü’l-mizâc: Sinirli bir mizaçta olma durumu [51/12]	at : Binme, yük çekme ve taşıma hizmetlerinde kullanılan, Orta Asya menşeli, tek tırnaklı, memeli hayvan.
aşâlet : Asillik, soyluluk, asil bir soya mensup olma, necâbet.	a.+ı [06/04]
a. [04/10]	‘atıf : Çevirme, bir tarafa doğru meylettirme, bir tarafa doğru meyletme.
a.+iñi [20/01]	‘a. [07/11], [13/15]
aşîl : Asâlet sâhibi, soylu (kimse), necip.	‘atf-ı nazar-ı dikkat: Dikkatlıca bakmaya meyletmek [28/14]
a. [21/04]	atıl- : Bir hedefe veya bir tarafa doğru fırlamak, hızlıca gitmek
a.+ zâde [06/07], [07/02], [10/13]	a.+arağ [30/02], [32/01]
aşla : Hiçbir vakit, hiçbir zaman, hiçbir şekilde, kesinlikle, kat’iyen.	a.+mağ [31/02]
a. [20/08], [20/01], [29/11], [43/03], [43/03], [49/02], [49/02]	atla- :Yüksek bir yerden, bir taşıttan, bir binek hayvanından inmek.
‘aşr : Zaman, devir, çağ.	a.+yarağ [06/09]

av :Karada ve havada yabânî hayvanları, denizde balıkları tutma veya vurma işi, şikâr.

a.+dan [17/15]

‘av‘ ave: Havlama.

a.+zen [06/15]

‘avdet : Geri dönüş.

‘a. [14/17]

‘a.+imde [17/15]

‘a.+le [35/12]

ayak :Vücudun, bacadan ayak bileğiyle ayrılan ve yere basıp durmayı, yürümeyi sağlayan kısmı, kadem.

a. [08/01]

a.+a [11/15]

‘ayb : Utanılacak hal ve davranış.

‘a. [19/16]

ayrı : Farklı ve değişik, başka.

a. [07/07], [07/08]

ayrıl- : Uzaklaşmak, onu geride bırakmak, ayrı düşmek.

a.+ıyormuş [15/16]

az : Miktârı, derecesi ve niteliği belli bir ölçünün altında bulunan, çok olmayan.

a. [06/10], [06/13], [08/13], [09/14], [10/02], [11/16], [12/08], [14/16], [19/12], [24/09], [24/17], [28/02],

[33/02], [34/11], [35/05], [42/15]

Ā

ādāb : Davranışlarda ve karşılıklı ilişkilerde alışılmış usûllere, ahlâk ve terbiye kurallarına göre uyulması gereken esaslar, âdet, yol yordam, yol erkân, yol sıra.

ādāb-ı İslâmiyye: İslam adabı [09/16]

‘âciz : Gücü yetmeme durumu, güçsüzlük, âcizlik.

‘a.+î [01/08]

‘âdet : Herkes tarafından uyulan hal, olagelmiş, alışılmış şey, usûl, görenek.

‘âdet-i kadîme: Eski gelenek ve görenekler [39/07]

‘â.+â [19/06], [22/17], [45/16]

‘âdil : Adaletli, adaletle hükmeden.

‘âdil-i hakîkî: Gerçek adalet sağlayan kişi [51/04]

āfāk : Göğün yerle birleşmiş gibi görüldüğü kısımlar, ufuklar.

a.+î [17/07]

‘âfiyet :Sağlık, sıhhat, sağlığın verdiği rahat ve huzur.

‘a. [33/03], [52/05]

āġuṣ : Kucak.

āġuṣ-ı şefkat-puṣende: Şefkatli kucak [17/01]

āh : Kullanıldığı yere ve sesin tonuna göre maddî veya mânevî bir acıyı, ağrı, ızdırıp, pişmanlık, esef, acıma, özlem, yanıp yakılma, yeis, ümitsizlik, beğenme, hayranlık vb. duyguları ifâde eder.

a. [50/14]

āḥād : Kişi, kimse, şahıs.

āḥād-ı nās+dan: Halktan biri [18/13]

āhenk :Kulağa hoş gelen ses uygunluğu, hoş sadâ, ezgi, nağme, terâne.

a.+li [09/11]

āḥer : Son.

a.+e [43/05]

‘āile : Aynı evde birlikte yaşayan, en küçüğü karı kocadan, daha geniş anne, baba, çocuk, akrabâ ve yakınlardan meydana gelen topluluk, ev halkı.

‘ā. [18/09]

‘ā.+miz [22/01]

‘ā.+ye [42/11]

‘ākıbet: Son, nihâyet, encam; gelecek, istikbal.

‘ā. [46/09], [46/14]

‘ākıl : Akıllı (kimse).

‘ā.+âne [33/05]

‘ālem : Yerde ve gökte yaratılmış olan şeylerin bütünü, kâinat, evren.

‘ālem-tāb: Cihânı aydınlatan [04/15]

‘ālī : Yüksek olan, yüce, ulu.

‘ā. [01/14]

‘ā.+leriniziñ [24/14]

‘ā.+niziñ [08/18]

‘ā.+yeniñ [04/10]

‘ālī-cenāb: Yüce sultan [33/15]

āmīr : Emreden, buyuran, emredici.

āmīr-i mücbir+iñiz: Emriyle mecbur eden [46/11]

āmāl : Emeller, istekler.

āmāl-iḥun-ḥārāne: Kan dökücü Zalimce emeller [37/03]

ān : Zamânın bölünemeyecek kadar kısa parçası, lahza, dem.

ān-ı vāhid+e: Bir anda [30/03]

‘ār : Utanma, utanç, hayâ, hicap.

‘ā. [50/16]

ārām : Durma, dinlenme.

a.+dan [35/05]

‘arız : Sonradan ortaya çıkan.

‘ā. [13/14]

‘ārī : (Bir şeyden) Kurtulmuş, soyunmuş olan, (o şeyi) üzerinden atmış bulunan, (-den) berî.

‘ā. [01/10], [49/04]

‘arīz : Enine boyuna, etraflica, derin bir şekilde.

a. [43/14]

‘arz : Sunma, bir büyüğe takdim etme, sunu.

a. [40/06], [41/12], [46/06]

‘arz-ı endām: Vücut organlarını sergilemek ya da ortaya çıkarmak [09/17]

‘arz-ı ihtirāmāt: Saygı göstermek [10/04]

‘arz-ı tahmīdāt: Şükür etme durumunu göstermek [25/12]

ārzū :İnsanın bir şeye karşı duy-duğu istek, dilek.

a. [13/07]

āşār :Bir kimsenin veya bir topluluğun çalışması sonucunda ortaya çıkmış olan şeyler, eserler.

a. [07/07], [18/03]

āşār-ı hayret-efzā: Hayret içeren eserler [12/17]

āsāyış : Umûmî emniyet, güvenlik.

a. [38/01]

‘āşık : Bir şeye veya birine karşı aşırı sevgi duyan kimse, tut-kun, meftun.

‘ā. [23/14]

‘ā.+āne [13/04]

‘ā.+ınıñ [31/09]

āşikār : Açık, meydanda, gözle görülebilen, belli, ayan, vâzıh, bâriz.

a. [19/04], [22/13]

āşiyāne: Ev, mesken, barınak.

āşiyāne-i sa‘ādet: Mutlu, saadetli bir mesken [04/07], [28/10]

āteş : Odun, kömür vb. maddelerin tutuşup yanması ile beliren ışıık.

a. [13/08]

ā.+e [31/01]

ā.+i [46/03]

ā.+iñ [30/13], [30/14], [45/03]

‘azamet: Büyüklük, ululuk, yücelik, celâl.

‘a.+ine [18/10]

‘a.+ini [21/11]

‘azīm : Büyük, ulu, haşmetli.

‘ā. [51/14]

‘a.+eniñ [02/07]

‘a.+eyi [50/12]

‘a.+i [19/14], [37/16]

‘azîmet: Gitme, gidiş, yola çıkma.

‘a. [52/06]

‘azm : Bir işi yapmaya kesin karar verme, bir şeyi yapmak hususunda büyük bir kararlılıkla gayret gösterme.

‘a.+inde [30/02]

‘azm-i merdâne: Yiğitçe gayret göstermek [21/08], [34/07]

B

bāb : Kapı

b. [39/02]

bād : Rüzgâr, yel, hava.

b.+ ābād [31/12]

ba‘ dehu: Ondan sonra, sonrası demek.

b. [12/03]

bāğçe : Çiçek, sebze veya meyve ağacı yetiştirilen toprak parçası.

b. [14/06]

b.+mizde [12/01]

b.+ye [12/09], [23/05]

bahâne: Bir şeyin asıl sebebi yerine ileri sürülen sözde sebep, gerçekle ilgisi olmayan sahte özür ve mâzeret.

b. [43/06]

bahār : Kış ile yaz arasında 21 Mart’tan 22 Haziran’a kadar süren mevsim, ilkbahar.

b. [04/14]

bā‘ iş : Sebep olan şey, sebep.

bā‘ iş-i istihzā: Alay etmeye sebep olma [22/02]

baḥşîş : Bir hizmet karşılığında bir kimseye fazladan verilen para.

b.+ler [07/08]

baḳ- : Gözleri bir şey üzerine çevirmek.

b.+alım [27/03], [41/05]

b.+sañız [32/13]

b.+ınmağa [49/11]

b.+ıñız [30/06], [30/06]

baña : Ben zamirinin yönelme hâli.

b. [11/07], [12/04]

baş : İnsan vücûdunun göz, kulak, ağız, burun gibi duyu organlarının ve beynin bulunduğu en üst, hayvan vücûdunun en ön kısmı, kafa, ser.

b.+ı [09/16]

b.+ıma [41/13]

b.+ıñı [09/10]

başla- : Bir işi yapmak üzere harekete geçmek, bir işe girişmek, şürû etmek.

b.+dı [06/12], [22/12], [27/12],
[28/03], [32/03], [33/16],
[46/13], [49/11]
b.+dılar [06/16], [16/02],
[29/12], [41/04]
b.+dıysa [30/14]
b.+dığından [05/13]
b.+malısıñız [24/12]
b.+mış [17/17], [04/16]
b.+nıldı [25/04], [39/11]
b.+yarak [48/06]
başka : Bilinenden gayri, diğ̃er, sâir.
b. [24/11], [25/14], [32/08]
bayğın : Geçici ve kısa bir süre için
şuur kaybına uğrayarak kendin-
den geçmiş, bayılmış (kimse).
b. [32/11], [35/02]
b.+lıkdan [32/08]
bedāyi‘ : Yeni, görölmemiş, güzel ve
ender şeyler, bedâlar.
bedāyi‘ -i ṭabī‘ ati cāmi‘ :
Doğanın güzelliğinin bütünü
[03/12]
ba‘ zı : Birtakım, bir kısım.
b. [05/09], [17/07]
b.+larının [35/16]
beg : Bir beyliğın, küçük bir devle-
tin başında bulunan kimse,
emîr, prens.

b.+iñ [07/04]
b.+ zâdem [32/07], [33/12]
behişt : Cennet.
behişt-âşār: Cennet eseri
[03/12]
belâ : İnsana büyük bir sıkıntı ve-
ren, içinden çıkılması güç du-
rum, bâdire, dert, gam, keder.
b. [19/11]
b.+larını [23/03]
belâ-yı sezâ: Layık bir dert
[46/16]
ben: Teklik birinci şahsı gösteren kişi
zamiri
b. [21/06], [21/16], [36/03],
[40/15], [40/17], [49/02],
[50/09]
b.+de [16/09]
b.+deñiz [41/06], [46/06]
b.+deñize [33/07]
b.+deñiziñ [33/05]
b.+i [08/15], [20/15], [36/15],
[46/14], [50/05], [50/11]
b.+im [21/15], [51/03]
bende: Kul, köle
b. [16/09]
b.+ñiz [41/06], [46/06]
b.+ñize [33/07]
b.+ñiziñ [33/05]

ber-: Arapça ve Farsça kelimelerin başına gelerek sıfat ve zarflar yapar; Türkçe'deki "-de" ekiyle "üzeri, üzere, üzerine, üzerinde" vb.nin karşılığıdır.

ber-ḥayāt: Hayatta, canlı, sağ, diri [30/12], [36/09]

berāber : Birlikte.

b. [12/07], [26/02], [46/16]

beri: İki uzaklıktan daha yakın olanı, yakın, daha yakın yer.

b. [27/08]

berg: Yaprak.

berk-i ḥaḍrā: Yeşil yaprak [03/05]

berḳ: Şimşek

berḳ-i 'aşḳ: Aşk yaprağı [14/02]

beş: Dörtten sonra, altıdan önce gelen sayının adı.

b. [04/08], [08/02], [26/03], [26/08]

beyān : Açıklama, anlatma, söyleme.

b. [33/10], [39/03], [44/13], [45/12]

beyān-ı memnūn: Teşekkür bildirisi [36/12]

beyāz : Kar renginde olan rengin adı, ak.

b. [28/06], [45/03]

beyn : Ara, arasında

b.+iñizde [44/17]

bırak- : Tutmaktan vazgeçip tutmaz olmak.

b.+araḳ [35/07]

b.+maḳlīgım [33/03]

b.+maḳsızın [27/13]

b.+mıyaraḳ [43/01]

bıyık : Üst dudakla burun arasında çıkan kıllar.

b.+lı [04/09]

bī- : Olumsuzluk bildiren bir ön ektir.

bī-gāne: Yabancı [50/08]

bī-günāh: Suçsuz, günahsız [44/13], [49/02], [50/10]

bī-hūde: Faydasız [27/09], [44/14]

bī-hūş: Aklı başında olmayan, kendinden geçmiş, baygın; şaşkın, sersem [10/11], [14/04]

bī-rūḥ: Ruhsuz [50/17]

bī-ḳāre: Çaresiz [16/03], [23/03], [27/05], [28/04], [31/05], [31/16], [33/17], [50/03], [51/03]

bī-ḥaber: Habersiz [23/15]

bi' : Harf-i târif (el) almış Arapça kelimelerin başına gelen ve bunlara "ile" anlamı katarak zarflar teşkil eden ön ek.

bi'l-cümle: Hepsi [03/12]	bilā-nokşān: Eksiksiz [24/14], [45/12]
bi'l-āḥare: Sonunda [40/04]	bilā-ārām: Huzursuz [35/12]
bi'l-aks: Tem tersine [45/12]	binā'en : Dayanarak, -den ötürü, -den dolayı.
bi'l-īmā: Açık bir şekilde [07/08]	b. [19/03], [25/05]
bi'llāhi'l-ḳahhār: Allah'ın Kahhar adıyla [34/08]	bir : 1. Belirsiz sıfat olarak herhangi bir şeyi, yeri veya kimseyi gösterir 2. Sayıların ilkinin adı.
bi'z-zāt: Aynı [20/14], [30/17]	b. [01/01], [01/04], [01/06], [01/09], [02/01], [02/10], [02/11], [03/08], [03/08], [03/12], [03/13], [03/15], [04/14], [05/03], [05/04], [05/04], [05/05], [05/07], [05/08], [05/10], [05/11], [05/13], [06/03], [06/10], [06/13], [07/01], [07/02], [07/03], [07/11], [07/12], [07/17], [08/01], [08/02], [08/04], [08/13], [08/15], [09/01], [09/04], [09/12], [09/14], [09/15], [09/16], [10/01], [10/02], [10/02], [10/03], [10/05], [10/07], [10/10], [11/03], [11/04], [11/09], [11/11], [11/13], [11/16], [12/08], [12/08], [12/11], [13/09], [13/11], [13/14], [14/01], [14/16], [15/08], [15/09], [16/04], [16/07], [16/07], [16/11], [17/04], [17/09], [17/12], [17/16], [18/01], [18/02],
bi't-tab': Tabiki [40/17]	
biḍā' asizlik : Sermâyesizlik	
b.+im [01/06]	
bil- : Bir şey hakkında bilgisi, mâ-lûmâtı olmak, o şeyi öğrenmiş bulunmak.	
b.+e [19/07], [20/14], [29/06], [46/09], [46/09]	
b.+emiyorlardı [25/12]	
b.+erek [07/07]	
b.+irseñ [40/09], [44/02]	
b.+irsiñiz [41/07]	
b.+iyor [21/01]	
b.+medigime [44/04]	
b.+miş [45/11]	
bilā-: Dilimizdeki “-siz, -meksizin, -meden” eklerinin anlamını karşılayan ve genellikle Arapça kelimelerin başına gelerek zarflar teşkil eden ön ek.	

[18/09], [18/09], [18/11],
 [19/02], [19/03], [19/09],
 [19/12], [19/15], [19/16],
 [20/03], [20/07], [20/08],
 [20/09], [21/04], [21/10],
 [21/15], [22/02], [22/03],
 [22/08], [22/11], [22/16],
 [23/01], [23/06], [24/03],
 [24/05], [24/11], [25/16],
 [26/06], [26/13], [26/14],
 [27/14], [28/02], [28/05],
 [28/12], [28/13], [28/15],
 [29/03], [29/09], [29/13],
 [29/15], [30/04], [30/05],
 [31/14], [31/17], [32/08],
 [32/08], [32/16], [33/02],
 [33/05], [34/01], [34/06],
 [34/07], [34/11], [34/17],
 [35/02], [35/04], [35/05],
 [35/06], [35/11], [36/06],
 [36/15], [37/02], [37/02],
 [37/12], [37/15], [38/03],
 [38/13], [39/04], [40/02],
 [40/05], [41/01], [41/02],
 [41/03], [41/06], [41/08],
 [41/13], [41/14], [42/11],
 [42/16], [43/09], [43/10],
 [43/12], [44/04], [44/08],
 [44/12], [45/04], [45/07],
 [45/16], [46/08], [47/02],
 [47/10], [47/16], [48/02],
 [48/09], [48/17], [49/10],
 [49/16], [50/09], [50/10],
 [50/13], [51/01], [51/08],
 [52/04]

b.+inci [02/08], [30/08]

biraz : Bir parça, azıcık.

b. [07/17], [11/07]

birbiri: İki veya daha fazla şey yâhut
 kimsenin yerini tutar, biri öteki,
 yekdiğer.

b.+ne [15/16]

b.+leriyle [26/08]

biri: Bir kimse, herhangi bir şahıs.

b. [04/11], [27/10], [32/04],
 [41/15]

b.+nde [38/07]

b.+niñ [18/14]

b.+si [27/07]

birâder: Erkek kardeş.

b.+iniñ [44/15]

b.+leriniñ [38/06]

birâder-zâde: Erkek yeğen

çocuğu, yeğen [39/01]

bit-: Sona ermek, tamamlanmak.

b.+di [44/07]

biz: Çokluk birinci şahsı gösteren
 kişi zamiridir.

b.+e [45/01]

b.+i [09/02], [40/07], [47/02]

boy: Bir nesnenin tabanı ile en
 yüksek noktası arasındaki
 uzaklık.

b.+lu [04/09]

b.+lı [17/05], [41/03]

boyun : Vücutun omuzlarla baş
arasında kalan ve başı bedene
bağlayan kısmı.
b.+umı [46/14]

bu: En yakında olan kimse veya
şeyi işâret yoluyla belirtir.

b. [03/03], [03/13], [03/14],
[04/07], [05/08], [07/06],
[07/13], [07/15], [08/12],
[08/16], [10/07], [10/14],
[12/10], [12/12], [12/13],
[13/13], [14/03], [14/06],
[15/10], [15/15], [16/11],
[16/15], [17/12], [18/10],
[19/06], [19/13], [20/02],
[20/09], [21/16], [22/15],
[22/16], [24/11], [24/12],
[25/09], [25/13], [27/04],
[27/10], [28/09], [29/07],
[29/13], [31/05], [32/07],
[32/15], [33/01], [34/04],
[34/08], [36/15], [37/05],
[37/14], [39/02], [41/07],
[41/17], [43/17], [45/05],
[46/06], [46/09], [46/14],
[47/02], [47/03], [47/07],
[47/14], [48/16], [48/17],
[49/04], [50/12], [52/01],
[52/03]

b.+ña [45/08]

b.+nca [51/05]

b.+ndan [32/13]

b.+ndan [43/16], [44/04],
[51/07]

b.+nlar [12/08], [26/10]

b.+nuñ [22/05]

buçuk : kesik, yarım.

b. [18/09]

bul- : 1. (Arayarak veya rastgele) Bir
şey, bir kimse veya bir durumla
karşılaşmak 2. (Kay-bedilen bir
şeyi) Tekrar elde etmek.

b.+an [09/11], [34/16], [37/10],
[40/11]

b.+dı [43/16]

b.+malıdır [24/10]

b.+muş [01/09]

b.+sun [46/16]

b.+sunlar [23/03]

b.+unabilen [37/02]

b.+unan [03/14], [34/13],
[35/01]

b.+unanların [07/14]

b.+undurduğunu [19/03]

b.+undı [10/06]

b.+undılar [43/14]

b.+undığı [31/06], [31/10],
[35/10], [45/06], [50/16]

b.+undığından [23/15]

b.+unmadı [30/15]

b.+unması [01/08]

b.+unmasıyla [11/12]

b.+unmuşlar [29/10]

b.+unup [16/04]
b.+unur [06/01]
b.+unuyorduysa [31/08]
b.+unuyordı [38/14]
b.+up [34/08]
b.+urum [21/04], [23/01]
bulut: Gökyüzünün yüksekçe katlarındaki görülebilir duruma gelmiş su buharı kütlesi.
b.+lar [11/01]
b.+lara [03/04]
bura: Bu yer.
b.+larda [06/01]
buyur-: Bir şeyin yapılmasını kesin olarak bildirmek, emretmek.
b.+muşdur [32/09]
b.+muşdur [36/11]
b.+urulursa [06/02]
b.+uñ [33/13]
b.+uñuz [09/02], [12/02], [14/08]
b.+ılacağı [01/14]
b.+ılursa [33/08]
böyle: Bunun gibi olan, buna benzer, bu türlü, bu tarzda ve sıfatta bulunan.
b. [08/04], [09/01], [13/09], [15/08], [23/02]

b.+ce [16/07]
būse: Öpme, öpüş, öpücük.
b. [13/07]
būsbūtūn: Tam anlamıyla, tamâmen, tamâmıyla, iyice.
b. [30/10]
büyük: Ölçüleri bakımından aynı cinsteki benzerlerinden daha yüksek, daha geniş, daha uzun veya iri olan, azîm, cesim, kebir.
b. [32/13]
C
cā-be-cā: Yer yer.
b. [04/03]
ca' lî: Sonradan meydana getirilen, yapma, sun'î.
c. [21/10]
caḥîm: Cehennem.
c. [51/15]
cāmi': Cemedan, derleyen, kapsayan, toplayan
c. [03/12]
cān: İnsan ve hayvanların yaşamasını sağlayan ve ölümle bedenden ayrılan madde dışı varlık, ruh.
c. [18/16], [30/12], [30/17], [31/01]

cân-hırâş: Tüyler ürpertici
[27/14]

cānavar: Çok eskiden yaşadığı düşünülen ve masallarda adı geçen, kan dökücü, cana kıyıcı, korkunç mahlûk.
c. [49/15]

cānî: Cinâyet işlemiş kimse, kâtil.
c. [44/10], [50/09]
c.+ler [49/09], [52/01]
c.+leriñ [47/14]
c.+lerle [49/07]

cāriye: Para ile alınıp satılan, üzerinde sâhibinin her türlü hakka sâhip bulunduğu kız, halayık.
c.+niñ [19/02]

cehennem: Günahkârların öldükten sonra âhirette azap görecekları, cezâlarını çekecekleri yer, tamu,dûzah.
c. [46/03]

celb: Kendine doğru çekme.
c. [24/02]
c.+ini [39/09]

celîl: Yüce, ulu.
c. [01/02]

cellâd: İdam hükmünü yerine getirmekle görevli kimse.
c. [46/15]

cenâb: Allah, peygamber ve bâzı tarîkat büyüklerine âit isim ve sıfatların başına getirilerek “hazret” mânâsına kullanılan saygı ve tâzim sözü.

cenâb-ı pâdişâh: Padişah hazretleri [01/02]

cenâb-ı feyz-i hakîkiye: Gerçek nimet ve bolluk sahibi olan Allah [25/11]

cenâb-ı Çakk: Allah (C.C.) hazretleri [36/10], [40/03], [50/06]

cenâb-ı ‘âdil-i hakîkî: Gerçek adalet sahibi (Allah) [51/04]

cenûb: Dört ana yönden biri, yüzünü doğruya dönen kimsenin sağ tarafına düşen cihet, güney.
c.+isinde [52/06]

cereyân: Bir yönden bir yöne doğru akma, akış.
c. [03/09], [41/17], [42/02]

cesed: Cansız, ölü vücut, naaş.
c. [29/02]

cesed-i bî-rûh: Ruhsuz ceset [50/17]

cesâret: İnsana tehlikeli veya zor bir işe girişme kuvvetini veren duygu, yüreklilik, babayiğitlik, korkusuzluk, cesurluk, şecâat.
c. [15/10], [27/06], [30/15], [42/17], [45/14]

ceſīm : Büyük, geniş.

c. [04/02]

cevelān: Dolaşma, gidip gelme,
deveran.

c. [27/12]

cevāb : Yanıt, dönüş.

cevāb-ı şavāb: Doğru cevap
[32/15]

c.+en [08/17]

c.+larla [44/12]

c.+ı [18/10]

cezā: Suç işleyen bir kimseye suçunun
derecesine göre veri-len acı
karşılık.

c.+yı [37/11]

cidden : Gerçekten

c. [18/06]

ciger: Karaciğer ve ak ciğerin ortak adı.

c.+sūzları [07/14]

c.+sūzı [28/09], [30/09]

cihān : Yaratılmış olan şeylerin bütü-
nü, evren, kâinat, kosmos.

c. [35/02]

cihet : Yön, taraf, istikāmet, cânip.

cihet-i cenūbī: Güney tarafı
[52/06]

c.+e [38/01]

c.+i [03/14], [16/11]

c.+inden [03/03]

c.+iyle [30/15]

c.+le [40/16], [45/07], [51/13]

cilā : Parlaklık, parlama, parıltı.

c.+ sâz [03/01]

cilve : Hoşa gitmek, ilgi çekmek için
takınılan çekici tavır, edâlı
davranış, kırıma, naz, işve, edâ.

c. [13/01]

cināyet: Adam öldürme.

c. [02/01], [28/16], [39/02],
[29/13]

c.+e [36/16], [39/05], [47/02]

c.+iñ [34/04]

cināyet-i faci-‘a+dan:

Çok acıklı bir cinayet [38/16]

cināyāt: Cinayetler.

c. [40/09]

cinnet : Delilik, çılgınlık, cünun.

c. [19/15]

c.+dir [19/13]

c.+ı [49/13]

cināyāt-ı müdhîşe: Ürkürten ci-
nayetler [37/10]

cināyāt-ı ‘aẓîme: Büyük cina-
yetler [50/12]

cisim : Beden, vücut.

c.+lerinden [15/16]

c.+en [37/05]
civār : Yakın yer, çevre, yöre, etraf.
c. [29/08]
c.+ında [24/03], [34/13]
cümle : Hepsi, bütün, tüm.
c. [07/06], [47/10]
c.+si [47/15]
c.+sinden [36/05]
c.+sine [07/07]
cürm : Suç, kabahat.
c. [47/15]
cüz' : Bir bütünü meydana getiren
kısımlardan her biri, kısım,
parça.
c.+î [33/06]

Ç

çābūk: Hızlı, süratli, serî.
ç. [27/03]
çal-: Vurarak veya sürterek
ses çıkarmak
ç.+dı [07/17]
çalış- : Bir şeyin olması, yapılması,
elde edilmesi için gereken gay-
reti göstermek, çaba sarfetmek.
ç.+an [12/12]

ç.+dığını [44/16]
ç.+mayınız [43/07]
çanak : Pişirilmiş topraktan yapılmış
yayvan kâse.
ç.+ına [19/06]
çāre: İstenen noktaya varmak, bir
engeli aşmak için tutulması
gereken yol, çıkar yol.
ç. [22/04]
çārnāçār: Çâresiz, ister istemez.
ç. [21/10]
çarp- : Hızla dokundurmak, şiddetle
vurmak.
ç.+mağda [16/05]
çāryek: Çeyrek.
ç. [19/09]
çatla- : Çat sesi çıkarmak.
ç.+yacağım [27/04]
çek- :Bir şeyi bulunduğu yerden)
Kendine doğru getirmek, ken-
dine yaklaştırmak.
ç.+di [01/07]
ç.+erek [49/15]
ç.+ildi [16/10], [37/08]
ç.+ilebilirsin [44/08]
ç.+ilerek [10/05], [23/05]
ç.+üp [30/03]
çemen : Çimen, yeşillik yer.

çemen-zâr: Çimenle örtülü yer
[03/15]

çeşmân: Gözler

ç.+ ı [10/13]

çevir- : (Bir nesneyi) Dâire şeklinde hareket ettirmek, döndürmek, taklip etmek.

ç.+miş [42/08]

Çin : Çin ülkesi.

Ç.+ide [02/01], [02/02]

Ç.+in [52/06]

çocuk: Büyüyünceye kadar olan devresinde insana verilen isim, insan yavrusu.

ç.+cağızı [33/01]

çok : Miktârı, derecesi ve niteliği belli bir ölçünün üstünde bulunan, az olmayan, fazla, ziyâde.

ç. [37/14], [50/10]

çöl : Göz alabildiğince geniş kumluk, susuz ve düz arâzi, sahrâ, bâdiye, beyâban, beriye.

ç.+leri [02/04]

çünkü : Şundan dolayı ki, şu sebepten ki, zîrâ.

ç. [17/16]

çıldır- : Aklını oynatmak, delirmek, tecennün etmek.

ç.+ırcasına [23/10]

çık- : (Bulunduğu yerden) Dışarıya varmak, içeriden dışarıya doğru gitmek.

ç.+dı [24/16], [46/05]

ç.+dılar [06/10], [12/07], [26/02]

ç.+mış [08/13], [23/09]

ç.+up [22/09], [37/07], [43/13]

ç.+ıyordu [13/05]

çıkâr- : (Bulunduğu yerden) Dışarı çıkmasını sağlamak.

ç.+an [04/04], [30/08]

ç.+up [15/04], [43/10]

D

da : Her çeşit ve her gramer şeklindeki kelimeden sonra gelen ve ilgi kurduğu kelimeyi anlam bakımından güçlendiren, dikkati üzerine çekerek belirten veya onu önceki veya sonraki unsurlara bağlayan, “dahi, bile, esâsen, fakat, artık, aynen, üstelik, ise, o kadar, pek, hatta” vb. mânâlara gelen, kelimeden ayrı yazılan takı.

d. [05/13], [17/17], [20/02], [20/02], [22/03], [24/11], [28/16], [30/14], [31/08], [34/05], [46/16]

daha : Başına geldiği sıfata bir karşılaştırmaya dayanarak fazlalık ve üstünlük anlamı katar.

d. [06/13], [14/16], [15/03], [21/03], [25/15], [28/14], [34/11], [38/09], [41/14], [42/16], [44/02], [45/07], [50/15], [14/01]

dāğdār : Çevresindeki arâziye göre büyük bir çıkıntı teşkil edecek şekilde yükselen toprak veya kaya kütlesi.

d. [31/05]

dāhil : İçinde, içinde bulunan (kimse veya şey).

d. [05/08], [14/11]

daḥi : “Fazla olarak, üstelik, daha, bile, de” anlamlarına gelen kuvvetlendirme sözü.

d. [09/01], [12/05], [15/11], [25/04], [38/12], [38/14], [43/11], [35/09]

dāmād : Bir âileye göre kızları veya kızları gibi olan bir yakınları ile evlenmiş olan erkek, güvey.

d.+lığa [20/15]

dā'im : Her vakit, her zaman, devamlı olarak, sürekli.

d.+den [14/13]

dā'ire : Merkez kabul edilen bir noktadan aynı uzaklıktaki noktaların meydana getirdiği, bir

çemberin içinde kalan düzlem parçası.

dā'ire-i maḥşûşa: Özel daire [16/10], [37/07]

d.+niñ [16/11]

d.+sine [22/10], [23/05]

daḳīqa : Bir saatin altmışta biri değerindeki zaman birimi.

d. [06/14], [26/08]

damar : Canlı varlıkların vücûdunda kan veya lenf dolaşımını sağlayan kanal.

d.+larındaki [27/11]

dār : Sonuna geldiği kelimelere “tutan, sâhip ve mâlik olan” anlamı katarak Farsça usûlüyle birleşik sıfat ve isimler yapar.

d. [51/14]

d.+eynde [44/01]

ḍarabât: Atışlar.

ḍ.+ından [28/06]

ḍ.+ımı [16/06]

ḍarabât-ı ḳalbiyeleri: Kalp atışları [12/14]

de : Her çeşit ve her gramer şeklindeki kelimeden sonra gelen ve ilgi kurduğu kelimeyi anlam bakımından güçlendiren, dikkati üzerine çekerek belirten veya onu önceki veya sonraki unsurlara bağlayan, “dahi, bile,

esâsen, fakat, artık, aynen, üstelik, ise, o kadar, pek, hat-ta” vb. mânâlara gelen, kelime-den ayrı yazılan takı.

d. [01/07], [02/03], [06/08], [09/05], [09/10], [10/02], [10/14], [12/01], [12/04], [14/11], [17/06], [19/10], [21/07], [21/15], [21/16], [24/06], [29/14], [32/10], [33/06], [36/03], [36/13], [46/06], [50/08]

def : Öteye itme.

d. [07/04]

d.+a [07/17]

defter : Yapıştırılarak veya dikilerek kitap biçimine sokulmuş kâğıt destesi.

d.+imde [01/08]

değil : Bulunduğu cümledeki bir husûsu ret, diğerini veya diğerlerini kabul ve ispat eden bir bağlaç gibi kullanılır.

d. [01/07], [21/06], [41/11], [49/01]

d.+dür [20/02], [32/08], [51/04]

d.+im [46/17]

degirmen: İri ve tâneli şeyleri öğütme-ye yarayan, elle veya su, rüzgâr, elektrik vb. bir güçle çalıştırılan âlet.

d.+lerini [05/01]

dehşet : Korkunç bir şey veya bir tehlike karşısında insanın içini kaplayan büyük korku, telâş ve ürküntü, yılgı.

d. [19/07], [31/11], [35/13], [36/01], [45/16]

d.+den [27/05]

d.+i [29/04]

d.+inden [27/11]

deliğanlı: Çocukluk çağından çıkmış, bülûğa ermiş genç erkek.

d. [05/04], [07/10], [11/10], [12/16], [13/09], [15/03], [33/17]

d.+nın [10/13]

d.+yı [10/01]

delâlet : Yol gösterme, kılavuzluk, rehberlik, aracılık.

d. [11/13], [12/14], [26/13], [30/04]

delîl : Yol gösteren, kılavuz, rehber.

d. [01/02], [32/14]

demm : Kan.

d.+evî [51/12]

d.+ini [21/14], [36/08]

demir : Dövülüp şekillendirilmesi, çekilip uzatılması, inceltilmesi kolay ve döküme elverişli olduğu için kullanılış yeri çok geniş olan, yoğunluğu 7,8, erime derecesi 1510, atom

ağırlığı 55,85, atom numarası 26 ve sembolü Fe olan element.	derece-i ‘ulyā: Yüksek derece [25/10]
d.+i [45/03]	derece-i nihāye: Son derece [32/15]
denā ’et: Alçaklık, âdîlik, aşağılık, zillet.	dereke : Aşağı derece, aşağı seviye.
d.+kārānede [29/13]	dereke-i süfelā: En aşağıda kalanların yeri [25/09]
denī: Alçak, soysuz, bayağı, aşağılık.	derk : Anlama, kavrama, idrāk etme.
d. [34/08]	d. [31/03]
der- : Başına geldiği kelimelere “-de, içinde” anlamı katarak zarf-lar yapar.	ders : Bir olayın zihinde bıraktığı, insanın gözünü açıp yanlış davranışlardan sakınmasını sağlayan öğretici, uyarıcı iz, ibret.
der-‘aḳab: Hemen, hemen arkasından, arkası sıra, aka-binde [11/09], [32/16]	ders-i ‘ibret: İbretlik bir ders [51/08]
der-dest: Tutma, ele geçirme, yakalama [38/10]	deryā : Deniz.
der-miyān: Ortada [35/09], [44/11]	deryā-yı tefekkür: Düşünce denizi [19/10]
derece : (Maddi veya manevi bir kıymet ölçüsüne göre sıralanan şeylerde) Bulunulan yer, kade-me, seviye, mertebe, mevki veya safha.	derūn : İç, iç taraf, dâhil.
d. [04/12], [18/04], [19/05], [21/16], [25/13], [37/05], [45/16]	d.+larını [12/14]
d.+de [09/15], [17/06], [28/05]	d.+unda [09/03]
d.+dedir [17/13]	d.+ında [07/13]
d.+ye [20/06]	dest-zen: el uzatma, tutunma,
	elde etme
	d. [01/11]
	devām : Bir durum üzere sürüp gitme, sürme, kesilmeme.
	d. [42/13]

dışarı : Bulunulan sınırlı veya kapalı bir yere göre dışta kalan yer.

d. [31/07], [31/12]

di- : Duygu ve düşüncelerini sözle anlatmak, söylemek.

d. [08/08], [08/17], [11/06],
[14/09], [15/14], [17/11],
[18/12], [19/12], [20/07],
[20/17], [21/14], [27/01],
[29/01], [30/05], [32/06],
[36/08], [41/04], [42/14],
[43/08], [48/06], [48/11],
[51/02], [32/10]

d.+dikden [24/16]

d.+mek [36/09], [50/08]

d.+mesi [12/05]

d.+nilebilecek [07/12]

d.+ye [05/16], [09/11], [32/03],
[34/10]

d.+yebildi [27/07], [46/04]

d.+yebildiler [26/15]

d.+yeceğim [24/11]

d.+yeceğiniz [42/16]

d.+yeceksiñ [45/08]

d.+yeceksiñiz [48/08]

d.+yerek [11/09], [12/07],
[28/01], [31/12]

ḏiger : Başka, öteki, öbür, sâir.

d. [40/08], [40/13], [43/13],
[47/14], [49/07]

dil : Gönül, yürek.

d.+den [18/16]

dil-beste: Gönül bağlamış
[26/01]

dil-fürûz: Gönül aydınlatan
[16/17]

dil-gîr: Gücenmiş, kırgın, gön-
lü incinmiş [37/04]

dil-ārā:Gönül süsleyen
[11/01], [13/13], [52/05]

dimāğ : Beyin.

d.+ına [51/13]

diyār : Memleket, ülke, belde, el.

diyār-ı āher+e: Öteki dünya
[43/05]

diñle- : İşitmek için kulak vermek,
isteyerek duymak.

d. [21/03]

diḵkat : Düşünceyi bir nokta üzerinde
toplama, bir şey üzerinde dü-
şüncesini toplayarak durma.

d. [07/11], [28/14]

d.+e [20/01]

dişi : Canlıların üreme bakımından
ayrıldığı iki cinsten, erkeği ta-
rafından döllenecek ve nesli-ni
üretecek biçimde yaratılmış
olanı, erkeğin karşıt cinsi.

d. [49/15]

dolaş- : Gezinmek, gidip gelmek.

d.+an [04/16]

doğun-: (Bir şey diğer bir şeye)
Yaklaşıp hafifçe değmek, te-
mas etmek.

d.+muş [18/11]

dök- : (Sıvı veya tâne hâlindeki
şeyleri) Bulundukları yerden
başka bir kaba veya yere
boşaltmak.

d.+ildi [36/04]

dön- : Kendi mihveri veya başka bir
şey etrâfında hareket etmek.

d.+müş [1906]

dört : Üçten sonra, beşten önce ge-
len sayının adı.

d. [26/03], [26/04], [43/15]

döşe- : Bir şeyi bir yere sermek,
yaymak.

d.+mesi [09/05]

dūçār : Uğramış, tutulmuş, yakalan-
mış.

d. [13/17], [31/03], [52/02]

dūçār-ı istiğrāb: Şaşkına dön-
müş [08/05]

dūçār-ı havf ü dehşet: Korkuya
tutulmuş [19/07], [36/01]

dūçār-ı mücāzāt: Cezaya maruz
kalmış [40/04]

dudağ : Ağzın yüze göre daha kırmızı
renkteki dolgun ve etlice alt ve
üst iki kenarından her biri.

d.+larından [13/07]

duman : Yanan bir maddeden çıkan,
içinde tamâmıyle yanmamış
katı zerreler ve buğu bulunan
gaz.

d+lar [30/08]

d.+larla [28/02]

duy- : İşitmek.

d.+ulır [43/04]

düğün : Evlenme veya sünnet do-
layısıyla yapılan şenlik, velîme,
sûr.

d. [25/04]

dürüş : Sert, katı, kaba, haşın.

d.+âne [18/11]

düş- : (Kendi ağırlığının etkisiyle)
Bulunduğu yerden ayrılıp yu-
karıdan aşağıya doğru inmek,
sukut etmek.

d.+erek [09/03]

d.+üp [50/16]

düşman: (Birine karşı) İyi duygular
beslemeyen, kötülük etmek
için fırsat kollayan kimse, yağı,
hasım, adû.

d.+larımın [45/09]

düşün- : Zihninde bir şey canlan-
dırmak, elde edilen bilgilere
zihnî faâliyet uygulayarak dü-
şünce meydana getirmek, fik-
retmek.

d.+üyorduysa [34/05]

E

ebr : Bulut.

ebr-i siyâh: Kara bulut [13/01]

edeb : İnsanın hatâyâ düşüp utanılacak şeyler yapmasını önleyen, yerinde ve ölçülü davranmasını sağlayan meleke, söz ve davranışlardaki ölçülülük, her hususta haddini bilip sınırı aşmama, terbiye, nezâket, zarâfet.

e. [11/11]

Emîne : Özel isim. Kişi adı

E. [39/14], [44/15]

E.+niñ [49/07]

et- : Türkçe’de birçok kelimenin sonuna gelerek birleşik fiiller teşkil eden, sonuna geldiği kelimeye göre değişik fonksiyonları olan, geçişli veya geçişsiz fiiller, ayrıca çeşitli deyimler yapan fiil.

e.+en [02/07]

e.+erim [01/14]

edîbâne: Terbiyeli, edepli ve zarif kimse, çelebi, nazik olana veya edebiyatla uğraşana yakışır surette.

e.+lerine [01/12]

efendi : Sâhip durumunda olan, buyruğu geçen, hükmünü yürüten, kendisine uyulan kimse, sâhip.

e.+lerine [26/12]

e.+m [05/17], [06/02], [08/18], [09/02], [11/08], [14/08], [24/15], [33/05], [40/05], [41/12], [43/10], [44/03], [49/02]

e.+miz [26/14], [27/02], [27/08]

e.+siniñ [06/07], [15/18], [30/03], [31/02]

efkâr : Fikirler, düşünceler.

efkâr-ı mu‘tedilâne: Uygun düşünceler [45/13]

e.+ı [19/01]

eg- : Biraz öne veya bir yana doğru meylettirmek, çevirmek, eğik duruma getirmek, bükmek.

e.+dirmege [46/15]

eger : Şart anlamını güçlendirmek için şart cümlelerinin başına getirilir, şâyet.

e. [33/07], [42/15], [43/17]

eğil- : Eğik bir durum almak, bir yöne doğru çarpılmak.

e.+erek [51/01]

ehemmiyet: Maddî ve mânevî bakımdan üzerinde durulacak hal ve değerde olma durumu, mühim

- oluş, önem.
e.+den [49/04]
- ekdār : Kederler, acılar, gamlar.
e. [26/11]
- ekdār-ı ciger-sūzlar**: Ciğer ya-
kan kederler [07/14]
- el : Kolun, bilek mafsalıdan îti-
bâren avuç ve parmakları içine
alan ve iş görmeye, tutmaya
yarayan kısmı.
e.+e [38/12]
e.+imden [36/15]
e.+inden [33/06]
e.+ini [17/04], [22/08]
e.+iyle [30/05]
e.+lerinde [05/02]
e.+lerindeki [07/04]
- el'ân : Şimdi, halihazırda.
e. [44/06]
- elbette : Şüphesiz, muhakkak, mutla-
ka.
e. [22/17]
- elbise : Çamaşır üstüne giyilen dış
giyeceği, giysi, libas, esvap.
e.+si [42/10]
- elektirik: Sürtünme, ısınma, darbe,
kimyevî bir olay, manyetik alan
veya herhangi bir mekanik
etkiyle, elektronların enerji ka-
zanarak yer değiştirmeleri
- sonunda meydana gelen ve bu
esnâda itme, çekme, ısıtma,
mekanik manyetik veya kimye-
vî etkiler şeklinde kendini gös-
teren enerji çeşidi.
e. [48/04]
e.+iyyeye [10/09]
- elhâşıl : Hasıl olan.
e. [19/11]
- elvân : Renkler.
e. [16/11]
e.+daki [04/06]
- elvân-ı muhtelif-i zarîfe**: Güzel
ve türlü türlü renkler. [03/06]
- emr : Bir şeyin yapılması veya
yapılmaması husûsunda bildiri-
len kesin hüküm, hükmüne
uyulması istenen zorlayıcı söz,
buyruk.
e. [06/02], [06/06], [39/10],
[47/13], [49/08]
e.+i [34/16]
e.+ine [10/06]
e.+ini [24/06]
e.+iñize [41/06]
- emr-i tabî**: Mütevazi bir emir
[21/12]
- emr-i 'âlî**: Yüksek buyruk
[24/14]

emr-i inşā'ât: İnşaat emri
[25/01]

emānet: Güvenilir bir kimseye sak-
laması veya birine teslim etme-
si için bırakılan şey veya kim-
se, vedā.

e. [15/13]

emîn : Güvenilir, inanılır, îtimat edi-
lir (kimse), inak.

e. [32/11], [32/12]

eñ : Başına geldiği sıfatın o sıfatın
ifāde ettiği anlamın en üstün
derecesinde olduğunu belirtir.

e. [07/10], [29/06], [41/04],
[47/04]

endām : Beden, vücut, boy pos.

e. [09/17]

enfes : Çok (daha, en, pek) nefis, çok
güzel.

e. [16/12]

enẓār : Bakışlar, nazarlar.

enẓār-ı edībāne: Terbiyeli ve
nazik bakışlar [01/12]

esāssız : aslı olmayan, ilke
ve gerçeklerden uzak.

e. [44/12]

esb : At.

e. [05/04]

esbāb : Sebepler.

e.+ı [17/14]

e.+ını [29/14]

esef: Olmaması, yapılmaması gere-ken
veya kaybedilen bir şey için
duyulan üzüntü, acınma,
yerinme.

e. [28/04], [37/14]

e.+ā [29/11]

esef-engiz: Esef verici. [52/03]

es'ile: Sorular.

e.+ye [44/11]

esir : Savaşta düşman eline düşen
kimse, tutsak.

esir-i zincir-i 'aşkı: Aşk zin-
cirinin tutsağı. [16/04]

eski : Çok zamandan beri var olan,
üzerinden zaman geçmiş olan,
kadim.

e.+sinden [25/14]

esnā : Bir işin yapıldığı veya olduğu
zaman, sıra, an.

e.+da [14/06], [31/05]

e.+sında [38/11]

esnā-yı rāh+da: Yol esnası
[16/03], [33/17]

esnā-yı istintāk+da: Sorguya çe-
kilme anı [38/15]

esnā-yı cināyet: Cinayet anı
[39/02]

estağfirullāh: “Allah’tan af ve mağfret

dilerim” anlamında duâ sözü. e. [33/12]	evet : Cevap olarak kullanılan tasdik sözü.
eşcâr : Ağaçlar. eşcâr-ı mürtefi‘a: Yüksek ağaçlar [03/05]	e. [08/18], [17/12], [36/10], [43/10], [50/08] e.+iniñ [34/13] e.+iñize [08/15]
eşhâş : Kişiler, şahıslar. e.+dan [32/04]	evlād : Bir anne baba için kendi oğulları veya kızları. e.+ımdan [33/08] e.+ımı [22/13] e.+ıñız [20/03]
etek : Elbisenin belden aşağı kısmı. e.+inden [03/08]	evrāk : Yapraklar, kitap sayfaları, kâğıtlar. evrāk-ı istintākiye: Sorgu kâğıtları [39/04]
eṭ‘ime : Yemekler. eṭ‘ime-i dā’ime+den Devamlı yemek [14/13]	evvel : Karşılaştırma yoluyla bir yer, zaman veya oluşun bahsedilen yer zaman veya oluştan önde veya önce bulunduğunu veya olduğunu anlatır, önce. e. [04/14], [07/10], [48/16]
eṭrāf : Taraflar, yanlar. e.+ına [49/10] e.+ını [27/09], [32/04]	eyle- : “Etmek, yapmak” anlamında yardımcı fiil. e.+di [15/17] e.+diği [10/11] e.+mek [50/12]
eṭvār : Tavırlar, davranışlar, haller, tarzlar. e.+ından [07/02] eṭvār-ı melekāne: Melek gibi davranışlar [18/05]	eyvāh : Kötü bir haber veya olay karşısında duyulan üzüntüyü, korku, panik, pişmanlık, esef, hayıflanma gibi duyguları ifade etmek için kullanılır, yazık.
ev : Bir âilenin oturması için yapılmış yapı, içinde yaşanılan, ikāmet edilen yer, konut, mesken, hâne, ikāmetgâh. e.+e [18/02]	
evcegiz: Küçük ev, yuva e.+e [07/11] e.+iñ [07/15]	

e. [27/15], [36/03]
ezber : Bir sözü, bir metni kitaba bakmadan aynen tekrar edilecek şekilde zihinde tutma, hıfzetme.

e.+imde [01/07]

ezhân : Zihinler.

e. [37/01]

ezvāk : Zevkler.

e. [23/13]

ezvāk-ı kâlbiye: Kalbe ait zevkler [14/04]

F

fâci' a : Çok acıklı olay, musîbet, âfet.

f. [01/09]

f.+nî [48/16]

fâ'ik : Daha üstün, tercih edilecek üstünlükte, müreccah.

f.+amî [15/08]

fâ' il : Yapan, işleyen kimse.

f. [37/10]

f.+i [34/04]

faḳat : Zıt hüküm ifâde eden iki cümleyi birbirine bağlar, ancak, yalnız, ama, lâkin.

f. [06/02], [11/04], [20/01], [31/02], [32/10], [39/01], [41/15], [48/04], [49/05]

faḳîr : Yoksul (kimse), muhtaç, fukarâ.

f. [07/01], [09/01], [19/16]

f.+ḥāneye [33/08]

faḳîrû'l-ḥāl: Durumu kötü olan [1809]

farḳ : İki şeyin birbirinden ayrılmasını sağlayan değişik taraf, başkalık, farklılık.

farḳ-ı 'aẓîm: Çok büyük bir fark [19/14]

farṭ : Haddinden fazla olma, aşırılık, ifrat.

farṭ-ı nezâket: Aşırı derecede nezaket uyandırmak [08/16]

farz : Şart ve gerekli olan şey.

f.+âne [09/05], [12/01]

f.+āneyi [07/13]

farz-ı muḥāl: Gerçekleşmesi gereken [43/04]

fecî' : Çok acıklı, yürek parçalayıcı, trajik.

f. [29/07]

f.+adan [38/16]

fedâ : Bir şey uğrunda değerli bir şeyden vazgeçme, uğruna verme.

f. [21/07]	fevķ : Üst, üst taraf, yukarı.
fedā-yı cān : Can feda etmek. [31/01]	fevķa'l-‘āde : Olağanüstü. [16/14], [17/06]
felāket : Büyük sıkıntılara sebep olan çok üzücü durum, büyük dert, yıkım, belâ. f.+e [41/08], [46/09], [46/14]	feyż : Erimlilik, bolluk, bereket. feyż-i delīl cenāb-ı pādīshāhīde : Bolluğun kanıtı padişah hazretlerinde [01/02]
fenā :Hoşa gitmeyecek durumda olan, istenen veya gereken nite-likte bulunmayan, kötü, bet. f. [45/11]	feyż-i ĥakīķī+ye : Gerçek bereket [25/11] feyż-resān : Bolluğa eren [04/15]
ferdā : Ertesi gün, yarın. f.+sı [1701], [2401], [4313], [5110]	feżā'il : Faziletler. feżā'il-i ‘āliye : Üstün faziletler [04/10]
fersaķ : 3 millik uzaklık ölçüsü. f. [02/10]	fırlat- : Hızla atmak, kaldırıp atmak. f.+dı [31/13]
feryād : Yüksek sesle ve kuvvetle bağırma, bağırıtı, haykırış, çığ-lık, âvâze, figan. f. [31/14], [32/03] feryād-ı cān-ĥırāş : Tüyleri ürperten haykırış [27/14]	fırşat : Bir şeyin yapılması için uygun düşen, elden kaçırılma-yacak durum ve zaman, vesîle. f.+dan [13/09]
ferāhnāk: Sevinçli, mesrur. f. [22/06]	fī : Arapçada "için" ya da "-da, -de" eki olarak kullanılıyor. f. [01/15] fī'l-ĥakīķa : Hakikatta [2417]
fesh: Bozma, hükümsüz bırakma, kaldırma, iptal etme. f. [39/03]	fikir : Düşünce, zihinde tasarlanan şey, düşün. f. [20/10], [20/13] f.+ime [21/15] f.+iyesine [16/15]
fevvāre: Fıskiye f.+lerden [04/03]	

filân : Belirtilmesi gerekli görülme-
yen isimlerin önüne getirilerek
onları belirsiz şekilde niteler.

f. [43/03]

firâr : Kaçma, kaçış.

f. [43/05]

f.+larına [38/08]

Fîrûz : Özel isim. Kişi adı

F. [05/05], [05/15], [06/06],
[15/18], [31/02]

F.+uñ [30/07]

G

geç- : Bulunduğu yerden ayrılıp baş-
ka bir yere yerleşmek, yer de-
ğiştirmek.

g.+erek [12/08], [14/11]

g.+irilerek [38/12]

g.+irmege [33/12]

g.+meden [37/14]

gel- : (Bir şey veya kimse) Konu-
şana göre uzak bir yerden daha
yakın bir yere doğru yol almak,
bir mesâfe katedip uzak bir
yerdan daha yakın bir yere
varmak.

g. [09/10]

g.+di [41/03]

g.+dikden [41/01]

g.+dikleri [14/11]

g.+dim [08/14]

g.+en [41/04]

g.+erek [50/03]

g.+ir [33/06]

g.+iyorum [09/13]

g.+işi [10/17], [23/07]

g.+mek [31/09]

g.+mekde [26/04]

g.+mesiyle [49/10]

g.+meyen [25/13]

g.+mez [33/12]

g.+miş [07/12], [30/11], [31/17]

g.+üp [35/09]

geniş : Kendi ölçülerine veya alışıl-
mış ölçülere göre enli olan,
genişliği fazla olan, vüs‘atli,
vâsi.

g. [22/11], [32/16]

genç : Hayatın çocuklukla orta yaş-
lılık arasındaki döneminde bu-
lunan.

g. [42/07]

gerek : Herhangi bir şeyin yapıla-
bilmesi veya olabilmesi için şart
olan (şey), lâzım.

g. [21/11], [21/12], [24/09],
[24/09]

getir- : (Daha uzak bir yerden)
Bulunulan yere gelmesini sağ-
lamak, gelmesine sebep olmak,
iletmek, nakletmek.

g. [06/04]

g.+di [06/06]

g.+digi [03/16]

g.+ilmesi [47/12]

g.+ilmesini [49/07]

g.+ilmiş [49/09]

g.+ilüp [47/17]

g.+üp [11/09]

gevezelik: Çok ve yerli yersiz konuşma
durumu, çalçenelik, çenebazlık,
lafazanlık.

g.+iñ [41/10]

gibi: Benzerlik bildirir; benzer,
benzeyen.

g. [04/10], [05/09], [07/15],
[10/10], [13/02], [13/06],
[14/13], [15/16], [22/13],
[27/10], [28/15], [32/10],
[45/01], [48/04], [49/10],
[49/15]

gice : Güneş battıktan sonra baş-
layan ve gün ağarıncaya kadar
süren karanlık zaman.

g. [43/13]

gidiş: Gitme işi

g.+işleri [05/03]

git- : (Bir şey veya bir kimse)
Konuşana göre yakın bir yerden
daha uzak bir yere doğru
hareket etmek, bir mesâ-fe
katedip yakın bir yerden daha
uzak bir yere varmak, azîmet
etmek.

g.+di [24/16], [43/13]

g.+dikçe [31/11]

g.+diñiz [49/01]

g.+elim [06/05], [33/13]

g.+ildikden [34/11]

g.+meden [51/14]

g.+mek [26/01], [35/05]

g.+mişler [40/14]

g.+üp [11/16], [20/15], [28/14]

gir- : (Dışarıdan içeriye) Geçmek,
(içeriye) varmak, dâhil olmak,
duhul etmek.

g.+di [10/03], [35/12]

g.+diler [34/15]

g.+üp [17/03], [23/06]

gîrân : Ağır.

gîrân-kıymet: Kıymeti büyük
olan [15/04]

girdâb : İçinden çıkılmaz tehlikeli ve-
ya zor durum.

girdâb-ı felâket: Zor duruma
düşüren sıkıntı, bela [41/08],
[46/09]

giriŧtâr : Tutulmuş, yakalanmış, tutkun, müptelâ.

f. [46/14]

gîsû : Saç.

gîsûvân-ı‘ anber-feşân: Mis kokulu saç [10/16]

giy- : Bir giyeceğı bedenine veya herhangi bir organına geçirmek.

g.+inmiş [41/02]

gönder-: Gitmesini sağlamak veya gitmesine yol açmak, yollamak, irsal etmek.

g.+meniñ [23/01]

göñül : Ėman, sevgi ve nefretin, iyi ve kötü bütün duyguların kaynağı olduğı kabul edilen kalbin mânevî yönü, yürek, dil.

g.+me [21/05]

g.+mi [21/06]

g.+ñi [22/03]

g.+lerini [07/09]

gör- : 1. (Gözle ve ışık yardımı ile) Bir nesne veya kimsenin varlığını algılamak, hissetmek 2. (Bir şeyin oluşuna veya var olduğuna) Şâhit olmak, müşâhede etmek.

d.+di [28/13]

g.+dükçe [29/12]

g.+düm [43/11], [44/03]

g.+dün [43/09]

g.+ebildiñ [42/04]

g.+ecegini [35/09]

g.+emedim [42/09]

g.+en [19/07]

g.+eni [09/14]

g.+ilebilirdi [04/06]

g.+ilemiyor [48/03]

g.+inerek [14/07]

g.+iniyordu [30/09]

g.+iniyorlardı [25/15]

g.+iyor [30/06]

g.+iyordu [19/04]

g.+iyorsuñ [45/05]

g.+iyorum [17/09]

g.+iñiz [50/05]

g.+mesiyle [28/09]

g.+öldiğı [38/07]

g.+ölmesi [36/01]

g.+ünce [08/05], [10/01], [30/12], [30/17], [31/11]

g.+ündi [08/03]

g.+ünmege [06/12]

g.+üşmege [41/04]

göster- : Görülmesini sağlamak, görülmesine sebep olmak.

g.+digi [45/15]

g.+erek [30/05], [45/04]
g.+meseñiz [20/14]
götür- : (Bulunulan yerden daha uzak bir yere) Taşımak, ulaştırmak, iletmek.
g.+ecek [46/17]
g.+elim [33/08]
g.+mekligim [33/02]
göz : İnsanda ve hayvanda görme organı.
g. [03/14]
g.+e [36/17]
g.+i [49/12]
g.+leri [10/08], [14/01]
g.+lerinden [29/05], [32/01], [34/02], [46/03]
g.+lerini [13/14]
gözetle-: (Bir kimsenin yaptıklarını) Kendini göstermeden veya farketirmeden gizlice tâkip etmek, tarassut etmek.
g.+dim [42/06]
gözük- : Görünmek.
g.+mege [28/02]
gūnāgūn: Türlü türlü, çeşit çeşit.
g. [16/12]
gūyā : Sözde, sanki.
g. [07/13], [15/15], [18/01]

güç : Bir iş veya hareketi sağlayan maddî ve fizikî kuvvet.
g. [19/11], [41/07]
gügercin: Pek çoğu evcilleşmiş olan, çeşitli türleri kutuplar dışında dünyânın her yerinde yaygın olarak yaşayan, gagası düz, tüyleri kalın ve sık, vücûdu kısa, uzun zaman hızla uçabil-diği için bilhassa askerlikte haberleşme işinde kullanılan, tâne ve meyve ile beslenen tünek kuşu.
g. [05/09]
gün : Dünyânın kendi yörüngesi etrâfında bir defa dönmesinden ibâret 24 saatlik zaman dilimi
g. [17/12], [22/13], [25/16], [37/05], [39/04], [39/06], [41/01], [43/15]
g.+de [15/09]
g.+den [24/12]
g.+i [16/15], [17/01], [24/01], [37/09], [51/10]
güşâyiş: Açılma, açış, açılış
g. [16/16]
güzel : Göze ve kulağa hoş gelen, görülmesi, duyulması insana zevk veren, cemil.
g. [10/17], [11/12], [14/01], [19/15], [21/03], [23/07], [24/03]

güzîne : Seçkin.

güzîne-i fikriyesine: Seçkin
düşüncesine [16/15]

güzērān: Geçme, geçiş, mürur etme.

g. [44/17]

Ğ

ğā'ib : Göz önünde olmayan, hazır
bulunmayan (şey).

ğ. [30/10]

ğalebe : Dövüşte ve savaşta yenme,
gālip gelme, gālibiyet.

ğ. [05/13], [17/17], [21/09]

ğam : Kaygı, tasa, keder, iç darlığı.

ğ. [07/14]

ğaybūbet: Göz önünde olmama, hazır
ve görünürde bulunmama,
başka yerde olma.

ğ.+i [40/14]

ğayr : Başka bir kimse, başkası.

ğayr-ı ihtiyārī: Seçilmemiş olan
[10/10], [34/02]

ğāyet : Çok, pek, pek çok, son dere-
ce.

ğ. [03/08]

ğayret : İçten gelerek çalışma, belli bir
şey için çabalama, didinme,
çaba, ceht.

ğ. [29/10], [36/08]

ğ.+iyle [25/01]

ğ.+leriniñ [29/11]

ğayūr : Çok gayretli, çok çalışkan.

ğ. [29/11]

ğazab : Aşırı hiddet, intikam alma
duygusu ile karışık öfke, kız-
gınlık, hışım.

ğ.+ı [20/05]

Ğıyās : Özel isim.

Ğ. [02/05], [47/05], [08/10]

ğonçe : Henüz açılmamış çiçek, to-
murcuk.

ğ. [13/06]

H, Ĥ, Ħ

ha : Gayrete getirmek ve teşvik
için kullanılır.

h. [42/16]

ħaber : Olmuş veya olmakta bulunan
bir şeye dâir orada olmayanlara
erişen bilgi, ondan ona
nakledilen söz.

ħ. [46/11], [47/07]

ħ.+inden [36/01]

ħabāšet: Habislik, kötülük, alçaklık..

ħ.+i [37/02], [45/07]

ħ.+iñizle [49/05]

ḥadd : Sınır.

ḥ.+im [51/04]

ḥadd-i ḥitām: Sonlandırma sınırı [25/01]

ḥādiṣe : Olan, ortaya çıkan, vukū bulunan her türlü hal, keyfiyet ve oluş, vak'a, olay.

ḥ. [22/03], [37/14], [43/15]

ḥ.+yi [35/13], [46/06]

ḥādiṣe-i mü'ellime: Kötü, ca yakıcı ya da üzücü olay [26/14]

ḥaḍrā : Yeşil.

ḥ. [03/05]

ḥafāyā : Gizli şeyler, sırlar, gizlilikler.

ḥ. [49/14]

ḥāfız : Koruyan, muḥāfaza eden kimse.

ḥāfız-ı ḥaḳīqī: Gerçek koruyucu [32/09]

ḥafīf : Tartıda ağırlığı az gelen.

ḥ. [03/16], [05/10]

ḥafiye : Bir kişi veya bir mesele hakkındaki gizli şeyleri araştırıp ilgililere haber veren kimse, dedektif.

ḥ. [38/01]

hafta : Birbiri arkasına gelen yedi günden ibâret zaman bölümü.

h. [25/07], [38/03], [40/12]

ḥā'il : Bir şeyin önünü kapayan, ileriye görmeye veya ileriye geçmeye engel olan şey, engel, mânîa.

ḥ. [31/08]

ḥā'iz : Sâhip, mâlik, taşıyan.

ḥā'iz-i meserrât: Mutluluğa kavuşanlar [15/11]

ḥaḳīkat: Asıl olan durum ve şekil, gerçek, asıl, künh.

ḥ. [39/02], [43/17]

ḥ.+en [01/09], [03/07], [30/07]

ḥaḳīkat-i ḥālî: Şimdiki gerçeklik [4006], [2201]

ḥaḳīqî : İnkâr edilemeyecek şekilde var olan, var olmuş bulunan, gerçek.

ḥ. [32/09], [51/04]

ḥ.+ye [25/11]

ḥâkim : Hükmeden, buyruğunu yürüten, hâkimiyet kurmuş olan, egemen.

ḥ.+e [39/06], [45/13], [47/11]

Ḥaḳḳ (1): Allah.

H. [36/10], [40/03]

ḥaḳḳ (2): Üzerine, için, husûsunda, dâir, müteallik.

ḥ.+ımda [18/03], [49/03]

ḥ.+ında [40/09], [48/17]

h̄.+iñ [50/06], [50/08]	h̄.+iñ [46/02]
h̄.+iñda [45/11]	h̄alk : Bir milleti meydana getiren insan topluluğu.
h̄.+iñızda [15/07]	h̄.+iñ [52/04]
h̄āl : Durum.	h̄āme : Kalem.
h̄. [10/14], [19/16], [26/13], [29/07], [30/04], [32/07], [43/05]	h̄āme-i himmetleri: Kalem ile gösterdikleri çaba [01/03]
h̄.+de [05/06], [09/17], [11/04], [16/04], [22/01], [22/07], [24/11], [35/02], [42/02], [45/11], [46/04], [47/17]	h̄ān (1): Türkler’de hākāna bağlı devlet başkanlarına veya müs-takil beyliklerin başkanlarına verilen isim, ünvan, emir.
h̄.+dedir [27/16]	h̄. [02/06], [02/07], [04/08], [07/06], [11/05], [12/05], [14/03], [14/10], [14/16], [16/15], [19/07], [20/11], [23/05], [24/01], [25/06], [25/16], [26/16], [29/16], [31/16], [32/16], [33/14], [35/01], [37/05], [50/17], [52/03]
h̄.+e [07/12], [19/04], [31/17], [49/10]	h̄.+a [10/04], [11/15], [49/13]
h̄.+i [12/12], [19/06], [40/06], [41/11], [45/12], [46/06]	h̄.+iñ [26/06]
h̄.+im [23/02]	h̄āne: Ev, mesken
h̄.+inde [21/06]	h̄. [09/03]
h̄.+iñ [14/03], [19/13]	h̄.+ñde [45/06]
h̄.+lerini [07/06]	h̄āne-i fakīrāne: Yoksulca bir ev [07/13]
h̄āl-i ferāh-nāk: Sevinçli durum [22/06]	h̄ançer : Kamadan küçük, ucu eğri ve sivri, iki yanı keskin bıçak.
h̄āl-i esef: Çok üzücü bir durum [28/04]	h̄. [38/04], [38/06], [45/05], [45/15]
h̄āl-i ciger-sūz: Ciğer yakan bir durum [30/09]	h̄.+i [45/04]
h̄ālā: Şimdi, henüz	
h̄. [45/10]	
h̄alāş : Kurtulma, kurtuluş.	

h.+iñ [07/01], [08/10], [22/05],
[26/10], [38/11], [40/10],
[47/05]

hançer-i müşâdif: Tesadüf eseri
görülen hançer [29/03]

hande : Gülme, gülüş.

h. [22/07]

hānedān: Köklü, asil ve büyük aile,
tarihteki tanınmış bir kimseye
dayanan soy.

h.+ımızñ [22/14]

h.+ından [08/09], [47/04]

h.+lerinde [38/10]

h.+sinde [40/15]

h.+sine [41/01], [49/01]

h.+yi [35/10]

hānedān-ı kadīm+inden: Eski
soylu aileler [02/05]

harābezār: viranelik

h. [07/12]

harāret : Sıcaklık.

h. [06/01]

h.+inden [45/03]

h.+le [13/07]

hareket: Bir şeyin, bir nesnenin bütü-
nünün veya bir kısmının yerini,
konumunu yâhut durumunu de-
ğiştirmesi, kımıldama, kımıl-
danma.

h. [21/15]

h.+siz [31/17]

hareket-i şâf-dilâne: Temiz
yürekli bir şekilde davranmak
[13/16]

harekât-ı insāniyetkārâne:
İnsanca hareket etmek, davran-
mak [33/10]

harfiyen: Olduğu gibi, hiçbir deği-
şiklik yapmadan, aynen, harfi
harfine.

h. [35/14], [24/08]

hāric : Bir şeyin sınırları dışında
kalan yer, dış, dışarı.

h.+inde [39/07], [42/01]

harīk : Yangın.

h. [28/08]

hasbe : Arapça “saymak, addetmek”
anlamındaki kelime, dilimizde
başına “ile” mânâsına gelen
“bi” harf-i cerri alarak bi-
hasebi... şeklinde klişeleşmiş
söyleyişler yapar.

hasbe'l-ticāre: Ticarete göre
[40/13]

hased : Başkasında olan bir nimeti
çekememe, kendisine faydası
olmadığı halde kıskançlık sebe-
biyle karşısındakinin sahip ol-
duğu nimetten mahrum kalma-
sını isteme, çekememe, günül-
eme.

h. [51/06]

h.+le [50/10]
hasen : Güzel.
h. [09/14]
hâşıl : Husûle gelen, olan, meydana çıkan.
h. [04/05], [05/03], [14/03], [45/16]
hasta : Sağlığı bozuk olan, sıhhati yerinde olmayan kimse.
h.+ları [33/06]
haṭā : Aslına uygun olmayan, doğru olmayan şey; yanlış, yanlışlık..
h.+ya [01/12]
hâtır : Düşünme, akılda tutma yeteneği, zihin, hâfıza.
h. [25/13]
hâtır-ı ‘âcizî: Düşünce zayıflığı [01/08]
hatun : Kadın.
h. [19/01], [19/11], [25/05], [35/15], [36/07]
h.+dur [47/06]
h.+uñ [17/03], [20/05]
havâle : Bir işi, bir şeyi başkasına devretme, başkasının sorumluluğuna bırakma.
h. [39/05]
havf : Korku.
h. [19/07], [27/05], [36/01]

hâvî : İçine alan, içinde bulunduran, içeren.
h. [24/05]
havuz : Bahçeleri süslemek, sulamak, içinde yüzmek veya belli maddeleri ıslatmak, boyamak, süzmek gibi maksatlar için kullanılan, etrâfı beton, tuğla, mermer vb. şeylerle çevrilmiş su biriktirme yeri.
h.+a [04/04]
hayâl : Aslı olmadığı halde zihinde kurulan şey, düş.
h.+lerine [25/13]
hayâl-i muḥāl: Gerçek olmayan bir hayal [20/09]
hayâl-i zâ’il: Yok olan hayal [22/17]
hayâlât: Hayaller, tasarlanan ve zihinde canlandırılan şeyler.
hayâlât-ı dil-fürûzân: Gönül aydınlatan hayaller [16/17]
hayât : Organların canlının varlığını devam ettirecek şekilde işlemesi ve canlıların, organlarının gösterdiği faâliyet sonucunda varlıklarını sürdürmesi durumu, sürüp giden yaşama, canlı olma, dirilik.
h. [11/10]
haydi : Teşvik, uyarı ve ihtar sözü olarak kullanılır.

h. [27/03], [44/02]	h.+ımı [31/09]
ḥayfā : Ne yazık ki.	h.+ıyla [23/12]
ḥ. [22/14]	ḥazerāt: Hazretler.
ḥaykır-: Çok yüksek sesle bağırarak.	h.+ınca [01/13]
h.+arak [28/15]	ḥāzır : Bir işi yapmak için gerekli her türlü şeyini tamamlamış olan.
ḥayrān : Bir kimse veya bir şey karşısında hayranlık duyan, onu çok beğenen, çok takdir eden kimse.	h.+ım [21/07]
ḥ. [09/14]	h. [31/14]
ḥayret : Bir durum veya bir şey karşısında ne yapacağını, ne hüküm vereceğini bilememe, şaşırma, şaşırıp kalma, şaşkınlık.	h.+dan [30/13]
ḥ. [47/08]	h.+uñ [47/07]
ḥayret-efzā : Hayret uyandıran [12/17]	ḥazīn : Hüzünlü, kederli, mahzun, gamlı.
ḥayret-fezā : Hayreti arttıran [05/03]	h. [05/01]
ḥayvān: Hareket edip yer değiştirebilme ve hissetme yeteneği olan canlı yaratık.	ḥaziran: Yılın mayıs ve temmuz ayları arasındaki 30 gün çeken altıncı ayı, yaz aylarının ilki.
h.+larına [16/01]	h. [01/15]
h.+larını [06/13]	ḥazīrūn: Hazırda olanlar, göz önünde bulunanlar
h.+ı [06/06]	h. [31/14]
h.+ına [06/09]	h.+dan [30/13]
h.+ından [07/15]	h.+uñ [47/07]
h.+ımı [28/01]	ḥekīmlik: Hekim olma durumu doktorluk, tabiplik
h.+ımı [21/07]	h. [33/06]
	helāk: Ölme, mahvolma, yok olma.
	h.+e [31/03]
	hemān : Derhal, çabucak, hiç vakit geçirmeden.

h. [07/15], [49/13]
hengām: Vakit, zaman, mevsim.
h.+ında [40/14]
henüz : Daha şimdi, yeni.
h. [04/15], [10/07], [13/06],
[42/01], [30/04], [30/12]
hep : Hiçbiri veya hiçbir kimse
dışarıda kalmamak üzere, büt-
tün.
h. [33/07]
her : Teklik kelimelerin önüne ge-
tirilir ve o kelime için verilen
hükümün aynı cinsten olan şey-
lerin hepsi için teker teker
geçerli olduğunu gösterir, -nin
hepsi, bütün, cümle.
h. [01/06], [04/11], [09/14],
[16/11], [27/10], [36/17],
[37/15], [38/01], [41/08],
[46/01], [46/05], [31/12]
herkes : Kim varsa hepsi, mevcut olan
bütün insanlar.
h.+i [29/07], [31/05], [37/03]
heyecân: Ânî ve beklenmeyen deği-
şiklikler ve duygulanmalar se-
bebiyle hislerde meydana gelen
şiddetlenme, aşırı hareketlilik
ve telâş.
h. [13/17], [30/03], [37/15]
heyecân-ı kalb+e: Kalb heyec-
canı [26/12]

hey'et : Bir işi yapmak veya yö-
netmekle görevlendirilmiş kim-
selerden meydana gelen top-
luluk, kurul.

hey'et-i hâkime: Hakimler
kurulu [39/06], [45/13], [47/11]

heyhât : Elden gitmiş bir şeye karşı
duyulan hasret, üzüntü ve esefi
bildirir, ne yazık.

h. [18/15], [21/05], [51/06]

hışım : Öfke, kızgınlık, gazap.

h. [25/06]

Hızır : Özel isim. Kişi adı.

H. [02/06], [04/08], [07/01],
[07/06], [09/03], [10/04],
[11/05], [11/15], [12/05],
[13/16], [14/02], [14/10],
[14/16], [16/03], [16/15],
[17/08], [18/10], [19/07],
[20/11], [22/05], [23/05],
[24/01], [25/05], [25/16],
[26/06], [26/10], [26/16],
[27/10], [28/04], [29/07],
[29/16], [30/10], [30/16],
[31/16], [32/05], [32/16],
[33/14], [35/01], [35/04],
[35/05], [36/05], [37/05],
[40/10], [49/12], [50/01],
[50/03], [50/14], [50/17],
[52/03]

himmet: Çalışma, gayret, emek.

h. [1/107]

h.+leri [01/03]

hicāb : Utanma, sıkılma, mahcubiyet.

h. [51/13]

h.+ından [13/14], [50/16]

hiç : Olumsuz cümlelerde ve soru cümlelerinde anlamı kuvvetlendirir, kat'iyen, asla.

h. [10/01], [22/16], [29/14], [34/05], [36/06], [40/05]

hiddet : Öfke, kızgınlık.

h. [21/08]

h.+eti [20/05]

h.+etinden [19/05]

h.+le [43/02]

hikmet : Gizli sebep, öğüt verici söz, veya olaylar zinciri

h. [51/08]

hikāye : Bir olayı sırasıyla anlatma işi.

h. [35/14]

hilāf : Ters, aykırı.

h.+ı [46/01]

hiss : Dış dünyâya âit etkileri beş duyu yoluyla idrak etme.

h. [05/11], [06/15], [10/10], [15/07], [16/06]

hiss-i ma'nevî: Manevi bir duygu [08/15]

hissiyât: Hisler, duygular.

h. [12/11]

hissiyât-ı kalbiye: Kalpten hissedilen şey [50/11]

hitām : Son, nihâyet, bitim.

h. [24/10], [25/01]

hitām-pezîr: Sona eren [14/15]

hitāb : Sözü veya yazıyı bir kimseye yöneltme, tevcih etme.

h. [11/05]

hoş : Duyguları okşayan, zevk veren, beğenilen, güzel, iyi, latif.

hoş-âmed: Hoş geldi [09/07]

Hudā : Allah, Tanrı, Cenâbıhak.

H.+ya [151/3]

hudūd : Bir devletin topraklarını diğer komşu devletlerden ayıran çizgi, sınır.

h.+unda [02/04]

h.+ını [21/01]

hukūk : Haklar.

hukūk-ı māderāne: Annelik hakları [21/12]

hulūl : Bir şeyin içine işleme, girme, nüfuz etme.

h. [39/06]

hūn : Kan.

h. [50/13]

hun-hār: Kana susamış, kan dökücü, zâlim, gaddar, câni [37/03]

hurşîd : Güneş.

h. [04/14]

huşûl : Hâsıl olma, peydâ olma, vücûda gelme.

h.+e [03/16]

huşûs : Konu, iş, keyfiyet, madde.

h. [48/17]

h.+ındaki [23/12]

huẓẓâr : Bir yerde hazır bulunan, orada mevcut olan kimseler.

h.+ı [47/10]

huẓûr : İç rahatlığı, hâlimden memnun olup gönlünde rahatlık duyma, kendini rahat ve memnun hissetme durumu.

h.+ına [24/02]

huẓûr-ımaḥkeme+ye: Mahkeme huzuru [47/12], [48/01]

hücûm : Üstüne yürüme, saldırma, saldırı, savlet.

h. [51/13]

hükûm : Bir şeyin şöyle veya böyle olduğu hakkında verilen karar, yargı.

h. [21/05], [51/10]

hükûm-i vâkı': Olayı hükmetmek [51/10]

hükûm-fermâ: Hükûm süren [19/09]

hürmet: Bir şeye veya bir kimseye değer vermekten ileri gelen ölçülü davranma hissi, çekinme ile karışık bir sevginin verdiği dikkat ve itina gösterme duygusu, saygı.

h. [11/13]

h.+le [08/17]

hüsn : Güzellik.

hüsn-i tabî'at+e: Tabiatın güzelliği [04/01]

hükûmet: Devletin, ülkeyi içerde ve dışarıda yönetmesinde yetkili olan yürütme organı, yönetme, yürütme kuvveti ve bu kuvveti temsil eden bakanlar kurulu.

hükûmet-i maḥalliye: Yerli hükûmet [37/13]

I

ısrâr : İstedığının olması için bir şeyin veya kimsenin durmadan üstüne düşme, arzusunu kabul ettirmek için tekrar tekrar üstünde durma, üsteleme.

ı. [21/16]

ıztırâb : Maddî veya mânevî acı, azap, eziyet, zahmet, sıkıntı.

ıztırâb-ı ma'nevî: Manevi sıkıntılar [26/06]

iztirâbât-ı kalbiye: Kalp atışları
[17/13]

İ

i'âde : Alınan bir şeyi geri verme.

i. [21/14], [52/05]

i.+ye [36/08]

‘ibâret : Sadece -den meydana gelmiş, -
den oluşmuş, başka bir şey
değil, ancak bu.

‘i. [14/13]

‘i.+dir [43/16]

ibrâz : Ortaya koyma, gösterme.

i. [18/03]

‘ibret : Bir olaydan çıkarılan göz
açıcı, uyarıcı ders.

‘i. [51/08]

ibtidâ : Başlama.

i. [41/04]

îcâb : Gerek, lüzum, iktizâ.

î. [23/02], [33/03]

i.+ı [21/06]

îcâd : Yeni bir şey bulma, ortaya
koyma, varlığı bilinmeyen bir
şeyi meydana getirme.

î. [43/06]

icbâr : Zorlama, cebretme.

i.+ına [01/05]

icrâ : Bir şeyi fiil hâline getirme,
yapma, yürütme, uygulama.

i. [24/08], [24/14], [38/10],
[41/13], [47/14], [51/11]

i.+dan [09/08]

i.+sı [25/07]

i.+ya [37/03]

ictimâ‘ : Bir araya gelme, toplanma.

i. [29/09]

ictinâb : Kaçınma, sakınma, çekinme.

i. [40/03]

iç- : Bir sıvıyı ağza alıp yutmak.

i.+dikden [11/10]

iç : Bir şeyin kendi sınırları ara-
sında kalan kısmı, dâhil.

i.+inde [13/11], [28/07], [42/02]

i.+ine [30/01]

i.+lerinden [27/07]

içerü : İçte kalan yer, iç kısım, iç
taraf.

i.+de [10/01]

i.+den [08/01]

i.+ye [34/14]

içün : Sebep bildirir; sebebiyle, -den
ötürü, -den dolayı.

- i. [08/12], [08/14], [12/11], [16/05], [20/03], [21/07], [22/02], [23/02], [31/06], [36/17], [42/05], [49/01], [50/12], [51/07], [52/04], [51/09]
- iddi‘ā : İleri sürülen ve savunulan düşünce.
- i. [45/02]
- idi : Ek fili geçmiş zaman eki olarak kullanılır.
- i. [02/09], [03/11], [04/13], [04/14], [09/06], [10/08], [11/04], [12/15], [14/05], [14/14], [15/18], [16/14], [17/06], [17/17], [19/06], [19/10], [21/13], [23/13], [23/15], [26/10], [28/05], [28/07], [29/04], [29/10], [30/11], [35/11], [37/16], [38/03], [40/12], [40/14], [42/07], [42/08], [42/10], [47/16], [48/03], [48/05]
- i.+m [17/16], [40/17], [42/01], [48/15]
- idhāl : İçeri koyma, içeri sokma, dâhil etme.
- i. [09/04]
- ‘iffet : Cinsî hususlarda ahlâk kurallarına bağlılık, nâmus, ırz.
- ‘iffet-perver: İffetini koruyan [12/11]
- ifhām : Anlatma, bildirme; anlatılma, bildirilme.
- i. [11/12]
- ifrāt : Aşırı gitme, ölçüyü aşma, gereğinden fazla ileri gitme.
- i. [17/05]
- iftirā : Bir kimseye aslı olmayan bir suç yükleme, bir kabahat yakıştıırma.
- i. [49/03]
- ifādāt : İfadeler.
- i.+in [43/17]
- iğfāl : Gaflete düşürüp yanıltma, kandırma, aldatma.
- i. [22/13]
- iḥāṭa : Bir şeyin etrâfını çevirme, çevreleme, kuşatma, sarma.
- i. [27/09], [28/10], [32/04]
- ihtizâz : Hafif hafif titreme.
- i.+l [48/09]
- iḥbār : Haber verme, bildirme.
- i. [48/08]
- iḥrâc : Dışarıya çıkarma, dışarıya atma.
- i. [45/08], [46/02]
- i.+ıyla [37/11]
- iḥtâr : Hatırlatma.
- i. [20/10]
- iḥtifâ : Ortadan kaybolmak.

i. [11/02]	i.+dan [25/14]
iḥtimāl: Mümkün olma, imkân dahi- linde bulunma, olabilirlik, ola- sılık.	iḥyā : Diriltme, canlandırma.
i. [08/10], [28/16]	i. [09/02]
iḥtirām: Saygı, hürmet, tâzim.	iḥzār : Hazır etme, hazır bulundur- ma, hazırlama.
i. [15/05]	i. [21/10], [34/17], [39/01], [39/11], [44/10], [48/01]
iḥtirāmāt: Saygılar, hürmetler.	īkā ^c : Meydana getirme, yapma, yaptırma, işleme.
i. [10/04]	ī. [29/13], [34/05]
iḥtirāmāt-ı fā'ika: Üstün bir saygı [15/08]	iḳāmetgāh: Oturulan yer, mesken
iḥtirāz : Çekinme, kaçınma, sakınma.	i.+ı [02/10]
i. [40/03]	i.+ına [16/08]
iḥtisās : Duygulanma, hissetme.	iḳbāl : Tâlih ve baht açıklığı, mut- luluk, saâdet.
i. [10/11]	i. [17/03], [19/01], [19/11], [20/05], [21/08], [25/05], [35/15], [36/07], [36/12], [47/05], [47/16], [48/02], [49/09], [51/12]
iḥtiyār : Seçmek.	iken : Fiilden isim yapma eki.
i. [33/16], [34/13], [35/06], [42/07]	i. [30/02], [40/16]
i.+ī [10/10], [34/02], [46/07]	iki : Birden sonra, üçten önce ge- len sayının adı.
i.+ımda [21/05]	i. [01/01], [07/17], [12/10], [17/12], [25/07], [33/15], [40/12], [42/15], [47/11], [47/16]
i.+ıñ [34/16]	i.+si [19/10]
i.+ından [13/04]	
iḥtiyātsizlik: Dengeli ve ölçülü davranmama durumu,	
i.+dır [33/02]	
iḥtişāmāt: İnsanı etkisi altına alan gösterişli görünüşler, debdebeler, görkemler	

ikmāl : Eksikliklerini tamamlayıp tam hâle getirme, tamamlama.

i. [27/13]

i.+e [43/01]

iktifā : Olduğu kadarını yeterli bulma, kâfi görme, fazlasını istememe, yetinme.

i. [13/15]

i' lān : Açıklama, açığa vurma, meydana çıkarma.

i.+a [12/14]

‘ilāve : Bir şeyin yanına başka bir şey daha koyma, ekleme, katma; eklenme, katılma.

‘i. [24/07]

‘i.+ten [15/06], [35/09]

ile : İki kelimeyi, iki öbeği birbirine bağlar.

i. [03/06], [03/08], [04/03],
[07/03], [11/05], [12/07],
[12/12], [15/01], [15/05],
[15/17], [16/09], [16/12],
[16/13], [17/02], [18/02],
[18/03], [19/11], [22/09],
[24/13], [25/02], [25/09],
[26/13], [27/14], [28/08],
[30/04], [32/05], [34/07],
[35/10], [38/09], [40/12],
[43/06], [43/11], [44/15],
[45/06], [48/02], [48/09],
[49/11], [49/14], [49/16],
[50/13], [51/09]

ileyh : Ona.

i.+e [11/09], [17/05]

i.+ānıñ [47/12]

ilk : En önce olan, en önde gelen.

i. [04/15], [10/14], [18/01]

ilticā : Sığınma, himâyesi altına girmeyi isteme.

i. [05/11], [18/02]

iltifāt : Bir kimseye gönlünü alacak şekilde davranma, güler yüz gösterme, hatırını sorma, ilgilenme, teveccüh.

i.+larla [07/08]

İlyās : Özel isim. Kişi adı.

İ. [02/06], [04/08], [07/01],
[07/06], [10/04], [11/05],
[11/15], [12/05], [14/02],
[14/10], [14/16], [16/03],
[16/15], [19/07], [19/13],
[20/11], [22/05], [23/03],
[23/05], [24/01], [25/05],
[25/16], [26/06], [26/10],
[26/16], [29/16], [30/10],
[30/16], [31/16], [32/16],
[33/14], [35/01], [35/05],
[36/05], [37/05], [40/10],
[49/12], [50/01], [50/03],
[50/17], [52/03], [17/08]

İ.+a [27/10], [29/07], [32/05]

İ.+ıñ [09/03], [13/16], [18/10],
[28/04], [35/04]

ilkā : Atma.

i. [46/09], [31/07], [31/10]	in- : Bulunduğu yerden) Aşağıya doğru gelmek.
īmā : Açıkça söylemeden üstü kapalı olarak anlatma, dokundurma.	i.+erek [07/15], [28/10]
ī. [15/15]	in'ikas: (Işık) Bir yere çarpıp geri dönme, yansıma.
imdād : Tehlikede veya çâresiz durumda olan birine yapılan yardımlar.	i.+ından [04/05]
i. [50/01]	in'itāf : Bir tarafa dönme, bir yöne meyletme, yönelme, temâyül etme.
imiş : Ek fiil olarak geçmiş zaman için kullanılan bir ektir.	i. [10/09]
i. [18/07]	inkār : Kabul ve tasdik etmeme, tanı-mama.
imkān : Olabilecek durumda bulunma, mümkün olma, olabilirlik, olanak.	i. [38/17]
i.+ı [46/02]	i.+da [45/10]
imrār : Geçirme, geçirilme.	i.+ı [39/03]
i. [16/17]	i.+ınız [49/04]
İmsimm: Özel isim. Yer adı.	inkılāb : Bir durumdan başka bir duruma dönüşme.
İ. [06/11], [17/15], [24/03], [29/08], [48/07]	inkılābāt-ı kalbiye: Kalbin dönüşümü [10/11]
İ.+de [33/03], [35/13], [37/09], [40/10]	inķi'ād: (Meclis, kongre vb.) Bir araya gelip toplanma, kurulma.
İ.+e [06/04]	i. [39/08]
imāle : Bir tarafa doğru eğme, çevirme, meylettirme; eğilme, çevrilme.	insān : İki ayaklı, iki elli, akıllı ve konuşma yeteneği olan memeli canlı.
imāle-i nazar-ı 'āşıkāne: Bir aşk bakışına doğru eğilme [13/04]	i. [41/08]
	i.+iye [04/10]
	i.+lar [51/07]

insāniyetkārāne: İnsanlığa

yakışacak surette, vicdanlıkla

i. [33/10]

intāc : Sonuçlandırma, sonunu alma,
bitirme.

i. [51/06]

intiḥār : Kendi kendini öldürme.

i. [30/02]

intikāl : (Bir yerden başka bir yere, bir
durumdan başka bir duru-ma)
Geçme, göçme.

i. [02/07]

inṣā : Yapma, yapılma, kurma,
kurulma.

i. [24/05], [40/10]

i.+āt [24/09]

i.+āti [25/01]

irāde : Bir şeyi yapıp yapmama hu-
sûsunda karar verebilme ve
bunu uygulama gücü.

i.+si [13/04]

irā'e : Gösterme.

i.+ye [12/17]

irte : Bir günün veya belli bir za-
mânın hemen arkasından gelen
gün veya zaman.

i.+si [37/09]

irtikāb : Kötü bir işi, bir kötülüğü
yapma.

i. [45/07], [46/07], [49/13],
[50/13], [51/05]

irtihāl : Göçme, göç etme.

i. [18/09]

īṣāl : Ulaştırma, ulaştırılma, eriştir-
me, eriştirilme.

ī. [25/10]

isāle : Akıtma.

i. [50/13]

ise : Ek fiile bağlı şart eki olarak
kullanılır.

i. [09/05], [14/03], [14/12],
[18/05], [20/11], [21/15],
[22/11], [31/05], [36/05],
[42/15], [43/13], [44/01],
[44/03], [45/06], [51/12]

i.+ñiz [43/04]

isim : Varlıkları birbirinden ayırma-
ya, tek tek veya cins cins kar-
şılamaya yarayan kelime, ad.

i. [02/03], [47/07]

i.+i [08/16]

i.+iñ [39/12]

i.+ini [35/04], [44/16]

islām : Allah'ın Kur'an ile vahyettiği
ve esasları Hz. Muhammed ta-
rafından bildirilen din, müslü-
manlık.

i.+iyyeye [09/16]

‘işmet : Nâmuslu olma, ahlâk kural-
larına uyma, nefsi nâmûsa
dokunacak fuhuş vb. şeylerden
uzak tutma, ırz temizliği, iffet.

‘i. [13/02]

isnād : Bir düşünceyi, bir konuyu bir
kimse veya sebebe yükleme,
ona bağlama.

i. [38/15]

iste- : (Bir şeye karşı) İstek duy-
mak, (o şeyi) arzulamak, arzu
etmek.

i.+di [31/02]

i.+digi [49/14]

i.+digini [31/10]

i.+mege [20/09]

i.+yorsunuz [08/07]

isticvāb: Sorguya çekme, sorup cevap
alma, söyletme, istintak.

i.+a [48/06]

i.+ına [39/11]

i.+ın [44/07]

istid‘ ā : Dilekçe, arzuhal, istidaname.

istid‘ ā-nāme: Arzuhal [37/13]

istifāde: Fayda sağlama, faydalanma,
yararlanma.

i.+ye [13/09]

istihzā : Biriyle ince ince alay etme,
eğlenme, birini eğlenceye,
maskaralığa alma.

i. [22/02]

istimdād: Yardım isteme, imdâda
çağırma.

i. [30/14]

i.+ın [30/16]

istinţāk: Sorguya çekme, soru sorarak
söyletme.

i.+da [38/15]

i.+iyeleri [39/04]

istirāhat: Dinlenme.

i. [08/14], [14/16], [37/06]

istirhām: Merhamet isteme, yalvarma,
niyaz etme.

i. [20/16]

i.+kārāne [43/12]

istiğrāb: Garip bulma, şaşma, hayret,
şaşkınlık.

i. [0805]

i.+î [10/03]

istiḥdām: Bir hizmette kullanma, bir
işte çalıştırma.

i. [24/10]

istiḥrāc: (Sonuç) Çıkarma, (anlam) çı-
karma.

i. [29/15]

istiḥşāl: Meydana getirme, hâsıl etme,
üretme, üretim.

i. [22/09], [23/08]

istiḫbāl: Gelecek, gelecek zaman, ati

i. [16/09]

i.+e [07/03]	i.+señ [44/05]
istîlâ : Bir yeri kuvvet kullanarak ele geçirme.	işkence: Bir kimseye yapılan aşırı eziyet, maddî ve mânevî cefâ.
i. [11/14], [47/10]	i. [45/11]
iş : Bir maksatla yapılan faâliyet, çalışma, amel.	işte : Bir kimse, şey veya durumu işaret etmek için kullanılır.
i.+e [24/12]	i. [10/13], [45/05], [51/07]
işâret : Bir şeyi, anlatılmak istenen bir manayı el, parmak, kaş, göz, baş ile gösterme.	iştimâl : Şamil olma, kaplama, içine alma, ihata etme.
i. [30/07], [44/09]	i. [37/15]
i.+i [10/02]	i.+i [28/05]
işbu : Bu işaret sıfatının yazıda kullanılan eski bir şekli, işte bu.	iştirāk : Ortak olma, birlikte bulunma, ortaklık.
i. [12/10]	i. [22/16]
işğâl : (Bir yeri) Kuvvetine dayanarak ele geçirme, hükmü altına alma.	it- : Türkçe’de birçok kelimenin sonuna gelerek birleşik fiiller teşkil eden, sonuna geldiği kelimeye göre değişik fonksiyonları olan, geçişli veya geçişsiz fiiller, ayrıca çeşitli deyimler yapan fiil.
i. [40/07]	i. [12/04], [40/03], [42/13], [50/02], [50/11]
işit- : Kulak yoluyla duymak.	i.+di [05/06], [05/12], [07/09], [07/11], [08/15], [09/02], [09/04], [09/12], [09/17], [11/10], [11/14], [13/10], [13/15], [14/10], [14/17], [16/17], [18/06], [19/05], [24/02], [24/07], [27/09], [31/04], [34/10], [34/14], [35/08], [35/10], [35/14],
i.+ilemiyecek [35/03]	
i.+iyordum [42/03]	
i.+iyorduñ [41/18]	
i.+digi [45/01]	
i.+dim [44/03]	
i.+ildi [08/01]	
i.+miş [48/14]	
i.+mişsinizdir [08/11]	

[37/13], [39/03], [39/08],
[45/01], [45/08], [45/16],
[47/10], [490/8]

i.+digi [07/08], [07/11], [14/03],
[22/06], [28/04], [28/14],
[31/11], [49/13]

i.+digim [15/07], [41/12],
[42/15], [46/07]

i.+digiñ [45/07], [51/05]

i.+digini [18/09]

i.+dikden [05/10], [06/08],
[10/05], [14/16], [21/14]

i.+dikleri [18/03], [22/13],
[22/15], [26/12]

i.+diklerinden [06/13], [07/02]

i.+dikçe [01/03], [13/04],
[14/04], [23/12]

i.+diler [07/05], [15/02],
[26/05], [38/17], [47/15]

i.+dim [18/02], [41/15], [46/10],
[50/14]

i.+dirdigi [40/11]

i.+diriyorsun [44/14]

i.+dirmesi [24/06]

i.+diyse [10/02], [36/13]

i.+diği [30/07]

i.+ebilmiş: [23/08]

i.+ecegim [20/16], [34/09],
[40/06], [46/06]

i.+ecegimi [33/09]

i.+ecek [09/15], [11/13],
[30/15], [36/16]

i.+ecekler [22/14]

i.+eceklerini [25/12]

i.+emem [20/09]

i.+emeyeceğini [21/09]

i.+emeyecekler [22/16]

i.+emiyeceğim [41/14], [50/06]

i.+emiyordu [34/06]

i.+emiyorlardı [27/06], [29/15]

i.+en [03/09], [06/15], [26/13],
[28/10], [30/04], [31/05],
[32/01], [32/04], [40/07],
[40/08], [41/17], [42/02],
[44/17], [47/02], [10/10],
[11/07]

i.+er [40/04], [49/10]

i.+erdi [03/15]

i.+erek [07/04], [14/01],
[18/12], [36/08], [43/05],
[46/08], [51/14]

i.+erim [12/06], [20/04],
[20/10], [33/09], [33/11],
[44/04], [48/10]

i.+erler [33/07]

i.+erseñ [45/12]

i.+erseñiz [11/16]

i.+eyim [12/01]

i.+ildi [25/08], [34/17], [38/09]

i.+ildigini [34/05], [46/02]

i.+ilen [29/13], [44/11]

i.+ilerek [47/15]

i.+ilmesini [35/07]

i.+ilmiş [16/12], [16/13],
[37/12]

i.+ilsün [19/17]

i.+ince [07/13]

i.+inceye [33/03]

i.+iyor [23/02], [33/04], [41/09]

i.+mege [05/13], [17/17],
[20/10], [21/07], [27/12],
[27/13], [30/14], [32/03],
[33/16], [37/04], [43/06],
[44/16]

i.+mek [08/14], [14/17],
[21/05], [21/12], [23/11],
[30/02], [30/11], [30/13],
[31/01], [31/07], [31/10],
[37/06], [48/17], [49/14]

i.+mekde [12/15], [29/10],
[39/03]

i.+mekle [13/15]

i.+mekligim [20/13], [51/04]

i.+mem [06/02], [40/06]

i.+mesini [20/15]

i.+mesiyle [05/11], [31/03],
[39/06]

i.+meñizi [20/03]

i.+miyor [41/16]

i.+miş [05/04], [07/15], [11/02],
[22/03], [29/09], [39/02],
[45/04], [48/02], [48/04],
[52/05]

i.+se [10/09]

i.+sün [51/05]

i.+işñiz [09/01]

i.+iyordı [16/06], [29/08],
[35/04], [44/13]

i.+iyorlar [48/08], [49/03]

i.+iyorlardı [29/14]

i.+iyormuş [51/07]

i.+iyorsun [21/02], [21/16],
[45/02], [47/01]

i.+iyorsuñuz [21/03]

i.+iyorum [15/10], [15/13],
[22/01]

i.+üb [46/14], [35/06], [39/10],
[47/08]

i' t̃ā : Verme, verilme.

i. [24/06]

i t̃ā' at : Emre uyma, söz dinleme.

i.+i [20/12]

i t̃fā' : Söndürme, söndürölme.

i.+sına [29/09]

i' t̃ibār : Saygı görme, saygı gösterme,
değer verme, kendine değer
verölme.

i.+a [30/16]

i.+en [24/12]

i' tidāl : Aşırı olmama, ne çok fazla ne çok az, tam gerektiği kadar olma, orta halde bulunma, ölçülülük.

i. [21/14], [36/08]

i' tinā : Bir şeyin istenildiği gibi olması için gereken dikkati gösterme, dikkat, özen, özenme, ihtimam.

i. [33/09], [35/07]

i' tirāf : Bir kimsenin başkalarına söylemek istemediği bir gerçeği veya suçu artık saklamaktan vazgeçip açıklaması, bu yolda gerçeği gizlemeden yapılan açıklama.

i' tirāf-ı cürm: Suçu itiraf etmek [47/15]

iz : Bir şeyin bir yerde bıraktığı belirti.

i.+im: [02/03]

izā' a : Kaybetme, zâyi etme.

izā' a-ı vaqt: Zaman kaybetmek [44/14]

izāle : Giderme, yok etme, ortadan kaldırma.

i. [19/16]

izdivāc: Evlenme, tehhül, tezevvüç.

i. [23/11]

i.+iñ [25/07]

J

Jaune : Özel isim.

J. [02/11]

Jön : Özel isim. Nehir adı.

J. [02/11], [03/09]

K, Q

qabāl : Kelime dilimizde “bu türlü, bu çeşit, bu cins, bunun gibi” anlamına gelen bu kabil, bu kabilden ve “o türlü” manasındaki Kabilinden şekillerinde kullanılır.

q.+indendir [22/17]

qābil : Kabul eden, alan, alıcı.

q. [13/11]

qābil-i ta' rif+dir: Tanımlamaya makbul [22/06]

qabza : (Kılıç, tabanca, ok vb.nin) Tutulacak yeri.

q.+asıyla [45/03]

qabūl : Bir şeye isteyerek veya istemeyerek peki deme, râzı olma, muvâfakat etme.

q. [20/15], [33/07], [40/05]

kaç: Bir şeyin niceliğini sormaya yarayan soru sıfatı, ne kadar, nice.

ķ. [02/10], [07/01], [22/08], [39/04], [39/15], [41/01], [41/14]

ķadar : Bir şeyin, kıyaslandığı diğerk bir şey ölçüsünde, derecesinde veya büyüklüğünde olduğunu anlatır.

ķ. [01/06], [05/08], [10/17], [15/01], [19/09], [23/11], [33/02], [33/03], [50/12], [51/06]

ķadīm : Geçmişi uzun zamāna dayanan, eski.

ķ.+inden [02/05]

‘ādet-i ķadīme-i milliye: Milli ve köklü adetler [39/07]

ķadīm : Erişkin duruma gelmiş dişi insan.

ķ. [08/02], [08/16], [09/07], [28/13], [41/03], [41/04], [42/05], [42/14], [43/01], [43/12], [47/03]

ķ.+dır [47/02]

ķ.+la [44/17]

ķ.+larının [05/02]

ķ.+ı [42/04]

ķ.+ın [20/08], [44/05]

ķāfī : Yeten, yetişen, elveren, yeterli, kifāyet eden.

k. [12/17]

ķahramān: Savaşta yiğitlik ve cesāret göstererek korkusuzca dövüşen kimse, yiğit, bahādır.

ķ. [05/04]

ķahr : İnsanın içine işleyen derin üzüntü, sıkıntı, keder.

ķ.+ından [30/13]

ķahvealtı: Sabahları ve ikindi üstü yenen hafif yemek.

ķ. [11/16]

ķā’in : Olan, bulunan, var olan, mevcut olan.

k. [02/11]

ķā’ināt: Yaratılmış şeylerin hepsi, yer gök bütün varlıklar ve bütün mahlûkat, âlem, evren.

k.+ı [04/15]

ķāl : Söz, lâf.

ķ. [22/02]

ķ.+inden [52/04]

ķal- : (Bir süre bir yerde) Yaşamak, oturmak, ikāmet etmek.

ķ.+amaz [40/17]

ķ.+ınca [22/11]

ķ.+ırdı [10/12]

ķ.+ırdım [40/15]

ķ.+madı [24/11]

ķ.+mağda [14/05]

ķ.+mış [23/10], [28/07]
ķalb : İki akciğer arasında ve biraz solda bulunan, emme basma bir tulumba durumunda, vücuttaki kanı akciğerlere ve akciğerlerden döndükten sonra tekrar vücûda sevkederek kan dolaşımını sağlayan organ, yürek.

ķ. [16/16]

ķ.+e [26/12], [30/04]

ķ.+en [13/17], [15/07]

ķ.+i [32/13]

ķ.+ine [11/13], [26/06]

ķ.+iniñ [16/06]

ķ.+iyeleri [12/14]

ķ.+iyem [17/13]

ķ.+iyesinden [10/11], [14/04]

ķ.+iyeñi [50/11]

ķalbgāh: Canevi

ķ.+ı [38/03]

ķaliçe : Küçük halı, halı, seccâde.

ķ.+ler [16/13]

ķalîl : Çok olmayan, az.

ķ.+e [12/10]

ķalk- : Oturur veya yatar durumdan çıkarak ayakları üzerinde doğrulmak, ayak üstü durmak.

ķ.+araķ [11/15], [22/07], [37/09]

ķamer : Ay, mah.

ķ.+i [11/02]

ķan : Plazma ve kan yuvarlarından meydana gelen ve damarların içinde dolaşarak vücut dokularını besleyen kırmızı renkli sıvı.

ķ. [19/06], [28/07]

ķ.+ı [19/05], [51/13]

ķ.+ını [50/10]

ķ.+lar [27/11]

ķanal : Deniz, göl, ırmak sularını başka tarafa akıtmak veya bunlardan birini diğerine bağlamak için açılmış, bazısı ulaşma elverişli su yolu.

ķ.+lar [03/10]

ķaplan : Kedigillerden, Afrika ve Asya'nın sıcak bölgelerinde yaşayan,sarımtırak kahverenkli postu kendine has şekilli siyah çizgilerle kaplı, karnı beyaz, kuyruğu halka halka, çok kuvvetli, iri, çevik, yırtıcı hayvan.

ķ. [28/15]

ķapu : Bir yere girilip çıkılırken içinden geçilen yer.

ķ. [08/01], [15/03], [34/14]

ķ.+dan [09/17], [42/06]

ķ.+sına [07/16], [09/08], [15/01]

ķ.+sından [14/06]

ķarye : Köy.

k.+ya [42/08]

k.+sine [17/15]

k.+y1 [07/17]

kat : Bir binanın üst üste olan ve döşemelerle birbirinden ayrılan kısımlarından her biri.

Qaraqalpas: Özel isim. Bir yer adı.

К. [02/04], [08/09], [16/01]

к. [14/01], [45/07]

K.+a [33/01]

ķ.+1ndan [30/08]

K.+daki [35/11]

kač : Kesme, kesilme, biçme, biçilme.

Κ.+11yım [40/01]

kaṭ'-1 ümīd: Ümit kesmek

karanlık: Işıklı olmama durumu.

[29/12], [49/10]

İşıksızlık

katı : Kolaylıkla şekil verilemeyen, kolay işlenemeyen, üzerine parmakla basıldığında çökme-
yen.

к. [12/08]

karār : Bir iş veya mesele hakkında verilen kesin hüküm.

к. [29/06]

 $\text{k. } [21/11], [37/04], [41/05]$

karın : Sindirim organlarının
bulunduğu bölge, mîde.

ḳātīl : Cana kıyan, birini öldüren kimse.

k.+1 [28/06]

к. [50/09]

karış- : Düzeni, tertibi bozulmak, kar-
makarışık olmak.

kaṭ' iyyen: 1.Kesinlikle

k.+m1ş [03/04]

2.Hiçbir zaman, asla
[38/16], [48/10]

karīb : (Zaman ve yer bakımından)
Yakın.

katl : Öldürme, öldürülme.

 $\text{k. } [41/02], [48/17]$

к. [28/17]

ķ.+en: Yaklaşık olarak

keder : Gönül üzüntüsü, iç darlığı,
gam, tasa.

 $[15/11], [23/01]$

k.+le [51/13]

kāri 'in : Okuyucular, okurlar

kelām : Tek kelime veya kelimelerden meydana gelmiş söz, ifâde.

 $\mathbf{k}_\perp$ [01/13]

k. [32/05]

kelime : Bir veya birkaç heceden meydana gelen anlamlı söz, sözcük.

k. [40/02]

kemāl : 1. En olgun, en yetişkin döneminde olma, olgunluk 2. Bir şeyin tam ve noksansız dereceye erişmiş olması durumu, mükemmellik, tamlık.

k. [34/01], [50/03]

kemāl-i ḥarāret+le: Sıcak olmanın mükkemmel haliyle [13/07]

kemāl-i şevk: Aşırı derecede sevinme [14/15]

kemāl-i ihtirām: Saygının mükemmelliği [15/05]

kemāl-i taʿzīm: Büyüklüğün mükemmelliği [16/09], [24/13]

kemāl-i nāz: Naz yapmanın mükemmelliği [17/02]

kemāl-i ʿaşk: Aşkın mükemmelliği [20/11]

kendi : Kişinin öz varlığı, zatı.

k. [23/02], [36/13], [46/12]

k.+lerine [26/03], [38/15]

k.+me [50/11]

k.+mi [18/15], [46/09]

k.+ne [07/14], [36/13], [46/12]

k.+ni [08/06]

k.+si [04/12], [06/08]

k.+si-çün [23/14]

k.+sinde [10/09], [10/14]

k.+sine [31/09]

k.+sini [13/08], [19/02], [19/12], [30/10], [31/07], [31/12]

k.+siniñ [44/12]

kenār : Bir şeyin bitiş kısmı, bitiş yeri, uçta kalan kısmı.

k.+a [10/05], [44/08]

k.+ında [02/11]

kere : Defa, kez, sefer.

k. [06/03], [22/03]

k.+ler [22/08]

kerīme : Kız evlat

k.+si [44/15]

kesb : Kazanma, çalışarak kazanma.

k. [18/11], [22/05], [28/04], [31/11], [33/02], [45/04]

kesdirme: Bir yere en kısa

yoldan varan yol

k.[16/07]

kesil-: İkiye ayrılmak, kat edilmek

k.+di [45/17]

ketm :Saklama, gizli tutma, göstermeme

k. [44/16]	ķ.+la [1914]
ķeřif : Koyu, yoğun.	ķ.+ı [18/07], [18/08], [19/15], [25/02]
k. [28/02]	ķ.+ım [09/10], [40/02], [44/02]
ķeřir : Çok, bol.	ķ.+ına [12/03]
k.+eye [44/01]	ķ.+ın [11/12], [13/13], [15/15], [18/03], [18/05]
ķeřf : Varlığı bilinmeyen bir şeyi bulup ortaya çıkarma.	ķ.+ını [1814], [2008], [22/17]
k. [34/06]	ķızcaęız: Kendisine acıma ve şefkat duyulan kız
keyfiyet: Bir şeyin taşıdığı şu veya bu hal, nasıl ve ne türlü olduğu, varlıklar arasındaki farkları meydana getiren durum, vasıf, nitelik.	[09/15], [10/07], [38/13]
k. [41/13]	ķ.+ı [3205]
ķın : akı, bıçak, kılı vb. kesici aletlerin kılıfı.	ķıřa : İki ucu arasında az mesfe olan, boyu uzun olmayan.
ķ.+ı [38/11], [45/06]	ķ. [17/05], [41/03]
ķırmızı: Kan rengi, al renk.	ķıřrak : Dişi at.
ķ. [17/06]	ķ.+ın [28/06]
ķırķ :Otuz dokuzdan sonra, kırk birden önce gelen sayının adı.	ķ.+ından [28/09]
ķ. [08/02], [17/05]	ķızılıķ: Kızıl olma durumu.
ķıym : Ayağa kalkma, ayakta durma.	ķ. [13/14]
ķ. [14/17], [35/06]	ķi : İki cümleyi sebep, sonuç vb. Çeşitli fonksiyonlarda birbirine bağlayarak birleşik cümle hli-ne getirir.
ķıymetdr: Kıymetli, değerli	k. [03/15], [04/14], [08/10], [08/17], [10/08], [11/06], [18/11], [18/12], [19/06], [19/12], [19/17], [20/07], [21/01], [21/14], [22/14], [27/07], [28/16], [29/11],
ķ. [16/14]	
ķız : Dişi cinsten olan evlt.	
ķ. [15/01], [21/04], [25/09], [36/14], [39/13]	

	[30/05], [32/06], [35/11], [36/08], [36/09], [38/03], [40/12], [41/04], [41/08], [42/14], [45/11], [45/16], [46/04], [47/16], [48/06], [51/02]	kirām : Soyu temiz, soylu kimseler, şerefli ve ulu kimseler. k. [01/13]
kibr : Büyüklük taslama, kendini herkesten üstün görme, burun büyüklüğü.		k̄ise: Para, tütün, mühür, saat ve benzeri cepte taşınan şeyleri koymaya mahsus kumaş, örgü, deri veya boncuktan ufak torba k. [35/06], [43/10]
k. [18/10]		kişi : İnsan, kimse, şahıs. k. [38/09]
kibār : Herkese terbiye dahilinde ve nezaketle muamele eden, ince, nazik ve zarif (kimse).		ķitāl : Birbirini öldürme, boğazlaş- ma, vuruşma. ķ.+den [40/11]
k. [42/11]		Ķoanġ-tofaġ: Özel isim. Bir yer adı. Ķ. [52/06]
k.+dan [08/04]		Kofken: Özel isim. Kişi adı. K. [38/06], [38/08], [40/15], [41/10], [46/12], [44/09], [51/09] K.+iñ [39/01], [39/10], [45/15], [47/07], [49/01]
ķīl: Söz, kelim.		ķol : İnsanın omuzundan parmak uçlarına kadar olan organı. ķ.+ları [33/15], [35/01] ķ.+undan [30/03]
ķ. [22/02], [52/04]		ķolay : Zahmetsizce, sıkıntı çekme- den yapılan, güçlüğü olmayan (iş). ķ.+ını [23/01]
kilitli: Kilidi olan, kilitlenmiş		ķonak : Büyük, gösterişli ev.
k. [46/08]		
kilometro: 1000 metreye eşit uzunluk ölçüsü birimi.		
k. [06/11]		
kim : Hangi kimse.		
k. [46/11]		
k.+dir [47/03]		
k.+iñ [10/08], [18/07], [18/08]		
k.+ler [34/04]		
k.+siñiz [08/07]		
kimse: Hiçbir kişi		
k. [30/15]		

ķ. [021/1], [24/05]
ķ.+a [25/02]
ķ.+da [40/11]
ķ.+ına [35/12]
ķ.+ından [05/06]
ķ.+ıñ [03/03], [03/14], [04/01],
[25/01], [28/12], [30/04],
[30/08]
ķ.+ıñız [27/02], [27/08]
ķoy- : (Bir yere) Bırakmak, (bir yere)
yerleştirmek.
ķ.+mak [37/03]
ķoyul-: Girişmek, hareket etmek,
yola çıkmak
ķ.+dılar [06/10]
ķoyun (1): Gögüsle elbise arasında
kalan kısım.
ķ.+undan [43/10]
ķoyun (2): Geviş getirenlerden, eti,
sütü ve yapağısından faydalanı-
lan, boynuzlu, memeli, evcil
hayvan
ķ. [04/16]
ķöle : Birinin hakimiyeti altında bu-
lunan ve özgürce hareket ede-
meyen kimse.
ķ.+lerden [35/16]
ķ.+leri [26/10]
ķ.+si [05/05], [30/02]

ķ.+sine [05/14]

ķ.+siyle [26/02]

ķöpek : Köpekgiller familyasından,
birçok çeşidi bulunan, bekçi
olarak ve avcılıkta kullanılan,
sadık, evcil, memeli hayvan.

ķ.+ler [06/15]

ķ.+leri [07/04]

ķöy : Belediye teşkilatı olmayan,
genel karar organları halk tara-
fından seçilen, halkı daha çok
ziraatla uğraşan, kır düzenin-
deki konutlardan, ahır, ağıl, tar-
la, çayır vb.nden meydana ge-
len, cami, mektep, otlak, yay-
lak, baltalık gibi malları ortak
olan yerleşme birimi.

ķ.+e [06/14], [07/10], [34/11]

ķ.+i [24/03]

ķ.+leri [29/08]

ķ.+ümüzce [08/18]

ķ.+ümüzün [33/06]

ķ.+ün [34/13]

ķ.+ünüze [08/14]

ķöycegiz: Küçük ve şirin ķöy [06/12]

ķöyli/ķöylü: Köyde yaşayan ve

ķöy halkından olan kimse,

ķöy halkı

ķ.li [07/01], [2/008]

ķ.+ler [29/11]

k.+lere [09/07], [11/03], [14/13]

k.+leriñ [07/06]

k.+ye [35/06]

k.+yi [33/16]

k.+lerle [05/02]

ķudret : Kuvvet, güç, takat, iktidar.

ķ. [12/16]

ķulak : Başın iki yanında bulunan işitme organı.

ķ.+ımdadır [44/06]

ķulüb : Kalpler.

ķ. [03/17]

ķulübe : Kerpiç, saman, odun gibi maddelerden yapılmış küçük, basit ev, barınak.

ķ.+sine [09/01]

ķurul- : Hazırlanmak.

ķ.+muş [14/12]

ķurtar- : Kurtulmasını sağlamak; bir canlıyı bir tehlikeden, mahvol-maktan, helâk olmaktan uzak-laştırmak, halâs etmek.

ķ.+mak [30/17]

ķurtarıl- : Kurtarmak işi yapılmak, zor durumdan selamete çıkarmak

ķ.+dıgını [35/15]

ķ.+mak [27/09]

ķurtul- : (Bir tehlikeden, sıkıntılı bir durumdan) Sıyrılmak, uzaklaş-

mak, selâmete çıkmak, halâs olmak.

ķ.+amıyacaktır [36/15]

ķ.+mak [31/06], [52/04]

ķ.+muş [36/14]

ķuvve : Kuvvet.

ķuvve-i elektrikiyye: Elektrik gücü [10/09]

ķülliyen: Bütünüyle, tümüyle.

k. [23/15], [39/03]

ķüçük : Ölçüleri bakımından aynı cinsteki benzerlerinden daha alçak, daha dar, daha kısa ve daha ufak olan.

k. [03/10], [09/04], [40/16]

L

lâ : Arapça olumsuz edatı olarak kullarak "hayır" anlamını daha çok taşımaktadır.

lâ-yenķat': Hiç kesilmez [35/03]

lâmi' : Parlayan, parıldayan.

lâmi' a-niķâr: Parlaklık saçıcı [13/03]

la'net : Allah'ın rahmetinden, af ve merhametinden mahrum olma.

l. [36/14]

laḥẓa : Zamanın göz açıp kapayıncaya kadar geçen en kısa parçası, an.

laḥẓa-ı vāḥide: Bir anda.
[10/10]

laṭīf : Zevk ve ruh okşayıcı ince bir güzelliğe sâhip olan, hoş, nâzik, yumuşak.

1. [03/16], [03/16], [04/02], [04/04], [09/15]

1.+e [12/12]

1.+esi [03/01]

1a.+eye [03/09]

lāyık : Uygun, yaraşır, münasip.

1. [03/13]

lekedâr: Lekeli, kirli.

1. [22/14]

lepışka: Sarı parlak renkte, uzun yumuşak, ipek gibi (saç).

1. [10/16]

lerze : Titreme, titreyiş.

1. [10/10]

lerzenāk: Titreyen, titrek.

1. [48/05]

leṭāfet : Hoşluk, güzellik, incelik.

1. [33/14]

leṭāfet-i mi‘māriye: Mimarlığın güzelliği [03/01]

leṭāfet-i rūḥāniye: Ruhun güzelliği [14/03]

leṭāfet-nişār: Güzellik saçan [03/13]

levḥa: Üzerinde yazı veya resim olan taşınabilir düz nesne.

levḥa-ı ḥayret-fezā: Hayret uyandıran bir levha [05/03]

lüzūm : Gerekme, lâzım olma, gereklilik, gerek.

1.+ı [41/10]

M

ma‘amāfih: Bununla beraber, durum böyle iken.

m. [13/11], [36/07]

mādām: Değil mi ki.

m. [21/16]

m.ki [46/05]

māderāne : Anneye yakışacak tarzda

m.+sini [21/12]

ma‘dūd: Sayısı belli olan, kaç tane olduğu bilinen, sayılmış, sayılı.

m. [02/09]

mağrūr: Aldanmış, Kendini beğenen, böbürlenen, kibirli, gururlu, mutaazzım.

m. [25/14]

māh : Gökteki ay, kamer.

māh-ı pertev-bār: Işık saçan ay
[13/01]

mahmūz: Ata binenlerin, hayvanı
dürterek hızlandırmak için çiz-
me ökçelerinin arkasına taktık-
ları sivri demir parçası veya
ufak dişli çelik çark.

m. [28/06]

mahmūzla: Atı yürütmek
veya koşturmak için mahmuzla
dürtmek.
m.+dı [28/01]

mahāret: Bir işteki ustalık, becerikli-
lik, marifet, hüner, meleke.
m.+le [16/11]

ma' lūm: Herkes tarafından bilinen,
öğrenilmiş olan (şey).

m. [43/15]

m.+ātınız [48/12]

ma' lūmāt: Bilgiler

m.+ınız [48/12]

maḥall : Yer, mekan, mevki, cay.

m.+den [14/11]

m.+ine [28/08], [29/09]

m.+iyeye [37/13]

maḥkeme: Davalara bakmak, suçluları
cezâlandırmak ve adaleti yerine
getirmekle görevli hâkim veya
hâkimlerin başkanlığında kuru-
lan heyet.

m. [39/09], [44/11]

m.+ye [38/12], [47/12], [48/01]

maḥkeme-i cināyet: Suç mah-
kemesi [39/05]

maḥlūḳ: Allah tarafından yaratılmış,
yok iken var edilmiş.

m.+ı [34/08]

m.+lar [22/15]

maḥşūs: Yalnız bir kimse, bir nesne
veya bir yere âit olan, başka-
sında bulunmayan, husûsîleş-
miş, has, özgü.

m. [09/07], [11/03], [14/13]

m.+asına [16/10], [37/07]

maḥūf : Korkunç.

m. [20/07]

maḥv : Yok etme, varlığına son ver-
me.

m. [36/03], [36/05]

maḥşūl: Buğday, arpa, tütün, meyve
vb. topraktan elde edilen şey,
ürün.

maḥşūl-ı sa' yi+m: Verdiğim
çabanın mahsulü [01/07]

maḥz : Saf, sırf, halis.

maḥz-ı ḥaḳīkat: Gerçekliğin
halisliği [43/17]

maḥām: Durulacak yer, durak, mekan,
mahal.

maḳām-ı teşekkür: Teşekkür makamı [22/08]	geldiği, görüldüğü, açığa çıktı-ğ1, zahir olduğı yer veya kimse, tecelli yeri. m. [01/13], [45/14]
maḳām-ı riyāset: Başkanlık makamı [44/09]	mazhar-ı nüvāziş: Gönül alan bir mazhar [15/09]
maḳtūl : Öldürölmüş, katledilmiş (kimse). m. [35/16]	mazlūm: Haksızlığı uğramış, zulüm görmüş (kimse). m. [44/13]
māni^c : Bir işin yapılmasını önleyen şey, engel. m. [19/17], [20/02]	mazlūmiyet: Mazlum olma durumu, mazlumluk m.+iñi [45/02]
ma^c nevi: Gözle görölüp elle tutulamayan, madde ve cisimle ilgisi bulunmayan, içe, öze, ruha ait. m. [08/15], [18/02], [26/06]	maznūn: Kesinlik kazanmamış olan, kesin olarak bilinmeyen, şüphe ve tereddüt edilen, zannolunan. m.+larıñ [39/04]
manzara: Gözle görölen, bakılıp seyredilen yer, mevki. manzara-i ciger-sūz: Yürek yakan manzara [28/09]	ma^c zūr: Mazereti olan, özrü bulunan, özörlü. m. [50/05]
manzara-ı laṭifesi cilā-sāz: Parlayan güzel manzara [03/01]	mecbūr: Bir şeyi yapmak zorunda olan. m. [21/03]
ma^c rūf: Bilinen, belli, malum. m.+dur [09/01]	mefrūşāt: Halı, kilim, divan, koltuk vb. ev döşemeye yarayan şeyler, döşemelik eşya m. [16/12]
ma^c şūmāne: Masum olan kişiye yakışacak tarzda m.+sine [34/01]	meftūn: Büyölenmişçesine tutkun, vurgun olan (kimse), aşık. m. [09/15]
ma^c şūmīn: Masumlar, günahsızlar m.+iñ [50/13]	Mehmed: Özel isim. Kişi adı. M. [01/15]
mazhar: Bir şeyin görünür duruma	

melek : Gözle görülüp elle tutulmayan, yiyip içmeyen, cinsiyet farkı bulunmayan, sâdece Allah’a itaat etmek ve dâima hayra vâsita olmak üzere yaratılmış olan sayısız nûrânî varlıklardan her biri.

melek-nümûn: Melek gibi gösteren [13/03]

melek-ḥaşlet: Melek huylu [10/08]

melekâne: Meleklerle yakışacak tarzda m. [18/05]

m.+sini [11/12], [13/17]

mele- : (Koyun, kuzu, keçi için) “Meee” diye ses çıkarmak, bağırmak.

m.+yişleri [05/01]

melâḥat: Güzellik, şirinlik.

melâḥat-ı vechiye: Yüzün güzelliği [18/05]

mel’ anet: Lanete sebep olacak, laneti gerektirecek kadar kötü iş ve davranış, alçaklık, mel’unluk. m.+lerini [51/09]

mel’ anetkârâne: Lanete sebep olacak,laneti gerktirecek şekilde

m. nîzi [44/17]

melîḥ : Güzeli, şirin, sevimli, latif.

m. [09/15]

memleket: Bir devletin, bir hükûmdârın yönetimi altında bulunan yer, ülke.

m.+imizi [47/04]

m.+i [02/08]

memnûn: Sevinen, sevinç duyan (kimse), mutlu, mesrur.

m. [36/12]

memnûniyet: Memnun olma durumu, memnunluk m.+ini [07/07]

me’ mûl: Umulan, beklenen, ümit edilen.

m. [06/02]

m.+ûn [46/01]

men’ : Yasaklama, engelleme, önleme.

m.+e [13/08]

menfa’ at: Fayda, yarar, çıkar, kâr.

menfa’ at-cûyâne:Çıkar beklercesine [07/03]

mensûb: Bir kimse, bir görüş veya şeyle ilgisi, bağı bulunan, ilgili, ait, -den olan, -e bağılı. m. [42/11]

merāk : Bir şeyin özünü, esasını anlamaya, kavrama isteği, öğrenme arzusu.

m.+ımdan [27/04]

merām : İstek, niyet, maksat.

m. [13/12]

merāsım: Tören.

merāsım-i hoş-āmedī: Hoş
geldiniz merasimi [09/07]

merdāne: Mert bir insana yakışır tarz-
da, mertçe, yiğitçe.
m. [34/07]

m.+sine [21/08]

merḥamet: Herhangi bir canlının
acısını, kederini, mutsuzluğunu
yüreğinde hissedip üzüntü duy-
ma ve ona karşı yardım hisle-
riyle dolma, acıma.

m. [29/07], [50/14]

m.+e [45/13]

m.+le [50/04]

merḥūm: Ölmüş bir müslüman
erkekten bahsedilirken ismin
başına veya sonuna getirilerek
“Allah’ın rahmetine kavuşmuş,
rahmetli” anlamında kullanılır.

m.+e [40/16]

merḥūm: Yazılmış.

m.+lar [38/13]

m.+uñ [27/13]

mesāfe: Uzaklık, ara.

m.+de [02/10]

m.+den [06/11]

mes’ele: Çözüme kavuşturulması, bir
sonuca bağlanması gereken
durum, sorun.

m.+dir [41/08]

m.+yi [41/15]

meserret: Sevinç.

meserret-baḥş-ı kulüb: Günüle
sevinç veren [03/17]

m.+inden [23/09]

meserrāt: Sevinçler.

m. [15/11]

mesrūr: Sevinçli, memnun (kimse),
mutlu.

m. [32/15]

mest : İçki vb. sarhoşluk veren bir
şeyin etkisiyle şuuru zayıfla-
mış, kendinden geçmiş (kim-
se), serhoş.

m. [10/11]

meşūbāt: İyi iş veya davranışları karşı-
lığında Allah’ın kullarına ver-
diği mükafatlar, sevaplar, ecir-
ler.

meşūbāt-ı keşīre: Birçok mü-
kafat [44/01]

meşcere: Ağacı bol olan, ağaçlık yer,
koru.

meşcere-i leṭāfet-niṣār: Işık
saçan ağaçlık mekanı [03/13]

meşhūdāt: Gözle görülenler,

şahit olunanlar

müşahede edilenler

m.+ım [43/16]

mevc : Dalga.

m.+eler [03/17]	m.+sınız [3006]
mevki ^c : Yer, mahal.	mırıl-da-: Alçak ve zor anlaşılır bir sesle konuşmak, ağzının içinden bir şeyler söylemek, mırıldanmak.
m.+de [03/13], [19/02], [24/03]	m.+narağ [37/01]
m.+iñ [31/10], [37/02]	m.+nmağ [46/12]
meydân: Üzerinde bina vb. şeyler bulunmayan düz, açık ve geniş yer, açıklık, alan, saha.	mi : Soru eki.
m. [38/08], [45/07]	m. [42/07], [43/09], [49/01]
meydân-ı şübüt: Sabitlik ve devamlılık meydanı [37/11]	m.+siñ [44/05]
meydân-ı ‘alâniyet: Açık alan [46/05]	m.+siñiz [11/07], [32/11]
meydân-ı siyâset: Siyaset meydanı [49/09], [51/11], [51/14]	mihmân: Misâfir, konuk.
mezâr : Bir kimsenin öldükten sonra gömüldüğü yer, kabir.	mihmân-nüvâzî: Misafirleri okşayan [18/04]
m.+a [46/17]	Mihribân: Özel isim. Kişi adı.
mezayât: Üstün vasıflar, üstünlük sağlayan nitelikler, meziyetler.	M. [08/16], [11/15], [25/02], [25/06], [29/02], [38/03]
mezayât-ı insâniye: İnsani üstün nitelikler [04/10]	miğdâr: Bir şeyin ölçüsü, sayısı veya ölçülebilme, sayılabilme, azalıp çoğalabilme durumu, nice-lik, kemiyet.
mezkûr: Az önce adı geçen, sözü edilen, yukarıda anılan, zikrolunan.	m. [24/04]
m. [25/02], [38/05], [38/11]	milli : Milleti ilgilendiren, milletle ilgili olan, ulusal.
mı : Soru eki.	m.+yeleri [39/07]
m. [06/01], [32/14], [42/07], [48/13]	milyar : 1000 milyona eşit sayı.
m.+dır [19/16]	m.+larca [03/05]
m.+sım [19/14], [21/01], [45/10], [17/10]	mi‘mâr: Binaların projesini hazırlayan, planını çizen ve plana göre güzel bir biçimde yapılması

için gerekli her türlü işi yapan kimse.
m.+iye [03/01]

mini : Küçük.
m. [13/06], [13/06], [15/04]

minnetdārī : Yapılan bir iyiliğin yükü, ağırlığı altında ezilme, iyilik yapana karşı kendini dâima borçlu hissetme durumu.
m. [18/04]

misâfir: Görüşme, ziyâret vb. amaçlarla birinin evine veya bir yere gelen ve geçici olarak kalan kimse, konuk, mihman.
m.+iniziñ [15/09]
m.+lerini [15/01]

misâfir-perver: Konakları en iyi şekilde ağırlayan kişi [12/06]

mişl : Eş, benzer, manend.
m.+i [42/16]

miyâne: Ara, mabeyn, meyan.
m.+lerinde [19/09], [25/06]

Mouckden: Özel isim. Yer adı
M. [02/02]

mu‘âmele: Başkasına karşı olan davranış, davranış biçimi, tutum.
m.+den [13/13]

mu‘âvedet: Bir yere yahut yüz çevirdiği bir şeye, bir kimseye geri dönme, dönüş, avdet, rücu.
m.+e [16/02]

mu‘âyene: Ne olduğunu ve nasıl olduğunu anlamak için görerek inceleme, dikkatle bakma, yoklama, gözden geçirme.
m.+den [32/05]

müceb : Bir söz veya işin gerektirdiği, gerekli kıldığı şey, mûcip.
m. [37/16]
m.+ince [0606]

mûcib : Sebep olan, gerektirenç
m. [47/09]

mûcib-i minnet-dārī: Minnet duyma sebebi [18/04]

mûcib-i kı̄l ü kı̄l: dedikoduya sebep olma [22/02]

muğâyir: Uymayan, bağdaşmayan, aykırı, zıt, muhâlif.
m. [44/12]

muḥâfaẓa: Saklama, olduğu gibi kalmasını sağlama, koruma, koruyup gözetme; korunma.
m. [21/12], [32/09], [35/07], [36/10]
m.+sında [47/17]

muḥâkeme: Davalara bakmak, suçluları cezalandırmak ve adaleti yerine getirmekle görevli hakim veya hakimlerin başkanlığında kurulan heyet.
m.+leri [47/14]

muḥâl : Yer, mekan, mevki, cay.
m. [43/04]

m.+dir [20/09]

muḥālif: Uygun olmayan, uymayan,
benzemeyen (şey), aykırı, zıt.
m. [19/01], [21/15]

muḥāt : Çevresi kuşatılmış, etrâfı sa-
rılmış.
m. [02/03], [04/03]

muḥakḳık: Bir şeyin, bir olay veya du-
rumun aslını esâsını, doğru olup
olmadığını araştıran, ger-çeği
ortaya koyan, tahkik eden
kimse.
m.+ede [31/03]

muḥterem: Saygı gösterilen, saygıya
layık olan, saygı değer.
m. [47/04]

muḥterik: Ateşte yanmış olan.
m. [35/16]
m.+i [29/03]

muḥtelif: Farklı, çeşitli, çeşit çeşit, tür-
lülü.
elvân-ı muḥtelife-i zarîfe: Güzel
ve farklı renkler [03/06]

muḳâbele: Bir işin, davranışın gerek-
tirdiği karşı davranış veya iş,
karşılık.
m. [09/12], [14/10], [44/12]

muḳaddem: Önde olan, önden giden,
ileride bulunan.
m. [18/09], [40/12]

muḳtedir: Bir işe gücü yeten, o işi ya-

pacak veya yaptıracak güce,
bilgi ve yeteneğe sâhip olan,
güçlü, kudretli (kimse).
m. [12/13], [13/08], [18/15],
[50/15]

mümâ ileyh/ â : Adı geçen, sözü edilen
kimse
m. [11/09], [17/05]

m.+ â: Adı geçen kadın [47/12]

munṭazır: Bekleyen, gözleyen, intizar
eden.
m. [15/18]

muşirren: Israr ederek, üsteleyerek
m. [44/13]

muşîbet: İnsanın başına ansızın gelen
bela, felaket, dert, sıkıntı.
muşîbet-dîde: Musibet gören,
çok eziyet çeken [29/06]

mu‘tâd: Alışkanlık hâline gelmiş, adet
edinilmiş, alışılmış, her zaman-
ki.
m.+ı [25/16]

muṭlaḳ : Herhangi bir şart ve kayıtla
sınırlı olmayan, kayıtsız şart-
sız.
m.+anıñ [52/01]
m.+iñ [12/16]

mu‘tedilâne: Orta hale, vasata
uygun tarzda
m.+ye [45/13]

mu‘tenâ: En iyi ve en güzel olması

- için dikkat ve özen gösterilmiş, özenilmiş, özenli, itinalı.
mu‘ tenā-bahā: Kıymetli ve özenli [41/13]
- muṭī‘** : Uyan, itaat eden, boyun eğen, tabi olan (kimse).
 m. [41/06]
- muwāfaḳat**: Uyuma, uygun gelme, uygunluk.
 m. [22/01], [41/15]
 m.+e [21/11]
 m.+ini [23/08]
- muwāfiḳ**: Uygun, münasip.
 m. [04/02], [09/16]
- muvaḳḳat**: Belirli bir zamana mahsus olan, az süren, sürekli ve devamlı olmayan, geçici.
 m. [32/08]
- muwālāt**: Karşılıklı sevgi, yardımlaşma, dostça davranma, dostluk.
 m. [15/07]
- muwāṣalat**: Bir yere ulaşma, varma, varış.
 m. [34/11]
 m.+ımda [18/01],
 m.+ında [07/10]
- mübā‘** adet: Uzaklaşma, ayrılma, terketme.
 m. [15/17]
- mücāzāt**: Ceza verme, cezalandırma.
 m. [40/04]
- mücbir**: Zorlayan, zorlayıcı, icbar edici.
 m.+iñiziñ [46/11]
- mücessem**: Gözle görülür, elle tutulur şekilde olan, cisim hâlinde bulunan.
 m.+e [45/17]
- mücrim**: Suç işlemiş olan, suçlu, kaba-hatli kimse.
 m.+leriñ [39/09]
 m.+ına [52/01]
- müdāfa‘** a: Düşman hücumuna karşı koyma, savunma, direnme.
 m. [50/02]
- müdāhale**: Bir işin gidişine el atma, karışma.
 m. [50/06]
- müddet**: Bir şeyin, bir olayın başı ile sonu arasında geçen zaman bölümü, süre.
 m. [06/10], [52/04]
- müddet-i ḳalīle**: Az bir zaman [12/10]
- müdhiş**: Ürküten, korkutan, dehşet veren, dehşetli.
 m. [19/03], [23/15], [31/06], [49/15], [51/06]
 m.+eniñ [29/14], [37/10]
 m.+eyi [01/10]
- müdir** : Çekip çeviren, yöneten, idare eden kimse.

müdü̃r-i umûr: İşlerin yöneticisi
[24/01], [24/13], [24/17]

müheyyâ: Hazır, amade.

m. [10/06]

mühür : Üzerine bir kimse, makam veya kuruluşun ismi kazanmış olan ve basıldığı kâğıt vb. yerde bıraktığı iz imzâ yerine geçen mâden, plastik vb. den yapılmış damga, kaşe.

m.+leriyle [37/12]

mükâfât: Bir başarının, iyi ve güzel bir davranışın karşılığı olan şey.
m. [42/15]

mükellef: Bir işi yapmak zorunda olan (kimse), yükümlü.
m. [23/06], [41/02]

mükemmel: Olabileceği en üstün, en kusursuz şekilde olan, eksiksiz, kusursuz, tam.
m.+ede [24/05]

mükerrem: Saygı değer, hürmete layık, yüce, aziz, muhterem.
m. [25/15]

mükerreren: Tekrar olarak, yine
m. [35/08]

Mükden: Özel isim. Bir yer adı.
M. [02/02]

mülâkî: Buluşan, kavuşan, görüşen (kimse).
m. [26/09]

mülevven: Renkli.

m. [03/06]

mümâna‘at: Karşı çıkma, engelleme, mani olma, muhalefet.
m. [31/04]

mümkün: Olması, gerçekleşmesi imkan dâhilinde olan, olabilir, kâbil, muhtemel.
m.+dür [24/11]

mümteziç: Uygun olan, uyan, uyuşan, bağdaşan, imtizaç eden.
m. [34/01]

mün‘atıf: Bir tarafa doğru yönelen, meyleden, teveccüh eden.
m. [10/14]

münâsib: Uygun, yerinde.
m. [24/04]

müncer: Bir yöne doğru çekilen, çekilip götürülen, sürüklenen.
m. [19/04]

münhemik: Bir işin üzerine çok düşen.
m. [04/13]

münhaşır: Yalnız bir kimseye, bir şeye mahsus olan, başkasıyla ilgisi bulunmayan.
m. [50/12]

mürâca‘at: Bir istek için bir kimse veya makama başvurma, başvuru.
m. [33/07]

mürtefi‘: Yükselmiş, yüksek, yüce.
m.+anıñ [03/05]

mürûr : Geçme, geçiş.

m.+ını [07/05]

müsâ'ade: İzin.

m. [11/16]

m.+ñizle [20/02]

m.+sini [22/09]

müsâ'id: Elverişli, uygun.

m. [41/11]

müstağrak: Batmış, dalmış, içine gö-
mülmüş, garkolmuş.

m. [19/10]

müstağrak-ı şîrîn-i ezvâk: Tatlı
bir şekilde dalan [23/13]

müstebân: Açıkça ortaya konmuş olan,
şüpheye yer bırakmayacak şe-
kilde anlaşılan, açık, aşikar, va-
zih.

m. [01/08]

müstenid: Dayanan, yaslanan, bir şey
üzerine kurulmuş olan, istinat
eden.

m. [34/05]

müsterhîm: Yalvaran, saygı ile ricâ
eden, istirham eden.

müsterhîm-i müte'addid-i

şuhûd: Gözle görmek için tek-
rar tekrar ricada bulunan
[37/12]

müsterîh: Gönül rahatlığına, iç huzu-
runa kavuşan, kaygıdan kurtu-
lan, rahat, huzurlu.

m. [24/15]

müsâfir: Görüşme, ziyaret vb. amaç-
larla birinin evine veya bir yere
gelen ve geçici olarak kalan
kimse, konuk, mihman.

müsâfir-nüvâzî: Misafirleri ok-
şayan [07/07]

müşâhede: Gözle görme.

m. [03/04], [07/13], [26/04],
[48/05]

müşkil : Zor, güç, çetin.

m. [19/02]

m.+ât [13/11]

müte'addid: Çok sayıda, birçok.

m. [24/04], [45/06]

müte'addid-i şuhûd: Çok defa
gözlemlemek [37/12]

müte'âkib: Birbiri ardınca gelen, birbi-
rini tâkip eden.

m. [38/10]

müte'âkiben: Sonra, hemen
sonra, arkasından, peşinden
m.+ [08/01], [31/14]

mütecâsir: Bir işi veya davranışı
yapmaya kalkışan, yeltenen,
cüret eden.

m.+lerini [37/10]

müte'ellim: Elemlî, kederli, mahzun.

m.+esinden [48/07]

müte'eşsir: Üzüntülü, kederli, üzgün.

m. [29/07]

mütefekkir: Düşünen, tefekkür eden,
tefekküre dalmış.

m. [16/03]

mütehaşşıl: Meydana gelen, hâsıl olan.

m. [04/06]

mütehaşşis: Hislenen, duygulanan,
duygulu.

m. [12/12]

müteveccih: Yönelmiş, yönelen.

m. [09/08], [22/10]

müteveffa: Ölmüş, vefat etmiş.

m. [08/09], [47/04]

mütevâli: Birbiri ardınca olan, peş
peşe gelen, aralıksız devam
eden, devamlı.

m.+ye [28/08]

mütevâzi': Alçak gönüllü, kibirsiz.

m. [25/15]

müttehem: Suçlanan, suçlu olduğu id-
dia edilen, töhmet altında bulu-
nan.

m. [39/01], [48/08]

m.+lerden [39/10]

müvâcehe: Yüz yüze gelme, yüzleşme.

m. [44/15], [49/06]

müzeyyen: Süslenmiş, bezenmiş, süs-
lü, zînetli.

m. [13/03]

müşâdif: Rastlayan, tesadüf eden.

m. [01/13], [18/01], [29/03],
[49/13]

mü'ellime: Kadın öğretmen.

m. [26/14]

mü'essir: Üzüntülü, kederli, üzgün.

**mü'essir-i harekât-ı insâniyet-
kârâne:** İnsani davranışların
tesiri [33/10]

müzâkerât: Müzâkereler, görüşmeler

m.+da [43/14]

müzâkere: Bir konu üzerinde karşılıklı
görüşme, fikir alış verişinde
bulunma.

m. [48/17]

müzâkerât-ı mel' anetkârâne:
Laneti gerektirecek görüşme
[44/17]

N

nâ : Farsçada olumsuz ön ek ola-
rak kullanılır.

nâ-çâr: Çaresiz [14/17]

nâ-hakk: Haksız [50/13]

nâ-kâbil-i ta'rif: Hakkında ko-
nuşulamayan bir şey [14/02]

nabz : Kalbin dakikadaki atış sayısı.

n.+ı [32/13]

nāçiz : Adı anılmaya değmeyecek kadar ehemmiyetsiz, hiç hükümünde, değersiz, önemsiz.

n.+ ānesi [15/08]

nağamāt: Nağmeler, ezgiler.

n. [03/06]

nāgehān: Birdenbire, ansızın.

n.+ī [25/10]

nā'il : İsteddiği şeye erişen, arzu ettiğini ele geçiren, murādına eren.

n. [11/11], [44/01]

nā'il-i merām: Amacına ulaşmış [13/12]

na'im : Nîmete eren kimse.

n. [17/02]

naql : Bir yerden başka bir yere götürme, taşıma, aktarma, geçirme.

n. [45/01]

naş : Kumaş üzerine renkli iplikler, sırma veya simle el veya makinede yapılan işleme.

n. [16/12]

nālān : İnleyen.

n. [32/03]

nām : Ün, şöhret, şan.

n. [02/06], [06/11], [38/06], [44/10]

Nārbeg: Adli bir terim, mübaşir.

n. [47/11]

n.+in [47/17]

n.+lere [39/09], [49/08]

nās : Halk.

n.+dan [18/13]

naşıl : Bir kimse veya bir şey hakkında bilgi almak için kullanılan soru sıfatı; ne biçim, ne türlü, ne gibi.

n. [42/04], [42/05], [42/10]

na's : Ölmüş kimsenin vücudu, ölü, ceset.

n.+ı [28/13]

nāşī : İleri gelen, neşet eden.

n. [25/11]

nāz : Kendini beğendirmek amacıyla takınılan edalı tavır, cilve.

n. [17/02]

nāzenīn: Cilveli

n. [10/07]

naẓar : Bakış, bakma, göz atma.

n. [20/01], [28/14]

n.+ıma [18/01]

n.+la [34/01], [51/01]

naẓar-ı 'āşıkāne: Aşk gözüyle balmak [13/04]

naẓar-ı dehşeti: Dehşet bakışı [29/04]

nazar-ı peşimānī: Pişmanlık ya da özür bakışı [49/11]	n.+den [06/11]
nāzargāh: Bakılan yer, bakış açısı	n.+i [02/11]
n. ımda [01/06]	n.+iniñ [03/09]
nāzır : Bakan, nazar eden.	nere : Hangi yer.
n. [23/06]	n.+den [41/17]
n.+ūn [03/02]	n.+lisiñ [39/17]
ne : Hangi şey.	netīce : Bir olay veya durumun sonunda meydana çıkan olay veya durum, sonuç.
n. [01/06], [08/07], [18/04], [19/02], [22/04], [23/09], [23/14], [25/11], [26/17], [27/04], [27/16], [34/04], [40/09], [44/03], [44/03], [45/08], [48/08], [51/06]	netīce-i hāl+i: İçinde bulunduğu durumun sonucu [41/11]
n.+dir [39/12]	n.+si [19/03], [38/05]
n.+ye [41/05]	nezāket: Terbiye, edep, kibarlık, zarafet.
nebe‘ān: (Su yerden) Fıskırıp çıkma, fışkıрма.	n. [08/16]
n. [03/08]	neşāt : Sevinç, neşe, sürur.
necābet: İyi ve temiz bir soya mensup olma, soyluluk, soy temizliği, asâlet.	n. [22/07]
n. [04/10]	nışf : Yarı.
neden : Ne sebepten, niçin.	n.+ı [11/01]
n. [19/15], [32/12]	nışfu’l-leyle: Gece yarısı [41/01], [48/16]
nefes : Akciğerlere hava alıp verme ve bu yolla alınıp verilen hava, soluk.	niçün : Bir şeyin sebebini ve amacını sormak maksadıyla kullanılan “neden, hangi sebeple, hangi sebepten ötürü?” anlamında soru zarfı.
n. [22/11], [32/16]	n. [45/02]
nehir : Akarsu, büyük ırmak.	nidā : Seslenme, çağırma, bağırma.
	n.+sı [36/04]

n.+sına [09/11]
nigerān: Bakan, seyreden.
n. [34/02], [51/01]
nihān : Gizli, saklı.
nihānī-yi derūn+larını: Kalplerindeki gizlilikler [12/14]
nihāye : Son.
n.+de [04/13], [32/15], [37/06]
nihāyet: Sonunda, en sonunda.
n. [08/06], [27/07], [34/07], [47/11]
n.+ine [23/11]
niḳāb : Yüz örtüsü, peçe.
n.+ını [49/14]
niṣāne : İşâret, alâmet, belirti.
niṣāne-i nāḳizāne: Ehemmiyetsizlik işareti [15/08]
n.+ındaki [05/05]
n.+ını [08/10], [22/14]
Nopal : Özel isim. Yer adı.
N. [51/10]
nūr : Gözle görülen aydınlık, maddî şeyleri görmeye yarayan ışık, ziyâ.
n. [01/03], [12/10]
n.+ānī [13/13]
nümā : Sonuna geldiği kelimelere “gösteren, bildiren; benzeyen”

anlamları katarak Farsça usûlüyle birleşik sıfatlar yapar.

nümā-yı zuhūr: Ortaya çıktığını göstermek [13/02]

nüvāziş: Okşama, gönül alma, iltifat etme.

n.+iñiz [15/09]

nüzhet : İç açacak, insana ferahlık verecek yerlere gidip gezme, eğlenme, teferrüç.

nüzhet-fezâ: Gönül açan [04/12]

O

o : Teklik üçüncü şahsı gösterir.

o. [14/01], [19/05], [19/13], [20/02], [36/14], [44/05], [45/16], [46/16]

o.+na [21/06]

o.+dan [21/03]

o.+nuñ [21/07]

ol- : 1. Meydana gelmek, vukû bulmak 2. Gerçekleşmek, tahakkuk etmek 3. Bulunmak, var olmak 4. Yaşamak, hayat sürmek, bulunmak.

o. [45/11]

o.+abildi [13/12]

o.+abilirsin [45/14]

o.+acağını [19/04], [31/03]

o.+acak [01/13], [45/10]

o.+acaktır [15/12]

o.+acağa [22/03]

o.+amadım [18/16]

o.+amadığını [29/12]

o.+amadıkları [12/13]

o.+amayan [13/08]

o.+amayup [50/15]

o.+amaz [51/08]

o.+an [01/04], [01/12], [02/02],
[02/03], [03/13], [03/15],
[04/07], [07/12], [08/16],
[12/01], [13/01], [13/03],
[15/09], [16/05], [18/01],
[18/03], [19/01], [23/06],
[27/05], [30/05], [31/17],
[32/16], [35/13], [38/04],
[42/06], [43/15], [45/04],
[52/05]

o.+anlar [29/06]

o.+arağ [01/10], [10/03],
[10/12], [13/03], [13/14],
[19/10], [22/01], [34/03],
[36/01], [36/02], [38/05],
[43/04], [46/01], [46/07],
[49/05], [51/02]

o.+dum [01/11], [36/03],
[36/05]

o.+duğı [05/04], [05/06]

o.+duğından [01/08]

o.+duñ [50/08]

o.+duğları [39/03], [40/08]

o.+duğlarını [06/15], [26/04],
[38/16]

o.+duğça [34/02]

o.+dı [07/16], [08/05], [14/15],
[16/08], [19/08], [20/06],
[22/10], [26/07], [28/08],
[28/11], [31/15], [45/06],
[46/15], [47/09], [51/15]

o.+dılar [05/08], [12/09],
[14/11], [26/09], [52/02],
[52/06]

o.+dığı [09/17], [10/14],
[13/17], [16/04], [17/02],
[22/07], [23/09], [26/01],
[28/06], [40/16], [42/12],
[45/05], [46/03], [47/17],
[48/05], [51/12]

o.+dığım [42/02]

o.+dığımdan [08/13]

o.+dığıımı [41/07]

o.+dığıından [02/08], [11/01],
[25/02], [39/02], [41/13],
[42/17], [48/03]

o.+dığıını [07/02], [11/11],
[15/15], [18/08], [30/12],
[34/04], [42/05], [44/13],
[46/11]

o.+dığıınızı [48/08]

o.+madığıını [46/02]

o.+madığdan [25/14]

o.+malıdır [18/11]

o.+maması [36/17]

o.+masından [32/11], [37/06]

o.+masıyla [34/14], [49/13]

o.+mayayım [32/12]

o.+mağa [06/16]

o.+mağ [13/07], [15/10],
[20/03], [30/01]

o.+mağda [12/12], [23/13]

o.+muş [18/04], [26/17],
[29/04], [37/16]

o.+muşdı [10/15]

o.+muşlar [19/10]

o.+sun [19/15], [32/10]

o.+unacağından [24/14]

o.+unacağını [24/08]

o.+unacağdır [45/11]

o.+unacağsın [44/16]

o.+unacağsınız [49/06]

o.+unamaz [28/05]

o.+unan [02/05], [03/04],
[38/11], [38/15], [39/06],
[44/09], [46/08]

o.+unarak [16/10], [39/11]

o.+undı [34/12], [38/02],
[38/12], [39/05], [44/10],
[47/13], [48/01], [51/11]

o.+undığı [24/10]

o.+unmalarından [25/11]

o.+unmalarını [38/10]

o.+unmaz [19/16]

o.+unmuştur [28/17]

o.+unmuş [04/02]

o.+unur [49/05]

o.+unuyor [48/05]

o.+up [03/01], [04/03], [04/09],
[07/03], [09/09], [16/12],
[37/15]

o.+ur [04/05], [32/14]

o.+urdu [03/02], [03/17],
[04/11]

o.+ursun [44/02]

o.+uyor [27/04], [3/609]

o.+uyordu [03/07], [26/11],
[31/08]

o.+uñuz [24/15]

o.+uşı [13/02]

omuz : Vücutta boynun iki yanında kalan, kolların gövdeye bağlandığı kısım.

o.+larından [10/16]

on : Dokuzdan sonra, on birden önce gelen sayının adı.

o. [06/14], [10/07], [26/08],
[38/13], [39/16]

orağ : Bir sapın ucuna geçirilmiş yarım çember biçiminde yassı, ensiz ve keskin bir bıçaktan

ibâret ekin biçme âleti, tırpanın küçüğü.	
o. [05/02]	o. [09/08]
orman : Ağaçlarla kaplı geniş alan, büyük koru.	o.+dan [12/07], [22/09]
o.+a [05/08], [08/12]	o.+ları [24/04]
o.+da [05/08]	o.+nın [09/05], [42/01]
o.+dan [06/10]	o.+sına [17/03], [35/12]
otur- : Vücûdun belden yukarı kısmı dik duracak ve vücut ağırlığı kaba etler üzerine binecek şekilde bir yere yerleşmek, kuut etmek.	o.+sından [37/07]
o.+dı [17/04]	o.+ya [09/04], [10/03], [14/11], [23/06]
oğul : Erkek cinsten olan genç kimseler için kullanılan hitap sözü.	Ö
o.+m [17/09], [21/01], [23/04], [50/01], [50/09], [50/10]	öl- : Hayatı sona ermek, yaşamaz olmak, can vermek, vefat etmek.
o.+dan [48/14]	ö.+memiştir [32/07]
o.+ı [02/06], [17/08], [49/12]	ö.+müş [32/02]
o.+ıyım [08/10]	‘ömr : Yaşama veya var olma süresi, bir şeyin yaşadığı müddet, hayat.
o.+uñ [36/16]	‘ö.+iniñ [23/11]
o.+unuñ [21/08]	öñ : Arka, sağ ve soldan başka dördüncü yön, görünen ileri taraf.
o.+uñuzı [18/06]	ö. [04/01]
oğa : Bir binanın, özellikle bir evin mutfak, banyo, giriş ve salon dışındaki çalışma, oturma, yatma vb. işlere yarayan, bir veya daha fazla çıkışı olan bölümlerinden her biri.	ö.+ünde [08/04], [34/13]
	ö.+üne [09/03]
	öp- : Sevgi ve saygısını göstermek üzere dudaklarını bir şeye değdirmek.
	ö.+di [22/09]

ö.+dükden [17/04]

ört- : Korumak, gizlemek veya görünmez duruma getirmek için üstüne bir şey koymak, örtülü duruma getirmek.

ö. [09/10]

örtülü: Örtülmüş, bir şeyle

kaplanmış, kapatılmış

ö. [09/17]

öyle : Ona benzer, onun gibi.

ö. [20/08], [41/07]

Öztimur: Özel isim. Kişi adı

Ö. [40/12]

P

pādiṣāh: Büyük hükümdar.

p.+ide [01/02]

pāra : Alış verişte ödeme aracı olarak kullanılmak üzere devlet tarafından basılıp tedavüle çıkarılan, üzerinde itibari değeri yazılı kâğıt veya maden.

p.+ya [46/08]

p.+yı [43/05], [46/16]

parmak: İnsanın ve bazı hayvanların el ve ayaklarının son bölümünü oluşturan eklemli uzantılardan her biri.

p.+ına [15/05]

p.+ındaki [15/03]

parça : Bir bütünden ayrılmış kısım.

p.+larcasına [49/14]

pāy : Ayak.

pāyendāz-ı şitāb: Hızlı ayak basan [07/16]

peçe : Kadınların örttükleri

yüz örtüsü

p. [48/02]

peder : Baba.

peder-i ‘ālī+niz: Yüce baba [081/8]

p.+i [18/08]

p.+im [40/12]

p.+imiñ [08/10], [40/14]

p.+inden [02/07]

pek : Sert, katı.

p. [03/11], [04/04], [06/01], [16/03], [17/16], [19/04], [20/07], [33/05], [36/14], [40/07], [40/16], [41/12], [42/03], [42/17], [44/07]

peki : Teklif edilen şeyin kabul ve tasdik edildiğini bildirir; olur, kabul, tamam.

p. [42/04]

penbe : Açık al renk, açık kırmızı gülün rengi, kırmızıya biraz beyaz karıştırılmasıyla elde edilen renk.

p. [13/06]

pencere: Bina duvarlarında, taşıtların belli yerlerinde, hava ve ışığın içeriye girmesi ve içeridekilerin dışarıyı görmesi için bırakılan açıklık.
p.+den [31/07], [31/12]

pençe : Yırtıcı hayvanların ön ayaklarının, parmak uçlarında sivri ve aşağıya doğru kıvrık tırnaklar bulunan iç kısmı.

pençe-i kahr+ından: Sıkıntılı pençe [30/13]

pençe-i mücâzât+ına: Adaletin pençe [52/01]

perde : Üzerine görüntülerin yansıtıldığı gerilmiş kumaş veya şeffaf olmayan yüzey.

p. [01/07]

perde-i hafâyâ: Saklı, gizli perde [49/14]

Perîzâd : Özel isim. Kişi adı.

P. [09/10], [10/04], [12/04], [12/07], [27/15], [27/15], [28/16], [31/06], [36/09]

P.+a [10/13], [11/05], [30/01], [31/17], [16/05]

P.+ıyla [23/11]

P.+îñ [13/01], [13/17], [14/06], [15/04], [16/16], [26/01], [29/02], [30/09], [32/04],

[33/14], [35/07], [35/15], [34/01]

pertev : Işık, parlaklık.

P. [17/03], [19/01], [19/11], [20/05], [21/08], [25/05], [35/15], [36/07], [36/12], [47/05], [47/16], [48/02], [49/09], [51/2]

pertev-bâr: Işık saçan [13/01]

perveriş: Besleme, beslenme, yetiştirme, yetiştirilme.

perveriş-yâb: Beslenen, yetiştirilen [17/02]

peşimân: Pişman kelimesinin eski

metinlerde kullanılan asıl şekli.

p.+î [49/11]

peşrev : (Birinin) Arkasından, izinden giden, (ona) uyan, tâbi olan kimse.

p. [30/01]

pil : Kimyasal enerjiyi elektrik enerjisine çeviremeye yarayan cihaz.

p.+ine [48/04]

pūyān : Koşan, koşucu.

p. [45/10]

R

rabb : Bütün mahlukatı yetiştiren, kayıran, besleyen, terbiye eden Cenâbıhak, Allah, Tanrı.

R. [32/02]

râdde : Derece, mertebe, kerte.

r.+lerine [30/11]

râh : Yol.

r.+da [16/03], [33/17]

râhatsız: Tedirgin ve sıkıntılı olan, rahat olmayan, huzursuz.

r. [17/10]

râkib : Aynı şeyi elde etmek isteyenlerden, aynı amaca varmak için uğraşanlardan her biri.

r. [05/05]

r.+en [16/01]

redd- : Verilen veya yapılması istenen bir şeyi kabul etmemek, geri çevirmek.

r. [48/10]

refâh : Varlık ve bolluk içinde rahat ve kolay yaşama, geçim rahatlığı ve bolluğu

refâh-ı hâl: Bolluk içinde yaşama durumu [43/05]

refâkat: Birinin berâberinde olma, arkadaşlık, yoldaşlık.

r. [12/04]

r.+inde [05/06]

refîka : (Bir erkeğe göre) Karı, zevce.

refîka-ı dil-ârâsıyla: Gönül süsleyen zevce [52/05]

renk : Cisimler tarafından aksettirilen ışığın gözde yaptığı etki sonucu meydana gelen duyum.

r.+indeki [10/16], [36/07], [45/04]

resim : Bir nesne, bir canlı yahut tabiatın kara kalemle, sulu veya yağlı boya ile kağıt, bez vb. bir yüzey üzerine yapılan benzeri, tasvir, timsal.

r. [20/11], [25/06]

resîde : Erişmiş, yetişmiş, ulaşmış, olgunlaşmış.

resîde-i hadd-i hitâm: Bitiş noktasına ulaşmış [25/01]

re'îs : Baş, başkan, amir.

r. [39/12], [41/17], [43/09], [43/17], [44/11], [48/06], [49/07]

r.+i [38/01]

r.+iñ [45/15]

re'îs-i mahkeme: Mahkeme başkanı [39/09]

ricâ : Dilek, istek.

r. [20/04], [35/08]

riyâset : Reislik, başkanlık

r.+den [44/09]

riyâz : Bahçeler, ravzalar.

riyāz-ı behişt-āşār: Cennete benzeyen bahçeler [03/12]

S,Ş,Ş

rızā : Hoşnut ve memnun olma durumu, hoşnutluk, memnunluk.

r. [20/14]

rū : Yüz, yüzey, satıh.

rū-be-rāh: Yüzü yola doğru [52/06]

rū-nümā: Yüz gösteren [04/11], [26/11]

rūy-ı melek-nümūnuna: Melek gibi gösteren yüzüne [13/03]

rūy-ı dil-ārā: Günül süsleyen yüz [13/13]

rūy-ı rızā: hoşnutluk yüzü [20/14], [41/15]

rūzigār: Yer değiştiren hava, bu havanın hissedilen etkisi, yel, bād.

r.+iñ [03/16]

rūḥ : İnsan ve hayvanda vücûdu canlı kılan, bilen, duyan ve idrak eden hayat gücü, hayat cevheri, can.

r.+en [37/05]

r.+ları [15/16]

r.+āniyeyi [14/03]

rūkūb : Binme, bir taşıta binme.

r.+unı [06/08]

sā'at : Gece ile gündüzden meydana gelen bir günün yirmi dördte birine eşit olan altmış dakikalık zaman birimi.

s. [05/07], [05/08], [16/07], [35/11], [47/16]

s.+den [27/08]

sa'âdet: Mutlu olma, mutlu ve mesut yaşama, mutluluk, bahtiyarlık.

s. [25/13]

s.+i [23/12]

s.+iñ [04/07], [25/10]

s.+ini [28/10]

sa'âdet-i ḥāl+im: Hal mutluluğu [23/02]

saç- : (Bir şeyi) Ortaliğa dağıtmak, etrafa serpmek, dökmek.

s.+mağda [14/02], [46/03]

şabā : Sabaha doğru kuzeydoğudan hafif hafif esen serin, hoş, latif bahar rüzgârı, tan yeli

şabā-reftār: Hoş yürüyüş [05/05]

şabāḥ : Günün başlangıcı, gündüzün ilk saatleri.

ş. [08/12]

ş.+ı [04/14]

şabîh : Hoşa giden, hoş ve güzel olan, güzel, şirin, latif.

ş.+ānesi [18/06]

şabır : Katlanılması zor olan haksızlık, sıkıntı, acı, hastalık, yoksulluk, felaket vb. durumlar karşısında umutsuzluğa kapılmayıp şikâyet etmeden, sızlanmadan dayanma, tahammül gösterme.

ş.+sızlıkla [26/16]

şâbit : Yerinde duran, yer değiştirmeyen, durağan.

ş. [45/06]

şadâ : Ses, avaz.

ş. [09/12], [43/11], [48/09], [49/16]

ş.+lar [04/05]

ş.+sı [08/01]

sâde : Süsü olmayan, üzerinde süsleme bulunmayan, yalın.

s. [11/04]

şâdık : Dostluğunda samimi ve vefalı olan, dostluk bağlarının gerektirdiği vefayı gösteren, sadakatli (kimse).

ş. [30/02]

şâf : İçine temizliğini bozacak bir şey karışmamış olan, temiz, duru, arı, berrak, halis.

ş.+iyānesinden [13/08]

şâf-dil: Temiz yürekli [13/16], [23/04]

şafâ : Gönül şenliği, rahat, huzur, kedersizlik.

şafâ-âver: Huzur veren [03/11]

şafâ-bahş: Safâ ve neşe veren, [03/07]

safsata : Boş, asılsız, temelsiz söz, gerçek gibi görüldüğü halde aslında esassız olan kıyas, gerçek süsü verilmiş yalan.

s.+dan [01/10]

şafvet : Maddi ve manevi temizlik, arılık, saflık.

ş.+ine [16/16]

şafvet-i kalb+ine: Saf yürek [11/13]

şag : Vücutta kalbin bulunduğu tarafın karşısında olan.

ş. [03/03], [06/07]

şahrâ : Kasaba, köy vb. meskun yerlerin dışında kalan boş ve geniş yer, kır, ova.

şahrâ-yı nüzhet-fezâ: Gönül açan ova [04/12]

şâhib : Bir şeyin mülkiyetini ve o şeyi istediği gibi kullanabilme hakkını elinde bulunduran kimse, mâlik.

ş. [04/07]

ş.+eleri [18/02]

Sa'îd : Özel isim. Kişi adı.

S. [01/15]

şâ'ika : Yıldırım.

ş. [27/10]

sâ'ik : Sevkeden, gönderen, götüren.

s. [50/09]

sâ'ika-i hicâb: Utanma sebebi
[51/13]

sâ'ir : Başka, diğer, öteki, öbür.

s. [25/06]

sâmi' : İşiten, duyan kimse.

s.+alarını [47/08]

sâmi'a-nüvâz: Güzel dinleyen
[03/07]

sâmi'a-hırâş: Kulak tırmalayan
[31/14]

sâmi'in: İşiticiler, duyanlar

s. [49/12]

şamt : 1. Sakinlik, sessizlik 2. Suskunluk hali.

ş. [47/10]

saña : Sen zamirinin yönelme hâli.

s. [21/03]

şâni' : Yapan kimse, yapıcı. sanatkâr

şâni'-i muṭlaq: İmkansızı yaratan [12/16]

şapla- : Kuvvetle batırmak, hızlı bir vuruşla sokmak.

ş.+nılmış [29/03], [38/04]

şār : Öç, intikam.

ş. [34/08]

şark- : Yukarıdan aşağıya doğru eğilmek, uzanmak.

ş.+ıtmış [11/01]

sāṭūr : Satır sözünün eski metinlerde görülen asli şekli, büyük bıçak.

s.+ı [46/15]

şavāb : Doğruluk.

ş.+dan [32/15]

sa'y : Çalışma, çalışıp çabalama, emek sarfetme, ceht.

s. [29/10]

s.+im [01/07]

sāye : Gölge.

s.+sine [05/11]

şayd : Av.

ş. [05/09], [08/12]

sebeb : Bir şeyin olmasına yol açan şey, durum yahut kimse, neden, bâis, âmil.

s. [46/15]

s.+e [34/04]

sedir : Minder ve yastıklarla döşenmiş kerevet, divan.

s. [23/06]

sefâlet : Aşırı geçim sıkıntısı, yokluklar ve çok güç maddi şartlar içinde yaşama, had safhada yoksulluk, fakirlik.

s.+iñ [25/09]

sefer : Yolculuk, seyahat.

s. [36/15]

sem^ç : Duyma, işitme.

s. [30/16]

semâ : Göğün görünen yüzeyi, gökyüzü.

s.+da [04/06]

s.+î [10/08]

şemere: Meyve, yemiş.

şemere-bağş: Meyve verici
[29/12]

sen : Tekil ikinci şahsı gösteren kişi zamiri

s.[12/04], [41/17], [50/08], [50/11]

s.+i [51/03]

s.+iñ [44/07], [45/05]

sene : Yıl, sal.

s. [01/15], [18/09]

ser- : (Bir şeyi başka bir şeyin) Et-kisi altında kalacak şekilde yaymak, asmak.

s.+ildi [50/16]

sermedî: Sonsuzluk, ölümsüzlük

s.+îye [11/11]

şervet : Zenginlik, varlık, para, mal mülk.

ş.+imi [21/07]

şervet-i ‘azîm: Çok büyük bir servet [02/07]

ses : Bir kulağın duyabileceği frekans ve özellikteki titreşim.

s.+i [44/06]

s.+ini [44/05]

seslen-: Sesle çağırmak, ünlemek.

s.+di [05/16]

setr : Gizleme, örtme, kapama.

s. [48/02], [49/14]

s.+e [12/12]

sev- : (Bir şey veya kimseye) Sevgi duymak, gönlünde (ona karşı) bir muhabbet beslemek.

s.+digi [23/10]

s.+iyorsın [18/14]

s.+iyorum [18/16]

s.+mek [19/15]

s.+mez [40/04]

sevķ : Önüne katıp bir yöne, bir yere doğru sürme, sürüp götürme.

s. [08/15], [36/16], [38/01]

sevķ-i ma‘nevî: Manevi bir yönlendirici[18/02]

seyelân: Akma, akıntı.

s. [29/06], [32/01]

seyr : Yürüyüş, yürüme, gidiş.

seyr-i şahrâ: Sahrada yürüyüş
[04/12]

seyyâhîn: Seyahat edenler, gezginler

s. [03/07]

seyyid : Efendi, önder, reis.

s. [12/10]

seyyidgân: Efendiler,

önderler, başkanlar

s. [01/03]

sezâ : Yaraşır, uygun, lââyık, sezâ-
var.

s.+larınñ [37/11]

s.+sını [46/16]

şifat : Bir kimse veya şeyin sâhip
olduğu nitelik, ona âit olan
özellik, hal ve vasıf.

ş.+larıyla [13/02]

şık : Birbirine çok yakın olan, ara-
lıksız, bitişik.

ş. [05/07]

şıra : Birbiri ardınca veya yan yana
düz ve doğru bir şekilde di-
zilmiş kimselerin veya şeylerin
tamâmı, dizi, saf.

ş. [03/15], [12/16]

ş.+da [47/14]

sirişk : Göz yaşı.

sirişk-i te'essür: Etkilenmenin
göz yaşı [32/01]

siyâh : En koyu renk, kömür rengi,
kara. .

s. [01/06], [02/03], [04/09],
[13/01], [30/08], [45/04],
[48/02]

siyâset : Devletler arası ilişkileri, dev-
let işlerini düzenleme ve yürüt-
me sanatı, politika.

s.+e [49/09], [51/14]

s.+inde [51/11]

siz : Çokluk ikinci şahsı gösteren
bir kişi zamiri

s. [12/01], [20/14]

s.+i [15/13]

s.+iñ [48/07]

sofra : Üzerine yiyecekler, içecek-
ler, tabak, kaşık, çatal vb. ko-
nularak çevresine oturulup ye-
mek yenilecek şekilde düzen-
lenmiş masa, sini, yaygı vb.

s. [14/12]

şoķaķ : Yerleşim yerlerinde ev ve
dükkânlar arasında uzanan,
caddeye nispetle daha dar ve
kısa yol.

ş. [15/01]

şol :Kalbin bulunduğu tarafta olan.

ş. [03/14]

şoñ : İçinde bulunulan vakte en yakın geçmiş zaman yahut bu zamanda yapılmış veya meydana gelmiş olan.

ş. [17/13], [20/06], [52/07]

şoñra : İçinde bulunulan veya bahsedilen ânın daha ilerisindeki bir zamanda, bilâhare.

ş. [05/07], [05/10], [06/08], [06/14], [07/17], [09/08], [09/14], [10/05], [11/10], [14/17], [17/04], [17/07], [21/14], [22/12], [24/16], [26/08], [28/02], [32/05], [34/11], [35/05], [35/11], [38/03], [39/05], [41/01], [43/12], [43/15], [47/16]

ş.+ya [25/07]

şopa : Değneğin kalını, kalınca değnek.

ş.+larla [07/04]

şor- : Soru yönelterek bilgi istemek, sual etmek.

ş.+madım [18/08]

söyle- : 1. (Anlatmak istediği şeyi) Sözle bildirmek 2. (Bir fikir veya husûsu) İleriye sürmek, ortaya koymak.

s. [40/09], [41/05], [44/02]

s.+dikden [43/12]

s.+diler [18/09]

s.+dim [44/03]

s.+mege [27/06], [50/15]

s.+megi [40/05]

s.+mekden [40/02]

s.+nmege [22/12]

s.+señiz [27/03]

s.+yenleri [40/04]

söz : Ağızdan çıkan, bir veya daha çok heceden meydana gelen kelime veya kelime dizisi.

s. [01/01]

s.+ini [27/13], [43/01]

s.+leri [24/06], [41/17], [42/02], [46/12]

s.+leriñ [17/07], [27/10]

s.+ümi [21/03]

sukûť : Düşme, yukardan aşağıya inme.

s.+dan [31/16]

s.+ıyla [04/04]

şu : Yağmur şeklinde bulutlardan yağan, yer altında bulunan, yer üstünde deniz, göl, ırmak vb.ni meydana getiren, hidrojen ve oksijenden meydana gelmiş rengi, kokusu ve tadı olmayan şeffaf sıvı madde, âb, mâ.

ş. [05/01], [06/01], [11/07], [11/09]

ş.+lara [04/05]

ş.+larıñ [04/04]

ş.+suzluk [17/17], [05/13]

ş.+y1 [11/10]

şūret : Gözün ilk bakışta gördüğü şey, dış görünüş, şekil, biçim.

ş. [31/02]

şūret-i mükemmele+de: En mükemmele suretde [24/05]

şūret-i denā'etkārāne: Alçak yüzü [29/13]

şūret-i zāhire+de: Görünen yüzü [36/12]

şūret-i vukū'u+ndan: Olayın yüzü [48/12]

ş.+de [04/02], [09/16], [10/17], [21/10], [35/04], [41/02]

ş.+le [15/15], [25/09], [37/01], [52/01]

s. [19/09]

sūkūt : Susma, konuşmama, sessizlik.

s. [47/01], [47/10]

sülün :Tavukgiller familyasından, uzun kuyruklu, özellikle erkeklerinin kuyrukları göz alıcı renklerde, eti çok lezzetli bir kuş.

s. [05/09]

sūr'at : Çabukluk, hızlilik, hız.

s.+le [16/01]

sūr'at-i mütevāliye: birbiri ardından gelen hız [28/08]

süvār : Bir binek hayvanına, özellikle ata binmiş kimse.

s. [28/05]

s.+iniñ [26/03]

şusuzluk: Suyun bulunmayışı.

s. [17/17], [05/13]

şübūt : Varlığı, gerçekliği kesin olarak ortaya çıkma, gerçekleşme, tahakkuk etme.

ş.+a [37/11]

sūfelā : Sefiller, zavallı ve yoksul kimseler.

s.+sından [25/09]

sūkūnet: Durgunluk, hareketsizlik.

Ş

şān : İyi bir nitelikte tanınmış olma durumu, ün, şöhret, itibar.

ş. [22/15]

şasır- : Güç bir işin içinden çıkamamak, ne yapacağını, nasıl davranacağını bilememek.

ş.+mı [23/10]

şāyi' : Herkesçe duyulmuş, yayılmış, bilinmiş, halkın diline düşmüş.

ş. [37/15]

şefkat : Koruma, acıma ve esirgeme duygusu ile karışık olan sevgi.

ş. [17/01]

şehir : İnsanların toplu olarak yaşadığı yerleşim yerlerinden, idari ve mülkî bakımdan köy ve kasabadan sonra en büyük olanı; halkının büyük kısmı ticaret, sanayi ve idare işleriyle uğraşan, tarım alanı olmayan kalabalık yerleşim merkezi, kent.

ş.+den [02/10]

ş.+iñ [02/05], [39/07]

şemâtet: Gürültü, şamata, curcuna

ş.+i [05/01]

şems : Güneş.

ş.+iñ [04/05]

şer‘ : Şeriat, İslam hukuku

şer‘-i şerîfine: Kutsal İslam hukuku [50/06]

şeref : Bir kimseye gösterilen saygının dayandığı manevî yücelik, manevî ululuk, onur, hay-siyet.

ş.+imize [22/15]

şerîf : Şerefli, kutsal, mübârek.

ş.+ine [50/06]

şerîk : Ortak.

ş. [41/14]

ş.+iyle [43/14]

ş.+leriniñ [40/08]

şe‘âret : Sevinç, neşe, şenlik.

ş.+le [14/15]

şevk : Şiddetli arzu, istek, aşırı he-ves.

ş. [14/15]

şey : Belli bir nesne, oluş veya düşünceyi belirtmeyen, anlamı kendinden önceki ve sonraki kelimelerle ortaya çıkan; söz, olay, iş, durum, husus, madde, eşyâ vb. yerine kullanılan belirsiz kelime.

ş. [29/15], [32/08], [34/06], [36/06], [43/09], [43/12], [44/04], [46/05]

ş.+iñ [46/01]

şeyâtîn: Şeytanlar.

ş.+de [37/02]

şırl : Akan suyun çıkardığı, şakırtıdan daha ince sesi anlatır.

ş. [03/10]

şiddet : Bir güç, hareket veya kuvvetin derecesi.

ş. [30/14], [50/15]

ş.+le [28/01]

ş.+li [16/05], [27/11]

şiddet-i te’sîr+inden: Çok etkileneleme durumu [29/05]

şiddet-i ye's: Çok şiddetli bir üzüntü [29/16]

şiddet-i sukût+dan: Aşırı sessizlik [31/16]

şikār : Av, avlanma
ş. [08/12]

şimdi : İçinde bulunduğumuz zamanda, şu anda.
ş. [27/16], [33/01], [44/15], [49/05]
ş.+lik [15/13]

şirīn : Tatlı.
ş. [23/13]

şitāb : Çabukluk, acele.
ş. [07/16], [13/09]
ş.+ān [07/03], [28/11]

şişman: Vücudu, aşırı derecede yağlı olduğu için şişkin görünen (kimse), şişko.
ş. [17/06], [41/03]

şöhret : Her yerde herkesçe tanınma, meşhurluk, ün, san, nam.
ş.+i [08/18]

şu : Çok uzakta olmayan kimse veya şeyi işaret yoluyla belirtir.
ş. [01/02], [09/12], [13/16], [22/12], [24/06], [37/01], [46/12]

şuhūd : Bir yerde hazır bulunup görme, gözle görme.

ş. [45/06]

ş.+uñ [37/12]

şübhe : Bir hususla ilgili gerçek veya doğrunun ne olduğuna kesin biçimde karar verememe durumu, bu kararsızlıktan doğan ve tam bir hüküm vermeyi engelleyen tereddüt, kuşku, şek.

ş. [38/09]

şübhesiz: Kesin, muhakkak.

ş.+siz [44/01]

şükūfezār: Çiçeklik, çiçek bahçesi

ş. [04/03]

şürekā : Ortaklar, şerikler.

şürekā-yı ħabāset: Kötülüğe ortak olanlar [49/05]

şürekā-yımel'anet+lerin: Lanete ortak olanlar [51/09]

T, Ṭ

ta' accüb: Şaşma, hayret etme.

t.+lerini [47/08]

ta' ahhüd: (Bir şeyi) Yapmak üzere üstüne alma, üstlenme, deruhte etme.

t. [33/09]

ta' allukāt: Yakınlar, akrabalar.

t. [25/06]

ṭab^ᶜ : Huy, mizaç, karakter, yaratılış.

ṭ. [04/09]

ṭabī^ᶜ : Gerekli, akla ve mantığa uygun.

ṭ. [21/12]

ṭabī^ᶜ at : İnsan dışındaki canlı ve cansız varlıkların hepsi, doğa.

ṭ. [13/09]

ṭ.+e [04/01]

ṭ.+i [03/12]

ṭabī^ᶜ ī : Tabiatla ilgili, tabiatta olan, tabiatta bulunan, doğal.

ṭ.+dir [41/14], [50/07]

ta^ᶜ bīr : İfade, anlatım.

t. [02/05]

tafşīlāt : Bir şey hakkındaki etraflı bilgi, uzun uzun açıklamalar, ayrıntılar.

t.+ını [48/14]

ṭağ : Çevresindeki arâziye göre büyük bir çıkıntı teşkil edecek şekilde yükselen toprak veya kaya kütlesi.

ṭ.+larla [02/03]

ṭ.+ıñ [03/08]

tağayyūr : Değişme, başkalaşma.

t.+âtı [48/03]

taḥarriyāt : Derinlemesine

aramalar, araştırmalar.

t. [38/11]

taḥarri^ᶜ : Arama, aranma, araştırılma, bir şeyi bulmaya çalışma.

t. [29/14]

taḥayyül : Daha önce duyu organları ile idrak edilmiş bir şeyi, o şey karşımızda mevcut olmadığı bir an veya mekanda zihinde şekillendirme, hayalde canlandırma.

t. [23/12]

taḥkīkāt : Belli bir maksatla yapılan araştırma, soruşturma.

t. [38/05]

taḥlīs : Kurtarma, kurtarılma.

t. [30/13]

taḥmīd : Hamd etme.

t.+ ât [25/12]

taḥmīn : Yaklaşık olarak, aşağı yukarı değerlendirme.

t.+en [08/02]

taḥrīr : Yazı yazma, kitabet.

t.+ine [01/10]

taḥrīş : Tırmalama.

t. [47/08]

taḥt : Alt, aşağı.

t. [01/04], [47/17]

taḥtīm : Mühür basma, mühürleme.

t. [37/12]	ṭaleb : İsteme, dileme, arzu etme.
ṭakarrub: Yaklaşma, yakına gelme.	ṭ. [20/03]
t. [26/12]	ṭālib : İsteyen, talep eden, istekli olan kimse.
ṭaḳ- : (Bir şeyi başka bir şey üzerine) İliştirmek, tutturmak veya geçirmek, asmak.	ṭ.+i [15/15]
ṭ.+dī [15/05]	ta' līḳ : Belli bir zamana bırakma, geciktirme
ṭaḳdīm: (Bir şeyi) Kendinden büyük ve üstün bir kimseye verme, sunma.	t. [25/07]
t. [11/09], [37/13]	ṭama' : Aç gözlülük, tamah.
t.+e [15/10]	ṭ. [46/08]
ṭaḳīm : Aynı iş için kullanılan ve hepsi beraber bir bütün teşkil eden aletlerin tamamı.	tamām : Bütünlüğünü bozacak bir eksiği olmayan (şey), bütün.
ṭ. [12/11], [37/02], [44/12], [50/13]	t.+iyle [45/01], [52/05]
ta' ḳīb : (Yetişmek, yakalamak, bulmak için) Birinin veya bir şeyin arkasından gitme, arka-sına düşme, izleme.	ṭanı- :Kim veya ne olduğunu hatırlamak, evvelce görülen veya bilinen bir kimse veya bir şey olduğunu anlamak.
t. [33/16]	ṭ.+madığı [10/01]
ṭaḳrībēn: Yaklaşıp olarak, aşağı yukarı, tahminen.	ṭ.+yabilir [44/05]
t. [04/08], [06/11]	ṭaraf : Ön, arka, sağ, sol, üst ve alt yanlardan her biri, cihet, yön.
ṭaḳṣīrāt: Bir işte kusurlu davranmalar, eksik yapmalar, kusur etmeler, yapabilecekken yapmama durumları.	ṭ. [10/03]
t.+ı [51/05]	ṭ.+a [17/04]
t.+ım [01/12]	ṭ.+dan [05/13], [17/17], [29/09]
	ṭ.+ları [04/01]
	ṭ.+larına [40/13]
	ṭ.+larından [01/09]
	ṭ.+ına [37/15]

t.+ındaki [0607] t.+ından [16/09], [28/12], [34/17], [38/01], [44/11], [45/13], [47/11] t.+ını [30/05] tarafeyn: Her iki taraf t. [26/08] tarak : Toprağı düzeltmek, taşını ve yabani otlarını ayıklamak için kullanılan ucu dişli, uzun saplı bahçıvan aleti. t.+la [05/02] tarh : Bahçelerde çiçek dikmek için ayrılmış, çiçek dikilmiş yer. t. [04/02] tārī :Birden bire ortaya çıkan, ansızın beliren. t. [26/07], [27/05] taʿrīf : Bir şey veya kavramı, ne olduğunu ve ne olmadığını gösterecek şekilde temel unsur- larını, özelliklerini belirterek eksiksiz olarak tanıtmak, tanım- lama. t. [14/02], [28/05] t.+dir [22/06] t.+i [13/11] tarla :Tarıma elverişli, belirli ve sınırlı toprak parçası. t.+larına [05/03]	tarz : Biçim, şekil, suret. t.+da [11/03] taşavvur: Zihinde şekillendirme, fik- ren kurma, tasarım. t.+ları [22/16] t.+unda [31/07] taşavvurāt: tasavvurlar, tasarımlar t.+da [23/15] taş : Yeryüzünün sertleşmiş ve katılaşmış tabakalarında bulu- nan, içindeki mâden, tuz ve oksitlere göre değişik renkte ve değişik birleşimdeki çok sert cisim. t. [28/12] Tataristān : Özel isim. Yurt adı. T. [02/01], [02/02] T.+ın [37/15] tatlı :Şeker tadında olan, içinde şeker bulunan, tadı hoş olan, ağıza hoş gelen. t. [09/11] tatyīb : Birinin gönlünü hoş etme, ona karşı iyi davranma. t. [07/09] tavır : Durum, hal, vaziyet, davranış. t.+ında [11/12] tavr-ı menfaʿat-cüyāne: Men- faatçı bir davranış [07/03]
--	---

ṭavr-ı edeb: Terbiyeli davranma [11/11]

ṭavr-ı dürüşṭāne: Doğru davranmak [18/11]

ṭavuk : Sülüngillerden, dünyânın her tarafında yetiştirilen, eti ve yumurtası için üretilen, kanatları kısa ve küt, evcil kümes hayvanı.
t. [14/12]

ta‘yīn : Belli etme, ayırarak belirleme, belirli duruma getirme.
t. [39/06]
t.+ini [37/11]

ta‘ẓīm : Hürmet etme, saygı gösterme, büyük sayıldığını belli edecek şekilde güzel muâmelede bulunma.
t. [16/09], [24/13]

taẓyīk : Basınç.
t. [06/13]

te‘āṭi : Alıp verme, karşılıklı alma ve verme.
t.+sinden [17/07]

tebdīl : Değiştirme, değiştirilme, başka şekle sokma.
tebdīl-i fikr: Fikir değiştirmek [20/10], [20/13]

tebessüm: Gülümseme.
t.+le [14/10], [20/07]

tebeyyün: Belli olma, meydana çıkma, görülüp anlaşılma, ayan olma.
t. [40/08]

tebā‘ūd: Uzak düşme, ayrılma.
t. [05/06]

tecāvüz: Saldırma, hücum etme.
t. [21/01]

tedārik : Edinme, sağlama, hazır etme, hazır bulundurma, araştırıp elde etme.
t. [12/01], [41/14]
t.+iyile [24/04]

tedārikāt: Elde etmeler, sağlamalar.
t.+ına [25/04]

tedāvi : İyileştirmek için ilaç vererek, tıbbi bakımdan gerekeni yaparak bakma.
t.+sine [33/09], [35/07]

tedbīr : Bir şeyi önlemek veya olmasını sağlamak için yapılan hazırlık, baş vurulan çâre, önlem.
t.+dir [33/05]

tedkīkāt: Tetkikler, incelemeler.
tedkīkāt-ı ‘amīka: Derin incelemeler [38/05]

te‘eşşür: Üzülme, kederlenme, üzüntü, keder.
t.+le [32/01], [33/17]

tefekkür: Düşünme.

t.+e [19/10]

teferrüs: Sezme, farkına varıp anlama,
firâset ve zeka ile sezinleme.

t. [07/02]

tefriş : Bir şeyi bir yere yayma, ser-
me.

t. [16/13], [24/05]

t.+ât [24/09]

teğayyür: Değişme, başkalaşma.

t. [17/09]

tehâcüm: Bir yere üşüşme, toplanma,
hücum etme.

t. [19/05]

teḥāṣī : Korkma, sakınma, çekinme.

t. [10/02]

tehevvür: Çok kızma, öfkelenme,
hiddetlenme, köpürme.

t.+le [21/09]

tehlike : Bir kimse veya şeyin varlığını
tehdit eden, helâk olmasına se-
bep olabilecek durum.

t. [43/03]

t.+den [31/06]

t.+li [41/07], [42/17]

t.+ye [31/10]

t.+yi [36/17]

Tekezâde: Özel isim. Kişi soyadı.

T. [01/15]

tekrâr : Aynı olay, iş yahut eylemin
yeniden bir veya daha çok defa
meydana gelişi.

t. [36/15]

telaḳḳī : Belli bir bakış açısına göre
görme, bakma, kendine göre bir
fikir sâhibi olma, görüş, anlayış.

t. [49/05]

temâs : Birbirine değme, dokunma.

t. [48/04]

temâṣâ : Bakıp seyretme, zevkle, hay-
ranlıkla seyretme, izleme.

t. [14/04]

temîz : Kirli, lekeli, pis ve bulaşık
olmayan, pâk, tâhir.

t. [09/05]

tenbîhât: Bir şeyin yapılıp yapılma-
masını, şöyle veya böyle ya-
pılmasını söylemeler ve bunu
üzerinde durarak hatırlatmalar

t.+ım [24/08]

tenezzüh: Eğlenmek için gezip do-
laşma, gezinti.

t. [12/02]

tenezzül: İnme, nüzul etme.

t. [09/01], [20/09]

tenezzülen:

alçakgönüllülük göstererek

t. [12/01], [33/07]

tenvîr : Işıklandırma, aydınlatma.

tenvîr-i ‘uyûn: Gözleri aydınlatma [01/03]

t.+e [04/15]

terahhüm: Acıma, merhamet etme.

t.+âne [51/01]

t.+le [34/02]

tereddüd: Karar verememe, kararsızlık.

t. [27/04]

terk : Bırakma.

t. [35/10]

teşādūf: Tasarlanmadığı halde karşılaşma, rastlama, rast gelme.

t. [07/10]

teshîl : Kolaylaştırmak.

t. [06/08], [07/05]

teshîr : Ele geçirmek, emri

altına almak

t. [18/06], [22/03]

te’sîr : Bir nesnenin, bir hâlin başka bir kimse veya nesne üzerinde kendini hissettiren gücü, etki.

t. [07/15], [27/11], [45/16]

t.+inden [29/05]

teskîn : Yatıştırma, sükunete erdirmе.

t.+e [12/13]

teslîm : Emaneti yerine verme.

t. [38/12]

tesrîr : Sevindirme, sevinç verme.

t. [07/09]

teşekkül: Belli bir şekle girme, belli bir şekil alma, şekillenme, oluşum.

t. [39/08]

teşekkür: Yapılan bir harekete karşı memnuniyetini gösterme, minnetini bildirme.

t. [12/06]

t.+de [22/08]

teşekkürât: Teşekkür dilemeler

t. [33/11]

teşkîl : Vücuda getirme, meydana getirme, ortaya çıkarma, oluşturma.

t. [03/15]

t.+iyle [03/10]

teşvîk : Bir kimseyi bir şeyi yapma husûsunda cesaretlendirme, gayrete getirme, heves ve istek verme.

t. [01/04], [47/02]

teşyî’ : Giden bir kimseyi veya kimşeleri uğurlama, selamtleme.

t. [15/02]

tevaḳḳuf: Bekleme, durma.

t. [34/14]

tevcîh : Belli bir yöne çevirme, yöneltme.

tevcîh-i **hiṭāb**: Hitap etmek
[11/05]

tevcîh-i **kelām**: Söz bildirmek
[32/05]

tevķîf : Tutuklama.

t. [38/09]

t.+iyle [47/12]

tezāhūr: Ortaya çıkma, görünme.

t.+e [45/08]

tezķār : Hatırlama, anma, hatıra getirme.

t. [35/04]

tezvîr : Yalan söyleme, yalan dolan.

t.+âtıdır [45/09]

tezyîd : Çoğaltma, arttırma, ziyade etme.

t. [14/01]

tezyîn : Süsleme, süslenme.

t. [24/06]

t.+âtı [11/03]

t.+âtından [42/11]

ṭolayı : –den ötürü, sebebiyle, yüzünden, hasebiyle.

ṭ. [38/16], [48/07]

ṭolaş- : Gezinmek, gidip gelmek.

ṭ.+ub [06/03]

ṭopla- : (Birçok kimse veya şeyi) Bir araya getirmek.

ṭ.+yabildi [19/12]

ṭ.+yaraķ [08/06]

ṭođrı : Bir uçtan bir uca yönünü değiştirmeden giden, aynı doğrultuda devam eden, müstakim.
ṭ. [03/09], [06/05], [07/16], [09/08], [16/01], [22/10], [26/03], [28/10], [31/01], [31/09], [31/17], [40/14], [42/08], [52/06]

ṭ.+ca [16/10]

ṭutul- : Kendini kaptırmak, kapılmak

ṭ.muş [10/09]

ṭuyūr : Kuşlar.

ṭ. [05/09]

ṭ.+uñ [03/06]

U

u : "ve" bağlacı olarak kullanılır.

u. [18/16]

uğra- : Bir yere kısa bir süre kalmak üzere gitmek, gidip kısa süre kalmak.

u.+dım [17/16]

‘ulviyet: Yücelik, yükseklik, büyüklük.

‘ulviyet-i **ṭab**‘: Yüce yaradılışlı
[04/09]

‘ulyā : Çok yüksek, çok yüce.

‘u.+sına [25/10]

‘umūm: Genel olma, umumi olma,
genellik, umumiyet.

‘u. [29/08]

umūr : İşler.

u.+uñ [24/17]

u.+ı [24/13]

u.+ını [24/01]

unut- : (Bildiği, öğrendiği bir şey)
Aklında kalmamak, iradesi dı-
şında hatırandan çıkmak.

u.+arağ [20/12]

u.+ıyor [19/14]

u.+mayınız [24/08]

ur- : Vurmak.

u.+ıyor [32/13]

uyu- : Uyku halinde olmak.

u.+mamış [42/01]

‘uyūn : Gözler.

‘u. [01/03]

‘uyūn-ı nāẓirūn: Bakanların
gözü [03/02]

uzağ : Arada çok mesafe bulunan,
uzun sürede gidilebilen, irak.

u. [03/08]

u.+a [03/03]

u.+dan [03/03], [04/16], [26/03]

uzan- : Vücudunu yatar duruma
getirmek, upuzun yatmak.

u.+dı [23/07]

uzun : İki ucu arasında kendi
ölçülerine göre fazla mesâfe
olan.

u. [04/09]

Ü

ü : “Ve” bağlacının nazımda
sessiz harfle biten Arapça ve
Farsça kelimelerden sonraki
okunuşu.

ü. [10/11], [19/07], [22/02],
[22/15], [32/03], [52/04]

üftâde : Düşmüş.

ü.+leriñ [12/13]

ümîd : Arzu edilen, olması istenen bir
şeyin gerçekleşebileceği
ihtimâlinin verdiği rahatlatıcı,
ferahlatıcı duygu, olması istnen
bir şeye duyulan beklenti,
umut.

ü. [01/14], [22/15], [46/02],
[49/10]

ü.+e [29/12]

üzengi : Ata binebilmek için ayakla
üzerine basılan, bir kayışla
eğerin yanına asılmış, altı düz
mâdenî halka.

ü.+ye [06/07]

üzere : Niyet, gâye, amaç bildirir.

ü. [30/01], [30/13], [35/06],
[37/06]

ü.+inde [45/15]

ü.+ine [10/02], [10/08], [12/05],
[22/05], [23/07], [29/03],
[34/16], [38/04], [38/04],
[38/09], [44/09], [51/01],
[52/03]

üzre : Üzere kelimesinin konuşma
dilinde ve nazımda kullanılan
şekli.

ü. [14/17], [15/10], [26/02],
[31/01]

üç : İki den sonra, dörtten önce
gelen sayının adı.

ü. [38/09], [38/13], [39/16],
[43/13], [43/15]

ü.+i [14/11]

V

vā : Eyvak, yazık.

v. [29/11]

var : Kâinatta veya düşüncede
bulunan, mevcut olan (şey).

v. [48/13], [50/09]

v.+sın [23/03], [46/15]

va^ç d : Söz verme, üstüne alma, taah-
hüt etme.

v. [42/15], [46/08]

vādī : Nehir yatağı, dere boyu, mec-
ra.

vādī-i laṭīfe: Güzel vadi [03/09]

vādī-yi inkār: İnkarlık vadisi
[45/10]

vāhid : Tek, yalnız.

v.+ede [10/10], [30/03]

vālide : Anne.

v.+cigim [09/13], [18/15],
[19/16], [21/03], [36/10],
[50/05], [51/03], [17/12],
[20/13]

v.+m [15/11], [40/16]

v.+si [14/06], [17/02], [22/11],
[29/02]

vaḳ^ç a : Olan, vukū bulan, ortaya çıkan
her türlü durum, hâdise, olay.

v.+nıñ [48/12], [48/14]

vaḳ^ç a-ı müte'ellime: Acı verici
bir olay [48/07]

vaḳ^ç a-ı esef-engiz: Esef verici
bir olay [52/03]

vaḳār : Ağırbaşlılık, haysiyetli ve
şerefli olma, temkin.

v. [21/11]

vāḳi^ç : Olan, vukū bulan.

v. [01/12], [02/02], [10/15],
[51/10], [52/06]

vaḳit : Zaman.

v. [22/16], [24/09], [27/13],
[33/12], [40/05], [43/01],
[44/14]

v.+im [41/11]

vāriş : Kendisine miras düşen kimse,
mirasçı.

v. [02/07]

vaşf : Bir kimse veya şeyin taşıdığı
hal, sıfat, nitelik.

v.+ina [03/13]

vāşıl : Ulaşma, birleşme.

v. [12/09], [16/08], [20/06],
[28/08], [31/14]

varṭa : Uçurum, kuyu gibi derin yer,
çukur.

varṭa-i helāk+e: Ölüm çukuru
[31/03]

vaṭan : Bir kimsenin doğup büyü-
düğü ve yaşadığı yer, yurt.

v.+in [01/03]

ve : İki kelime, cümle ve öbeği
birbirine bağlar, ile.

v. [01/12], [04/01], [04/02],
[04/05], [04/10], [05/05],
[07/02], [07/08], [07/09],
[07/14], [08/12], [08/13],
[08/17], [09/06], [09/11],
[09/14], [09/15], [10/10],
[11/04], [11/11], [12/08],
[12/12], [14/15], [15/08],
[15/15], [16/11], [16/13],
[16/14], [16/16], [17/02],

[18/05], [18/10], [21/04],
[21/09], [21/11], [22/14],
[23/11], [24/05], [24/06],
[25/06], [25/13], [25/14],
[25/15], [27/05], [27/11],
[29/06], [29/07], [29/08],
[29/10], [29/16], [30/14],
[31/09], [31/10], [31/11],
[33/17], [34/04], [35/07],
[35/16], [36/01], [36/08],
[37/10], [38/05], [39/02],
[39/08], [40/02], [40/03],
[40/04], [40/11], [41/07],
[43/14], [44/12], [44/13],
[46/02], [47/08], [47/10],
[49/04], [50/16], [51/01],
[51/08], [51/10], [51/12],
[51/13], [11/01]

vech : Yüz, çehre.

v.+ile [25/11], [25/16], [39/07],
[41/12]

v.+inde [04/11]

v.+iniñ [48/03]

v.+iye [18/05]

v.+iñde [17/09]

vech-i melekāne+si: Meleklerle
benzer yüz [11/12], [13/17]

vech-ima' şūmāne+si: Masumca
yüz[34/01]

vedā' : Ayrılırken hayırlar dileme,
esenleşme.

v. [15/17]

vefādār: Vefalı sevgisinde sebat eden kimse

v.+ı [30/01]

vefāt : Ölüm, ölme.

v.+ıyla [02/06]

veḥāmet: Güç ve tehlikeli olma durumu, tehlike.

v.+i [30/14], [31/11], [51/06]

vehleten: İlk anda, evvelâ, önce.

v. [08/05], [36/02]

vezān : Esen, esici.

v. [03/15]

vicdān : İnsanda iyiyi kötüyü ayırt eden, iyilikten huzur, kötülükten azap duymasına yol açan, davranışları hakkında âdil bir yargıya iten duygu.

v.+ımda [01/04]

vir- : 1. (Bir şeyi bir kimseye) İletmek, erişirmek 2. (Bir şeyi karşılık beklemeden birine) Bırakmak, bağışlamak.

v. [46/11]

v.+di [21/11], [37/04]

v.+digi [07/08], [46/16], [47/07]

v.+digini [43/09], [43/11]

v.+dim [21/06]

v.+diñ [41/05]

v.+e [32/10]

v.+ecegim [43/04]

v.+en [16/16]

v.+ilmeksizin [38/08]

v.+irim [42/16]

v.+memege [3607]

vuḳū' : Olma, meydana gelme, husule gelme.

v. [01/09], [09/11], [341/6], [35/13], [37/10], [40/11], [43/15]

v.+undan [48/12], [48/16]

v.+sinden [20/03], [20/15]

v.+siniñ [10/02], [10/05], [18/10], [22/08], [23/08], [23/14], [35/12], [37/07], [50/03], [50/17]

v.+siyle [35/16]

v.+yim [50/09]

v.+ñi [50/02]

vuḳū'-ı ḥāl+i: Anında vuku bulan bir durum [45/12], [46/06]

vücūd : İnsan veya hayvan gövdesi, beden.

v. [33/14]

v.+ı [48/04]

v.+unda [05/10]

vürūd : Gelme, erişme, ulaşma, varma.

v.+una [15/18]

Y

yā : Şaşkınlık ve hayret bildirir.

y. [32/02]

yabancı: Tanınmayan, bilinmeyen
(kimse veya şey).

y. [06/15]

yābānī : Özel bir bakım görmeden
kendi kendine yetişen bitki veya
hayvan

y. [05/09]

yādigār: Bir kimseyi veya olayı
hatırlatmak üzere verilen yahut
onlardan kalan şey.

y.+ı [15/09]

yāhūd : Veya.

y. [31/01]

yaqlaş-: Yakın duruma gelmek, ara-
daki zaman veya mesafe aza-
lacak şekilde ilerlemek.

y.+dılar [06/14]

yaqın : Arada az mesafe bulunan.

y. [37/02]

y.+a [28/14]

yalan : Aldatmak maksadıyla bilerek
söylenen gerçeğe aykırı, asılsız
söz.

y. [40/02], [40/03], [40/05]

yaldız : Eşyalara altın ve gümüş
görünüşü vermek için sürülen,
yapıştırılan, toz eriyik veya ince
bir tabaka halindeki altın yahut
gümüş veya bunların tak-lidi
olan madde.

y. [16/11]

yalñız : Yanında başka biri bulunma-
yan, başkası ile birlikte olma-
yan (kimse).

y. [01/07], [13/14], [16/04],
[22/11],[40/17],[41/13],
[50/11], [51/04]

yan- : Isı ve ışık yayarak yok ol-
mak, kül haline gelmek.

y.+arak [45/03]

y.+mamış [30/05]

y.+mış [28/13]

y.+ğın [29/09], [40/11]

y.+ğımın [29/09]

y.+ına [50/03]

y.+ıyor [27/08]

yan : Taraf, yön, cihet.

y.+ında [04/08], [17/05]

y.+ındasın [39/15]

y.+ından [23/09]

yangın: Bir şeyin yanmasından

ortaya çıkan ve etrafa büyük
zararlar veren büyük ateş

y. [29/09], [40/11]

- y.+ıñ [29/09]
- ya‘nī : Anlatılmak, açıklanmak istenen bir hükümden önce “Şu anlatılmak isteniyor ki, demek ki” anlamında kullanılır.
- y. [30/07]
- yañlış : Doğru olmayan, hatalı.
- y. [40/02]
- yap- : Ortaya koymak, gerçekleştirmek, meydana getirmek.
- y.+acağını [23/09]
- y.+mağ [23/02]
- y.+ılan [04/03]
- yaprağ : Bitkilerin solunum, özümleme, terleme vb. olaylara yaranan, genellikle klorofilli, şekli bulunduğu bitkiye göre değişen yeşil uzantısı.
- y.+ları [05/11]
- yār : Sevgili, maşuk.
- y. [29/16]
- yaralan-: (Silâh, bıçak vb. bir araçla veya vurmak suretiyle) Yara almak, bir yerinde yara açılmak
- y.+mış [28/15]
- yarı : Bir bütünün iki eşit parçasından her biri, nısıf.
- y. [281/3]
- yarım : Bir bütünün ayrıldığı iki eşit parçadan her biri, bir bütünün yarısı.
- y. [05/07], [06/11], [27/08]
- yaş : Doğuştan itibaren geçen ve yıl birimiyle ölçülen zaman.
- y.+lar [29/05], [34/03]
- y.+larında [08/02], [10/07], [38/13]
- yaşa- : Sağ olmak, hayatta bulunmak.
- y.+mağ [23/12]
- y.+rsıñız [43/06]
- yatak : Uyumak veya dinlenmek için üzerine veya içine yatılan şey, karyola, kerevet, sedir vb.
- y.+a [34/17], [35/02]
- y.+ıñ [42/02]
- yatır- : Boylu boyunca uzanmayı sağlamak
- y.+dı [35/02]
- yavru : Çok küçük yaşta olan insan veya hayvan.
- y.+cağız [35/03]
- yayla : Yazın hayvan otlatma ve dinlenme yeri olarak kullanılan, tabiat şartları yüzünden genellikle kışın terkedilen oturmaya elverişli yer.
- y.+larda [04/16]
- yed : El.

yed-i ihtiyār+ından: İrade eli [13/04], [21/05]	yıkıl- : Devrilmek, parçalanıp dağılmak.
yed-i mahāret+le: Yetenekli el [16/11]	y.+an [28/12]
yegāne: Tek, biricik.	yigirmi: On dokuzdan sonra, yirmi birden önce gelen sayının adı.
y.+si [02/08], [04/07]	y. [04/08]
yekdīger: Bir başkası	yine : Bir daha, tekrar, gene.
y.+i [12/11]	y. [33/03], [35/09], [37/03]
yemek : Aş, taam, pişirilmiş gıda.	yol : Bir yerden bir yere gitmek amacıyla içinden veya üze- rinden geçilen yer, tarik, rah.
y. [14/15]	y.+a [06/09], [26/02]
y.+ler [14/12]	y.+da [09/12], [22/12]
yemīn : Allah'ı veya mukaddes bir varlığı şahit tutarak verilen söz, ant, kasem.	y.+dan [12/08], [16/08]
y. [34/10], [44/04]	yorgun: Gösterdiği çabadan ve hare- ketlilikten dolayı gücü azalmış olan, sarfettiği çabanın etkisini üzerinde hisseden, yorulmuş.
yer : Bir nesne veya kimsenin kapladığı yahut kaplayabilece- ği boşluk, bulunduğu mahal.	y. [37/06]
y.+de [30/07]	y.+luğ [05/10]
y.+e [16/13], [44/14], [50/16]	yorul-: Sarfedilen çaba sonucu gücü azalmak, yorgun düşmek
y.+inden [22/07]	y.+mayınız [27/09]
yerleştiril-: Yerleşmesi ve oturulması sağlanmak.	y.+muş [17/16]
y.+di [25/03]	y.+mış [08/13]
ye' s : Şiddetli üzüntü, keder.	yok :Bulunmayan, mevcut olma-yan (şey).
y. [29/16]	y. [41/10], [42/16]
yığın : Yığılmış şeylerden meydana gelen tepecik, küme.	y.+dur [43/03]
y.+larının [28/12]	

y.+sa [17/10], [42/07], [43/07]

yumurta: Kümes hayvanları
ve kuşlardan elde edilen,
kabukla kaplı, akıcı, oval
biçimde bir temel besin
maddesi
y. [14/12]

yuvarlan-: Kendi üzerinde döne döne
hareket etmek.
y.+ıyorum [41/09]

yürek : Kalp.

y.+li [29/06]

yüz : Başın, üzerinde alın, kaş, göz,
burun, yanaklar, ağız, ve çene
bulunan ön kısmı, surat, çehre.

y.+i [17/06], [19/06]

y.+ine [19/05]

y.+ini [48/02]

y.+lerinde [26/11]

y.+ünden [49/15]

y.+ünü [42/09]

yüzük : Parmağa takılan, genellikle
altın, gümüş vb. madenî halka.

y.+i [15/04], [15/10]

Z

zâ'il : Devamlı ve kalıcı olmayan,
sona eren, yok olan, ortadan
kalkan.

z. [22/17]

zamân : Olmuş ve olacak hâdiselerin
birbiri ardınca cereyan edişinin
düşüncemizde meydana getir-
diği başı ve sonu belli olmayan
soyut kavram, vakit.

z. [10/14], [24/17], [26/12],
[28/14], [37/14]

z.+da [05/04], [37/02], [41/02],
[48/17]

zavâllı : Zor şartlar altında bulunup bu
şartları değiştirmeye gücü yet-
meyen, acınacak durumda olan
(kimse), çâresiz, bîçâre.

z. [23/14], [30/16], [35/03]

zemîn : Taban, döşeme, toprak sathı.

z.+e [13/15]

zengîn : Malı ve parası çok olan,
varlıklı.

z.+lerinden [02/08]

zevce : Bir erkeğin nikahlı eşi, karısı.

z.+si [34/16], [36/16], [47/05]

zincîr : Birbirine geçmiş madenî hal-
kalardan meydana gelen bağ.

z. [26/01]

zincîr-i 'aşk: Aşkın bağı [16/04]

ziyâde : Fazla, çok.

z. [06/01], [17/16], [24/10],
[25/15], [33/08], [44/04],
[50/15], [51/07]

z.+siyle [0813]

ziyāret : Bir kimseyi veya bir yeri görmeye gitme.

z.+ine [26/01]

z.+le [15/11]

zībāyiş : Süsleniş.

z. [16/16]

zīnetdār : Süslü, ziynetli

z. [16/13]

zīrā : Çünkü, şundan dolayı.

z. [21/11], [27/09], [29/02], [40/03], [40/15]

zūlf : Yüzün iki tarafından sarkan saç lülesi.

z.+i [26/01]

z. [04/06]

z.+le [11/11]

zarīf : Davranışları, durumu insanda hoş bir etki bırakan, tavrı ve edası hoş olan, hoş giden.

z. [09/06], [16/14]

z.+e [03/06]

z.+āne [11/04]

zuhūr : Meydana çıkma, baş gösterme, görünme.

z. [13/02]

zāhir : Meydanda olan, görünen, açık ve belli olan (şey).

z.+e [46/01]

z.+ede [36/12]

Z

zann : Sanmak.

z. [41/09]

z.+ıyla [23/09]

zarf : Bir fiilin, bir sıfatın veya başka bir zarfın anlamını değiştirerek daha belirli duruma getiren kelime türü, belirteç, hal.

z.+ında [06/10], [12/10], [16/07], [17/12], [24/09], [24/17]

zarāfet : İncelik, zariflik, nezâket.

Ž

žabť : Tutanak.

ž.+a [18/15]

žarūrī : Olması mecburi, kaçınılması imkansız olan, mecburi, zorunlu.

žāt : Kimse, kişi, şahıs, özellikle saygıdeğer kimse.

ž.+ı [08/04]

žāten : Esasen, aslında.

ž. [34/14], [37/14]

ž.+iñ [02/06]

zihin : İnsanın kendini ve çevresini bilmesinde rol oynayan idrak, tanıma, anlama, kavrama, hatırlama, sembolleştirme, muhâkeme ve soyutlama gibi faaliyetlerin bütünü.

zihin-fersâ: zihin yoran, zihin yıpratıcı [12/17]

zirve : En yüksek nokta, tepe, doruk.

z. + leri [03/04]

ziyâ : Işık.

z. [04/15]

ziyâ-pâş: Işık saçan [01/04]

züll : Horluk, hakirlik, alçalma.

z. [22/02]

SONUÇ

Altı bölüm olarak sunduğumuz “Tataristân-ı Çini’de Bir Cinayet” adlı bu çalışmada elde edilen bilgiler, bulgular ve çıkarımlar şöylece özetlenebilir:

- Bu eser, Tekezâde Mehmed Sâid tarafından Rumi 1305 (1889) tarihinde yazılıp bitirilmiş, dört yıl sonra yayınlanmıştır.
- Yazar, eserin yazılış sebebini “bir iki söz” başlığında açıklamış, buna göre kalem sahiplerini toplumun vicdanı ve tercümanı olarak benimsemiş, kendisi bu eseri yazma ihtiyacı hissetmiştir.
- İlgili başlık altında yazar, eserin gerçek hayattan alındığını ifade etmiş ve safsatadan uzak bir anlayışla yazıldığını belirtmiştir.
- Bu eserin yazarı Tekezâde Mehmed Sâid, özellikle ressamlık alanında yetkin bir kişiliğe sahiptir. **Sanayi-i Nefise** mektebini bitiren, bir dönem Kabataş Sultanî’sinde resim öğretmenliği görevinde bulunan ve dönemin ünlü doğubilimcilerinden ders alan sanatçı, Osmanlı Ressamlığına birçok yenilik getirmiş, özellikle canlı portre çalışmaları ile insan psikolojisine ağırlık vermiştir. Ayrıca Tekezâde Mehmed Sâid, Osmanlı Ressamlar Cemiyeti ile dergisinin kurulmasına katkı sağlamıştır.
- Atasözü derlemeciliği ile de tanınan **Tekezâde Mehmed Sâid, Durub-ı Emsâl-i Türkiyye Yahut Atalarsözü** başlığıyla bir eser daha bitirmiştir. 5742 atasözüne yer verilen bu çalışmada yazar **Şinasi’nin Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye** adlı eserini örnek almıştır. Adında ilk defa **Türkiyye** kelimesi

geçen eser, kendinden sonraki çalışmalara örnek olmuştur. Bu eser, atasözleri derlemesinde önemli bir yere sahiptir.

- 54 sayfadan müteşekkil olan ve gerçeklik yönü itibariyle orta hacimli hikâye türünde sayılabilecek **Tataristân-ı Çînî’de Bir Cinayet** adlı bu eser, yazarın sanatçılık, ressamlık bakış, üslup ve muhayyilesi ile edebi bir kimlik kazanmıştır.
- Mekân, karakter, ruh tahlilleri ve özellikle betimlemeler âdeta esere canlı bir portre, bir tablo özelliği kazandırmış, bu hikâyenin modern ve gerçekçi olarak algılanmasına zemin hazırlamıştır.
- Kaynak metnimiz oldukça sanatkârane bir üslupla yazılmıştır. Eserde sıkça rastlanan uzun cümleler, uzun uzun kelime gruplarından meydana gelmiş; bir taraftan da Arapça ve Farsça kaideler, unsurlar, dil özellikleri, kelime grupları ile örülü olan eser, bu özellikleri ile Klasik Türk edebiyatı süslü nesrine yaklaşmıştır. Eser, Sevetifünun edebiyatının revaçta olduğu dönemde yazılmıştır, bu edebi dönemin nesir üslup ve özelliklerini kaynak metnimizde görmek mümkündür.
- Metinde yer alan Arapça ve Farsça unsurlar, dil incelemesindeki örneklerden görüleceği üzere müstakil bir Osmanlı Türkçesi dil bilgisi oluşturabilecek hacimdedir, dolayısıyla Arapça ve Farsçanın etki ve nüfuzu eserde açıkça görülmektedir.
- Türkçe yapım ekleri bakımından kaynak metin oldukça çaplı ve geniş örnekler içermektedir. Hemen hemen müstakil bir Türkçe dilbilgisi kaynak metinden oluşturulabilir.
- Metinde kimi kelime ve ekler ünlü uyumları, ses bilgisi ve yazım açısından farklılıklar göstermektedir. Bu tür farklılıklar çeviri yazı bölümünde dipnotlar biçiminde tıpkıbasım örnekleri ile birlikte belirtilmiştir.

- Metinde noktalama işaretleri özenle ve düzenle kullanılmış, konuşma çizgilerine yer verilmiştir. Kimi kavram ve özel kelimeler dipnot biçiminde açıklanmıştır. Bu durum, o dönem Türkçesinin nesirdeki imla gelişim merhalesini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.
- Eserdeki kavram, kelime kadrosu, söz varlığı, dil özellikleri, üslup, edebi eğilim gibi hususlardan dönemin dil ve edebiyat çizgisini izlemek mümkündür. Bu yönüyle eser, yazıldığı döneme ışık tutmaktadır.
- Tataristân-ı Çini’de Bir Cinayet adlı bu eserde Arapça ile Farsçanın her yönden etki ve nüfuzu açıkça görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akalın, Şükrü Haluk: **Türkçe Sözlük**, TDK Yayınları, 11. bsk. , Ankara, 2011.
- Akalın, Şükrü Halûk: **Yazım Kılavuzu**, 27. bsk. , Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2012.
- Asım Efendi, Mütercim: **Burhân-ı Katı**, Haz. Mürsel Öztürk ve Derya Örs, 2. bsk. , TDK Yayınları, Ankara, 2009.
- Ayverdi, İlhan: **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Neşriyatı, 2. bsk. , C.I-II-III, İstanbul, 2006.
- Banguoğlu, Tahsin: **Türkçenin Grameri**, 10. bsk. , Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2015.
- Çoker, Adnan: **Osman Hamdi ve Sanayi-i Nefise Mektebi**, Mimar Sinan Üniversitesi, Toplu Sergiler 8, İstanbul, 1983.
- Dilçin, Cem: **Yeni Tarama Sözlüğü**, Dzl. Cem Dilçin, TDK Yayınları, Ankara, 2009.
- Develi, Hayati: **Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 1**, Kesit Yayınları, İstanbul, 2014.
- Develi, Hayati: **Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 2**, Kesit Yayınları, İstanbul, 2014.
- Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca–Türkçe Ansiklopedik Lugat (Eski ve Yeni Harflerle)**, 25. bsk. , Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008.

- Ergin, Muharrem: **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 2006
- Gürgendereli, Müberra: “Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye: Atalar Sözü” **Bilge Dergisi**, C.X, sayı: yaz 37, Ankara, 2003, s. 68.
- Kanar, Mehmet: **Farsça Cep Sözlüğü**, Fono Yayınları Sözlük Dizisi, İstanbul, 2008.
- Korkmaz, Zeynep: **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, 4. baskı, TDK Yayınları, Ankara, 2014.
- Nişanyan, Sevan: **Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü**, 2. Baskı, Everest Yayınları, İstanbul, 2010.
- Özkan, Mustafa-Tören, Hatice-Esin, Osman: **Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, Genişletilmiş 2. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2006.
- Özkan, Mustafa-Sevinçli, Veysi: **Türkiye Türkçesi Söz Dizimi (Kelime Çözümlemeli)**, 5. Baskı, Akademik Kitaplar, İstanbul, 2013.
- Sâmî, Şemseddin: **Kâmûs-ı Türkî**, Sun. Ömer Faruk Akün, Kapı Yayınları, İstanbul, 2004.
- Sarı, Mehmet: **Na’tî’nin Pend-i Attâr Şerhi**, YLT, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul, 2016.

Tekezâde Mehmed Sâ'id

Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye Yahut Atalarsözü, Kasbar Matbaası, 1311, İstanbul

Timurtaş, Faruk Kadri:

Osmanlı Türkçesine Giriş I, 25. bsk. , Alfa Yayınları, İstanbul, 2008.

Timurtaş, Faruk Kadri:

Tarihî Türkiye Türkçesi

Araştırmaları III - Osmanlı Türkçesi Grameri, 13. bsk. , Alfa Yayınları, İstanbul, 2011.

Tören, Hatice:

Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Amme Cüzü Tefsiri-Dizin, C.II, Çantay Yayınları, İstanbul, 2007.

Yeğin, Abdullah:

İslami-İlmî-Edebî-Felsefî Yeni Lügat, Genişletilmiş Baskı, Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010.

Zihnioğlu Yaprak:

Osmanlı Ressamlar Cemiyeti

Gazetesi 1911 – 1914: Güncelleştirilmiş Basım, Akt. İrfan Dağdelen, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007.

İnternet Kaynakları

<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=887>

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_yazimkilavuzu&view=yazimkilavuzu

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts

<http://lugatim.com/>